

การจัดการความรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเพื่อการเรียนรู้
วัฒนธรรมมอญ กรณีศึกษาชุมชนบางกระดี่ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย
The Participatory Knowledge Management for the Development of
Social Innovation for Mon's Cultural Community Learning:
A Case of Bangka Dee, Bangkok Thailand

โดย
รองศาสตราจารย์ ดร.พัชรินทร์ สิริสุนทร
หัวหน้าโครงการวิจัย (ผู้รับทุน)

โครงการวิจัยนี้ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม
กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๘

บทคัดย่อ

รายงานการวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนานวัตกรรมทางสังคม เพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรมมอญ กรณีศึกษาชุมชนบางกระบือ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย มีวัตถุประสงค์หลัก ๓ ประการคือ (๑) เพื่อสืบค้นและจัดระบบข้อมูลวัฒนธรรมมอญในชุมชนมอญบางกระบือ (๒) เพื่อจัดการองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมมอญบางกระบือ ให้อยู่ในรูปของนวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์ และ (๓) เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมมอญ ของเด็กและเยาวชนโรงเรียนบางกระบือ ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษา แบบผสมผสาน ประกอบด้วย การวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม กับชาวไทยรามัญ ทุกเพศ ทุกกลุ่มอายุ ที่เกิดและอาศัยอยู่ในชุมชนบางกระบือ หมู่ ๒ หมู่ ๘ และหมู่ ๙ แขวงสามตำบ เขตบางขุนเทียน จังหวัดกรุงเทพมหานคร อย่างต่อเนื่อง โดยใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบสโนบอลล์ จากปราชญ์ ผู้นำชุมชน ผู้อำนวยการโรงเรียน ผู้อาวุโส ผู้ประกอบพิธีทรงผี รำผี นักดนตรี เจ้าอาวาสวัดบางกระบือ และผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมมอญบางกระบือ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วย แนวการสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แนวการดำเนินกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม หลังจากนั้นจึงใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์เรื่องเล่า (Narrative Analysis) และนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปของการพรรณนา รูปภาพ และนวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนชาวไทยรามัญบางกระบือ มีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมอญครบถ้วนทั้ง ๗ สาขา ตามเกณฑ์การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) ได้แก่ สาขาศิลปะการแสดงมี ๓ ประเภท สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิมมี ๑๑ ประเภท สาขาวรรณกรรมมีตำนาน ๔ เรื่อง สาขากีฬาภูมิปัญญาไทยมี ๑ อย่าง สาขาแนวทางการปฏิบัติการสังคม ประเพณีพิธีกรรมมี ๔ ประเภท สาขาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาลได้แก่ กลุ่มอาหารมอญ และสาขาภาษา ได้แก่ ภาษาพูดในชีวิตประจำวันและในพิธีกรรมทางศาสนา

นวัตกรรมทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ที่คณะผู้วิจัยพัฒนาขึ้นประกอบด้วย นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ และนวัตกรรมกระบวนการ ประกอบด้วย (๑) แบบจำลองอาหารมอญ ๑๐ ประเภท (๒) เรือนมอญจำลอง ๒ หลัง ๒ ขนาด คือ โมเดลขนาด ๑ : ๑๐๐ และโมเดลขนาด ๑ : ๕๐ (๓) สารคดีวัฒนธรรมเรื่อง รำผีมอญความยาว ๓๐ นาที (๔) เว็บไซต์ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมอญบางกระบือ และ (๕) คู่มือการเรียนรู้เรื่องวัฒนธรรมมอญ ซึ่งประกอบเนื้อหาด้านวัฒนธรรมมอญ แบบฝึกหัดและคำถามท้ายบท อนึ่ง การพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ทั้ง ๕ ประเภท ดำเนินการภายใต้หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ในบรรยากาศที่เป็นธรรมชาติ ความสุข และความภาคภูมิใจของผู้เรียน

Abstract

This research project named “The Participatory Knowledge Management for the Development of Social Innovation for Mon’s Cultural Community Learning: A Case of Bang Kadee, Bangkok Thailand”. Three major objectives including 1) investigating cultural heritage of Thai-Mon community in Bang Kadee, Bangkok Thailand; 2) managing cultural knowledge and developing community creative innovations; and 3) organizing learning process for increasing cultural pride of students in Bang Kadee School. The researchers applied qualitative research and participatory learning appraisal/PLA). Data was collected from the villagers who were born in Bang Kadee Moo 2, 8, 9 Samae Dam Sub-district Bang Kuntien District Bangkok Thailand. Key informants were selected by using snowball- sampling technique. Local intellectuals, senior citizens, magicians, musicians, abbots, conjurors, and school principal were the samples. Research tools included in- depth interview guideline, participant observation checklist and participatory learning guideline. Data was analyzed by using content analysis and narrative analysis.

The research result included:

1) Mon community at Bangkokadee had seven branches of local wisdom based on the cultural criteria defined by Office of the National Culture Commission. These included performing art (3 sub-category), traditional handicraft (11 sub-category), literature (4 sub-category), traditional sport (1 sub-category), social-tradition-ritual (4 sub-category), nature and universe knowledge (traditional food), and language (rarely used in daily living, found merely in religious practices).

2) The researchers developed 5 creative social innovations which were in the forms of innovation products and innovation process. These included 1) ten models of local Mon food, 2) two models of Mon’s traditional style house, 3) thirty minutes short documentary video, 4) website of Mon’s culture and 5) learning material for school students. All of these social innovations were developed based on participatory framework, love, friendship, and proud to be Mon concept.

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนานวัตกรรมทางสังคม เพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรมมอญ กรณีศึกษาชุมชนบางกระบือ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ เนื่องจากได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีจากบุคคล ชุมชน และหน่วยงานจำนวนมาก ผู้วิจัยขอขอบคุณ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ที่สนับสนุนทุนอุดหนุนการวิจัยทางวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๘ เพื่อดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประธานคณะกรรมการตรวจรับงานวิจัย (ศาสตราจารย์พิสิฐ เจริญวงศ์) ที่กรุณาให้ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงรายงานการวิจัยฉบับนี้

ขอบคุณ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ที่สนับสนุนเวลาและอำนวยความสะดวกในการดำเนินการวิจัย ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิจากกระทรวงวัฒนธรรมทุกท่านที่ให้ข้อเสนอแนะและคำแนะนำทางด้านวัฒนธรรม ขอขอบคุณชาวไทยรามัญ ในชุมชนมอญบางกระบือ หมู่ ๒ หมู่ ๘ และหมู่ ๙ แขวงแสมดำ เขตบางขุนเทียน จังหวัดกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดบางกระบือ ผู้อำนวยการและครูโรงเรียนบางกระบือ ตลอดจนเด็กนักเรียน ที่เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการวิจัย และกรุณาให้คำแนะนำ ตลอดจนข้อมูลที่เป็นประโยชน์ยิ่ง และอำนวยความสะดวกเป็นอย่างดี ตลอดระยะเวลาที่ผู้วิจัยทำงานภาคสนาม ขอขอบคุณนิสิตปริญญาตรีสาขาพัฒนาสังคม และนิสิตบัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวรทุกคนที่เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และทำงานภาคสนาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นายวัชรวุฒิ ชื้อสตัย นิสิตปริญญาเอกโครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก ผู้ช่วยนักวิจัยที่ตั้งใจศึกษาค้นคว้า และร่วมเรียนรู้ในโครงการวิจัย จนโครงการแล้วเสร็จด้วยความเรียบร้อย

ขอบคุณ คุณพลอยสิริ สิริสุนทร และคุณปพน อัครชนียากร ที่ให้คำแนะนำ ออกแบบและให้คำแนะนำด้านสถาปัตยกรรม ตลอดจนร่วมประกอบสร้างเรือนมอญโบราณ ขอขอบคุณ คุณพชร สิริสุนทร ที่ร่วมทำงานภาคสนามและให้คำแนะนำด้านพันธุศาสตร์ กราบขอบคุณพ่อแม่ที่อบรมสั่งสอนให้ลูกเติบโตขึ้นมาเป็นคนที่รักการเรียนรู้และมีวินัยในการดำเนินชีวิต

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผลงานวิจัยนี้ จะเป็นประโยชน์ทั้งในทางวิชาการและในด้านการพัฒนาพื้นที่เป้าหมายให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ด้านวัฒนธรรมมอญที่ยั่งยืนต่อไป

พัชรินทร์ สิริสุนทร และคณะ

๒๕๖๐

สารบัญ

บทที่	หน้า
๑ บทนำ.....	๑
หลักการและความเป็นมา.....	๑
วัตถุประสงค์.....	๓
คำถามวิจัย.....	๔
กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๔
นิยามศัพท์.....	๕
ขอบเขตการวิจัย.....	๖
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๗
๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘
ความรู้เกี่ยวกับมอญ.....	๘
ความสัมพันธ์ไทย-มอญ.....	๒๔
แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	๔๗
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๕๖
๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๖๓
วิธีการดำเนินการวิจัย.....	๖๓
ประชากรและกลุ่มผู้ให้ข้อมูล.....	๖๓
การเก็บข้อมูล.....	๖๔
ขั้นตอนและวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๖๕
๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๖๗
ข้อมูลทั่วไปชุมชนบางกระดี่.....	๖๗
วัฒนธรรมมอญ ชุมชนบางกระดี่.....	๑๐๙

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
นวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์.....	๑๙๖
๕ บทสรุป.....	๒๒๕
ระเบียบวิธีวิจัย.....	๒๒๕
สรุปผลการวิจัย.....	๒๒๖
การอภิปรายผล.....	๒๓๐
ข้อเสนอแนะ.....	๒๓๒
บรรณานุกรม.....	๒๓๓
ประวัติผู้วิจัย.....	๒๔๑

สารบัญตาราง

ตาราง

หน้า

๑	เส้นทางที่เชื่อมโยงกับทางหลวงสาย ๓๕ (ธนบุรี-ปากท่อ).....	๑๒๖
๒	สรุปผลการเรียนรู้และความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมมอญสำหรับเด็กและเยาวชน.....	๒๑๕

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
๑ แผนภาพกรอบแนวคิดการวิจัย.....	๔
๒ หมู่บ้านมอญในรัฐมอญเมื่อประมาณ ๕๐ ปีที่แล้ว.....	๑๙
๓ แผนที่แสดงรัฐมอญในประเทศพม่าในปัจจุบัน.....	๒๔
๔ ปลากระตี่ (Trichopodus Trichopterus “Blau”).....	๖๘
๕ การขุดลอกคลองของชุมชนบางกระดี่.....	๖๙
๖ แผนที่แสดงที่ตั้งของชุมชนบางกระดี่.....	๗๑
๗ สภาพถนนในชุมชนบางกระดี่.....	๗๒
๘ คลองสนามชัย ช่วงที่ไหลผ่านชุมชนบางกระดี่.....	๗๖
๙ ชาวชุมชนบางกระดี่ บริเวณหัวสะพาน คลองสนามชัยเมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๕๐๐.....	๗๖
๑๐ หมู่และสาวบางกระดี่ เมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๕๐๐.....	๗๘
๑๑ งานวันสงกรานต์ ชุมชนบางกระดี่ พ.ศ.๒๕๕๖.....	๗๙
๑๒ หงส์ สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ประจำชนชาติมอญ หน้าศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ และ วัดในหมู่บ้านกอเปาะเนือะ มะละแหม่ง ประเทศพม่า พ.ศ.๒๕๕๗.....	๘๐
๑๓ พิธีบวงสรวงและการไหว้ผีของชุมชนบางกระดี่ พ.ศ.๒๕๕๘.....	๘๑
๑๔ การเตรียมอาหารเพื่อประกอบพิธีรำผี.....	๘๒
๑๕ ประเพณีการไหว้ผีหรือรำผี.....	๘๓
๑๖ นิทรรศการในศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญ.....	๘๕
๑๗ การแต่งกายของชาวชุมชนบางกระดี่ในประเพณีงานบุญวันสงกรานต์.....	๘๘
๑๘ เรือนมอญในชุมชนบางกระดี่.....	๘๙
๑๙ ที่อยู่อาศัยในชุมชนบางกระดี่ ปี พ.ศ.๒๕๕๙.....	๙๐
๒๐ ป่าจาก และการเย็บตับจากเพื่อมุงหลังคาของชุมชนบางกระดี่.....	๙๓
๒๑ บ้านมอญในชุมชนบางกระดี่.....	๙๔
๒๒ แปลนเสาบ้านมอญ.....	๙๔
๒๓ ระเบียบบ้านและชานบ้านแบบมอญ ในชุมชนบางกระดี่.....	๙๕
๒๔ แบบเรือนมอญ.....	๙๖
๒๕ วัดบางกระดี่ในช่วงเทศกาลงานบุญในยุคราชาธิปไตย.....	๙๘

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
๒๖ วัดบางกระดี่ในปี พ.ศ.๒๕๕๙.....	๑๐๐
๒๗ เจดีย์ทรงมอญวัดบางกระดี่.....	๑๐๑
๒๘ นิทรรศการในศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่.....	๑๐๔
๒๙ งานบุญสงกรานต์ บางกระดี่ พ.ศ.๒๕๕๘.....	๑๐๗
๓๐ การแต่งกายของชาวไทยรามัญบางกระดี่เปรียบเทียบกับปัจจุบัน.....	๑๐๘
๓๑ แผนภูมิแสดงมูลเหตุปัจจัยกำหนดพัฒนาการของวัฒนธรรมไทยรามัญในชุมชน บางกระดี่.....	๑๑๖
๓๒ ชุมชนบางกระดี่ยุคจารีต และสภาพแวดล้อมทางกายภาพ.....	๑๑๗
๓๓ งานวันสงกรานต์และงานทอดกฐินวัดบางกระดี่.....	๑๑๙
๓๔ ตัวอย่างบัตรเชิญงานอุปสมบทของสุภาพบุรุษในชุมชนบางกระดี่.....	๑๑๙
๓๕ พิธีอุปสมบทชุมชนบางกระดี่ในยุคจารีต.....	๑๒๐
๓๖ ครีวมอญในชุมชนบางกระดี่ยุคจารีต.....	๑๒๒
๓๗ การแต่งกายของเด็กและสุภาพสตรีบางกระดี่ ยุคจารีต.....	๑๒๓
๓๘ การแต่งกายของสุภาพสตรีและสุภาพบุรุษในเทศกาลสงกรานต์.....	๑๒๔
๓๙ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่.....	๑๓๒
๔๐ งานสงกรานต์ ชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ ปี พ.ศ.๒๕๕๗.....	๑๓๕
๔๑ การปรุงขนมมอญ ชุมชนบางกระดี่.....	๑๓๕
๔๒ การเล่นทะเลียมอญ บางกระดี่.....	๑๓๗
๔๓ การแต่งกายทะเลียมอญของสุภาพบุรุษและสุภาพสตรีมอญบางกระดี่.....	๑๓๙
๔๔ ตารางรับงานคณะ “หงส์ฟ้ารามัญ”.....	๑๔๐
๔๕ เครื่องดนตรีมอญ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่.....	๑๔๒
๔๖ การเย็บจาก ชุมชนบางกระดี่.....	๑๔๔
๔๗ สาธิตการทำไส้ มอญบางกระดี่.....	๑๔๖
๔๘ สไบมอญบางกระดี่.....	๑๔๗
๔๙ การห่มสไบและมวยผมของสุภาพสตรีมอญในงานสงกรานต์บางกระดี่ ปี พ.ศ.๒๕๕๘	๑๔๘
๕๐ ขบวนแห่และการประดับธงตะขาในงานสงกรานต์บางกระดี่.....	๑๔๙

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
๕๑ การตกแต่งธงหลากสีในช่วงเทศกาลในชุมชนบางกระบือ.....	๑๕๐
๕๒ เครื่องบูชาผีบรรพบุรุษในบ้าน.....	๑๕๒
๕๓ พระพุทธรูปยืนไม้แกะสลักในศาลา ๔ หลัง วัดบางกระบือ.....	๑๕๓
๕๔ บ่อนสระน้ำ งานสงกรานต์วัดบางกระบือ.....	๑๕๘
๕๕ พิธีรำผี ชุมชนบางกระบือ.....	๑๕๙
๕๖ การรดน้ำขอพรผู้อาวุโสในวันสงกรานต์ บางกระบือ.....	๑๖๐
๕๗ ตักบาตรดอกไม้ ชุมชนบางกระบือ.....	๑๖๒
๕๘ แผนภาพแสดงวัฒนธรรมการบริโภคอาหารหวานกับมิติเวลา.....	๑๗๒
๕๙ ขนมจากและขนมเมื่ดขนุน บางกระบือ.....	๑๗๓
๖๐ การทำขนมแดกงา บางกระบือ.....	๑๗๔
๖๑ กะละแมของชุมชนบางกระบือ.....	๑๗๖
๖๒ สำหรับข้าวแช่ถวายพระ วันสงกรานต์วัดบางกระบือ พ.ศ.๒๕๕๘.....	๑๙๑
๖๓ อักษรมอญ วัดบางกระบือ.....	๑๙๕
๖๔ แผนภาพแสดงกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม.....	๑๙๗
๖๕ หน้าหลักของเว็บไซต์ ด้านวิถีชีวิตของชุมชนมอญบางกระบือ.....	๑๙๘
๖๖ หน้าหลักของเว็บไซต์ ด้านวิถีชีวิตของชุมชนมอญบางกระบือ.....	๑๙๙
๖๗ ข้อมูลทั่วไป ด้านสภาพทางภูมิศาสตร์ของ ชุมชนบางกระบือ.....	๑๙๙
๖๘ ข้อมูลทั่วไป ด้านสภาพสังคมประชากร.....	๒๐๐
๖๙ ปกนวัตกรรมการผลิตภัณฑ์สารคดีสั้น ๓๐ นาที.....	๒๐๗
๗๐ ต้นแบบบ้านมอญบางกระบือ.....	๒๑๓
๗๑ เรือนมอญจำลอง.....	๒๑๔
๗๒ ขนมและของว่าง ๓ ชนิด (กะละแม ถั่วแปบ หมากพลู).....	๒๑๘
๗๓ แบบจำลองอาหารความมอญบางกระบือ ๕ ชนิด (ต้มยำหัวปลา ลาบหมู ปลานิลทอดจิ้ม น้ำปลามอญ คะนํ้าหมูกรอบ แกงเขียวหวาน).....	๒๑๙
๗๔ อาหารพิธีกรรม ๒ ชนิด (ผัดหมี่, ข้าวแช่ ๑ สำหรับ ประกอบด้วย ข้าวแช่ หมูหวาน ไข่เค็ม ไข่ปั่วผัดไข่).....	๒๑๙

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ

หน้า

๗๕	ตัวอย่างหน้าปก “หลักสูตรท่องถิ่นชุมชนมอญบางกระดี่”	๒๒๔
----	--	-----

บทที่ ๑

บทนำ

๑. หลักการและความเป็นมา

การพัฒนาสังคม ที่ละเลยความหลากหลายด้านมิติทางวัฒนธรรม ทำให้มีการนำกรอบคิดแบบรัฐเอกภาพ มาใช้ในการวิเคราะห์ ทำความเข้าใจ และดำเนินนโยบายด้านการพัฒนา สภาพดังกล่าวพบได้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น การศึกษาวัฒนธรรมของอาณาจักรทั้งหลาย ที่มักใช้กรอบคิดแบบอาณาจักรที่กว้างใหญ่ ซึ่งประกอบไปด้วยผู้อยู่อาศัยเพียงเชื้อชาติเดียว มีวัฒนธรรมเดียวที่มีลักษณะสเถียร อาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมที่ไม่มีความแตกต่างหลากหลาย ทั้งๆ ที่ในสภาพของความจริง ทั้งรัฐโบราณและรัฐร่วมสมัย ล้วนมีความคล้ายคลึงกันประการหนึ่งคือ การถูกกำหนดสร้างขึ้นหรือดำรงอยู่ ด้วยผู้คนจำนวนมากหลากหลายเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม ซึ่งมีความตระหนักถึงความจำเป็นในการอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นสังคม จนเกิดบรรทัดฐาน พัฒนาการทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่เลื่อนไหลตามมิติของเวลา บนสภาพแวดล้อมทางกายภาพและบริบททางสังคม วัฒนธรรมที่มีพลวัต จนในที่สุดได้ก่อให้เกิดสำนักทางประวัติศาสตร์ และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะ จนสามารถบ่งเพาะความรู้สึกรัก ศรัทธา ความเป็นเจ้าของ และความต้องการร่วมกันพัฒนาให้สังคมนั้นๆ เกิดความสุขสงบ

ในศตวรรษที่ ๒๑ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วของประเทศต่างๆ ในประชาคมอาเซียน สะท้อนถึงความแตกต่างในอัตราและระดับ ของการออกแบบนโยบายและการขับเคลื่อนเชิงยุทธศาสตร์ ในขณะที่ เสาหลักด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองและความมั่นคง มีการกำหนดทิศทางวิสัยทัศน์และเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ ตลอดจนแนวทางการร่วมมือของสถาบันและองค์การต่างๆ ตลอดจนมีทิศทางการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติไว้อย่างชัดเจน แต่กลับพบว่า ในส่วนของเสาหลักด้านวัฒนธรรม กลับเผชิญกับข้อจำกัดด้านองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการกำหนดนโยบาย และการไม่สามารถกำหนดความเชื่อมโยงกันในเชิงวัฒนธรรม เพื่อบูรณาการแผนและยุทธศาสตร์การพัฒนาได้

ในกรณีของประเทศไทย ในฐานะที่เป็นประเทศสมาชิกของประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community: ASCC) ก็มียุทธศาสตร์ด้านวัฒนธรรมของประเทศเพื่อนบ้านน้อยมาก สภาพปัญหาดังกล่าว ทำให้ประเด็นการศึกษาวิจัยด้านวัฒนธรรมในประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน เป็นประเด็นวิจัยที่ท้าทาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อกระทรวงวัฒนธรรม ถูกระบุให้เป็นกลไกระดับองค์กรเฉพาะสาขา (Sectorial Bodies) ของประเทศไทย ในการขับเคลื่อนการดำเนินงานตามพิมพ์เขียว ของประชาคมสังคมวัฒนธรรมอาเซียน (ASCC Blueprint) ในส่วนของวัฒนธรรมและศิลปะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรมมอญ กรณีศึกษาชุมชนบางกระดี่ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย ในครั้งนี้ ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการค้นหาความรู้และความจริงเกี่ยวกับชาติพันธุ์มอญ ในความหมายใหม่ที่ไม่ได้ผูกเอาไว้กับฐานคติเรื่องความเป็นรัฐเอกราช ความเป็นชุมชนมอญตามนัยนี้ จึงมิได้ถูกกำหนดโดยแผนที่ ภาษา ตัวอักษร หรือกฎหมายเท่านั้น แต่ถูกกำหนดโดยวัฒนธรรม ที่วางอยู่บนฐานคติเรื่องการดำรงอยู่ร่วมกันเป็นเครือข่ายสังคม ที่วางอยู่บนความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมอย่างมีพลวัตและไร้พรมแดน

ประเทศพม่า (Bama, Burma, Myanmar) หรือสาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่าในปัจจุบัน เป็นประเทศเพื่อนบ้านของไทย และเป็นรัฐเก่าแก่ที่มีประวัติความเป็นมายาวนานกว่า ๓,๐๐๐ ปี โดยพม่าเป็นรัฐหนึ่ง ที่มีพัฒนาการมาจากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการอาศัยอยู่ร่วมกันของชาติพันธุ์จำนวนมาก มีประชากรซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย โดยกลุ่มชาติพันธุ์ที่สำคัญ ได้แก่ พม่า ไทใหญ่ กะเหรี่ยง อาระกันหรือยะไข่ จีน มอญ กะฉิ่น อินเดีย จีน กะยา

แม้ว่าพม่าจะมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ แต่เนื่องจากมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ที่วางอยู่บนความขัดแย้งของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในรัฐต่างๆ และการทำสงครามทั้งระหว่างชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพม่า สงครามกับประเทศเพื่อนบ้าน และสงครามกับประเทศมหาอำนาจ ในช่วงยุคสมัยของการล่าอาณานิคม สภาพดังกล่าวทำให้การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในพม่า เข้ามาในประเทศไทย ดำเนินต่อเนื่องเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน จนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยและทำงานในปริมาณที่มากที่สุด

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประเทศพม่า อาทิ การอพยพหนีภัยสงคราม การเข้ามาค้าขาย แต่งงาน และการลักลอบเข้าประเทศไทยเพื่อเป็นแรงงาน ทั้งแรงงานที่ถูกกฎหมายและแรงงานต่างด้าวผิดกฎหมายของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในพม่า ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบ ต่อโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของไทยอย่างกว้างขวาง และก่อให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมระหว่างประชาชนของทั้งสองประเทศในหลายลักษณะ

อนึ่ง ในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหมดของพม่าที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย มอญ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้งกับประเทศไทยมายาวนาน ทั้งในระดับราชสำนักและสามัญชน และยังเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่สามารถผสมกลมกลืน อยู่ร่วมกับคนไทยได้อย่างสงบสุข

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากพม่ามีการปกครองด้วยระบอบเผด็จการทหารมายาวนาน และการผู้ปกครองส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์พม่า ทำให้การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์มอญในพม่ากระทำด้วยความยากลำบาก ดังนั้น แม้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์มอญจะมีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม แต่องค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับมอญในประเทศพม่ากลับมีอยู่อย่างจำกัด

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การศึกษาวิจัยด้านวัฒนธรรมมอญในชุมชนไทย-รามัญ บางกระบือ เขตบางขุนเทียน จังหวัดกรุงเทพมหานคร ประเทศไทย มีความสำคัญ เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีความพยายามในการสืบสานวัฒนธรรมมอญเอาไว้ ทั้งในด้านความเชื่อ ค่านิยม ระบบอุดมการณ์ และงานช่างฝีมือดั้งเดิมหลายประการ ทั้งนี้ ผู้วิจัยคาดหวังว่าผลที่ได้จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จะสร้างนวัตกรรมทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ ที่ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องทางวัฒนธรรม จนเป็นที่ประจักษ์ นอกจากนี้ ผลที่ได้จากการวิจัย ยังประกอบด้วยผลโดยตรง ได้แก่ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ ด้านวัฒนธรรมมอญให้แก่เด็กและเยาวชนในโรงเรียนบางกระบือ ผ่านการประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องการจัดการองค์ความรู้ ด้านวัฒนธรรมมอญแบบมีส่วนร่วม และผลทางอ้อม ที่เกิดขึ้นในระยะยาว ได้แก่ การเกิดความรู้ ความเข้าใจของคนไทย ต่อวัฒนธรรมมอญ และความสามารถในการอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข บนพื้นฐานของความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่ยั่งยืนต่อไป

๒. วัตถุประสงค์

๒.๑ เพื่อสืบค้นและจัดระบบข้อมูลวัฒนธรรมมอญในชุมชนมอญบางกระบือ ซึ่งประกอบด้วยสาขาต่างๆ ๖ สาขา ตามเกณฑ์การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) ได้แก่

- (๑) สาขาศิลปะการแสดง
- (๒) สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม
- (๓) สาขาวรรณกรรม
- (๔) สาขากีฬามิปัญญาไทย
- (๕) สาขาแนวทางการปฏิบัติการสังคม ประเพณีพิธีกรรม
- (๖) สาขาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- (๗) ด้านภาษา

๒.๒ เพื่อจัดการองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมมอญบางกระบือ ให้อยู่ในรูปของนวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์ ประกอบด้วย

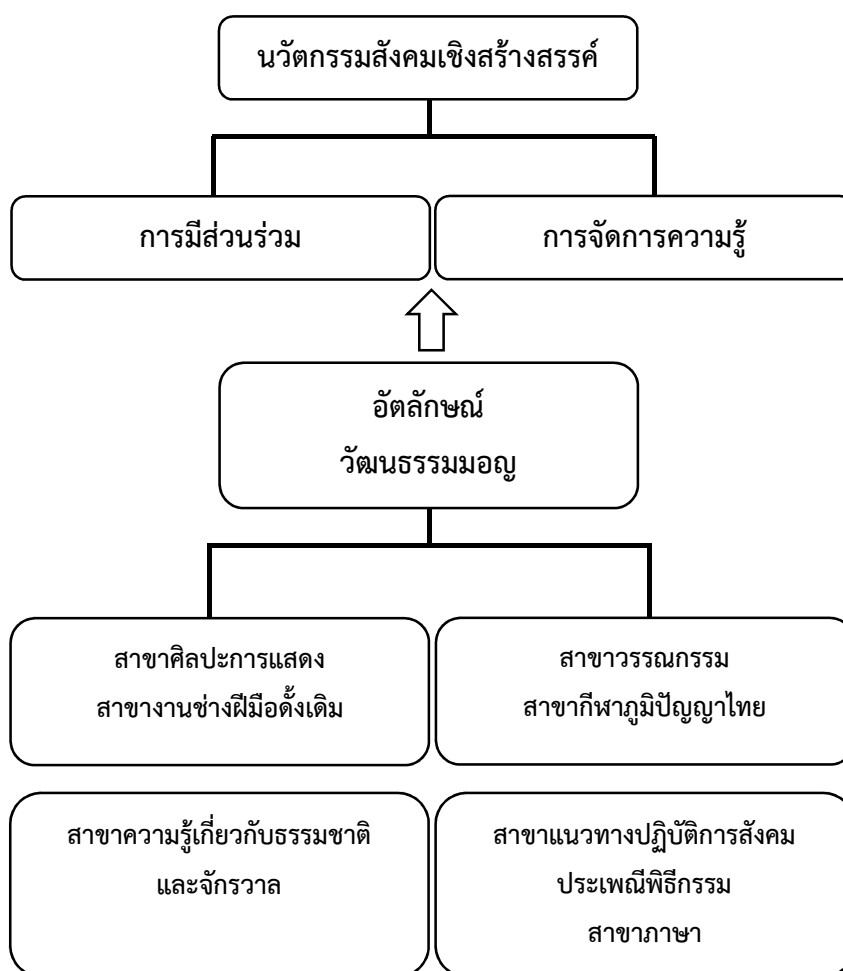
- (๑) เว็บไซต์เพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรมมอญบางกระบือ
- (๒) สารคดีขนาดความยาว ๓๐ นาที
- (๓) แบบจำลองเรือนมอญโบราณ ๑ หลัง
- (๔) แบบจำลองอาหารคาว-หวานมอญ ๑๐ ประเภท
- (๕) คู่มือการเรียนรู้วัฒนธรรมมอญชุมชนบางกระบือ ๑ เล่ม

๒.๓ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมมอญ ให้แก่เด็กและเยาวชนในโรงเรียนบางกระบือ

๓. คำถามวิจัย

นวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์ เพื่อใช้พัฒนากระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมมอญ สำหรับเด็กและเยาวชนในชุมชนมอญบางกระบือ ควรมีรูปแบบและลักษณะใด

๔. กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพ ๑ แผนภาพกรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา: พัฒนาโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

๕. นิยามศัพท์

๕.๑ การจัดการความรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Knowledge Management)

หมายถึง การร่วมสืบค้น รวบรวม พัฒนา จัดระเบียบ แลกเปลี่ยน และประยุกต์ใช้สิ่งที่เป็นผลผลิตของความคิด ความเชื่อ และประสบการณ์ของบุคคล ซึ่งในที่นี้ หมายถึง ชาวไทยรามัญ บางกระดี่ ประกอบด้วย ความรู้ ๒ ลักษณะ

๑. ความรู้แบบฝังลึก (Tacit Knowledge) ได้แก่ ความเชื่อ ทักษะ และเป็นอัตวิสัย (Subjective) ที่เกิดจากการฝึกฝนจนเกิดความชำนาญ มีลักษณะเป็นเรื่องส่วนบุคคล มีบริบทเฉพาะ (Context-specific) มีรากฐานมาจากการกระทำและประสบการณ์

๒. ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) ได้แก่ ผลที่ได้จากเรียน การฝึกฝน ประสบการณ์ที่รวบรวมไว้อย่างเป็นระบบ สามารถจับต้องได้ เช่น เครื่องใช้ เสื้อผ้า เอกสาร วรรณกรรม ตำรายา

ทั้งนี้ กระบวนการจัดการความรู้แบบมีส่วนร่วม ในงานวิจัยนี้ประกอบด้วย การปฏิสัมพันธ์อย่างเข้มข้นระหว่างนักวิจัย และคนในชุมชนซึ่งในที่นี้ ได้แก่ ชุมชนไทย-รามัญบางกระดี่ ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการวิจัย ดังนี้

(๑) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในการพิจารณาคัดเลือกประเด็นเชิงวัฒนธรรม และอัตลักษณ์ของชาวมอญในชุมชนบางกระดี่

(๒) การร่วมคิด ร่วมสำรวจ และตรวจสอบข้อมูลด้านบริบททางสังคม วัฒนธรรม วิธีการดำเนินชีวิต อัตลักษณ์ของชุมชน และผลิตภัณฑ์ชุมชน ฯลฯ

(๓) การร่วมออกแบบและจัดทำนวัตกรรมชุมชน เพื่อพัฒนาชุมชนปฏิบัติการแห่งการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมมอญ

(๔) ร่วมตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้านวัฒนธรรมมอญของชุมชน ก่อนจัดส่งให้ผู้ชำนาญการออกแบบ จัดทำระบบข้อมูลวัฒนธรรมชุมชน และพัฒนาเป็นนวัตกรรมสังคม

(๕) ร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ ในประเด็นด้านวัฒนธรรมมอญ

(๖) ร่วมสำรวจและตรวจสอบความถูกต้องของนวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์

(๗) ร่วมใช้งานแหล่งเรียนรู้ในชุมชน และร่วมพัฒนาหลักสูตรวัฒนธรรมมอญ และร่วมใช้ประโยชน์จากหลักสูตร ผ่านกระบวนการศึกษาวิจัย

๕.๒ นวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์ (Creative Social Innovation)

หมายความว่า วัตถุ การกระทำ หรือสิ่งทีบุคคลผลิตขึ้นทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม ซึ่งมีคุณลักษณะพื้นฐานที่สำคัญ ๔ ประการคือ

๑. มีความคิดที่เป็นความคาดหวังเพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม
๒. เป็นความตั้งใจ ด้วยความสมัครใจ เพื่อแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับความคิดและความคาดหวังนั้นๆ
๓. มีบุคคลและกลุ่มที่เป็นแกนนำในการประดิษฐ์วัตถุ การกระทำ หรือสิ่งนั้นๆ ทำหน้าที่ให้คำแนะนำ เป็นที่ปรึกษา เป็นพี่เลี้ยง เพื่อให้บรรลุความตั้งใจหรือเป้าหมายที่กำหนดไว้
๔. ประกอบด้วยค่านิยมหลัก ๗ ประการ ได้แก่
 - (๑) ด้านการดูแลรักษาสภาพแวดล้อม
 - (๒) การเข้ามีส่วนร่วมด้วยความเต็มใจ
 - (๓) วางอยู่บนพื้นฐานของสัมพันธภาพที่ดี
 - (๔) มุ่งในการพัฒนาจิตวิญญาณ
 - (๕) ให้ความสำคัญกับเด็กและผู้หญิง
 - (๖) มุ่งสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี
 - (๗) อยู่บนพื้นฐานของความเชื่อทางศาสนา

๖. ขอบเขตการวิจัย ประกอบด้วยขอบเขตหลัก ๓ ประการ คือ

๖.๑ ขอบเขตเชิงพื้นที่

พื้นที่ซึ่งนักวิจัย ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นชุมชนของชาวไทยรามัญ บางกระดี่ หมู่ ๒ หมู่ ๘ และหมู่ ๙ แขวงแสมดำ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ระหว่างชุมชนหัวกระบือ เขตบางขุนเทียน และชุมชนบ้านโคกขาม จังหวัดสมุทรสาคร

๖.๒ ขอบเขตระยะเวลา

โครงการวิจัยนี้ มีกำหนดระยะเวลาดำเนินการที่ปรากฏในสัญญา ๑ ปี เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๗ ถึง เดือนมีนาคม พ.ศ.๒๕๕๘

๖.๓ ขอบเขตเชิงแนวคิดทฤษฎี

ผู้วิจัยประยุกต์ใช้แนวคิดหลัก ๓ ประการ คือ แนวคิดเรื่องการจัดการความรู้ แนวคิดเรื่องมีส่วนร่วม และแนวคิดเรื่องนวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์

๖.๔ ขอบเขตประชากร

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของประชากรที่ศึกษาไว้ว่าประกอบด้วย ชาวไทยรามัญ ทั้งเพศหญิงและชาย ทุกกลุ่มอายุที่มีภูมิลำเนา เกิด เติบโต และอาศัยอยู่จริง เป็นระยะเวลาต่อเนื่องกัน

ไม่น้อยกว่า ๑ ปี ในชุมชนบางกระบือ หมู่ ๒ หมู่ ๘ และหมู่ ๙ แขวงสามตำ เขตบางขุนเทียน จังหวัด กรุงเทพมหานคร และเป็นผู้ที่ยินดีมีส่วนร่วมในกระบวนการศึกษาวิจัยนี้ ตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้น กระบวนการวิจัย ไม่เป็นผู้ที่มีปัญหาด้านความจำ สุขภาพจิต หรือเจ็บป่วยจนไม่สามารถให้ข้อมูลที่ถูกต้องได้ หากเป็นเด็กหรือเยาวชน ต้องได้รับคำยินยอมอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษรจากผู้ปกครอง ทุกคน

๗. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ข้อมูลด้านวัฒนธรรมมอญทั้ง ๗ สาขา ได้รับการสืบค้น รวบรวม และจัดระบบ และเสนอต่อคณะกรรมการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เพื่อพิจารณาขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาของชาติ
๒. มีนวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์ ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เผยแพร่ในช่องทางสื่อสารสาธารณะ
๓. มีระบบบริหารจัดการวัฒนธรรมมอญบางกระบือที่มีประสิทธิภาพ
๔. เด็กและเยาวชนในชุมชนเกิดความรัก ภาคภูมิใจ และเกิดสำนึกสาธารณะรักท้องถิ่น

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ ผู้วิจัยนำเสนอผลการทบทวนวรรณกรรม การวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Review Literature) โดยมีสาระสำคัญตามลำดับ ดังนี้

๑. ความรู้เกี่ยวกับมอญ
๒. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับชุมชนบางกระดี่
๓. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
๔. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑. ความรู้เกี่ยวกับมอญ

มอญ (Mon, Mun) หรือที่พม่าเรียกว่า “ตะลาย” หรือ “ตะเลง” (Talaing) หรือที่นักเดินทางชาวยุโรปคณะแรกซึ่งเดินทางมาถึงชายฝั่งทางตอนใต้ของพม่า ในช่วงปลายศตวรรษที่ ๑๕ และช่วงต้นศตวรรษที่ ๑๖ เรียกว่า เปกวน (Peguans) หรือเพกวน ตามชื่อเมืองหลวงของอาณาจักรมอญในช่วงเวลาดังกล่าวที่ชื่อว่า เปกู (Pegu) เป็นกลุ่มชนชาติมอญโกลอยด์ ซึ่งเป็นชนชาติเก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเป็นชนชาติแรกที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณตอนล่างของประเทศพม่ามานานหลายศตวรรษก่อนคริสตกาล

มอญนิยมเรียกตนเองว่ามอญ (Mon) หรือ “รามัน” หรือรามัญ (Raaman) ตามชื่อประเทศคือ รามัญญเทศ หรือ รามัญประเทศ (Ramannadesa) วังเป็นคำเรียกขานที่ปรากฏในจารึกของมอญ ส่วนไทยเรียกชนชาติมอญว่า มอญ หรือตะเลง ตามข้อสันนิษฐานเดิมว่า เป็นชื่อที่เคยใช้เรียกคนเชื้อสายอินเดียนจากแคว้นเตลิงกัน (Talingana/Telingana) ที่อพยพมาจากตอนเหนือของมัทราช และแคว้นกลิงค์ทางชายฝั่งตะวันออกของอินเดีย ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในยุคแรกๆ ตามชายฝั่งพม่าบริเวณเมืองสะเทิม หงสาวดี ร้างกุ้ง เป็นต้น และต่อมาภายหลัง ชื่อ ตะเลง นี้จึงถูกนำมาใช้เรียกมอญพวกอื่นๆที่สืบเชื้อสายมาจากกลุ่มนี้ไปด้วย อย่างไรก็ตาม ที่มาของคำว่า มอญ รามัญ หรือตะเลง ยังเป็นที่ถกเถียงกันในหมู่นักภาษาศาสตร์ ตัวอย่างเช่น Bauer (๑๙๙๐) สันนิษฐานว่า คำว่า “Talaing” เป็นคำที่ชาวตะวันตกใช้ เพื่อเรียกกลุ่มชนที่มาจากตะวันออกของอินเดีย และอังกฤษในยุคต้นๆ และพม่าได้รับคำนี้มาใช้ จนเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในเวลาต่อมา หลังปี ค.ศ.๑๘๙๖ เมื่อ E.O. Stevens ได้จัดทำพจนานุกรมฉบับสั้นชื่อ *A Vocabulary English and Peguan* ขึ้น ในขณะที่ Blagden (๑๙๐๓) เสนอว่า คำว่ามอญนั้น น่าจะเป็นคำเดียวกับ รามัญ (Raman) แต่ในจดหมายเหตุของมอญใช้คำว่า “Man” แทน

๑.๑ มอญในยุคแรก

ในอดีตชนชาติมอญตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ทางทิศตะวันตกของประเทศจีน ก่อนมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณแม่น้ำอิรวดี แม่น้ำสะโตง และแม่น้ำคง ต่อมาจึงได้เคลื่อนเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณพม่าตอนล่าง (Lower Burma) แถบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำอิรวดี ได้แก่ เมืองสะเทิม (Thaton) ทวันเท (Twante) ทะละ (Dala) และหงสาวดี (Pegu) โดยมีเมืองสะเทิมเป็นเมืองหลวงแห่งแรก และเมืองหงสาวดีเป็นเมืองหลวงแห่งที่สอง

อาณาจักรมอญแต่เดิม มีอาณาบริเวณกว้างไกลลึกเข้าไปจนถึงภาคกลางของพม่า หรือบริเวณเมืองแปร เมืองตองอู ชนชาติมอญที่อาศัยอยู่ในพม่า เชื่อว่ากลุ่มชาติพันธุ์มอญมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน ย้อนไปได้จนถึงสมัยพุทธกาล (Halliday, ๑๙๑๗; ๑๙๒๓; ๑๙๓๒) และเชื่อว่ามอญเป็นชนชาติที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดภาษาเขียน (Pāli) พุทธศาสนาเถรวาท ศิลปะ วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมสู่อาณาจักรพุกาม (Nai Pan HLa, ๑๙๕๘, pp. ๖๙-๗๐)

ราวศตวรรษที่ ๙ ก่อนคริสต์ศักราช กลุ่มชาติพันธุ์พม่า ซึ่งเดิมเป็นพวกเชื้อสายทิเบต ลงมาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในแถบรัฐกะฉิ่นหรือคะฉิ่น ก่อนอพยพเรื่อยมาถึงลุ่มน้ำอิรวดี ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนพื้นถิ่นที่อาศัยอยู่ทางทิศตะวันออกของประเทศพม่า ซึ่งในช่วงเวลาที่กลุ่มชาติพันธุ์พม่าอพยพมานั้น มอญหรือที่ชาวตะวันตกสมัยโบราณเรียกว่า เปกวน (Pagan) ได้อาศัยอยู่ก่อนแล้ว หลังจากพม่าปราบมอญได้ จึงได้ตั้งเมืองหลวงขึ้นที่ปากัน (Pagan) หรือ พุกาม ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งซ้ายของแม่น้ำอิรวดี และอาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าวเรื่อยมาจนถึงปลายศตวรรษที่ ๑๓ ก่อนถูกกองทัพมองโกลรุกราน และแตกพ่ายกระจายไป

การตั้งถิ่นฐานของมอญในพม่าตอนล่าง สันนิษฐานว่าได้ดำเนินเรื่อยมาตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษ ๑๔ หรือประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๙ จนถึงประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ อีกครั้งในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓-๑๖ และอีกครั้งในช่วงเวลาสั้นๆ ของกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ อนึ่ง เมื่อพิจารณาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะ ก็พบความสอดคล้องต้องกัน ว่าชนชาติมอญน่าจะอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนพม่าแล้ว ตั้งแต่ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๖ (Britannica Encyclopedia, ๒๐๑๕)

การทำสงครามสู้รบระหว่างพม่ากับมอญดำเนินมาอีกหลายครั้ง ผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะเรื่อยมา หลายครั้งที่พม่าเข้มแข็งกว่า ก็เข้ารุกรานมอญและบางครั้งถึงกับมีการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์มอญ และดำเนินนโยบายที่เข้มงวดเพื่อการกลืนกลายทางวัฒนธรรม อาทิ ในปี พ.ศ.๑๖๐๐ เมื่ออาณาจักรมอญพ่ายแพ้และตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า พระเจ้าอนิรุธ (Anawrahta, ๑๕๘๗-๑๖๒๐) กษัตริย์พม่าได้ดำเนินนโยบายรวมมอญเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรพม่า ทำการกวาดต้อนนักปราชญ์มอญ รวบรวมองค์ความรู้และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมอญเพื่อผนวกเข้ากับอาณาจักรพม่า (สุจิตลักษณ์ ดีผดุง และคณะ, ๒๕๓๘) แต่ในปี พ.ศ.๑๘๓๐ มอญก็กลับมา

เจริญรุ่งเรืองและก่อตั้งอาณาจักรมอญได้อีกครั้งโดยราชวงศ์ ชานตะเลง (Shan-Talaiang) หลังจากนั้นมอญและพม่าก็ทำสงครามผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะเรื่อยมา จนถึงปี พ.ศ.๒๒๙๔ ในสมัยของพระเจ้าอลองพญา ซึ่งเป็นต้นวงศ์กษัตริย์สุดท้ายของพม่า ได้สถาปนาหมู่บ้านชวโบเป็นเมืองรัตนสิงห์ และยกทัพไปตีเมืองอังวะได้ในปี พ.ศ.๒๒๙๖ ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวอังกฤษและฝรั่งเศสกำลังแผ่ขยายอำนาจอยู่ในขณะที่อังกฤษสนับสนุนพม่า ฝรั่งเศสก็เข้าสนับสนุนมอญ แต่เนื่องจากพม่าเข้มแข็งกว่า จึงสามารถเข้ายึดเมืองพะโค (Pegu) ได้ในปี พ.ศ.๒๓๐๐ ส่งผลให้ชาวมอญจำนวนมากถูกสังหาร บ้านเรือนที่อยู่อาศัยและวัดวาอารามถูกเผาทำลายลงจำนวนมาก ทำให้มีการอพยพครั้งใหญ่ของชาวมอญเพื่อหลบหนีภัยสงครามเข้ามาในพื้นที่ของประเทศไทยในปัจจุบัน (ส.พลายน้อย [นามแฝง], ๒๕๔๔)

๑.๒ ความเป็นมาของมอญในมิติสังคมวัฒนธรรม

ดินแดนทวารวดีนั้นกว้างใหญ่มาก ทำให้เป็นอาณานิคมที่มีชนชาติต่างๆ เข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของผู้คนที่อาศัยอยู่ในสุวรรณภูมิและยุคทวารวดี ล้วนเกิดขึ้นจากการร่วมประวัติศาสตร์ ร่วมแบ่งปันบรรพบุรุษ และเกิดจากการรวบรวมสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน แบ่งปัน เรียนรู้ ก่อนที่จะประกอบสร้างวัฒนธรรมของตนเองขึ้นมา จากการสะสมประสบการณ์และคัดสรรวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับชาติพันธุ์ของตนเอง ทั้งวัฒนธรรมเดิมกับวัฒนธรรมใหม่ ซึ่งเกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น ในอาราบริเวณซึ่งเป็นที่ตั้งของรัฐหนึ่งๆ จึงอาจเกิดจากคนหลากหลายเชื้อชาติอาศัยอยู่ร่วมกัน

การที่มอญ (Mon) เป็นชนชาติแรกที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณตอนล่างของประเทศพม่า ทำให้วัฒนธรรมมอญเป็นประเด็นการศึกษาทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ซึ่งจะช่วยสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งต่อผู้คนและสังคมในภูมิภาคนี้ G. H. Luce นักนิรุกติศาสตร์ชาวอเมริกัน สันนิษฐานว่า ชาวมอญเริ่มก่อตั้งถิ่นฐานขึ้นเป็นครั้งแรกที่บริเวณลุ่มน้ำแยงซีเกียง และมีภาษาเป็นของตนเอง แต่ต่อมาในภายหลังได้ถูกจีนรุกราน จึงอพยพลงมาอาศัยอยู่ทางตอนใต้ของอินเดีย บริเวณแคว้นโอริสสะหรืออุสสระ แคว้นมณีปุระ และบริเวณที่เป็นแคว้นอัสสัมในปัจจุบัน โดยมีกษัตริย์มอญชื่อ พระเจ้าติสสะ ปกครองเมืองทูปินะ ในแคว้นมณีปุระ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของมอญ ซึ่งต่อมาได้ครอบครองดินแดนที่ชื่อว่า สุวรรณภูมิ

ราชวงศ์ของอาณาจักรชนชาติมอญ จำแนกได้เป็น ๓ ยุค คือ ยุคราชวงศ์สะเทิม ยุคราชวงศ์เมาะตะมะ-พะโค (Hanthawaddy Kingdom) และยุคฟื้นฟู (Restored Hanthawaddy Kingdom) ซึ่งมีสาระสำคัญ โดยสรุปดังนี้ (Halliday, ๑๙๒๒; ๑๙๒๓)

๑.๒.๑ ยุคของราชวงศ์สะเทิม

ยุคแรก ได้แก่ ยุคของราชวงศ์สะเทิม หรืออาณาจักรสะเทิม มีเมืองสุธรรมวดีเป็นเมืองหลวง ตั้งแต่ครั้ง ๒๔๑ ปีก่อนพุทธศักราช โดยมีพระปฐมกษัตริย์ชื่อ พระเจ้าสีหราช ซึ่งตามพงศาวดารมอญระบุว่า อาณาจักรสะเทิม มีพระมหากษัตริย์ปกครองทั้งสิ้น ๕๗ พระองค์ กษัตริย์องค์สุดท้ายได้แก่ พระเจ้าเมียนฮูฮอ ซึ่งถูกกองทัพของพระเจ้าอโนรธามังช่อ กษัตริย์พม่าจากเมืองพุกามเข้าปล้นสะดม และทำลายวัฒนธรรม ทั้งกวาดต้อนนักปราชญ์และช่างฝีมือไปไว้ที่เมืองพุกาม นอกจากนี้ ยังจับกุม พระเจ้าเมียนฮูฮอ ตลอดจนเชื้อพระวงศ์ไปขังไว้ทั้งหมด ซึ่งสงครามและการทำลายล้างในครั้งนั้น ทำให้อาณาจักรสะเทิม ที่เคยมีอาณาเขตกว้างไกลเจริญก้าวหน้าทางศิลปวัฒนธรรม และมีภูมิประเทศที่เหมาะสม กล่าวคือ ทิศเหนือติดประเทศอินเดีย ทิศตะวันออกติดอาณาจักรจีน ทิศตะวันตกจรดมหาสมุทรอินเดียและทิศใต้จดแม่น้ำเจ้าพระยา กลายเป็นอาณาจักรซึ่งมีเมืองท่าและเป็นเมืองศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญ ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากประเทศมหาอำนาจทางวัฒนธรรม อาทิ อินเดียอย่างมาก นอกจากนี้ อาณาจักรสะเทิม ในขณะนั้นยังเป็นอาณาบริเวณที่เชื่อมโยงวัฒนธรรม และพุทธศาสนาจากอินเดีย มาสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือสุวรรณภูมิ (Halliday, ๑๙๖๒, pp. ๗-๖๗)

จากหลักฐานจารึกเก่าแก่ของมอญในดินแดนแถบแหลมอินโดจีน ๓ แห่ง ล้วนแสดงให้เห็นถึงการเริ่มต้นจذبบันทึกทางประวัติศาสตร์ร่วมสมัย ของชนชาติที่มีความเจริญทัดเทียมกันในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๓ ได้แก่ จารึกภาษามอญที่วัดโพธิ์ร้าง จังหวัดนครปฐม ซึ่งสันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในราว พ.ศ.๑๑๔๓ จารึกปยู ซึ่งพบบนโกศศพที่ศรีเกษตร อายุราว พ.ศ.๑๒๑๖ และจารึกเคมร (Kdei Ang) ซึ่งมีอายุราว พ.ศ.๑๑๗๒ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า อาณาจักรสะเทิม เป็นแอ่งอารยธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งในอุษาคเนย์ และกินอาณาบริเวณกว้างไกลลึกเข้าไปจนถึงภาคกลางของพม่า หรือบริเวณเมืองแปร เมืองตองอู (หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๙, หน้า ๒๙) โดยหลักฐานดังกล่าว กล่าวถึง พระโสมพะและพระอุตตระ ผู้นำพุทธศาสนาเถรวาทเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรสะเทิมและเมืองนครปฐม (ทวารวดี) และยังนำตัวอักษรแบบปัลลวะของอินเดีย บริเวณแคว้นมณีปุระ (ปัจจุบันคือแคว้นอัสสัม) ของอินเดียได้เข้ามาใช้ด้วย การที่อาณาจักรสะเทิม เป็นเอกราชอยู่ยาวนานถึง ๑,๔๑๗ ปี ทำให้ถูกพม่ายกกองทัพเข้ามารุกรานใน ปี พ.ศ.๑๑๗๖ การเกิดสงครามและความไม่สงบในช่วงเวลาดังกล่าว ทำให้ชาวสะเทิมต้องหนีตายไปอยู่ที่เมืองหงสาวดี ก่อนที่อาณาจักรสะเทิมจะเสียเอกราชให้แก่พม่า แม้ว่าเมืองหงสาวดีจะรุ่งเรืองต่อมาอีกถึง ๑๕๐ ปี แต่หลังจากพระเจ้าติสราชา กษัตริย์องค์สุดท้ายสวรรคตลง เมืองหงสาวดีก็ร้างไปถึง ๕๖๓ ปี (พ.ศ.๑๖๖๖-๑๘๒๙) และต้องตกเป็นแคว้นหนึ่งในปกครองของอาณาจักรพุกามในที่สุด (Harvey, ๑๙๖๗)

๑.๒.๒ ยุคราชวงศ์เมาะตะมะ-พะโค

ยุคที่สอง ได้แก่ ยุคราชวงศ์เมาะตะมะ-พะโค เริ่มขึ้นในช่วงที่พม่าอ่อนแอลง เนื่องจากการรุกรานของพวกมอญโกล พระเจ้าวเรรุหรือพระเจ้าฟ้ารั่ว (มะกะโท) ได้กอบกู้เอกราชและสถาปนาอาณาจักรมอญขึ้นใหม่ มีเมืองหลวงคือ เมืองเมาะตะมะ และอภิเษกสมรสกับราชธิดาของพ่อขุนรามคำแหง จนถึงสมัยพระยาอู่ จึงได้ย้ายเมืองหลวงกลับมาที่เมืองพะโคหรือหงสาวดีอีกครั้ง พระยาอู่มีราชบุตรคือพระยาน้อย ซึ่งต่อมาคือ พระเจ้าราชาธิราช ซึ่งกล่าวได้ว่าในยุคนี้ เป็นยุคที่รุ่งเรืองมากที่สุดของอาณาจักรมอญ ถือเป็นยุคทองของวรรณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปะ และวัฒนธรรมมอญเลยทีเดียว นอกจากนี้ ในช่วงเวลานี้เมืองหงสาวดียังเป็นเมืองศูนย์กลางของการค้าในแถบอ่าวเบงกอล และมีความเจริญสูงที่สุดในยุคของพระนางเซงสบู (Shin Sawbu) กษัตริย์หญิงพระองค์เดียวของมอญ ซึ่งเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายในราชวงศ์ฟ้ารั่ว ที่ครองราชย์สมบัตินานถึง ๑๗ ปี (พ.ศ.๑๙๙๖-๒๐๑๓) (Harvey, ๑๙๖๗)

แม้ว่าเมืองหงสาวดีจะมีกษัตริย์ปกครองต่อมาอีกหลายพระองค์ แต่ก็ตกอยู่ในภาวะสงครามบ่อยครั้ง ผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะกับพม่ามาโดยตลอด นอกจากนั้น ยังมีการแย่งชิงอำนาจกันเองภายในราชวงศ์มอญหลายครั้ง จนในที่สุดพม่าก็เข้ายึดครองมอญได้โดยง่าย โดยในช่วงเวลาที่เมืองหงสาวดีเป็นเอกราช ๔๗๐ นั้น มอญมีเอกราชเหนือดินแดนของตนเองเพียง ๒๗๐ ปีเท่านั้น ที่เหลือล้วนถูกพม่าปกครองทั้งสิ้น (Halliday, ๑๙๖๒, pp. ๗-๖๗)

๑.๒.๓ ยุคฟื้นฟูอาณาจักร

ยุคสุดท้ายของมอญ ได้แก่ ยุคฟื้นฟูอาณาจักร หรือในช่วงปี พ.ศ.๒๒๘๓ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีสมิงทอพูทิกะ กู้เอกราชของมอญคืนมาจากพม่าได้สำเร็จ และยกทัพไปตีเมืองอังวะ จนถึง พ.ศ.๒๒๙๐ พระยาทะละขึ้นครองอาณาจักร และได้แผ่ขยายอาณาจักรออกไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งในช่วงเวลานี้ เดียวกันนั้น อาณาจักรพม่าได้อ่อนแอลง ก่อนล่มสลายลงไป จนในปี พ.ศ.๒๓๐๐ พม่าได้เข้มแข็งขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง พระเจ้าอลองพญา ได้เข้าตีอาณาจักรมอญในสมัยของพระเจ้าพญามอญธิราช ทำให้มอญสูญเสียอาณาจักรและตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าเรื่อยมาจนถึงในปัจจุบัน (Halliday, ๑๙๖๒, pp. ๗-๖๗)

๑.๓ มอญอพยพ

นอกเหนือจากรัฐมอญในพม่าแล้ว กล่าวได้ว่า ประเทศไทยเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์มอญจำนวนมากที่สุดในโลก เนื่องจากการอพยพของชนชาติมอญเข้าสู่ดินแดนที่เป็นพื้นที่ของไทยในปัจจุบัน เกิดขึ้นมานานแล้วและยังคงมีการอพยพเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยในยุคแรก การอพยพเกิดขึ้นทางด้านตะวันตกของจีน มีวัตถุประสงค์เพื่อเข้ามาตั้งรกรากในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา และทาง

ตอนใต้ของประเทศไทย ตั้งแต่ช่วงศตวรรษที่ ๖ โดยอาณาจักรมอญยุคแรกๆ ได้แก่ ในสมัยทวารวดี (Dvaravati) และหริภุญไชย (Haripunjaya) มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและได้รับอิทธิพลอย่างมากจากอารยธรรมเขมร และราชอาณาจักรกัมพูชาฟูนัน (Cambodian Kingdom of Funan)

เส้นทางอพยพของมอญที่สำคัญ ได้แก่ (๑) ด้านพระเจดีย์สามองค์ จังหวัดกาญจนบุรี (๒) ด้านแม่ละเมา จังหวัดตาก (๓) ชายแดนจังหวัดเชียงใหม่ และ (๔) ทางเมืองอุทัยธานี แม้ว่าการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ เข้ามาในพื้นที่ซึ่งเชื่อว่าเป็นอาณาบริเวณของประเทศไทยในปัจจุบัน จะเกิดขึ้นหลายครั้ง แต่ที่มีการบันทึกไว้อย่างเป็นทางการครั้งแรกเกิดขึ้นในปี พ.ศ.๒๑๒๗ หลังจากนั้นชาวมอญก็อพยพต่อเนื่องเรื่อยมา ทั้งที่มีการจดบันทึก และที่ย่อยเคลื่อนย้ายเข้ามา Foster (๑๙๗๒) กล่าวว่า อาณาจักรมอญทางใต้ ในส่วนที่อยู่ในอาณาเขตของไทย ได้แก่ อาณาจักรทวารวดี ได้ตกอยู่ใต้การปกครองของเขมรในช่วงศตวรรษที่ ๑๑ และอาณาจักรหริภุญชัย ซึ่งเป็นอาณาจักรมอญที่อยู่ตอนเหนือของไทยที่ลำพูน ตกอยู่ใต้การปกครองของพระเจ้าเชียงใหม่ในช่วง พ.ศ. ๑๘๓๓-๑๘๓๕ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Seidenfaden (๑๙๖๗, p. ๑๐๗) ที่ระบุว่า คนมอญในไทยได้กลายเป็นไทยไปหมด คือพวกที่อพยพมาจากพม่าในราวศตวรรษที่ ๑๖ ๑๘ และ ๑๙

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๔๗) เสนอว่า การอพยพเข้ามาระลอกแรกของมอญ คือ เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๘๒ เมื่อพระเจ้าตะเบงชเวตี้ยกทัพเข้าตีหงสาวดีแตก ทำให้ชาวมอญจำนวนมากหลบหนีภัยสงครามเข้ามาที่กรุงศรีอยุธยา และชนชั้นสูงชาวมอญ ได้เริ่มสานสัมพันธ์กับราชสำนักอยุธยา และสองปีต่อมาหรือในปี พ.ศ.๒๐๘๔ หลังจากกษัตริย์พม่าในราชวงศ์ตองอูเข้าตีเมืองเมะตะมะ ชาวมอญอีกกลุ่มหนึ่งก็หนีตายเข้ามาในอยุธยาอีก

หลังจากนั้นพบว่า มีการอพยพเข้าสู่ประเทศไทยต่อเนื่องกันมาด้วยเหตุผลต่างๆ กันไป แต่ส่วนใหญ่เนื่องมาจากสงคราม ความไม่สงบภายในของประเทศพม่า และเพื่อแสวงหาความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยการอพยพในสมัยกรุงศรีอยุธยาเกิดขึ้น ๔ ครั้งใหญ่ๆ

ครั้งแรก ได้แก่ การอพยพในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ.๒๑๑๒-๒๑๓๓) หลังการประกาศอิสรภาพ ณ เมืองแครง ในปี พ.ศ.๒๑๒๗

ครั้งที่สองมีสองระลอก คือ การอพยพสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในปี พ.ศ.๒๑๓๖ เพื่อหลบหนีความทารุณของพม่า และอีกครั้งในปี พ.ศ.๒๑๓๘ เมื่อหงสาวดีถูกยะไข่ตีแตก ในคราวที่สมเด็จพระนเรศวรยกทัพไปตีหงสาวดีและเมะตะมะ พร้อมกวาดต้อนชาวมอญกลับมาจำนวนมาก โดยในรัชกาลของสมเด็จพระนเรศวร มีการอพยพเข้ามาของผู้นำมอญหลายคน อาทิ พระมหาเถรคันฉ่อง พระยาเกียรติและพระยาราม โดยผู้นำของมอญเหล่านี้ ไม่ได้เข้ามาเพียงลำพัง แต่ได้อพยพกวาดต้อนชาวมอญเข้ามาด้วยเป็นจำนวนมาก และได้รับพระบรมราชานุญาตให้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่พระนครศรีอยุธยา ต่อมาในสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรี ก็มีการอพยพชาวมอญเข้ามาเพิ่มอีก แต่เคลื่อนย้ายเข้ามาพร้อมไปตั้งถิ่นฐานที่ลพบุรี บริเวณสามโคก และปทุมธานี ตามสองฝั่งแม่น้ำ

เจ้าพระยา ลุ่มน้ำแม่กลองตอนบน ตามเส้นทางการเดินทัพ และบริเวณที่มีการสู้รบ ตลอดจนมีการกวาดต้อนผู้คนเข้ามาเพิ่มเติมขึ้นอีกเป็นระยะๆ สำหรับลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง ก็พบว่ามีที่ตั้งถิ่นฐานของชาวมอญ ตั้งแต่เขตอำเภอเมืองกาญจนบุรี ราชบุรี ผ่านอำเภอบางคนที อำเภออัมพวา จนถึงอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม และอำเภอบางแพ ในเขตจังหวัดนครปฐมและสมุทรสาครในลุ่มน้ำท่าจีน จนเกิดเป็นเมืองมอญใหม่ขึ้น ที่บริเวณปากแม่น้ำแม่กลองและแม่น้ำท่าจีน หรือจังหวัดสมุทรสาครในปัจจุบัน

Hall (๑๙๖๐, pp. ๑๔-๔๐) สันนิษฐานว่า มีการกวาดต้อนชาวมอญไปรวมกับมอญที่ได้ถูกกวาดต้อนเข้ามาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา และตั้งรกรากอยู่แถวบ้านใหม่มะขามหย่อง บางลี่ บางขาม ปากน้ำประสม บ้านบางเพลิง บ้านไร่ ป่าฝ้าย ส่วนกลุ่มที่พระยาเกียรติ พระยาราม เป็นหัวหน้าควบคุมอยู่ ให้อยู่ที่ตำบลบ้านขมิ้น แต่ครอบครัวของพระยาเกียรติ พระยาราม และพระมหาเถรคันฉ่อง ให้อยู่อาศัยอยู่ใกล้ๆ กับวัดนก วัดคางคาว และวัดสบสวรรค์

ครั้งที่สาม ได้แก่ การอพยพในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในปี พ.ศ.๒๒๐๓ ถึง ๒๒๐๕ เนื่องจากชาวมอญไม่พอใจที่ถูกพม่าเกณฑ์ไปช่วยรักษาเมืองอังวะ จึงหนีทัพ และก่อกบฏปล้นเมืองเมาะตะมะ ซึ่งชาวมอญกลุ่มนี้ ต่อมาได้หนีเข้ามาทางด้านเจดีย์สามองค์ โดยชาวมอญกลุ่มนี้สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงโปรดเกล้าแต่งตั้งหัวหน้ามอญ ๑๑ คนควบคุมและให้ไปตั้งรกราก อาศัยอยู่ที่บ้านสามโคก ติดกับเมืองนนทบุรี ริมวัดตองปุและย่านคลองคูจามในเขตพระนคร นอกจากนี้ ยังมีการอพยพในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ในช่วงปี พ.ศ.๒๒๙๘ ถึง ๒๒๙๙ และอีกครั้งในปี พ.ศ.๒๓๐๑ เนื่องจากชาวมอญทนการกดขี่ทารุณของพม่าไม่ไหว (สุจริตลักษณ์ ดีผดุง และคณะ, ๒๕๓๘) ความต้องการกลืนกลายมอญ ทำให้กษัตริย์ในราชวงศ์อลองพญาใช้วิธีการรุนแรงในการกดขี่ชาวมอญและทำลายล้างวัฒนธรรมมอญ จนชาวมอญบางกลุ่มอพยพเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา บางกลุ่มหนีขึ้นเหนือไปล้านนาและถูกเรียกว่าพวกเมง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, ๒๕๔๗, หน้า ๑๕)

สำหรับการอพยพของมอญในสมัยกรุงธนบุรี ส่วนใหญ่เกิดจากเหตุผลทางสงครามในช่วงปี พ.ศ.๒๓๐๖-๒๓๑๙ โดยในครั้งนี้ การอพยพเกิดขึ้นเนื่องจากชาวมอญจำนวนมากรู้สึกไม่พอใจที่ถูกบังคับเกณฑ์ให้ร่วมทัพพม่าเพื่อบุกเข้ามาตีกรุงธนบุรี ทำให้พระยาเจ่งผู้นำมอญได้ก่อการกบฏต่อกองทัพพม่า แต่ต่อมาสู้กองทัพพม่าไม่ได้ จึงหลบหนีเข้ามาในอาณาบริเวณที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน โดยการอพยพประกอบด้วยการเคลื่อนย้ายเข้ามาของชาวมอญหลายกลุ่ม กลุ่มแรกอพยพเข้ามาทางด้านเมืองตากใน พ.ศ.๒๓๑๗ กลุ่มที่สองอพยพเข้ามาทางด้านเจดีย์สามองค์ ซึ่งมอญที่อพยพมาชุดนี้ ได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้ไปตั้งรกรากที่ปากเกร็ด แขวงเมืองนนทบุรี

การอพยพของมอญในสมัยรัตนโกสินทร์ เกิดขึ้นหลายครั้ง หลายช่องทาง และมีการอพยพเข้ามาจำนวนมากจนถึงในปัจจุบัน ด้วยเหตุผลที่หลากหลายเพิ่มมากขึ้น โดยการอพยพในช่วงแรก เริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ เมื่อเข้ายึดเมืองทวายและกวาดต้อนผู้นำชาวมอญกลับเข้ามาด้วย ต่อมาในสมัย

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เนื่องมาจากชาวมอญไม่ยอมรับการกดขี่ของพม่าที่เมืองมะตะมะ และการถูกบังคับเกณฑ์แรงงานไปสร้างพระมหาธาตุที่เมืองเมกุนได้ ทำให้มีการอพยพอีกครั้ง โดยในครั้งนี้ มีสมิงสอดเบาเป็นหัวหน้า อพยพเข้ามาในปี พ.ศ.๒๓๕๘ และอีกครั้งใน ปี พ.ศ.๒๓๖๗ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากหลบหนีการเกณฑ์แรงงาน (สุจิตลักษณ์ ดีผดุง และคณะ, ๒๕๓๘) นิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๔๗, หน้า ๑๖) กล่าวว่า ในช่วงปี พ.ศ.๒๓๗๖ มีการอพยพของชาวมอญเข้ามาเป็นจำนวนมาก จนแถบจังหวัดราชบุรีกลายเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวมอญไปเกือบทั้งหมด

โดยสรุป เหตุผลสำคัญของการอพยพของชาวมอญเข้ามาอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันมี ๕ ประการ คือ เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขาย แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและความเชื่อทางศาสนา ลี้ภัยสงคราม การสมรส และการติดตามญาติพี่น้องเข้ามาตั้งหลักแหล่งหรือประกอบอาชีพ การเคลื่อนย้ายเข้ามาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน เกิดขึ้นเสมอๆ ด้วยเหตุผลข้างต้นตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน มีทั้งที่อยู่ในรูปของการอพยพด้วยความจำเป็นหรือการถูกบังคับเนื่องจากภัยสงครามและการบังคับกวาดต้อนเข้ามา กับการอพยพเข้ามาด้วยความเต็มใจ เช่น ทูตทางพุทธศาสนา แสวงหาที่ดินทำกินที่อุดมสมบูรณ์ และเพื่อทำมาค้าขายระหว่างกัน จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า การอพยพของชาวมอญเข้ามาในประเทศไทย เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องยาวนานกว่า ๔๗๐ ปีแล้ว ดังมีรายละเอียดพอสรุปได้ดังนี้ (ดำรงราชานุภาพ และคณะ, ๒๕๔๗, หน้า ๑๒-๑๓)

ระลอกที่ ๑ เกิดขึ้นในปี พ.ศ.๒๐๘๒ หลังจากพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ตีกรุงหงสาวดีแตก มีชนชั้นสูง ชาวมอญ ข้าราชการบริวาร และข้าราชการจำนวนมาก อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงศรีอยุธยา และอีกครั้งในปี พ.ศ.๒๐๘๔ เมื่อเมืองมะตะมะ ถูกกษัตริย์จากราชวงศ์ตองอูเข้าตีแตก ชาวมอญถูกทหารพม่าฆ่าฟันล้มตายลงเป็นจำนวนมาก จึงอพยพหนีตายเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา

ระลอกที่ ๒ เกิดขึ้นในปี พ.ศ.๒๑๒๗ หลังจากพระเจ้าบุเรงนองสิ้นพระชนม์ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยาประกาศแยกแผ่นดินกับกรุงหงสาวดี และเกลี้ยกล่อมชาวมอญจำนวนมากให้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในอาณาจักรอยุธยา (พิสนท์ ปลัดสิงห์, ๒๕๓๐, หน้า ๑๓๑-๑๓๒)

ระลอกที่ ๓ เกิดขึ้นในปี พ.ศ.๒๑๓๘ เมื่อกรุงหงสาวดีแตก ชาวมอญอพยพเข้ามาทางตะวันออก เข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงศรีอยุธยา

ระลอกที่ ๔ เกิดขึ้นในปี พ.ศ.๒๑๕๖ เมื่อกองทัพพม่าเข้าปราบปรามมอญอย่างหนัก ทำให้ชาวมอญอพยพเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา

ระลอกที่ ๕ เกิดขึ้นในระหว่างปี พ.ศ.๒๒๐๒-๒๒๐๕ เมื่อชาวมอญในพม่าก่อกบฏ และกองทัพพม่าปราบปรามอย่างหนัก ชาวมอญกลุ่มใหญ่ จึงอพยพเข้ามาทางด่านเจดีย์สามองค์

ระลอกที่ ๖ เกิดขึ้นในปี พ.ศ.๒๓๐๐ เมื่อพระเจ้าอลองพญา กษัตริย์พม่าเข้าตีกรุงหงสาวดี กดขี่ ทรมานชาวมอญ และทำลายล้างวัฒนธรรมมอญ ทำให้ชาวมอญจำนวนมาก อพยพหนีเข้ามาใน

กรุงศรีอยุธยา และบางส่วนหนีขึ้นเหนือไปอาศัยอยู่ในอาณาจักรล้านนา หรือที่เรียกว่า พวกเมง พระเจ้าอลองพญากดดันชาวมอญอย่างหนัก จนทำให้มอญจำนวนหนึ่ง อพยพหนีเข้าไปทางฝั่ง ตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน และบางส่วนหนีลงใต้เข้าไปอาศัยอยู่ในเทือกเขาตะนาวศรี

ระลอกที่ ๗ เกิดขึ้นในปี พ.ศ.๒๓๑๖ หลังจากการก่อกบฏของชาวมอญในเมืองย่างกุ้ง กองทัพ พม่าเข้าปราบปราม ฆ่า และเผาอย่างทารุณ ทำให้มอญจำนวนมาก อพยพเข้ามาในกรุงธนบุรีในสมัย พระเจ้าตากสิน ในช่วงเวลานี้ เกิดการก่อตัวของแนวคิดทางการเมืองที่แตกต่างกันของกลุ่มมอญเก่า และมอญใหม่ โดยชาวมอญใหม่ที่อพยพเข้ามาในช่วงนี้ สืบเชื้อสายมาเป็นชาวไทยรามัญในปัจจุบัน ในขณะที่ชาวมอญเก่าที่อพยพเข้ามาก่อนหน้านี้ ได้ถูกกลืนกลายเป็นไทยไปหมดแล้ว

ระลอกที่ ๘ เกิดขึ้นในปี พ.ศ.๒๓๓๖ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อรัชกาลที่ ๑ เข้ายึดเมืองทวาย แต่รักษาเมืองเอาไว้ไม่ได้ ระหว่างที่ต้องถอยทัพกลับ จึงกวาดต้อนชาวมอญจำนวนมาก โดยเฉพาะในกลุ่มหัวหน้า กลับเข้ามาด้วย

ระลอกที่ ๙ เกิดขึ้นในปี พ.ศ.๒๓๕๗ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ เมื่อพม่าเข้าปราบปรามกบฏชาวมอญ ที่เมืองเมะตะมะ ทำให้ชาวมอญจำนวนมากหนีเข้ามาในกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเจ้าฟ้ามงกุฎในขณะนั้น เสด็จออกไปปราบชาวมอญกลุ่มนี้ถึงชายแดน และอนุญาตให้ตั้งถิ่นฐานบริเวณปากเกร็ดและพระประแดง

พวกมอญเก่า ต่างเรียนรู้และปรับตัวจนสามารถเข้ากับวัฒนธรรมที่อยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ ของอาณาจักรสยามในอดีตได้เป็นอย่างดี โดยการถวายลูกหลานให้เข้ารับราชการฝ่ายใน จนเกิดชน ชั้นสูงเชื้อสายมอญจำนวนมาก ในรัชกาลที่ ๒ หรือ พ.ศ.๒๓๕๘ พระนิโครธาภิโยค ผู้ว่าราชการเมือง ไทรโยค ได้นำชาวมอญบริเวณวัดคงคาราม อพยพเข้าไปหาที่ทำกินใหม่ ลี้ภัยเข้าไปตอนในของประเทศ ทางทิศตะวันออก และสร้างวัดขึ้นในชุมชน ชื่อ วัดดอนกระเบื้อง

ชาวมอญกลุ่มแรกๆ มักได้รับพระราชทานที่ดินให้อยู่อาศัย เนื่องจากตั้งใจรับราชการจนได้รับการยกย่อง ตัวอย่างเช่น พระยาเกียรติและยาราม ขุนนางมอญผู้ซื่อสัตย์ ได้รับพระราชทานที่ดินให้ตั้ง บ้านเรือนอยู่บริเวณที่เรียกว่า บ้านขมิ้น หรือวัดขุนแสนในปัจจุบัน ส่วนมอญจำนวนมากในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ได้รับพระราชทานที่ดินให้อาศัยอยู่ร่วมกันบริเวณชานกรุงศรีอยุธยา บริเวณวัดตองปุ และคูจาม เป็นต้น จนถึงสมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ยังปรากฏหลักฐานเรื่อยมาว่ามีชาวมอญอพยพเข้ามาในประเทศไทยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า การอพยพของชาวมอญในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ มีความคล้ายคลึงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันหลายประการ กล่าวคือ ประการแรก สาเหตุการอพยพ ได้แก่ การลี้ภัยสงคราม ประการที่สอง ได้แก่ การบริหารจัดการผู้อพยพ ได้แก่ การให้หัวหน้ากลุ่มผู้อพยพดูแลกันเอง และประการที่สาม ได้แก่ ยุทธศาสตร์ในการตั้งถิ่นฐาน พบว่าผู้นำของอาณาจักรทั้งสองและรัฐไทยในปัจจุบัน ได้ให้อำนาจแก่ผู้นำมอญอพยพ ผ่านการมอบบรรดาศักดิ์และให้ตำแหน่งทางสังคมในระบบราชการ เพื่อให้เกิดการกลืนกลายทางวัฒนธรรม ประการสุดท้าย พบว่า รูปแบบ

การตั้งถิ่นฐานมีความสัมพันธ์กับระบบโลจิสติกส์ กล่าวคือ ในอดีตชุมชนต่างๆ เกาะเกี่ยวกันตามเส้นทางเดินทัพ แต่ในปัจจุบันเกาะเกี่ยวกันด้วยเส้นทางการค้าและเศรษฐกิจ ทั้งนี้พบว่า จะแตกต่างกันตรงที่ ภายหลังเมื่อแนวคิดเรื่องการค้ากำหนดอาณาเขตตามแบบรัฐชาติ เข้ามามีบทบาทเพิ่มมากขึ้น การอพยพในลักษณะดังกล่าว แม้ว่าจะด้วยเหตุผลด้านการลี้ภัยสงคราม ก็ถือว่าเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย

ระลอกที่ ๑๐ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ หรือในปี พ.ศ.๒๔๐๓ ได้ทรงมีนโยบายให้ขุดคลองมหาสวัสดิ์ และปี พ.ศ.๒๔๑๐ ให้ขุดคลองภาษีเจริญใน เพื่อเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ากับแม่น้ำท่าจีน และในปี พ.ศ.๒๔๐๙ ให้ขุดคลองดำเนินสะดวก เพื่อเชื่อมแม่น้ำท่าจีนเข้ากับแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งขุดแล้วเสร็จลงในปี พ.ศ.๒๔๑๑ นโยบายดังกล่าว ส่งผลทำให้เกิดการขยายพื้นที่การเกษตร ทั้งในส่วนในพื้นที่นาและไร่อ้อย การเดินทางสะดวกสบายขึ้น ชุมชนมอญในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา กลุ่มน้ำท่าจีน และกลุ่มน้ำแม่กลอง เชื่อมโยงกันผ่าน “ย่านตลาด” และเส้นทางคมนาคมทางน้ำ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ดำเนินนโยบายสมัยใหม่ มีการสร้างทางรถไฟ เชื่อมต่อกรุงเทพฯ กับเพชรบุรี ผ่านเมืองราชบุรี ชุมชนบ้านเสมียน บ้านโพธารามและบ้านโป่ง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนมอญไปตาม “ย่านตลาด” และเส้นทางรถไฟ พร้อมกับชุมชนมอญตามสองฝั่งลำน้ำแม่กลอง เกิดการผสมกลืนกลายของคนหลากหลายชาติพันธุ์ ได้แก่ เขมร จีน มอญ ลาว และไทย

โดยสรุป การอพยพครั้งใหญ่ของมอญเก่าประกอบด้วย การอพยพในสมัยกรุงศรีอยุธยา ๕ ครั้ง ได้แก่ (๑) สมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ.๒๑๑๒-๒๑๓๓) (๒) สมัยสมเด็จพระนเรศวร (พ.ศ.๒๑๓๓-๒๑๔๘) (๓) สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ.๒๑๗๓-๒๑๙๘) (๔) สมัยสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ.๒๑๙๙-๒๒๓๑) (๕) สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ.๒๒๗๕-๒๓๐๑) และในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอีก ๒ ครั้ง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้แก่ชุมชนชาวมอญริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำแม่กลอง

การอพยพของชาวมอญ เพื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่เรียกว่าประเทศไทยในปัจจุบัน ไม่ใช่เรื่องใหม่แต่เกิดขึ้นมานานแล้ว ด้วยหลากหลายเหตุผลและมูลเหตุปัจจัย การอพยพเข้ามาเป็นระลอกใหญ่ๆ ที่ประกอบด้วยการเคลื่อนย้ายทางสังคมของชาวมอญจำนวนมาก กระทำเรื่อยมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งหากพิจารณาจำนวนของพลเมืองของอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ในช่วงเวลาดังกล่าวที่มีจำนวนไม่มากนัก ก็กล่าวได้ว่า ปริมาณการอพยพเข้ามาของชาวมอญนับว่ามีจำนวนมาก ดังพบว่าในปี พ.ศ.๒๓๗๖ บริเวณจังหวัดราชบุรีเกือบทั้งหมดเป็นชาวมอญ (ดำรงราชานุภาพ และคณะ, ๒๕๔๗, หน้า ๑๖)

ทั้งนี้ พบเช่นกันว่า เมื่อบ้านเกิดในรัฐมอญมีความสงบสุข ชาวมอญในไทยก็อพยพกลับบ้านเกิดคราวละหลายพันครอบครัว เช่น เมื่อคราวที่อังกฤษเข้าปกครองพม่า และมีการพัฒนาระบบการค้า ข้าวจนมีความเจริญก้าวหน้าในหัวเมืองมอญต่างๆ โดยสรุปเส้นทางการอพยพของชาวมอญเข้ามาใน

ประเทศไทยมี ๓ ทางหลักๆ ได้แก่ ทางเหนือเข้ามาทางจังหวัดตาก หรือระแหง ทางด่านแม่ละเมา ทางใต้เข้ามาทางจังหวัดกาญจนบุรี ทางด่านเจดีย์สามองค์ และทางจังหวัดอุทัยธานี (สุจริตลักษณ์ มีผดุง, ๒๕๔๒, หน้า ๙) จากการศึกษาพบว่า ชาวมอญนิยมตั้งถิ่นฐานอยู่ริมแหล่งน้ำ เช่น แม่น้ำแม่กลอง บริเวณอำเภอบ้านโป่ง โพธาราม ราชบุรี และกาญจนบุรี แม่น้ำท่าจีน บริเวณ พระประแดง (ปากลัด) แม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณจังหวัดนนทบุรี และปทุมธานี แม่น้ำมหาชัย บริเวณจังหวัดสมุทรสาคร เป็นต้น

ในปัจจุบัน ชาวไทยเชื้อสายมอญ ที่อยู่อาศัยในประเทศไทยมีจำนวนมาก และครอบคลุมทุกภาคของประเทศ โดยรูปแบบสำคัญของการตั้งถิ่นฐานของชาวมอญในปัจจุบันแตกต่างจากในอดีต กล่าวคือ นอกจากกลุ่มการตั้งถิ่นฐานเดิมของชาวมอญที่ได้รับพระราชทานที่ดินให้ตั้งถิ่นฐานเช่นในอดีตที่ตั้งได้กล่าวไปแล้ว และการอพยพลี้ภัยสงครามเข้ามาอาศัยอยู่ในศูนย์พักพิงผู้ลี้ภัยสงครามแล้ว ยังมีการอพยพเข้ามาเนื่องจากการสมรส การเข้ามาทำงาน รับจ้าง ทำการค้าขาย และการประกอบธุรกิจต่างๆ ในปัจจุบัน ชาวไทยเชื้อสายมอญได้ขยายถิ่นที่อยู่อาศัยออกไปอย่างกว้างขวาง ส่วนหนึ่งตั้งถิ่นฐานเรื่อยลงมาตั้งแต่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จนถึงที่ราบริมแม่น้ำภาคกลาง อาทิ จังหวัดลพบุรี สระบุรี นครปฐม กาญจนบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี อ่างทอง ปทุมธานี นครนายก นนทบุรี สมุทรสาคร สมุทรสงคราม สมุทรปราการ จนถึงจังหวัดกรุงเทพมหานคร และเรื่อยลงไปจนถึงจังหวัดฉะเชิงเทรา เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์

นอกจากนี้ ชาวมอญบางส่วนยังได้อพยพขึ้นเหนือ ตั้งรกรากอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน หรือบริเวณที่เคยเป็นอาณาจักรหริภุญไชย ซึ่งต่อมาได้อาศัยกระจายตัวอาศัยอยู่ในหลายจังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ตาก กำแพงเพชร นครสวรรค์ อุทัยธานี และบางจังหวัดในภาคอีสาน ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา โดยพบว่ามีชาวมอญบางส่วน จำนวนไม่มากนัก ที่อพยพลงไปอาศัยอยู่ในภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดชุมพร และสุราษฎร์ธานี (สมโชติ อ่องสกุล, ๒๕๔๘)

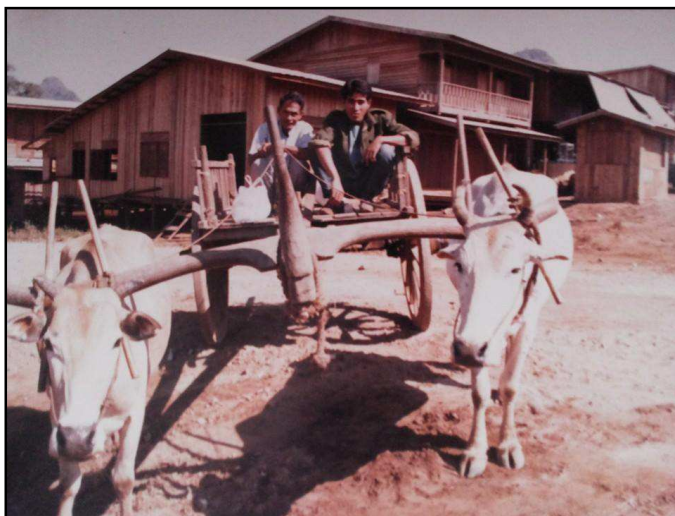
อย่างไรก็ตาม เนื่องจากมีผู้สนใจชุดคันและศึกษาอารยธรรมมอญในรัฐมอญ ประเทศพม่า น้อยมาก และรัฐบาลพม่า ก็ไม่สนับสนุนการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับมอญ ทำให้การศึกษาเกี่ยวกับมอญในประเทศพม่ามีน้อย และแหล่งโบราณคดีมอญที่อยู่ในพม่าจำนวนมากก็ไม่ได้ถูกขุดค้น อาทิ เนินดินจำนวนมากในหงสาวดี ตั้งแต่พระธาตุขเวมอดอวไปจนถึงพระราชวังบุเรงนอง ข้อจำกัดดังกล่าวทำให้ความรู้เกี่ยวกับมอญในพม่า ส่วนใหญ่ต้องอาศัยตำนานและพระราชพงศาวดารทั้งของมอญและพม่าเป็นสำคัญ

ในปัจจุบัน แม้ว่า มอญ จะไม่มีอาณาเขตประเทศปกครองตนเองแล้ว เนื่องจากการแย่งชิงราชสมบัติกันเอง การรุกรานของอาณาจักรต่างๆ ในพม่า และภาวะสงคราม แต่ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ก็ทำให้มอญที่อพยพหนีภัยสงครามเข้ามาอยู่ในอาณาบริเวณที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน

ยังคงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของมอญ และทำนุบำรุงวัฒนธรรมของตนเอง จนสามารถสร้างความเป็นปึกแผ่นของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์มอญเอาไว้ได้

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า ชาวมอญในไทยมีการเก็บบันทึกเรื่องราวของชนชาติมอญในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมไว้เป็นจำนวนมาก ทั้งในรูปของภาพเก่าที่บันทึกเรื่องราววิถีชีวิตและเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในครอบครัวของชาวมอญในรัฐมอญ ก่อนการอพยพเข้ามาในประเทศไทย ภาพการสู้รบของกองกำลังมอญกู้ชาติในรัฐมอญ เอกสารใบลานและลานทองแดงที่ชาวมอญนำติดตัวมาจากเมืองมอญ และเก็บรักษาไว้ตามวัดมอญเกือบ ๒๐๐ วัดในภาคกลางของประเทศไทยในปัจจุบัน จึงเป็นตัวอย่างของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่ามาก

นอกจากนี้พบว่าชาวมอญในไทย ยังเก็บรักษาสິงของเครื่องใช้ เครื่องดนตรี หัตถกรรมและวิธีการปักสไบมอญแบบโบราณ ตลอดจนการอนุรักษ์เครื่องประดับและการแต่งกายแบบมอญถูกถ่ายทอดสืบต่อมา โดยหลักฐานเหล่านี้ ชาวมอญซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยได้นำติดตัวเข้ามาด้วยเป็นจำนวนมาก จนกล่าวได้ว่า นอกจากรัฐมอญในพม่าแล้ว ประเทศไทย น่าจะเป็นแหล่งอารยธรรมมอญที่สำคัญแห่งที่สองในโลกได้เลยทีเดียว (ดำรงราชานุภาพ และคณะ, ๒๕๔๗, หน้า ๑๖-๑๗)

ภาพ ๒ หมู่บ้านมอญในรัฐมอญเมื่อประมาณ ๕๐ ปีที่แล้ว
ที่มา: ครอบครัวมอญตะ (ม.ป.ป.)

๑.๔ มอญร่วมสมัย

ในปัจจุบัน รัฐมอญ เป็นรัฐหนึ่งที่อยู่ทางใต้ของประเทศพม่า ด้านทิศเหนือติดอยู่กับเขตหงสาวดีและรัฐกะเหรี่ยง ทิศตะวันออกติดกับรัฐกะเหรี่ยง ทิศใต้ติดกับจังหวัดกาญจนบุรีของประเทศไทย

และเขตตะนาวศรี ทิศตะวันตกติดกับทะเลอันดามันและอ่าวมะตะมะ มีพื้นที่ทั้งสิ้นประมาณ ๔,๗๔๗ ตารางไมล์ แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๒ แขวงคือ แขวงเมะลาลัง (มอละมโย่ง/Mawlamyine) และแขวงสะเทิม (ตะโตน/Thaton) จำแนกออกเป็น ๑๐ เมือง ๔๕๐ ตำบล มีเมืองหลวงคือ เมืองมอละมโย่ง ในปี พ.ศ.๒๕๕๗ คาดประมาณว่ามีพลเมืองในรัฐมอญประมาณ ๑๒.๔ ล้านคน ส่วนใหญ่เป็นชนชาติมอญ หรือ ๒,๐๕๐,๒๘๒ คน มีความหนาแน่นของประชากร ๑๗๐ คนต่อตารางกิโลเมตร ที่เหลือเป็นชนชาติพม่า กะเหรี่ยง ยะไข่ กะฉิ่น ฉิ่น ไทใหญ่ และปะโอ นับถือศาสนาพุทธและนั้บถือผี (Blagden, ๑๙๐๗)

ในช่วงปลายศตวรรษที่ ๒๐ มีการคาดประมาณว่า มีกลุ่มชาติพันธุ์มอญ อาศัยอยู่ในพม่าประมาณ ๑.๑ ล้านคน หรือกล่าวได้ว่า มอญได้อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณนี้มายาวนานมากกว่า ๑,๒๐๐ ปี (Britannica Encyclopedia, ๒๐๑๕) อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้วามอญจะผ่านช่วงเวลาที่ยากลำบาก จากสงคราม การกดขี่ การเกณฑ์ไปเป็นแรงงานทาส และต้องเผชิญหน้ากับอารยธรรมที่มีความเข้มแข็งกว่าเช่น อารยธรรมอินเดีย และความเชื่อทางศาสนาที่มีความเป็นมาที่ยาวนาน เช่น พุทธศาสนา หรือแม้กระทั่งการที่มอญ ต้องเผชิญกับพลังอำนาจของกลุ่มผู้ปกครองเผด็จการทหารชาติพันธุ์พม่า ที่ปกครองดินแดนซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชนชาติมอญด้วยความเข้มงวดและทารุณมายาวนาน แต่ความสามารถในการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของมอญ ได้สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของมอญในการปรับตัว และพลวัตของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ที่ช่วยให้วัฒนธรรมมอญสามารถดำรงอยู่ได้

อย่างไรก็ตาม การคาดประมาณจำนวนกลุ่มชาติพันธุ์มอญที่อาศัยอยู่ในประเทศพม่า เป็นเรื่องยากลำบากมาก เนื่องจากปัญหาความไม่ทันสมัยและความไม่สมบูรณ์ของข้อมูลของสำมะโนประชากร ทั้งนี้พบว่า หลักฐานการสำรวจชนชาติมอญในสมัยอาณานิคมระบุว่า มีคนชนชาติมอญอยู่ประมาณ ๘ แสนถึง ๑ ล้านคน จนถึง พ.ศ.๒๕๒๖ รัฐบาลพม่าได้ประมาณว่า มีพลเมืองอาศัยอยู่ในรัฐมอญ (Mon State) ๑.๖ ล้านคน ในจำนวนนี้มีเพียง ๖.๕ แสนคนเท่านั้น ที่ขึ้นทะเบียนว่ามีเชื้อชาติมอญ ซึ่งสถิติดังกล่าว ไม่รวมชนชาติมอญในเขตปลดปล่อย ที่อยู่ในกองกำลังมอญกู้ชาติและกะเหรี่ยงกู้ชาติ โดยมีการคาดประมาณชนชาติมอญในโลกเมื่อทศวรรษที่ผ่านมาว่า น่าจะมีอยู่ประมาณ ๔ ล้านคนเท่านั้น (ดำรงราชานุภาพ และคณะ, ๒๕๔๗, หน้า ๑๙-๒๐)

ในช่วงต้นศตวรรษที่ ๒๑ พม่าเป็นรัฐเอกราชรัฐหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ทั้งนี้เนื่องจากพม่ามีปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญหลายประการ ได้แก่ ปัจจัยด้านที่ตั้ง ดังพบว่าพม่ามีพรมแดนติดกับหลายประเทศที่มีความเก่าแก่ทางวัฒนธรรม อาทิ อินเดีย บังคลาเทศ ลาว และไทย ทำให้พม่ามีจุดผ่านแดน และมีโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจที่สำคัญกับประเทศเพื่อนบ้านหลายแห่ง อาทิ กลุ่มยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจอิรวดี-เจ้าพระยา-แม่น้ำโขง (ACMECS/Ayewade-Chao Phraya-Mekong Economic

Cooperation Strategy) กับกัมพูชา ลาว พม่า ไทยและเวียดนาม กลุ่มความร่วมมือแห่งอ่าวเบงกอล เพื่อความร่วมมือหลากหลายสาขาทางวิชาการและความร่วมมือทางเศรษฐกิจ (BIMSTEC/Bay of Bengal Initiative for Multi-Sectorial Technical and Economic Cooperation) กับ ๗ ประเทศ ได้แก่ บังกลาเทศ อินเดีย พม่า ศรีลังกา ไทย เนปาล ภูฏาน เป็นต้น ทำให้ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพม่าในภาพรวม ส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์มอญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ปัจจุบัน พม่าถูกแบ่งออกเป็น ๗ รัฐ ตามคุณลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมของพลเมือง ได้แก่ รัฐฉาน (ไทยใหญ่) กะเหรี่ยง คะยา คะฉิ่น ฉิ่น อาระกัน (ยะไข่) และมอญ จำแนกการปกครองออกเป็น ๗ เขต (Region) หรือมณฑล (Division) ได้แก่ มณฑลสะกาย (Sagayng Division) มณฑลตะนาวศรี (Taniinthyi Division) มณฑลหงสาวดี (Bago Division) เป็นเมืองเก่าแก่ของชาวมอญ มณฑลมะเกว (Magway Division) มณฑลมันตะเล (Mandalay Division) มณฑลย่างกุ้ง (Yagon Division) และ มณฑลเอเยะวดี (Ayeyawady Division)

การที่พม่าปิดประเทศมานานกว่าสามทศวรรษ หรือตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๕ และเพิ่งมาเปิดประเทศในปี พ.ศ.๒๕๓๕ ทำให้พม่ากลายเป็นรัฐที่มีปัจจัยเกื้อหนุนต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ อาทิ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แหล่งอาหารในทะเล แหล่งพลังงานก๊าซธรรมชาติ แหล่งสินแร่และโลหะต่างๆ นอกจากนี้ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเอเชียตะวันออก ทำให้ชนกลุ่มน้อยต่างๆ ในพม่า ได้กลายเป็นแหล่งแรงงานจำนวนมากที่ประเทศต่างๆ ในอาเซียน (ASEAN) ประารถนา ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นพม่าในปัจจุบัน ได้ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลง ปรับตัว และการคงอยู่ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในพม่าอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การพัฒนาแบบก้าวกระโดดของพม่าในศตวรรษที่ ๒๑ ทำให้รัฐมอญซึ่งมีทำเลที่ตั้งติดกับทะเล ได้รับผลกระทบอย่างมาก กล่าวคือ ทิศตะวันตกที่ติดกับทะเลอันดามันและอ่าวมะละมาะ เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ดังพบว่า มีการก่อสร้างท่าเรือมะละมาะโย่ง ในรัฐมอญ ซึ่งเป็นท่าเรือสู่มหาสมุทรแปซิฟิก และมหาสมุทรอินเดีย ซึ่งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานดังกล่าว ส่งผลให้เกิดการเชื่อมต่อโครงข่ายของระบบเศรษฐกิจที่ซับซ้อนจากหลายภาคส่วน ที่แม้ว่าจะส่งผลดีทางเศรษฐกิจ คือ ช่วยร่นระยะทางการขนส่งสินค้าไปสู่ยุโรปและตะวันออกกลาง ผ่านออกไปทางช่องแคบมะละกาและแหลมมลายู แต่ก็ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิต วิธีการผลิต และการดำเนินชีวิตของชาวมอญอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ การก่อสร้างท่าเรือน้ำลึกทวายทางตอนเหนือของอำเภอเมืองมะกัน ทางตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า ในเขตตะนาวศรีซึ่งเป็นรัฐมอญ ซึ่งอยู่ห่างจากอำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรีของไทยเป็นระยะทางเพียง ๘๐ กิโลเมตร มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมมอญหลายประการ ด้วยปัจจัยดังกล่าวผนวกกับ ความร้าวฉานของความสัมพันธ์ที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์พม่า ทำให้รัฐบาลทหารพม่าไม่สนับสนุนการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชนชาติและ

วัฒนธรรมมอญในประเทศพม่า ข้อจำกัดดังกล่าว ทำให้การศึกษาวัฒนธรรมมอญในประเทศพม่าทำได้ยาก และนับวันก็จะสูญหายไป

ความสนใจของนักวิชาการทั่วโลก ในการศึกษาวิจัยเรื่องของชาติพันธุ์มอญ มีรากฐานมาจากปัจจัยสำคัญสองประการ ประการแรก ได้แก่ ปัจจัยภายในที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของมอญในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กับปัจจัยภายนอกที่สำคัญในช่วงศตวรรษที่ ๒๑ ได้แก่ การเข้าสู่ยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์ พร้อมๆ กับการเปิดประเทศของพม่า และการเข้าร่วมประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ.๒๕๕๘ ปัจจัยดังกล่าว ล้วนส่งผลกระทบต่อการดำรงอยู่ และการปรับตัวขนานใหญ่ของวัฒนธรรมมอญอย่างที่ไม่เคยประสบมาก่อน

จากการศึกษาพบว่า ประเด็นการศึกษาวิจัยด้านวัฒนธรรมมอญ อยู่ในความสนใจของนักวิชาการทั่วโลกเรื่อยมา ตัวอย่างเช่น งานศึกษาวิจัยของ J. M. Andrews ในปี ค.ศ.๑๙๔๑ ทำการศึกษาลักษณะเชิงกายภาพของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ โดยการวิเคราะห์คุณลักษณะเชิงกายภาพ อาทิ โครงสร้างของร่างกาย (The Stature) สีผิว (The Pigmentation) สีตา สีผม หรือรูปกะโหลกศีรษะ เพื่อจำแนกมอญออกจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาทิ ไทย พม่า กะเหรี่ยง หรือแม้กระทั่งกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในอินโดนีเซีย ซึ่งแนวทางการศึกษาดังกล่าว ได้สะท้อนให้เห็นถึงการบูรณาการวิธีวิทยาใหม่ๆ และความสำคัญของการศึกษาวิจัยแบบสหวิทยาการ เพื่อทำความเข้าใจกับมอญโดยอาศัยลักษณะทางกายภาพ

งานศึกษาของ G. H. Luce ในปี ค.ศ.๑๙๖๙ และงานของ P. Labrousse ในปี ค.ศ.๑๙๘๔ พยายามสืบค้นข้อมูลทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางด้านภาษาศาสตร์ เพื่อวิเคราะห์หาความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์มอญกับชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ทางทิศตะวันตกของ Palembang ในอินโดนีเซีย หรือกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มในมาเลเซีย และสืบหาความเชื่อมโยงของกลุ่มชาติพันธุ์มอญกับพวกเร่ร่อนในทะเล (Sea Nomad) ทางชายฝั่งตะวันออกของอ่าวเบงกอล เพื่อทำความเข้าใจกับกลุ่มชาติพันธุ์มอญในมิติอื่นที่แตกต่างออกไปจากที่เคยได้มีผู้ศึกษาเอาไว้

การที่ประเทศไทย เป็นประเทศจุดหมายปลายทางของชาวมอญจำนวนมาก ที่ต้องการอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่องยาวนาน ทั้งที่เข้ามาโดยถูกกฎหมาย และที่หลบหนีเข้าเมืองมาอาศัยอยู่กับญาติพี่น้องในชุมชนมอญในไทยหรือทำงานในภาคอุตสาหกรรมต่างๆ ทำให้การมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในประเด็นด้านวัฒนธรรมมอญเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากในปัจจุบันพบว่า มีการผสมกลืนกลายทางวัฒนธรรมระหว่างมอญกับไทยอย่างกว้างขวางหลากหลายลักษณะ ทั้งด้วยการสมรส การศึกษา และการพัฒนารูปแบบต่างๆ ที่ถูกผลักดันผ่านนโยบายของรัฐบาลไทยในช่วงเวลาที่ผ่านมา อาทิ นโยบายชาตินิยม และนโยบายความทันสมัย อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า ลูกหลานมอญที่อาศัยอยู่ในชุมชนมอญในประเทศไทยในปัจจุบันนิยมเรียกตนเองว่า “ชาวไทยรามัญ” และแม้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์มอญใหม่เหล่านี้ จะยังคงอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมมอญเรื่อยมา แต่วัฒนธรรมมอญหลายอย่าง

ปรากฏให้เห็น และถูกถ่ายทอดมาสู่ลูกหลานมอญในปัจจุบันนี้ ได้มีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก วัฒนธรรมมอญหลายประเภทถูกลดทอน ละทิ้ง และบางส่วนได้ผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ

ในปัจจุบัน มีการคาดประมาณว่า ประเทศไทยมีชาวไทย-รามัญอาศัยอยู่ในบริเวณภาคกลาง หรือในพื้นที่ของจังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี พระนครศรีอยุธยา และลพบุรีเป็นจำนวนไม่น้อยกว่า ๑๒๐,๐๐๐ คน และมีชาวมอญมากกว่า ๕๐,๐๐๐ คนที่ยังใช้ภาษามอญเพื่อการสื่อสารในชีวิตประจำวัน และหากพิจารณาจากจำนวนของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ ซึ่งมีสถานะเป็นผู้พลัดถิ่นการสู้รบจากสงครามภายในประเทศพม่า เข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่พักพิงชั่วคราว ที่ตั้งอยู่ในประเทศไทย ก็พบว่าจำนวนของกลุ่มชาติพันธุ์มอญในประเทศไทยนั้นมีอยู่เป็นจำนวนมาก โดยมอญเหล่านี้ นานวันไปก็ถูกกลืนกลายทางวัฒนธรรมกลายเป็นไทย เนื่องจากยังมีการอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาอย่างต่อเนื่อง ทั้งโดยถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย ส่วนเหตุผลในการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มมอญใหม่มีลักษณะที่แตกต่างออกไปจากเดิม ได้แก่ เหตุผลทางเศรษฐกิจและเพื่อโอกาสที่ดีขึ้นในชีวิต

ในปัจจุบันจึงพบชาวมอญอาศัยปะปนอยู่ในชุมชนชาวไทย ทั้งในพื้นที่ภาคกลางและภาคเหนือจำนวนมาก ผลการศึกษาวิจัยจำนวนมาก ล้วนสะท้อนให้เห็นว่า ชาวมอญที่ปัจจุบันได้กลายเป็นชาวไทยรามัญไปมากแล้ว บางส่วนพยายามรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์มอญเอาไว้ ด้วยเหตุผลและแรงจูงใจที่แตกต่างกันไป ตัวอย่างเช่น บางส่วนเลือกที่จะปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี บางส่วนเลือกยึดถือและปฏิบัติตามความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ และบางส่วนยอมละเลิกวัฒนธรรมมอญ และเลือกดำเนินชีวิตกับชาวไทยส่วนใหญ่

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงเห็นว่า การศึกษาด้านวัฒนธรรมมอญในชุมชนไทยรามัญ ในประเทศไทย มีความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในชุมชนไทยรามัญ บางกระดี่ เขตบางขุนเทียน จังหวัดกรุงเทพมหานคร มีความสำคัญ เนื่องจากชุมชนแห่งนี้ เป็นชุมชนที่มีการกล่าวอ้างบ่อยครั้งว่า มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม และสามารถดำรงรักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมมอญของตนเอาไว้ได้ ดังพบหลักฐานเชิงวัตถุวัฒนธรรมจำนวนมาก ที่สะท้อนถึงความพยายามในการสืบสานและทำนุรักษาวัฒนธรรมมอญเอาไว้ ทั้งในด้านความเชื่อ ค่านิยม ระบบอุดมการณ์ และงานช่างฝีมือดั้งเดิม

ภาพ ๓ แผนที่แสดงรัฐมอญในประเทศพม่าในปัจจุบัน

ที่มา: Wikipedia, the free encyclopedia (๒๐๑๖)

๒. ความสัมพันธ์ไทย-มอญ

การที่มอญ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งมีอารยธรรมเก่าแก่และมีความเจริญรุ่งเรืองมาช้านาน ทำให้มอญมีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม จากการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมมอญ ได้เข้าไปมีอิทธิพลทางวัฒนธรรมในสังคมของชาติอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายชาติ อาทิ อิทธิพลต่อวัฒนธรรมพม่า และวัฒนธรรมสยามในบางยุคสมัย โดยความเจริญและความมั่งคั่งของมอญ ที่ปรากฏในพงศาวดารมอญนั้น สืบเนื่องมาจากปัจจัยสำคัญหลายประการ อาทิ ท่าเลที่ตั้งซึ่งอยู่ใกล้ทะเล ทำให้มีเส้นทางการค้าทั้งทางบกและทางทะเล สามารถเปิดรับวิทยาการของประเทศต่างๆ ได้โดยง่าย เช่น ในรัชสมัยของพระเจ้าราชาธิราช มอญ ได้รับความรู้เรื่องการใช้ปืนใหญ่ในการทำสงครามจากพวกโปรตุเกส จนพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง กษัตริย์กรุงอังวะต้องยอมพ่ายแพ้ไปในที่สุด

ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทยและมอญ เป็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน ยาวนาน และมีอิทธิพลต่อกระบวนการเชิงนโยบายในหลากหลายมิติ ความสามารถในการปรับตัวตามบริบททางการเมือง ทำให้มอญกลายเป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ตัวอย่างเช่น ในสมัยอยุธยา และตอนต้นรัตนโกสินทร์ เมื่อชนชั้นปกครองของไทยมีนโยบายให้นำนามอญปกครองกันเอง แต่ให้บรรดาศักดิ์และตำแหน่งในราชการ เพื่อให้เกิดการกลืนกลายทางสังคม ขุนนางมอญก็ตั้งใจรับราชการ

ในราชสำนักสยามจนเจริญก้าวหน้า พร้อมกันนั้นก็ถวายบุตรหลานเข้ารับราชการฝ่ายในจำนวนมาก จนได้เสกสมรสกับชนชั้นสูงของราชสำนัก จนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ก็กล่าวได้ว่า ราชสำนักสยามมีขุนนางชั้นผู้ใหญ่หลายตระกูลที่สืบเชื้อสายมาจากมอญ

นอกจากความสัมพันธ์ในเชิงการเมืองในราชสำนักแล้ว วัฒนธรรมมอญก็มีส่วนสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทางด้านภาษาพบว่า มีคำไทยเก่าๆ เกือบ ๗๐๐ คำที่มีรากฐานมาจากคำมอญ แม้ว่าในปัจจุบันคำเหล่านี้จะถูกกลืนกลายเป็นคำไทยไปหมดแล้ว นอกจากนี้ ยังพบว่ามีการแปลวรรณคดีมอญเป็นภาษาไทย เช่น เรื่องราชาธิราช ในด้านความเชื่อ พบความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนาเถรวาทกับลัทธิขงจื๊อที่รับมาจากนครพิน อธิปไตยของธรรมยุติกนิกายกับการตีความด้านพระวินัย และลัทธิความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุของมอญ เป็นต้น

๒.๑ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในราชสำนัก

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของมอญกับราชสำนัก อยู่ในรูปแบบของการเชื่อมโยงตำแหน่งและสถานภาพทางสังคมของบุคคล เข้ากับศูนย์กลางของอำนาจ และโครงข่ายความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ที่สถาปนาขึ้นผ่านเงื่อนไขเรื่องพื้นที่ เวลา และบริบททางสังคม ในลักษณะของความสัมพันธ์แบบสองทาง ต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์ และต่างฝ่ายต่างตอบแทนกัน ผ่านเงื่อนไขของบริบททางสังคม วัฒนธรรม ในพื้นที่ซึ่งอำนาจเลื่อนไหลอยู่ ณ เวลานั้นๆ

ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ ดำเนินมาตั้งแต่สมัยพระร่วงเมืองสุโขทัยแล้ว ดังพบหลักฐานในตำนานพระเจ้าฟ้ารั่วหรือมะกะโท ที่เข้ามาค้าขายที่เมืองสุโขทัย โดยเงื่อนไขเรื่องพื้นที่ของมอญในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นรูปแบบของรัฐอิสระที่ยิ่งใหญ่รัฐหนึ่ง จนมาถึงรัชกาลของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทย พระราชนัดดาของพระขุนรามคำแหง เมื่อราชสำนักสุโขทัย มีความนิยมพุทธศาสนาจากเมืองมอญเป็นอย่างมาก ดังปรากฏหลักฐานว่าได้มีการนิมนต์พระมหาสามีสังฆราชจากเมืองนครพิน (อยู่ในเขตเมืองเมาะตะมะ) เข้ามาทางด่านแม่สอด และเดินทางต่อไปยังเมืองสุโขทัย เพื่อทำหน้าที่เป็นพระอุปัชฌาย์ในการผนวชของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทย ความเชื่อมโยงกับศูนย์กลางของอำนาจ ซึ่งได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ ผ่านระบบความเชื่อทางพุทธศาสนา นับเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญ ที่วางรากฐานความเข้มแข็งของระบบความสัมพันธ์ในระยะต่อมา ดังตัวอย่างเช่น การสร้างเมืองใหม่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง ก็มีการตั้งชื่อเมืองว่า “นครชุม” ตามเนื้อเรื่องในพุทธศาสนาที่เมืองสุโขทัยได้รับอิทธิพลมาจากเมืองมอญ ดังพบคำอธิบายในศิลาจารึกสุโขทัยที่พบที่นครชุมว่า พระชุม หรือ นครพระชุม หรือนครชุม หมายถึง การรวมกันของบรมธาตุจากที่ต่างๆ จนเป็นองค์พระพุทธรูปเจ้า ก่อนไฟบรรลัยกัลป์จะเผาผลาญในวันสิ้นโลกสิ้นพุทธศาสนา (ดำรงราชานุภาพ และคณะ, ๒๕๔๗, หน้า ๕๓-๕๔) ในบริบทนี้ กล่าวได้ว่า การสถาปนาความสัมพันธ์เชิงอำนาจในยุคแรกๆ ได้ถูกกระทำ

ผ่านสัญลักษณ์วัฒนธรรม (Symbolic Culture) โดยมีเมืองและชื่อเมืองที่ถูกเรียกขานเป็นสัญลักษณ์ ที่แฝงไว้ทั้งคติความเชื่อทางพุทธศาสนาและความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นยาวนานระหว่างสองกลุ่มเชื้อชาติ

ในเมืองสุพรรณภูมิและเมืองอโยธยา ก็ปรากฏหลักฐานที่แสดงถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างราชสำนักกับมอญ ดังปรากฏหลักฐานในพงศาวดารเหนือ ที่กล่าวถึงกษัตริย์ของเมืองสุพรรณภูมิชื่อ พระเจ้ากาแต ว่ามาจากเมืองหงสาวดี และกล่าวถึงการเดินทางของขุนนางผู้หนึ่ง เพื่อไปนมัสการพระมูเตาที่เมืองมอญด้วย จนถึงรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นกษัตริย์ร่วมสมัยกับสมเด็จพระมหาธรรมราชาปิฎกธรรของเมืองมอญ ก็ยังพบหลักฐานว่ามีการส่งทูตทางพุทธศาสนาไปมาหาสู่กันสม่ำเสมอ

นอกจากการเชื่อมโยงระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านการสถาปนาความเชื่อทางศาสนาแล้ว ยังพบหลักฐานที่แสดงถึงการเข้ารับราชการในราชสำนักของชาวมอญจำนวนมาก อาทิ พบว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาและตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีชาวมอญเข้ารับราชการในตำแหน่งสูงจนเจริญก้าวหน้าหลายคน ชาวมอญบางส่วนได้รับบรรดาศักดิ์ และได้สืบสายตระกูลขุนนางกองมอญเรื่อยมา บางส่วนได้เข้ารับราชการฝ่ายใน จนมีโอกาสนับเป็นพระสนมและเจ้าจอมมารดา อาทิ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีพระสนมมอญ ซึ่งให้กำเนิดพระโอรสชื่อ พระองค์เจ้าศิริวงศ์ ซึ่งต่อมาได้เสกสมรสกับคนมอญชั้นสูง มีบุตรธิดา ๗ องค์ ในจำนวนนี้มีพระธิดาเชื้อสายมอญ ๒ องค์รับราชการฝ่ายในสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยองค์หนึ่งได้รับการสถาปนาเป็นกรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พระราชมารดาของรัชกาลที่ ๕

นอกจากนี้ ยังพบงานเขียนหลายชิ้น (สมโชติ อ๋องสกุล, ๒๕๔๕; ขวัญดี อัตตวาภูมิชัย, ๒๕๔๗; ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และองค์ บรรจุน, ๒๕๕๑) ที่ระบุถึงอิทธิพลและการสถาปนาความสัมพันธ์เชิงอำนาจของมอญในราชสำนักสมัยรัตนโกสินทร์ โดยขุนนางมอญที่มีบทบาทสำคัญและรับราชการจนได้รับความดีความชอบในช่วงนี้ อาทิ เจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่น (ส่อนกลิ่น, กลิ่น) หรือเจ้าจอมมารดากลิ่น ซึ่งเป็นถึงพระสนมเอกในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเจ้าจอมมารดากลิ่น เป็นธิดาของพระยาดำรงราชพลขันธ์ (จ้อย คชเสนี) ขุนนางเชื้อสายมอญ เจ้าเมืองนครเขื่อนขันธ์ (พระประแดง) ผู้คุมกำลังพลชาวมอญส่วนใหญ่ในสยามประเทศในขณะนั้น และมีบิดาเป็นบุตรของเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ คชเสนี) ผู้ทำหน้าที่คุมกองมอญในสมัยรัชกาลที่ ๒ และ ๓ มีทวดคือเจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง คชเสนี) หรือพระยาเจ่ง อดีตเจ้าเมืองเตริน (อัตรัน) ของพม่า ซึ่งต่อมาได้รับความดีความชอบจนได้รับการแต่งตั้งเป็นพระยามหาโยธาที่จักริมอญ ต้นสกุลคชเสนี

อนึ่ง เจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่น เป็นกรณีศึกษาที่สำคัญ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจของวัฒนธรรมที่กระทำผ่านอัตลักษณ์มอญ อาทิ งานอดิเรก ความเชื่อ และวัตถุวัฒนธรรม (Material Culture) เช่น อาหาร การแต่งกาย และภาษา ดังพบว่า เจ้าจอมมารดากลิ่น หญิงมอญในราชสำนัก ที่แสดงออกถึงความเคร่งครัดในการแสดงอัตลักษณ์ความเป็นมอญของตนเองอยู่เสมอ โดยนำความรู้

ด้านอาหารมอญ อาทิ ข้าวแช่ หรือ เปิงซังกรานต์ มาเผยแพร่ในราชสำนักในช่วงที่รัชกาลที่ ๕ เสด็จแปรพระราชฐานที่เขาวัง จังหวัดเพชรบุรี จนในที่สุดแพร่หลายออกไปสู่สามัญชน เพชรบุรี นอกจากนี้ในวังของกรมพระนเรศวรวรฤทธิ์ (พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร ต้นสกุล กฤดากร) มีการใช้ภาษามอญในการสื่อสาร กินอาหารมอญ และพบหลักฐานภาพถ่ายว่า กรมพระนเรศวรวรฤทธิ์ทรงเจาะหูแบบมอญอีกด้วย (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และองค์ บรรจุน, ๒๕๕๑)

ในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ การย้ายเมืองหลวงมาอยู่ที่กรุงธนบุรีและกรุงเทพฯ ทำให้เส้นทางเดินทัพเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ต้องเดินผ่านบริเวณลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง ตั้งแต่ปากแพรกไปจนถึงเมืองราชบุรี ก่อนเคลื่อนทัพต่อไปนครปฐมในลุ่มแม่น้ำท่าจีน ไปธนบุรีและกรุงเทพฯ การที่บริเวณแม่น้ำแม่กลองตอนล่างกลางเป็นเขตยุทธศาสตร์ที่สำคัญมาเนิ่นนาน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและการขยายตัวของชุมชนมอญ

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พบหลักฐานความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างมอญกับราชสำนัก ที่เชื่อมโยง นายทองด้วง ซึ่งต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กับมอญ ผ่านการแต่งงานกับหญิงสาวชาวมอญ ซึ่งต่อมาก็คือสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี หรือสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ซึ่งมีพระชนนีชื่อ สั้น (สมเด็จพระรูปศิริโสภาคมหานาคนาถ) ผู้เป็นคนคบดีเชื้อสายมอญ และมีหญิงมอญเป็นพี่เลี้ยงนางนม (นิธิ เอียวศรีวงศ์, ๒๕๔๗)

นอกจากนี้ ยังพบหลักฐานที่แสดงว่า ชนชาติมอญ มีความใกล้ชิดกับราชวงศ์จักรี โดยมี เจ้าจอมหลายคนที่ย้ายเชื้อสายมาจากมอญ เป็นพระชนนีของพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ อาทิ รัชกาลที่ ๔, ๕, ๖ และ ๗ โดยในรัชกาลที่ ๔ ได้แก่ สายของโกษาธิบดีปาน ซึ่งเป็นต้นตระกูลขุนนางชั้นสูงในสมัยพระนารายณ์มหาราช ในสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งรัตนโกสินทร์ก็มีพระสนมเป็นมอญ และมีพระราชโอรสองค์หนึ่งคือ พระองค์เจ้าศิริวงศ์ ซึ่งต่อมาได้เสกสมรสกับชนชั้นสูงของมอญ จนมีบุตรธิดา ๗ พระองค์ และในจำนวนนี้ มีพระธิดา ๒ พระองค์ ได้เข้ารับราชการฝ่ายในของรัชกาลที่ ๔ ได้แก่ กรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พระราชมารดาของรัชกาลที่ ๕ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และองค์ บรรจุน, ๒๕๕๑, หน้า ๔๔)

สมัยรัชกาลที่ ๔ พระเทพศิรินทราบรมราชินี ทรงเป็นอัครมเหสีที่มีเชื้อสายมอญ เมื่อเสด็จสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้นำการแสดงดนตรีปี่พาทย์มอญมาเล่นในงานพระศพเป็นครั้งแรก และต่อมากการแสดงดนตรีปี่พาทย์มอญก็ได้รับความนิยมแพร่หลายไปในหมู่คหบดีขุนนาง และชนชั้นสูงในสมัยนั้น ก่อนแพร่หลายและได้รับความนิยมในหมู่สามัญชนเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากดนตรีแล้ว ในรัชสมัยนี้ พุทธศาสนานิกายธรรมยุต ที่มีรากฐานมาจากมอญ ก็ได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในระบบการเมืองสยาม จากการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์จำนวนมาก ก็พบหลักฐานที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองในครอบครัว การเมืองในราชสำนัก และการเมืองในบริบททางสังคมที่ขยายใหญ่ขึ้นในเวลาต่อมา ตัวอย่างเช่น กรณีของ เจ้าจอมมารดา-

ช่อนกลืน เจ้าจอมมารดาในสมัยรัชกาลที่ ๔ ศิษย์คนสำคัญของ Anna Leonowens หรือ Anna Harriet Emma Edward กับแนวคิดเรื่องการปลดปล่อยทาส หลังมีโอกาสดำรงหนังสือเรื่อง *Uncle Tome's Cabin* งานเขียนที่มีชื่อเสียงระดับโลกของ Harriet Beecher Stowe (Leonowens, ๒๐๐๒, p. ๑๙๙๑)

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ หญิงชาวมอญ ได้เข้ามามีอำนาจและอิทธิพลในราชสำนักเพิ่มขึ้น เนื่องจากในช่วงยุคสมัยนี้ วัฒนธรรมการถวายลูกสาวสู่ราชสำนักเป็นที่นิยมมาก โดยมีเป้าหมายสำคัญคือเพื่อเชื่อมโยงบุคคลที่ถูกถวายตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรี เข้าสู่ศูนย์กลางของอำนาจ เพื่อนำพาความเจริญก้าวหน้าและความมั่งคั่งปลอดภัยมาสู่บิดาและครอบครัว บริบททางสังคมที่วางอยู่บนพื้นฐานของระบบอุปถัมภ์ดังกล่าว นำมาสู่การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงอำนาจของข้าหลวงมอญภายในวังหลวงจำนวนมาก อาทิ กรณีของ “เจ้าจอมก๊กอ้อ” ซึ่งได้แก่ กลุ่มพี่น้องเชื้อสายมอญ ๘ สาวจากเพชรบุรี ธิดาเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) ผู้มีเชื้อสายเปอร์เซียจากสายตระกูล “บุนนาค” ถูกนำเข้ามาถวายตัวได้พระบรมราชูปถัมภ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๕ คน ได้แก่ เจ้าจอมอ่อน เอี่ยม เอิบ อาบ และเอื้อน และมีบทบาทอย่างมากในราชสำนักในช่วงเวลาดังกล่าว (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และองค์ บรรจุน, ๒๕๕๑, หน้า ๔๓)

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชนชาติมอญกับราชสำนัก ในรูปของการเมืองของระบบอุปถัมภ์ ปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่อาณาจักรอยุธยา เรื่อยมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ และกล่าวได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ในลักษณะของการอุปถัมภ์ค้ำชูกัน จนเกิดเป็นเครือข่ายโยงใยความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างราชสำนักและขุนนางระดับสูง ในขณะที่ราชสำนักต้องการความจงรักภักดี ขุนนางและข้าราชสำนักเชื้อสายมอญทั้งหลายก็ต้องการความคุ้มครองป้องกันจากภัยอันตราย ภายในระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจลักษณะนี้ หญิงมอญได้ถูกทำให้เป็นสัญลักษณ์วัฒนธรรม (Symbolic Culture) ที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการสร้างกลไกเชิงอำนาจผ่านความเป็นหญิง เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ในครอบครัวเข้ากับศูนย์กลางของอำนาจและการเมืองเชิงวัฒนธรรม จึงกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมอญกับราชสำนัก มีประวัติความเป็นมาที่แนบแน่นยาวนาน จนถึงรัชสมัยของรัชกาลที่ ๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อความนิยมดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปเป็นการผูกคติดความเชื่อแบบผัวเดียวเมียเดียวไว้กับ “ความศิวิไลซ์” หรือ “ความทันสมัย”

การทำความเข้าใจกับระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นในรัฐจารีต ซึ่งกระทำผ่านวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ ผ่านพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน สะท้อนให้เห็นถึงความสลับซับซ้อนของบริบททางสังคมวัฒนธรรม และรัฐที่ไม่ได้ถูกกำหนดด้วยปัจจัยด้านเชื้อชาติเพียงเชื้อชาติเดียว ดังนั้น การระบุเส้นแบ่งเขตวัฒนธรรมตามเชื้อชาติ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมมอญ จึงเป็นสิ่งที่ขัดกับข้อเท็จจริงที่พบในกรณีศึกษาวัฒนธรรมที่ผ่านมา หรือกล่าวได้ว่า ในอาณาบริเวณซึ่งเป็นที่ตั้งของประเทศไทยในปัจจุบัน ไม่ได้ถูกประกอบสร้างขึ้นมาจากคนเชื้อชาติใดเชื้อชาติหนึ่ง แต่

เป็นหลายเชื้อชาติที่อาศัยอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ว่าจะเป็นพม่า มอญ เขมร จึงเกี่ยวข้องโยงใยกันทั้งหมด เนื่องจากความเป็นรัฐก่อเกิดขึ้นมาในภายหลัง กรณีศึกษาวัฒนธรรมมอญ ในงานวิจัยนี้ สะท้อนให้เห็นความเป็นมอญในวัฒนธรรมไทยในหลากหลายรูปแบบ ทั้งในมิติของวัตถุวัฒนธรรม (Material Culture) ที่ยังปรากฏร่องรอยให้เห็นในปัจจุบัน ได้แก่ อาหาร ภาษา วรรณกรรม และวิถีการดำเนินชีวิต ซึ่งคณะผู้วิจัยจะได้กล่าวในตอนต่อไป และสัญลักษณ์วัฒนธรรม (Symbolic Culture) ซึ่งมีความหมายแฝงเร้นอยู่ และแปรผันไปตามเงื่อนไขเรื่องพื้นที่ เวลา และบริบท

๒.๒ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างมอญกับคนในท้องถิ่น

ชุมชนมอญ เป็นชุมชนที่มีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งในหมู่คนร่วมเชื้อชาติและต่างเชื้อชาติในลักษณะของการเกื้อหนุนกัน แม้จะมีความขัดแย้งกันบ้าง แต่สำนึกร่วมทางวัฒนธรรม ก็มีสำคัญในการผ่อนคลายความรุนแรงของวิกฤติต่างๆ โดยในส่วนของกลุ่มชนชาติมอญด้วยกันพบว่า หลายชุมชนมอญยังมีการติดต่อและสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลุ่มชาวมอญ ในรัฐมอญ ประเทศพม่า มีการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกลุ่มชาวมอญที่อพยพและลี้ภัยเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยทั้งที่ถูกกฎหมายและหลบหนีเข้าเมือง และมีความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มคนไทยเชื้อสายมอญในไทย ที่อาศัยอยู่ต่างชุมชนหรือที่เรียกขานกันเองว่า “ชาวไทยรามัญ”

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่า มีกรณีศึกษาจำนวนมาก ที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวมอญกับคนในท้องถิ่น เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจในความสัมพันธ์ในมิตินี้ ผู้วิจัยได้นำกรณีศึกษาคนเชื้อชาติมอญที่เข้ามาอาศัยในไทยมาแสดงประกอบเพื่อให้เห็นถึงรูปแบบของความสัมพันธ์เชิงอำนาจโดยสรุป ดังนี้

กรณีที่ ๑ มอญลุ่มแม่น้ำแม่กลอง

ชุมชนมอญในลุ่มน้ำแม่กลอง เป็นชุมชนมอญที่เก่าแก่ที่สุด โดยเฉพาะบริเวณวัดนครชุมน์ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี สำหรับที่มาของชื่อแม่น้ำแม่กลองนั้นมีการสันนิษฐานต่างๆ กันไป อาทิ สุกิจิตต์ วงษ์เทศ (๒๕๔๗, หน้า ๑๔-๑๕) สันนิษฐานว่า ชื่อลำน้ำแม่กลอง น่าจะเพี้ยนมาจากคำในภาษามอญว่า “คลอง” หมายความว่า หนทางคมนาคมทางน้ำ ในขณะที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สันนิษฐานว่า น่าจะมาจากการที่ในอดีตมีคลองขนาดใหญ่อยู่ที่วัดแห่งหนึ่งในละแวกนั้น (ดำรงราชานุภาพ และคณะ, ๒๕๔๗)

แม่น้ำแม่กลอง มีต้นกำเนิดจากหุบเขาและเทือกเขาสูงในเทือกเขาถนนธงชัย-ตะนาวศรี ในเขตจังหวัดตากและจังหวัดกาญจนบุรี โดยลำน้ำนี้แยกออกเป็น ๒ แควคือ แควใหญ่หรือแควศรีสวัสดิ์ เกิดในเขตจังหวัดตาก กับแควน้อยหรือแควไทรโยค เกิดในเขตจังหวัดกาญจนบุรี ทั้งสองแควมาบรรจบกันที่ตำบลปากแพรก อำเภอมือง จังหวัดกาญจนบุรี กลายเป็นแม่น้ำสายใหญ่ชื่อ แม่น้ำแม่กลอง ส่วนของแม่กลองตอนบน เริ่มตั้งแต่เขตอำเภอมืองกาญจนบุรี บริเวณที่แควใหญ่และแควน้อย

ไหลมาบรรจบกันขึ้นไปจนถึงต้นน้ำ พื้นที่ส่วนนี้ ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและที่สูง พบหลักฐานทางโบราณคดีจำนวนมาก อาทิ เครื่องมือหินทั้งที่กะเทาะแบบหยาบๆ และแบบที่ขัดสวยงาม แหล่งหลุมศพ ภาชนะเครื่องดินเผา เครื่องประดับ และเครื่องมือเครื่องใช้สำริด ตลอดจนกลองสำริด ซึ่งมาจากแหล่งอื่น ที่แสดงให้เห็นว่า บริเวณนี้เมื่อประมาณหมื่นกว่าปีลงมา ได้มีมนุษย์มาอาศัยอยู่แล้วและที่สำคัญคือมนุษย์ที่เคยอาศัยอยู่ในบริเวณแม่กลองตอนบนนี้ มีการติดต่อทางทะเลกับชุมชนภายนอกแล้ว ส่วนแม่กลองตอนล่าง ได้แก่ บริเวณที่เป็นแม่น้ำแม่กลอง ในเขตอำเภอเมืองกาญจนบุรีไปจนออกอ่าวไทย มีลักษณะเป็นที่ราบกว้างใหญ่ และมีภูเขาสันเขาดเล็กกันไว้เป็นหย่อมๆ ก็พบหลักฐานเช่นกันว่า เคยเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนก่อนและหลังประวัติศาสตร์ (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๔๘, หน้า ๓๒-๓๓)

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การก่อตั้งชุมชนมอญในกลุ่มแม่น้ำแม่กลองตอนบน เป็นชุมชนมอญที่ใหญ่ที่สุด โดยการก่อตั้งชุมชนกระทำตามเส้นทางการเดินทัพ บริเวณที่มีการสู้รบ และใช้รูปแบบของกวาดต้อนผู้คนมาอาศัยอยู่ร่วมกัน โดยมีผู้นำมอญเป็นหัวหน้าทำการปกครองกันเอง ซึ่งแตกต่างจากการตั้งชุมชนในส่วนของแม่น้ำแม่กลองตอนล่าง นับตั้งแต่เขตอำเภอเมืองกาญจนบุรีลงมา ที่การตั้งชุมชนมีลักษณะกระจัดกระจาย เป็นหย่อมๆ ตามสองฝั่งน้ำ (สุภรณ์ โอเจริญ, ๒๕๒๗; ราชบุรี, ๒๕๓๔)

การเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พระเจ้าอลองพญาในปี พ.ศ.๒๓๑๐ เป็นปัจจัยทางการเมืองที่สำคัญซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนต่างๆ ในบริเวณนี้ ดังพบว่า มีชนชาติกะเหรี่ยงที่ถูกผลักดันจากแคว้นพม่า-มอญในกลุ่มน้ำสาละวินอพยพเข้ามาอาศัยแทนที่ พวกละและและละว้าที่เคยอาศัยอยู่เดิม ทำให้ชนชาติทั้งสองถูกกลืนกลายเป็นกะเหรี่ยงไปทั้งหมด ส่วนชุมชนมอญก็ถอยร่นลึกเข้ามาในดินแดนชั้นในเพิ่มมากขึ้น แนวคิดเชิงนโยบายเรื่องการจัดตั้งชุมชนใหม่ (Resettlement Policy) ด้วยเหตุผลด้านความมั่นคง ได้เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว และชนชาติมอญที่อพยพเข้ามาในสมัยนั้น เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่ถูกจัดให้อาศัยอยู่ตามแนวนโยบายในลักษณะนี้ โดยถูกจัดให้อาศัยเป็นหมู่เหล่าตามตำบลหน้าด่านต่างๆ โดยมอญในจังหวัดกาญจนบุรี ถูกกำหนดให้ตั้งชุมชนที่เรียกว่า “บ้านด่าน” ต่างๆ ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อคอยรับศึกพม่า เป็นแนวหน้าคอยสอดแนม จัดตั้งกองเสบียงอาหาร ที่พักทัพ และเป็นกำลังสำคัญเมื่อต้องทำการสู้รบ บ้านด่านเหล่านี้ ถูกจัดตั้งขึ้นตามเส้นทางเดินทัพของพม่า จากด้านพระเจดีย์สามองค์ เข้ามาทางเมืองกาญจนบุรี เรื่อยมาตามลำน้ำแควน้อยและลำน้ำแควใหญ่ จนถึงเมืองกาญจนบุรีที่บริเวณเขาชนไก่ ก่อนถึงพื้นที่ปากแพรกน้อย และลุ่มน้ำแม่กลอง โดยในยามสงบ ชนชาติมอญที่อาศัยอยู่ในบ้านด่านเหล่านี้ ก็จะทำมาหากินกันไปตามปกติ เนื่องจากสภาพแวดล้อมในขณะนั้นอุดมสมบูรณ์มาก เป็นป่าทึบและภูเขาสูง มอญในบ้านด่านต่างๆ จึงมีอาชีพตามสภาพแวดล้อมและบริบททางสังคมที่ตนอาศัยอยู่ อาทิ เมืองไทรโยค มีอาชีพตัดไม้สัก เมืองสิงห์ ตัดไม้ฟาง ไม้รวกขนาดใหญ่ เมืองท่าตะกั่วและเมืองลุ่มสุม จัดไม้เต็งรังและไม้ป่า นอกจากนี้ ก็พบว่ามีอาชีพหาของป่าอื่นๆ ทำ

ได้ น้ำมันยาง และล่องแพนำสินค้าต่างๆ ลงมาขายแถวเมืองกาญจนบุรีและราชบุรี (สำนักงานศึกษา จังหวัดราชบุรี, ๒๕๓๔)

บ้านด่านเหล่านี้ สันนิษฐานว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มี “ขุนด่าน” ซึ่งเป็นข้าราชการของกรุงศรีอยุธยาเป็นผู้ปกครอง อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถลงมา กรุงศรีอยุธยาได้มีพัฒนาการมาเป็นราชอาณาจักรสยาม โดยชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลองมี ๒ เมืองหลัก ได้แก่ เมืองราชบุรีและกาญจนบุรี ทั้งสองเมืองนี้ เป็นเมืองท่าที่ทำการค้าขายทางทะเลกับจีนในสมัยราชวงศ์หมิงและต่างประเทศอื่นๆ มานานแล้ว และยังเป็นชุมทางเศรษฐกิจทางบก มาตั้งแต่สมัยลพบุรี และเรื่อยมาจนถึงสมัยอยุธยา อนึ่ง การเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญดังกล่าว ทำให้ลำน้ำสาขาต่างๆ ถูกใช้เป็นเส้นทางอพยพเคลื่อนย้ายผู้คนและการเดินทาง ตลอดจนเป็นเส้นทางค้าขาย ที่เปิดเส้นทางลึกเข้าไปในเมืองเกาะตะมะ ซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญของมอญ ภายใต้การปกครองของพม่า (ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี, ๒๕๓๑)

การเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าในปี พ.ศ.๒๓๑๐ ทำให้หลายเมืองรกร้างลง เนื่องจากประชาชนจำนวนมากถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยในพม่า ในขณะที่บางแห่งมีผู้อพยพใหม่เข้ามาจับจองและสร้างชุมชนใหม่ขึ้น และเนื่องจากอาณาบริเวณลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่างเป็นเขตยุทธศาสตร์สำคัญของการเดินทางทั้งทางบกและทางเรือ และยังเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญ ทำให้ราชสำนักไทยให้ความสำคัญกับการใช้ที่ดินในบริเวณนี้ นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ เมืองราชบุรีในลุ่มแม่น้ำแม่กลอง ได้กลายเป็นเมืองที่มีการอพยพผู้คนจำนวนมากจากหลากหลายชาติพันธุ์เข้ามาอาศัยอยู่ เช่น พวกลาวอาศัยอยู่ในเขตอำเภอโพธารามจนถึงอำเภอเจ็ดเสมียน พวกจีนอาศัยอยู่บริเวณปากแม่น้ำแม่กลองและในเขตเมือง เป็นต้น ซึ่งในจำนวนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อพยพเข้ามานี้ ชาวมอญจัดเป็นผู้อพยพกลุ่มใหญ่ โดยมีหัวหน้ามอญที่มาช่วยไทยรบพม่าหลายคน ได้รับการอุปถัมภ์ค้ำจุนจากราชสำนัก และได้รับอนุญาตให้สร้างชุมชนใหม่ขึ้น โดยกระจายตัวกันอาศัยอยู่ในเขตอำเภอบ้านโป่งและอำเภอโพธาราม อาทิ กลุ่มพระยามอญ ๗ คน ผู้แสดงตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัด และได้รับพระบรมราชานุญาตจากรัชกาลที่ ๑ ให้พาครอบครัวและพวกพ้องเข้ามาตั้งรกรากในเขตอำเภอโพธารามบริเวณใต้บ้านโป่งลงมา (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๓๖, หน้า ๒๖-๒๘)

เป็นที่น่าสังเกตว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มพระยามอญ ๗ คน ได้ถูกโยงใยไว้อย่างสลับซับซ้อน ทั้งในรูปของการสร้างวัดพัฒนธรรมมอญที่เชื่อมโยงเข้ากับความเชื่อทางศาสนาและค่านิยมเรื่องชนชั้น ในพื้นที่ซึ่งได้รับพระบรมราชานุญาตให้ก่อตั้งชุมชน อาทิ การสร้างวัดคงคารามเพื่อให้เป็นศูนย์กลางการปกครองของคณะสงฆ์แบบรามัญนิกาย และสร้างวัดนครชุมน์หรือวัดใหญ่สำหรับสามัญชนมอญและชาวบ้านทั่วไป ได้ใช้ปฏิบัติตามความเชื่อในวันนักษัตรฤกษ์ทางพุทธศาสนา และปลูกฝังสัญลักษณ์วัฒนธรรม ได้แก่ ความภาคภูมิใจในความเป็นมอญและความรักบ้านเกิด ตลอดจน

การเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมถิ่นและคนในท้องถิ่นชาติพันธุ์อื่นๆ ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในรูปของ ประเพณีการแข่งขันเรือ (วรวิธ สุวรรณฤทธิ์, ๒๕๓๓)

ต่อมาภายหลัง เมื่ออังกฤษเข้าปกครองพม่า ในปี พ.ศ.๒๓๖๗ และกรุงรัตนโกสินทร์ไม่ต้องทำ สงครามกับพม่าอีกต่อไป ทางราชสำนักในขณะนั้น จึงปล่อยให้ผู้นามอญทั้ง ๗ อพยพผู้คนและตั้งถิ่น ฐานในลำน้ำแม่กลองได้ โดยเจ้าเมืองรามัญทั้ง ๖ ได้แก่ เมืองทองผาภูมิ เมืองท่าขนุน เมืองไทรโยค เมืองท่าตะกั่ว เมืองลุ่มสุม และเมืองสมิงสิงหบุรี ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณใต้วัดป่าไผ่ลงไปจนถึงวัดคงคา- ราม ยกเว้นเมืองท่ากระดาน ที่เจ้าเมืองมอญพาลูกบ้านอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ลุ่มน้ำแควใหญ่ แต่ ละเมืองมอญ มีการรวมเมืองช่วยบริหารราชการ ปกครองดูแลความเป็นอยู่ของชาวมอญที่เป็นไพร่ เมืองของตน จนเมื่อเจ้าเมืองถึงแก่กรรมลง จึงมีการแต่งตั้งเจ้าเมืองใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว การสืบ ตำแหน่งจะถ่ายทอดจากพ่อไปสู่ลูกหรืออยู่ในกลุ่มเครือญาติ (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๓๖)

สำหรับกลุ่มชาวมอญที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณริมแม่น้ำแม่กลอง ตั้งแต่สมัยอยุธยา ตอนกลาง และต่อมาขยายชุมชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในบริเวณอำเภอบ้านโป่ง บริเวณวัดม่วงและ วัดนครชุมน์ มักถูกเรียกว่าพวก “มอญเก่า” ส่วนมอญใหม่ หรือมอญจากเจ้าเมืองรามัญทั้ง ๗ ที่ได้ กล่าวมาแล้วในตอนต้น เป็นกลุ่มชนชาติมอญที่เข้ามาในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ นิยมตั้งถิ่นฐานอยู่ แถวเขตโพธาราม เหนือวัดคงคาราม และบริเวณฝั่งตรงข้าม แต่ไม่ว่าจะเป็นมอญเก่าหรือมอญใหม่ ต่างล้วนก็มีสถานะเป็นไพร่มอญทั้งหมด โดยมอญเก่ามีมูลนายและปกครองกันเอง แต่ขึ้นกับเจ้าเมือง กาญจนบุรี และสมุทรสาคร ส่วนมอญใหม่ปล่อยให้ ปกครองกันเองในกลุ่มของตน แต่มีสถานะเป็น ไพร่หลวง หรือ ไพร่ส่วยทอง ได้รับมอบหมายให้ไปร่อนทองที่คลองปิล็อก คลองห้วยมูล ในเขตเมือง ทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ในช่วงฤดูแล้งหรือประมาณเดือนธันวาคมถึงมกราคมของทุกปี หรือ บางครั้งก็ถูกเกณฑ์มาทำอิฐจำนวนมากเพื่อสร้างพระราชวังที่เมืองราชบุรี (กช. เอกสารรัชกาลที่ ๔ รล.-กท., จ.ศ.๑๒๓๐; กช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ รล.-กท., จ.ศ.๑๒๔๓-๑๒๔๔)

รูปแบบของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างเจ้าเมืองรามัญกับชาวมอญในท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำ แม่กลอง เชื่อมโยงกันด้วยวัฒนธรรม ในลักษณะของการร่วมมูลนาย ร่วมเจ้าเมือง ร่วมความเชื่อทาง ศาสนา และร่วมพิธีกรรมบุรุษ ดังจะเห็นได้จากการสร้างวัดคงคาราม หรือที่ภาษามอญเรียกว่า “เกียโต” แปลว่า วัดกลาง เพื่อเป็นศูนย์รวมใจของชาวมอญ ในขณะเดียวกันก็เพื่อใช้เป็นศูนย์กลาง การปกครองวัดมอญอื่นๆ ที่ตั้งเรียงรายอยู่ตามสองฝั่งแม่น้ำแม่กลองตั้งแต่บ้านโป่งจนถึงโพธาราม การ อุปถัมภ์วัด และการเคร่งครัดในพุทธศาสนาแบบมอญของผู้นามอญในขณะนั้น ทำให้จำนวนชาวมอญ ที่เข้ามาอาศัยอยู่เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะหลังการอพยพเข้ามาของมอญใหม่ ในช่วง รัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยการนำของเจ้าเมืองรามัญทั้ง ๗ ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมมอญ ทำให้ ชุมชนลาวบริเวณบ้านโพธารามตอนเหนือ ถูกผสมกลืนกลายเป็นชุมชนมอญไปในที่สุด

นอกจากนี้ การที่รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์และสมเด็จพระอัครมเหสีมีนิวาสสถานอยู่บริเวณนี้ และเคยรับราชการเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรีมาก่อน ทำให้ทรงมีนโยบายที่ทำให้ความสำคัญกับการเพิ่มความเข้มแข็งให้แก่เมืองราชบุรี ดังพบว่าการเคลื่อนย้ายชนชาติมอญ และชนชาติอื่นๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ พบว่าในรัชกาลนี้มีชุมชนมอญ ตั้งอยู่หนาแน่นในบริเวณอำเภอโพธาราม บริเวณทิศใต้จากบ้านโป่งลงมา อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่า ชุมชนมอญ “บ้านด่าน” ทั้ง ๗ แห่งนี้ เดิมทีจนกลายเป็น “เมือง” และเคลื่อนย้ายลงไปอยู่ที่เมืองราชบุรีตั้งแต่เมื่อใด แต่พบในเอกสารว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่กล่าวถึงบ้านด่านทั้ง ๗ แห่งว่า ได้เดิมทีจนกลายเป็น “บ้านด่านรามัญทั้ง ๗” หรือที่รู้จักกันในนามของ “รามัญ ๗ เมือง” โดยแต่ละเมืองมีผู้นำซึ่งมียศเป็น “พระ” และขยายชุมชนตั้งบ้านเรือนถิ่นฐานหนาแน่นในบริเวณที่เป็นอำเภอโพธารามในปัจจุบัน (สุเอ็ด คชเสนี, ๒๕๕๑)

การอพยพเคลื่อนย้ายชาวมอญในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลองดำเนินเรื่อยมา จนถึงในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อโปรดเกล้าฯ ให้มีการแต่งตั้ง พญาท่าขนุนเฒ่า เป็น “พระท่าขนุน” ทำหน้าที่ปกครองชาวมอญที่เมืองท่าขนุน แต่ต่อมาเนื่องจากพระท่าขนุนพบว่า ที่ดินบริเวณดังกล่าวไม่อุดมสมบูรณ์ จึงได้ขอพระราชทานตัดไม้ต่อแพเพื่อแสวงหาที่ทำกินแห่งใหม่ โดยล่องแพเรื่อยลงมาตามลำน้ำแควน้อยจนมาถึงเมืองราชบุรีและลำน้ำแม่กลอง บริเวณอำเภอโพธาราม เมื่อเห็นเป็นพื้นที่ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์จึงตั้งชุมชนมอญแห่งใหม่ขึ้นชื่อ บ้านคงคา ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ การดำเนินนโยบายชุดคลองภาษีเจริญ เพื่อเชื่อมเมืองธนบุรีเข้ากับแม่น้ำท่าจีน และชุดคลองดำเนินสะดวกเชื่อมแม่น้ำท่าจีนเข้ากับแม่น้ำแม่กลองในเขตจังหวัดราชบุรี โดยมีเป้าหมายเพื่อเชื่อมเส้นทางเศรษฐกิจโดยอาศัยการคมนาคมทางน้ำ ทำให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายผู้คนจำนวนมากเข้ามาในบริเวณริมคลองดำเนินสะดวก ตั้งแต่แม่น้ำแม่กลองในเขตจังหวัดราชบุรีเรื่อยมาจนถึงเขตจังหวัดสมุทรสงคราม เกิดสวนผลไม้ และการอพยพย้ายเข้ามาของคนจีน และเกิดการกลืนกลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในบริเวณนี้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๓๖)

ตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ จนถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อพม่าได้ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ กรุงรัตนโกสินทร์จึงได้ทำการปฏิรูปการปกครอง เพื่อจัดระเบียบท้องถิ่นใหม่ และให้ยกเลิก “รามัญทั้ง ๗ เมือง” ในจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นเมืองด่านตะวันตก และลดฐานะของเมืองมอญลงเป็นเพียงหมู่บ้านและกิ่งอำเภอ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ส่งผลทำให้สถานะของเจ้าเมืองรามัญทั้ง ๗ และอำนาจในการบริหารจัดการตนเองสูญสลายไปโดยปริยาย เหลือเพียงลูกหลานของรามัญทั้ง ๗ ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนสืบต่อมาในเขตตำบลคลองตากุด อำเภอโพธาราม บริเวณริมสองฝั่งแม่น้ำแม่กลอง และบางส่วนกระจายตัวออกไปอาศัยอยู่บ้างในเขตอำเภอบ้านโป่ง และด้วยความเคร่งครัดในพุทธศาสนา ทำให้ชาวมอญในชุมชนสองฝั่งแม่น้ำแม่กลองเหล่านี้ ผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น และกลืนกลายเข้ากับชนชาติอื่นๆ อาทิ ลาว ไทย และเขมร ที่อาศัยอยู่ด้วยกัน แม้ว่าในสมัยรัชกาลที่ ๕ จนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ คณะ

ธรรมทูตคณะ Churches of Christ แห่งสหราชอาณาจักรอังกฤษ ได้พยายามเผยแผ่คริสต์ศาสนา นิการโปเตสแตนต์เข้าไปในหมู่ชนชาติมอญ บริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากในขณะนั้น ชาวมอญเมืองนครชุมน์ ยังคงนับถือผีและพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด จนกระทั่งคณะของศาสนาจารย์แอลเฟรด อี ฮัดสัน ที่สามารถพูดภาษามอญได้เข้ามาเผยแผ่ศาสนา ชาวมอญจึงให้การต้อนรับ และก่อตั้ง First Mission House ขึ้นเพื่อเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิการโปเตสแตนต์ พร้อมเปิดให้การรักษายาบาลแก่ผู้ป่วย พร้อมสอนหนังสือให้แก่เด็กๆมอญ แม้ว่าต่อมาศาสนาจารย์รอเบิร์ต ฮาลิเดย์ ผู้มีความเชี่ยวชาญในประวัติศาสตร์มอญและภาษามอญโบราณมาก จนสามารถเขียน ปทานุกรมภาษามอญ-ภาษาอังกฤษ ที่ยังใช้กันอยู่ในประเทศพม่าจนถึงทุกวันนี้ จะเข้ามาเผยแผ่ศาสนา โดยมี “หม่องเผ่” หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “โกแวร์” คริสเตียนลูกครึ่งมอญ-พม่า เข้ามาช่วย แต่ก็ยังพบว่าชาวมอญสองฝั่งแม่น้ำ หันมานับถือศาสนาคริสต์น้อยมาก (ดำรงราชานุภาพ และคณะ, ๒๕๔๗, หน้า ๒๐๓-๒๑๑)

ชุมชนมอญในลุ่มน้ำแม่กลองหลายแห่ง มีอายุยาวนานต่อเนื่องมาอีกหลายศตวรรษ อาทิ ชุมชนมอญบ้านม่วง มีอายุกว่า ๓๕๐ ปีแล้ว โดยชาวมอญเหล่านี้ ไม่เพียงแต่เป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัด แต่ยังนับถือและกราบไหว้ผีบรรพบุรุษ ในระยะหลัง แม้ว่าการคมนาคมจะเจริญและสะดวกสบายมากขึ้น ทั้งทางบก และทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-เพชรบุรี ซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ผ่านจังหวัดราชบุรี สถานีบ้านกล้วย สถานีเจ็ดเสมียน สถานีโพธาราม สถานีคลองคต สถานีนครชุมน์ และสถานีบ้านโป่ง แต่ชาวไทยรามัญเหล่านี้ ก็สามารถปรับตัวและผสมผสานวัฒนธรรมมอญเข้ากับวัฒนธรรมของชนชาติอื่นๆ เรื่อยมา (ราชบุรี, ๒๕๓๔)

ในสมัยรัชกาลที่ ๖ มีนโยบายขยายการศึกษาภาคบังคับ โดยสร้างโรงเรียนวัดม่วง ทำให้เด็กมอญพูดภาษาไทยได้มากขึ้น นอกจากนี้ นโยบายการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยและการมุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจของรัฐในยุคต่อๆ มา อาทิ นโยบายของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของกลุ่มน้ำแม่กลองตอนบนขนานใหญ่ เกิดไร่อ้อยและป่ายูคาลิปตัส เกิดถนนและสะพานเชื่อมแม่น้ำ และการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์ ทำให้ลูกหลานมอญเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิต และวิถีการผลิต เกิดระบบการค้าข้าว และความหลากหลายของอาชีพเพิ่มขึ้น หลังการสร้างเขื่อนวชิราลงกรณ์ ที่อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี ทำให้เกิดโรงงานน้ำตาลหลายแห่งริมแม่น้ำแม่กลองตอนบน เกิดธุรกิจการดูดทรายในแม่น้ำ และการทำลายชายหาดซึ่งเคยเป็นที่จัดกิจกรรมของชาวมอญ อาทิ กิจกรรมในวันสงกรานต์ การปลูกผักผลไม้ในหน้าแล้ง และการพักผ่อนร่วมกัน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ อาทิ เกิดการพังทลายของตลิ่ง เกิดมลพิษจากโรงงานน้ำตาลที่ขาดการควบคุมปล่อยน้ำเสียลงในแม่น้ำ เกิดมลพิษในน้ำ ทำให้ปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ ล้มตาย ต้นไม้ผลไม้เสียหาย คนหนุ่มสาวมอญอพยพเข้าเมืองเพื่อศึกษาและหางานทำเพิ่มมากขึ้น เกิดการอพยพย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานที่อื่น ในปัจจุบัน ชุมชนมอญ

บางแห่งเหลือคนแก่อาศัยอยู่จำนวนมาก บ้านเรือนแบบมอญถูกรื้อถอน และถูกแทนที่ด้วยบ้านแบบตะวันตก (กรมศิลปากร, ๒๕๓๔, หน้า ๑๒๑)

ในปัจจุบัน นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ ทำให้ที่ดินริมแม่น้ำแม่กลองเปลี่ยนมือไปสู่นายทุนภายนอกชุมชนจำนวนมาก เกิดโรงแรม ที่พักตากอากาศ สถานที่ท่องเที่ยว แหล่งอุตสาหกรรมและสิ่งก่อสร้างในภาคธุรกิจบริการจำนวนมาก (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๓๖)

กรณีที่ ๒ มหาพวน รามัญวงศ์

นายพวน รามัญวงศ์ เป็นชายชาวมอญที่อพยพเข้ามาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ นายพวน เป็นบุตรของนายโล่ นางทิม รามัญวงศ์ มีภูมิลำเนาอยู่ที่หมู่บ้านมอญขนาดกลางริมแม่น้ำลพบุรี ตั้งอยู่ที่ตำบลบางขันหมาก อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี นายพวน เป็นผู้เขียนพจนานุกรมภาษามอญ-ไทยฉบับแรกขึ้น จำนวน ๒ เล่ม ความหนา รวมทั้งสิ้นถึง ๑,๐๖๔ หน้า โดยใช้วิธีการเขียนด้วยลายมือตัวบรรจงของตนเองทั้งเล่ม

นายพวนได้ออกบรรพชาเป็นสามเณร ที่วัดอัมพวัน และย้ายไปจำพรรษาอยู่ที่วัดมอญอื่นๆ หลายวัด จนในที่สุดย้ายมาจำพรรษาอยู่ที่วัดอาสงคราม และสอบได้ประโยค ๒ ด้วยอายุเพียง ๑๘ ปี สามเณรพวน มีความรู้ความสามารถด้านภาษามาก ทั้งภาษามอญ ไทย บาลี และอังกฤษ ต่อมาได้ลาจากการบรรพชาสามเณร เพื่อเดินทางไปสอนภาษาและวัฒนธรรมมอญที่กรุงฮานอย ประเทศเวียดนาม ทำให้มีความรู้ภาษาฝรั่งเศส และภาษาเวียดนามเพิ่มขึ้นด้วย เมื่อกลับมาเมืองสยามในขณะนั้น มหาพวนได้ช่วยหม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร ทำไร่และฟาร์มเลี้ยงไก่ จนได้รับการแต่งตั้งจากกรมประชาสัมพันธ์ให้เป็นผู้ปกครองกลีกรนิคมที่ตำบลหัวจั่ว อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ และก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ จึงได้ลาไปจับจองที่ดินและบุกเบิกทำฟาร์มของตนเองที่บ้านนายาว ตำบลนายาว อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ทำไร่อ้อย ถั่วเหลือง ข้าวโพด และยาสูบ (สุภรณ์ โอเจริญ, ๒๕๒๗)

เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๑ มหาพวน เป็นกรรมการสมาคมไทย-รามัญตั้งแต่เริ่มยุคของการก่อตั้ง และได้มีบทบาทสำคัญ ให้ความช่วยเหลือกิจกรรมของสมาคมหลายประการ อาทิ คัดและแปลวรรณคดีมอญ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๙๔ เป็นผู้ให้ความรู้และเป็นวิทยากรเกี่ยวกับวัฒนธรรมมอญในหลายโอกาสและช่องทาง มหาพวนเสียชีวิตลงเมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๙

ปัจจุบัน พจนานุกรมลายมือเขียนของมหาพวน ได้รับการพิจารณาชำระปรับปรุง จนเป็นฉบับมอญสยาม และถูกแจกจ่ายออกไปอย่างกว้างขวาง จนนำมาสู่การจัดทำพจนานุกรมมอญ-ไทย และพจนานุกรมไทย-มอญ ขึ้นโดยชาวไทยเชื้อสายมอญจากบางขันหมาก จังหวัดลพบุรี บ้านเดียวกับมหาพวน (พวน รามัญวงศ์, ๒๕๔๘)

กรณีที่ ๓ นายสุเอ็ด คชเสนี

นายสุเอ็ด คชเสนี หรือ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. นายแพทย์สุเอ็ด คชเสนี เป็นอดีตนายกสมาคมไทยรามัญ เป็นทายาทของพระยาแจ้ง (เจ้าพระยามหาโยธา) ซึ่งรับราชการเป็นสมุหอาสาสมอญในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ พระยาแจ้งเป็นน้องชายของพระยาทะละ อดีตเจ้าเมืองเตริน ในเมืองมอญ หลังจากมอญเสียเอกราชให้แก่พม่าในปี พ.ศ.๒๓๐๐ พระยาแจ้งได้รับการแต่งตั้งจากพม่าให้ปกครองหัวเมืองมอญ และต้องส่งบรรณาการไปให้ตลอด แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังถูกข่มเหงรังแกอยู่เรื่อยมา จนในที่สุด จึงเกิดความคิดที่จะกอบกู้เอกราช แต่ปรากฏว่าทำไม่สำเร็จ และต้องกลายเป็นกบฏ จึงอพยพพาชาวมอญจำนวนมากเข้ามาในรัชสมัยพระเจ้าตากสินมหาราช แห่งกรุงธนบุรี ในปี พ.ศ.๒๓๑๗ ซึ่งในขณะนั้น ได้รับอนุญาตให้พาไพร่พลมอญไปตั้งรกรากอยู่ที่ปากเกร็ด และสามโคก (องค์ บรรจุน, ๒๕๕๐, หน้า ๓๒-๓๖; ๒๕๕๓)

จนถึงปลายรัชกาลของพระเจ้าตากสินมหาราช บ้านเมืองเกิดวุ่นวายขึ้น มอญกลุ่มพระยารามัญวงศ์ ขุนนางมอญที่เข้ามารับราชการตั้งแต่สมัยอยุธยา ต่างยืนยงรักภักดีกับพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียว จึงได้เข้าช่วยรักษาสถานการณ์ในพระบรมมหาราชวัง แต่ต่อมาเมื่อพระเจ้าตากสินมหาราชถูกตัดสินประหารชีวิต รัชกาลที่ ๑ ย้ายเมืองหลวงไปสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกตำแหน่งจักรีมอญ พระยารามัญวงศ์ และแต่งตั้งพระยาแจ้งให้เป็นเจ้าพระยามหาโยธา

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้พระราชทานนามสกุล “คชเสนี” ให้แก่ผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากพระยาแจ้ง ซึ่งต่อมาได้ก่อตั้งชุมชนมอญขึ้นในย่านปากเกร็ด ก่อสร้างวัดเชิงท่า ที่ตำบลบางตลาด ซึ่งต่อมาเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) บุตรชาย ก็ได้สร้างวัดเกาะบางพูดขึ้นอีกที่ตำบลบางพูด ซึ่งภายหลังหลวงบริญจรรยาราชภู่ บิดาของหมอสุเอ็ด คชเสนี ได้ขอเปลี่ยนชื่อเป็น วัดเกาะพญาแจ้ง

นายสุเอ็ด คชเสนี ดำรงตำแหน่งนายกสมาคมไทยรามัญมานานกว่า ๓๐ ปี และได้ทำประโยชน์มากมายให้แก่ชาวมอญ เนื่องจากมีความสนใจศึกษาด้านวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์มอญมาโดยตลอด ทั้งทางด้านศาสนา ภาษา วรรณกรรม ดนตรี นาฏศิลป์ อาหาร การแต่งกาย พิธีกรรม และประเพณีต่างๆ นอกจากนี้ นายสุเอ็ด ยังช่วยเหลือด้านการแพทย์แก่ชาวมอญจนเป็นที่รักและเคารพ จนสิ้นอายุขัยเมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๑ (องค์ บรรจุน, ๒๕๕๓, หน้า ๓๖-๔๓)

กรณีที่ ๔ มอญเกาะเกร็ด

เกาะเกร็ด เดิมเรียกว่า เกาะศาลากุน ตามชื่อศาลา ที่เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (กุน) สมุหนายกในสมัยรัชกาลที่ ๒ สร้างไว้เพื่อเป็นที่พักเรือสินค้าที่ท่นทำการค้าขายกับจีนและถวายเป็นแก่วัดที่อยู่ใกล้เคียง แต่ต่อมาคนในท้องถิ่นเรียกขานวัดดังกล่าวว่า วัดศาลากุน และเรียกชุมชนใกล้เคียงวัดนั้นว่า บ้านศาลากุน ก่อนเรียกเกาะดังกล่าวว่าเกาะศาลากุนด้วย ชื่อเกาะเกร็ด ถูกเรียกขานภายหลัง เมื่อมีการก่อตั้งอำเภอปากเกร็ดแล้ว เกาะเกร็ดในอดีตเป็นพื้นที่ดินซึ่งมีลักษณะเป็นรูปเกือกม้า ยื่นโค้ง

ออกไปในแม่น้ำเจ้าพระยา สันนิษฐานว่าน่าจะมีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าท้ายสระ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๒๖๕ แล้ว ดังพบว่ามีการสร้างวัดตามศิลปสมัยอยุธยาตอนปลายหลายวัด อาทิ วัดปาลีเอยก วัดป่าฝ้าย วัดสนามไชย เป็นต้น แต่สภาพเป็นเกาะเพิ่งมาเกิดขึ้นหลังจากมีการขุดขยายคลองลัดเกร็ดน้อย เพื่อใช้เป็นเส้นทางลัดในการเดินเรือระหว่างปากน้ำกับกรุงศรีอยุธยา โดยในสมัยกรุงศรีอยุธยา เกาะเกร็ดเป็นชุมชนที่มีชาวมอญอาศัยอยู่แล้ว โดยผู้อยู่อาศัยเหล่านี้ ส่วนหนึ่งเป็นชาวมอญที่อพยพมาจากเมืองมะตะมะ มะละล้าเลิง หมู่บ้านกวานอาม่านทางใต้ของหงสาวดี และเข้ามาตั้งรกรากที่ปากเกร็ดก่อนย้ายไปตั้งถิ่นฐานอยู่บนเกาะ โดยชาวมอญกลุ่มแรกนี้อพยพเข้ามาในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อปี พ.ศ.๒๓๑๗ และอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ.๒๓๕๘ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยในเบื้องต้นชาวมอญทั้งสองกลุ่มนี้ได้รับพระบรมราชานุญาตให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในแขวงเมืองนนท์ เมืองสามโคก หรืออำเภอเมืองปทุมธานี และนครเขื่อนขันธ์ หรืออำเภอพระประแดงในปัจจุบัน ก่อนย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่เกาะเกร็ด กับอีกส่วนหนึ่งได้แก่ ชาวมอญที่ย้ายต่อมาจากชุมชนอื่นๆ ในอาณาบริเวณที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน อาทิ ราชบุรี (พิศาล บุญผูก, ๒๕๓๗, หน้า ๑๐๔-๑๐๕; จวน เครือวิชัย-จารย์, ๒๕๓๗)

เกาะเกร็ดถูกล้อมรอบด้วยแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นที่ราบน้ำท่วมถึง ตอนกลางเกาะมีความอุดมสมบูรณ์จากดินตะกอนที่น้ำพัดพามาทับถมทุกปี จึงเหมาะกับการเกษตรกรรม นโยบายการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานของผู้ปกครองตั้งแต่สมัยอยุธยา ได้แก่ การขุดคลองต่างๆ หลายคลอง ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างชาวมอญและผู้ปกครองในสมัยนั้น และทำให้ชุมชนมอญขยายใหญ่ขึ้น เกิดตลาดน้ำเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน เช่น ใน พ.ศ.๒๐๔๑ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ขุดคลองสำโรงและคลองทับนาง พ.ศ.๒๐๖๕ สมเด็จพระไชยราชาธิราช ขุดคลองลัดจากปากคลองบางกอกน้อยไปคลองบางกอกใหญ่ พ.ศ.๒๐๘๑ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ขุดคลองลัดจากวัดชะลอมมาวัดชีเหล็ก พ.ศ.๒๑๕๑ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ขุดคลองตั้งแต่ปากคลองลาดพร้าวถึงปากคลองบางหลวงเชียงราก หรือที่เรียกว่า คลองเกร็ดใหญ่ พ.ศ.๒๑๗๔ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ขุดคลองลัดเมืองนนท์ถึงบางกรวย และ พ.ศ.๒๒๖๕ สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ขุดคลองลัดเกร็ดน้อยไปถึงปากคลองเกร็ดน้อย (กรมศิลปากร, ๒๕๕๖; กษพร ตราโมท, ๒๕๔๒)

แม้ว่าชุมชนมอญบางแห่งอาจร้างลงไป เนื่องจากภัยสงคราม แต่เมื่อสงบก็สามารถฟื้นตัวกลับมาใหม่ นโยบายการใช้ชุมชนมอญเป็นเมืองหน้าด่านคอยสกัดทัพพม่า ทำให้การก่อตั้งชุมชนมอญมักอยู่ในแนวเส้นทางยุทธศาสตร์และผูกไว้กับลำน้ำสายต่างๆ ตามเส้นทางเดินทัพของพม่า อาทิ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา และกรุงธนบุรี จะอนุญาตให้ตั้งชุมชนตามลำน้ำเจ้าพระยา ได้แก่ พระนครศรีอยุธยา บริเวณสามโคก ปากเกร็ด นนทบุรี ตามลำน้ำแม่กลอง ให้อยู่ที่เมืองกาญจนบุรี บ้านโป่ง โพธาราม เมืองราชบุรี และเมืองสมุทรสงคราม ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีข้าศึกมาทางทะเล สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงโปรดให้อพยพชาวมอญพวกพระยาแจ้งที่ปทุมธานี ไปตั้งชุมชนมอญที่เมืองนคร

เชื่อนขันธ หรือพระประแดงในปัจจุบัน โดยให้สมิงทอมา บุตรพระยาแจ้งเป็นพระยานครเชื่อนขันธเป็นผู้รักษาเมือง (กรมศิลปากร, ๒๕๕๖)

การเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ของชุมชนมอญเกาะเกร็ด เกิดขึ้นในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากทรงเสด็จแปรพระราชฐานไปพระที่นั่งบางประอิน และทรงโปรดให้แฉะพักตามวัดต่างๆ ในเกาะเกร็ด ประกอบกับการมีนโยบายสมัยใหม่นิยม จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน และบูรณะวัดต่างๆ ที่เกาะเกร็ด อาทิ วัดปากอ่าวหรือวัดปรมย์ยิกาวาส ซึ่งต้องใช้เวลานาน ทำให้ชาวมอญเกาะเกร็ดมีโอกาสแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับคนจากชุมชนภายนอกเพิ่มมากขึ้น (พิศาล บุญผูก, ๒๕๔๐; ๒๕๓๗ก; ๒๕๓๗ข)

มูลเหตุปัจจัยที่สำคัญที่เชื่อมโยงมอญและชุมชนมอญเข้ากับคนชาติพันธุ์อื่นๆ ในชุมชนต่างๆ ได้แก่ วัฒนธรรม ปัจจุบันนี้ วงดนตรีปี่พาทย์มอญ ถูกนำไปใช้ในงานทุกประเภท จนกลายเป็นแบบอย่างให้กับคนไทยทั่วไป อาหารพื้นบ้านมอญหลายชนิดถูกนำไปเผยแพร่และบริโภคกันอย่างแพร่หลาย เช่น แกงเลียง แกงบอน ข้าวแช่ กะละแม ทอดมันหน่อกะลา เป็นต้น นอกจากนี้ ชาวมอญเกาะเกร็ดยังนำความรู้เรื่องเครื่องปั้นดินเผาติดตัวมา ทั้งที่นำไปใช้ในชีวิตประจำวันและเครื่องใช้ประเภทสวยงาม วิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับสายน้ำและธรรมชาติ ทำให้ชาวมอญเกาะเกร็ดสืบทอดความรู้ด้านเครื่องปั้นดินเผาประเภทไม่เคลือบเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน แม้ทุกวันนี้ คริวเรือนต่างๆ จะไม่นิยมใช้เครื่องปั้นดินเผาในชีวิตประจำวันกันแล้ว แต่ก็มีคนนำไปใช้ในกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๒.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับอำนาจ

การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Cultural Acculturation) เป็นแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมที่เชื่อว่าการแลกเปลี่ยนหยิบยืมทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาในลักษณะสองทางเมื่อบุคคลและชุมชนต่างวัฒนธรรมมีโอกาสปฏิสัมพันธ์กัน อำนาจของวัฒนธรรม จึงเป็นสิ่งที่ถูกสะท้อนและปฏิบัติได้ในทุกระดับและไม่จำกัดอยู่ในการเมืองระบอบใดระบอบหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับวัฒนธรรม สะท้อนให้เห็นในรูปของการขัดแย้งด้านทानวัฒนธรรมกระแสหลักของชนกลุ่มน้อย กลุ่มคนด้อยโอกาส และผู้อพยพ ดังปรากฏให้เห็นในกรณีศึกษาเรื่องวัฒนธรรมจากหลายประเทศทั่วโลก นักสังคมศาสตร์จำนวนมากเชื่อว่า วัฒนธรรม เป็นการปฏิบัติที่เป็นเลิศประการหนึ่ง ที่นำไปสู่การสร้างเสริมพลังอำนาจของคนด้อยโอกาสได้

Nietzsche (Douglas, ๑๙๙๙, pp. ๗๗-๘๙) เชื่อว่า การเคลื่อนไหวบนทัศนเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ ด้านสุนทรียศาสตร์ก่อนการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงด้านอื่นๆ การลุกขึ้นมาต่อต้านขัดแย้งวัฒนธรรมกระแสหลักเป็นการใช้พลังอำนาจรูปแบบหนึ่งของบุคคล และสังคม Grossberg (๒๐๑๓) สนับสนุนว่า การต่อต้านขัดแย้งและการแสดงพลังอำนาจของบุคคล

กลุ่ม และชุมชน กระทำผ่านวัฒนธรรมได้ตลอดเวลา และเป็นเสรีภาพที่บุคคลไม่ว่าจะอยู่ในชนชั้นใด การเมืองระบอบใด สามารถปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน ตามนัยนี้ ความสุขและความอึดอ้อมใจในการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม จึงเป็นรากฐานที่สำคัญ ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการเคลื่อนย้ายฐานของอำนาจไปสู่คนด้อยโอกาสทั้งหลาย

การวิจัยนี้ ต้องการชี้ให้เห็นถึงพลังอำนาจของวัฒนธรรม ที่สะท้อนผ่านระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมหลากหลายรูปแบบ ทั้งที่ขัดขึ้น ต่อต้าน ปรับตัว และสร้างสรรค์ เพื่อให้วัฒนธรรมของตนดำรงอยู่ในสังคมที่มีวัฒนธรรมกระแสหลักดำเนินอยู่ การทำนุบำรุง สืบสาน และการแสดงออกของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญของคนในชุมชนมอญ ซึ่งไม่ใช่คนกลุ่มใหญ่ของสังคม เป็นรูปแบบหนึ่งของการวิพากษ์เชิงสร้างสรรค์และตั้งคำถาม กับการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมของตนอย่างเท่าเทียมกับวัฒนธรรมกระแสหลัก บนพื้นฐานของแนวคิดการพัฒนาที่วางอยู่บนความหลากหลาย

ในส่วนนี้ คณะผู้วิจัยนำเสนอกรณีตัวอย่างของพลังอำนาจของวัฒนธรรมมอญในสังคมไทยในภาพรวม ตามบริบทของพื้นที่ เวลา และความสัมพันธ์ทางสังคม ดังมีสาระสำคัญ โดยสรุปดังนี้

๑. ด้านสถาปัตยกรรม

อิทธิพลของสถาปัตยกรรมมอญ เช่น สถาปัตยกรรมแบบปราสาท สถาปัตยกรรมประเภทเรือนยอด (Spire) มีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมไทยอย่างกว้างขวาง ดังพบในกรณีของต้นตระกูลของชาวมอญ ที่สืบเชื้อสายมาจาก “เมืองรามัญทั้ง ๗” ในสมัยรัชกาลที่ ๔ และ ๕ มีการสืบสายตระกูลมอญ และสืบสานวัฒนธรรมมอญ ผ่านศิลปวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับความเชื่อทางพุทธศาสนา ดังพบหลักฐานของการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์วัด รูปแบบของการตั้งถิ่นฐานและปลูกสร้างบ้านเรือนตามคติความเชื่อแบบมอญ ในชุมชนมอญที่ตนอาศัยอยู่ โดยสถาปัตยกรรมมอญดังกล่าว ได้ถูกทำนุบำรุงโดยลูกหลานมอญที่เคร่งครัดในพุทธศาสนาต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน

ความยึดมั่นศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ทำให้ทุกชุมชนมอญ มีการบูรณาการพุทธศาสนาเข้ากับคติความเชื่อและวิถีการดำเนินชีวิตแบบมอญ ในปัจจุบัน วัดมอญในไทยส่วนใหญ่มัคงพิธีการสวดแบบมอญ การสร้างพระอุโบสถและเจดีย์ก็ใช้ทรงมอญรายรอบแบบพระมูเตาที่หงสาวดี นอกจากนี้ ยังมีการสร้างพระนอนแบบมอญ โดยพบว่าวัดมอญหลายวัด เช่น วัดม่วง ตำบลบ้านม่วง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี วัดคงคาราม อำเภोधธาาราม จังหวัดราชบุรี และชุมชนมอญได้เข้ามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมมอญ โดยการสร้างพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมมอญ ควบคู่กับการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี (สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์, ๒๕๔๗, หน้า ๑๗๑-๑๘๑)

นอกจากนี้ ยังพบว่าวัดมอญที่สร้างขึ้นในชุมชนต่างๆ ล้วนดำรงรักษาศิลปะและสถาปัตยกรรมแบบมอญเอาไว้ได้จนถึงปัจจุบัน อาทิ ในลุ่มแม่น้ำแม่กลอง มีวัดมอญในชุมชนมอญจำนวนมากที่สร้างขึ้นตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ วัดบ้านโป่ง วัดตาผา วัดใหญ่

นครชุมน์ วัดหัวหิน วัดบ้านหม้อ วัดป่าไผ่ วัดคงคาราม วัดไทรอารีรักษ์ วัดโพธาราม และวัดโชค กลุ่มน้ำเจ้าพระยาในภาคกลางเรื่อยขึ้นไปจนถึงอาณาจักรมอญตอนเหนือของอาณาจักรสุโขทัย โดยพุทธศิลป์เหล่านี้ จำแนกได้ ๓ ลักษณะ คือประติมากรรมเพื่อใช้ตกแต่งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ สถาปัตยกรรมและเครื่องใช้ ซึ่งมีทั้งที่อยู่ในรูปของหิน ภาพปูนปั้น และสัมฤทธิ์ เช่น วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน สุวรรณเจดีย์ในพระธาตุสุริยชัยจังหวัดลำพูน สร้างขึ้นตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๙ วัดเจดีย์สี่เหลี่ยมในเวียงกุมกาม สร้างขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.๑๘๔๓

๒. ด้านนาฏศิลป์และดนตรี

จากการศึกษาพบว่า ในอุษาคเนย์มีเครื่องดนตรีประเภทตีและเคาะมานานแล้ว ไม่ว่าจะเป็นปี่ โลหะหรือไม้ จึงไม่สามารถบอกได้ว่าเริ่มมีมาจากแหล่งใดเป็นแห่งแรก นอกจากนี้ ดนตรีของพม่า มอญ ไทย ลาว และเขมร ส่วนใหญ่มีลักษณะและวิธีการเล่นที่คล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะดนตรีไทยและมอญ ซึ่งจำแนกออกได้ ๔ กลุ่มหลักคือ เครื่องตี เครื่องสี เครื่องดี และเครื่องเป่า คุณลักษณะของเครื่องดนตรีไทยและมอญ จึงมีลักษณะของการแบ่งปันกันทั้งหมด ดนตรีแบบมอญ เช่น ปี่พาทย์มอญ เพลงมอญ ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อศิลปะดนตรีไทยและพระราชพิธีสำคัญของไทยด้วยเช่นกัน อาทิ สมัยกรุงธนบุรีได้โปรดเกล้าฯ ให้นำดนตรีมอญมาบรรเลงในงานฉลองพระแก้วมรกต โดยปี่พาทย์มอญ ได้มีโอกาสแสดงในงานหลวงครั้งแรก ในงานพระศพของสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ ๔ เนื่องจากทรงมีเชื้อสายมอญ และอีกครั้งในงานพระศพของพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๕

ดนตรีมอญ เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของพลังอำนาจของวัฒนธรรมที่ชาวมอญในชุมชนมอญต่างๆ ใช้ในการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ในรูปแบบของการขัดขื่นเชิงสร้างสรรค์ ได้แก่ วิธีการสืบทอดและทำนุบำรุงสืบสานต่อเนื่องมา ตัวอย่างเช่น ชุมชนชาวมอญเกาะเกร็ด มีวงปี่พาทย์มอญคุณอรุณ รณขาว บรรเลงประโคมในงานต่างๆ ประกอบการรำมอญหรือมอญรำ หรือที่ชาวมอญเรียกว่า “ปัวหะเป็น” ซึ่งหมายถึง การรำประกอบมหรสพหรือการแสดงที่ใช้ตะโพนเป็นหลัก โดยมีหลักของการรำคือ ไม่ก้าวอย่างเท้าอย่างรำไทย แต่ใช้การเขยิบเท้าไปกับพื้น ในขณะที่รำสายตาจะเคลื่อนไปตามมือที่รำรำ หลังจากจบทำรำแต่ละท่า ผู้รำจะทิ้งมือลงบนหน้าขาทุกครั้ง ซึ่งการรำแบบนี้ทำตามแบบนาฏศิลป์มอญที่รู้จักกันมาอย่างแพร่หลายตั้งแต่อดีต ทั้งในงานมงคลและอวมงคล ตลอดจนในงานเฉลิมฉลองต่างๆ ในปัจจุบัน ทั้งวงดนตรีปี่พาทย์มอญและรำมอญยังคงมีลูกหลานมอญสืบสานต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน สำหรับเพลงมอญซึ่งรู้จักกันแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ เพลงมอญดูดาว สมิงพระราม ย่าเหล นอกจากนี้ ยังพบ“ทาง” ของเพลง หรือที่เรียกว่า “ลูกมอญ” ปรากฏอยู่ในเพลงไทยอีกเป็นจำนวนมาก

เพลงมอญและปี่พาทย์มอญ ยังคงได้รับความนิยมและเล่นประโคมในงานต่างๆ ของชาวมอญ โดยเฉพาะในจังหวัดปทุมธานีที่มีชุมชนมอญอาศัยอยู่จำนวนมากพบว่ามีวงปี่พาทย์มอญอยู่ถึง ๔๗ วง กระจายตัวอยู่ในหลายอำเภอ อาทิ อำเภอเมือง ธัญบุรี คลองหลวง สามโคก ลาดหลุมแก้ว ลำลูกกา

และหนองเสือ ตัวอย่างเพลงมอญที่ใช้เล่นกันแพร่หลาย ได้แก่ เพลงยกศพ เพลงเชิญผี เพลงดาวกระจาย เป็นต้น ตัวอย่างเพลงไทยที่มีชื่อเรียกว่ามอญก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น มอญร้องไห้ มอญนกขมิ้น แขนมอญบางช้าง กรวรามอญ มอญแปลง

๓. ด้านกฎหมาย

รากฐานของกฎหมายตราสามดวง ที่ใช้กันมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา มีที่มาจากพระธรรมศาสตร์จากรามัญ-ธัมมะสัตถัม โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ “ตำนานกฎหมายเมืองไทย และประมวลคำอธิบายทางนิติศาสตร์” ว่าในสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ.๒๑๑๒-๒๑๓๓) การเกี่ยวข้องของกรุงศรีอยุธยาและกรุงหงสาวดี กระทำผ่านภาษารามัญ โดยมีผู้แปลคัมภีร์พระธรรมศาสตร์หรือคัมภีร์แห่งความยุติธรรมมาจากภาษารามัญเป็นภาษาไทย

ทั้งนี้ มีข้อสันนิษฐานว่าการติดต่อกับมอญ ได้กระทำมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงแล้ว และพบว่าคาถาที่ปรากฏในกฎหมายไทย ตั้งแต่คำนำมัสการจนถึงพระธรรมศาสตร์ ก็มีลักษณะคล้ายกับคาถานมัสการในหนังสือไตรภูมิพระร่วง นอกจากนี้ ยังพบอีกว่า กฎหมายไทยถูกจัดหมวดหมู่ตามพระธรรมศาสตร์มาตั้งแต่สมัยสุโขทัย

๔. ด้านอาหารพื้นบ้าน

อาหารพื้นบ้านมอญเป็นอาหารที่มีคุณค่าประโยชน์สูงทางโภชนาการ เนื่องจากมักประกอบด้วย ผักสมุนไพร ปลา และเครื่องเทศ อาหารพื้นบ้านมอญ เป็นอาหารที่พบมากในสำหรับอาหารของสามัญชนทั่วไป ส่วนใหญ่เป็นแกง หรือที่ชาวมอญเรียกว่า คั่วะ มี ๒ ประเภท ประเภทแรก คือ แกงใส่กะทิ และแกงส้ม แกงส้มของชาวมอญ นิยมใส่กระชายและผิวมะกรูด และใส่ผักพื้นบ้านหรือผักที่มีรสออกเปรี้ยว เช่น กระเจี๊ยบ มะตาด มะลั่น ส่วนแกงกะทิที่นิยม ได้แก่ แกงเลียง แกงบอน กับประเภทที่สอง ได้แก่ น้ำพริกและเครื่องจิ้ม มักใช้ปลาร้าเป็นส่วนประกอบ มีทั้งที่ใส่กะทิและไม่ใส่ นิยมใส่เครื่องเทศ และพืชผักสมุนไพรจำนวนมาก เช่น หอมแดง กระเทียม ตะไคร้ ใบมะกรูด และใส่เนื้อปลา อาจเป็นปลาสดหรือปลาล้างตามความนิยมในแต่ละพื้นที่

สำหรับอาหารพื้นบ้านที่นิยมใช้ในพิธีกรรมหรืองานเทศกาลต่างๆ สะท้อนถึงความเข้มแข็งของภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของมอญ เช่น ข้าวแช่ หรือที่ชาวมอญเรียกว่า เป็ดตากจ๊ก ขนมหิน หรือที่ชาวมอญเรียกว่า คะนอมจิน นิยมรับประทานกับน้ำพริกและน้ำยามอญ แกงมะตาด แกงบอน แกงกระเจี๊ยบ และน้ำพริกต่างๆ นอกจากนี้ ยังมีขนมหวานหลายประเภทที่ใช้ในพิธีกรรม เช่น กะละแม

เป็นที่น่าสังเกตว่า อาหารมอญเป็นวัฒนธรรมที่ถูกผสมผสานอยู่ในสังคมไทยอย่างกว้างขวาง และอาหารหลายประเภทเป็นอาหารที่คนไทยคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี มีการปรุงและรับประทานกันอย่างแพร่หลายตั้งแต่อดีตจนถึงในปัจจุบัน (พิสนท์ ปลัดสิงห์, ๒๕๓๐)

๕. ด้านวรรณกรรม

วรรณกรรมมอญถูกจำแนกเป็น ๓ ประเภทหลัก คือ ประเภทแรกเรียกว่า ฉันทะลังกา จัดเป็นหนังสือร้อยกรองประเภทหนึ่ง มีลักษณะคล้ายกับกลอนร้อยของไทย แต่งขึ้นสองช่วงด้วยกัน ช่วงแรกมีประมาณ ๑๖๐ เรื่อง แต่งขึ้นตั้งแต่ครั้งที่มอญยังไม่เสียอิสรภาพให้แก่พม่า แต่งโดยเจ้าอาวาสวัดอะ-พะาะ (หย้าคา) เมืองหงสาวดี วรรณกรรมกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นนิทานในเรื่องปัญญาชาดก โดยใช้วิธีจารไว้บนใบลาน และคัดลอกต่อๆ กันมา มักถูกนำมาอ่านในงานศพ เพื่อเป็นคติสอนใจให้แก่ลูกหลาน และผู้ที่มาร่วมงาน สำหรับวรรณกรรมที่แต่งขึ้นในช่วงที่สอง แต่งขึ้นเมื่อประมาณ ๑๐๐ ปีที่ผ่านมา มีประมาณ ๑๓ เรื่องแต่งโดยหมอแผนโบราณชื่อ คลาย แต่งขึ้นหลังที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ใกล้วัดฉิมพลี ซึ่งเป็นวัดมอญบนเกาะเกร็ด ในประเทศไทยแล้ว วรรณกรรมกลุ่มนี้ได้แก่ นางแก่นจันทน์ ลูกปลาหมอพญาช้างฉันทันต์ (กรมศิลปากร, ๒๕๕๖)

วรรณกรรมมอญประเภทที่สอง ได้แก่ เพลง มีลักษณะคล้ายโคลงสามของไทย วัตถุประสงค์หลักเพื่อใช้ในการละเล่นพื้นบ้านมอญต่างๆ อาทิ ทะแยมมอญ แต่บทจะสั้นกว่าฉันทะลังกา กับอีกส่วนหนึ่ง เป็นการแต่งขึ้นเพื่อการอ่านทั่วไป เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นธรรมะ สุภาษิต และคติสอนใจต่างๆ และประเภทสุดท้าย ได้แก่ ร้อยแก้ว มีลักษณะเป็นหนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนา สำหรับให้พระสงฆ์ใช้เทศน์ อาทิ นิทาน พงศาวดาร คติธรรมคำสอน และเรื่องราวทางประวัติศาสตร์มอญ (กรมศิลปากร, ๒๕๕๖)

อนึ่งพบว่า วรรณกรรมสำคัญหลายฉบับของไทยได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมมอญ อาทิ ราชอิริยา ซึ่งถูกตีพิมพ์หลายครั้ง และต่อมาถูกนำมาใช้ประกอบเข้ากับทำร่ำทำพ็อนแบบพม่าและแบบมอญ เรียกว่า พ็อนม่านรามัญ (สุนทร ชุตินทรานนท์, ๒๕๕๐)

ในจารึกวัดโพธิ์ ที่วัดเชตุพนวิมลมังคลาราม ก็พบว่ามีภาพมอญและจารึกเป็นโคลงสี่สุภาพไว้ดังนี้ (ทวีศักดิ์ เผือกสม, ๒๕๔๖, หน้า ๓๗-๓๘, ๑๒๓-๑๒๔)

นี้ภาพเตลงเขตรแคว้น	หงสา วดีแฮ
คือเหล่ารามัญมั่ง	หมุ่นี
ไว้หวังเพื่อประชา	ชมเล่น
เผื่อว่าภายหลัง	ลับหาย
นุ่งผ้าตรางริ้วเช่น	ชาวอัง วะแฮ
พันโพกเกล้าแต่งกาย	ใส่เสื้อ
มอญมักสักไหล่หลัง	ลงเลข ยันต์นา
พลอยทับทิมหน้าเนื้อ	นับถือ (ขุนมหาสิทธิไวยาหาร ผู้แต่ง)

นอกจากนี้ ยังพบว่าวรรณกรรมมอญ ได้มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมไทยหลายฉบับและประวัติศาสตร์สังคมของไทย อาทิ การแปลราชาธิราช เป็นภาษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๑ ทั้งในส่วนของนิทาน แนวคิดที่ใช้เปรียบเทียบ เป็นต้น

๖. ด้านการเมืองการปกครอง

มอญ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามามีบทบาทและอำนาจในด้านการเมืองการปกครองของไทยในหลายช่วงเวลาของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ตัวอย่างเช่น ในราชสำนักสมัยรัชกาลที่ ๔ เจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่น มีชีวิตอยู่ในช่วงปี พ.ศ.๒๓๗๘-๒๔๖๘ เป็นเจ้าจอมเชื้อสายมอญ ธิดาของพระยาดำรงราชพลขันธ์ (จ้อย คชเสนี) เจ้าเมืองนครเขื่อนขันธ์ (พระประแดง) ผู้คุมกำลังคนมอญเกือบทั้งหมดในสยามประเทศในขณะนั้น หลังจากเข้าถวายตัวต่อรัชกาลที่ ๔ แล้ว เจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่น ได้ให้ประสูติพระโอรสคือ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ (พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร ต้นสกุล กฤดากร)

เจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่น เป็นสตรีในราชสำนักที่เคร่งครัด ในธรรมเนียมประเพณีมอญและพุทธศาสนา มีความเชี่ยวชาญในการปรุงอาหารมอญ ในขณะเดียวกันก็เป็นสตรีผู้มีความคิดก้าวหน้า มีความเชื่อมั่นในเสรีภาพหรือสิทธิมนุษยชน และเป็นศิษย์เอกของ Anna Leonowens จนได้รับคำชมว่า “มีความขยันหมั่นเพียรและมาเรียนสม่ำเสมอมิได้ขาด ผิดกับผู้หญิงอื่นๆ ที่เรียนบ้างหยุดบ้าง” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และองค์บรรจุน, ๒๕๕๑, หน้า ๕๘)

ความสนใจใฝ่เรียนรู้ของเจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่น ทำให้เธอมีโอกาสอ่านวรรณกรรมอมตะชื่อ *Uncle Tom's Cabin* ของ Harriet Beecher Stowe ซึ่ง Anna Leonowens นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนในช่วงเวลานั้น โดยผู้ประพันธ์หนังสือเล่มนี้เป็นนักประพันธ์ชาวอเมริกันที่มีชื่อเสียงระดับโลก และเป็นแกนนำสนับสนุนการเลิกทาสในสหรัฐอเมริกาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘๕๐ (Goldner, ๒๐๐๑) เนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ส่งผลต่อแนวคิดเรื่องเสรีภาพของผู้อ่านทั่วโลก รวมทั้งเจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่น ดังปรากฏความกล่าวตอนหนึ่งที่ปรากฏในหนังสือชื่อ *The Romance of the Harem* ของ Anna Leonowens ว่า เจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่นได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องการเลิกทาสไว้ ประมาณปี พ.ศ.๒๔๑๐ หรือก่อนรัชกาลที่ ๔ จะสวรรคต ๑ ปี (Leonowens, ๑๙๙๑) ความว่า “ตั้งแต่นี้ต่อไป ฉันจะเลิกซื้อเพื่อนมนุษย์มาเป็นทาส เว้นแต่ว่าจะเป็นการซื้อเพื่อมาปล่อย เพื่อให้เป็นไทแก่ตัว”

อนึ่ง การอพยพเข้ามาของมอญนั้นมีทั้งที่เป็นประโยชน์ทางการเมืองการปกครอง ได้แก่กลุ่มที่รับราชการด้วยความจงรักภักดี ได้รับความดีความชอบ มียศถาบรรดาศักดิ์สืบเนื่องต่อกันมาหลายชั่วอายุคน เช่น กลุ่ม พระยาแจ้งในสมัยกรุงธนบุรี หลังควบคุมทัพมอญออกรบกับพม่าจนชนะและได้เลื่อนยศเป็นเจ้าพระยามหาโยธา ในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ต้นสกุล “คชเสนี” และชาวมอญบางกลุ่มที่เข้ามาก่อความสับสนวุ่นวายจนถูกประหารชีวิตลงจำนวนมาก

๗. ด้านภาษา

ภาษามอญ เป็นภาษาเก่าแก่ ในตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic Languages) มีอายุประมาณ ๓,๐๐๐-๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว มอญ (Monic) มีทั้งภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นของตนเอง โดยมอญได้รับอิทธิพลภาษาเขียนมาจากอินเดีย ทำให้มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดอารยธรรมอินเดียไปยังชนชาติอื่นๆ เช่น พม่า ไทย และลาว นักภาษาศาสตร์ผู้รู้ภาษามอญระบุว่า มีคำในภาษาไทยประมาณ ๗๐๐ คำ ที่มีรากมาจากภาษามอญ คำส่วนใหญ่อยู่ในหมวดอาหารและการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น เถวียน กำป่น ปลากระพง มะกอก มะพร้าว

อย่างไรก็ตาม การที่มีผู้อ่านและเขียนภาษามอญ ได้น้อยลงทั้งในประเทศไทยและพม่า ทำให้ภาษามอญอยู่ในภาวะวิกฤตต่อการสูญสลาย แม้ว่าหลังจากปี พ.ศ.๒๕๔๔ เมื่อกลุ่มมอญชาตินิยม ยอมทำสัญญาสงบศึกกับรัฐบาลทหารพม่า ทำให้มีการอนุญาตให้มีการสอนภาษามอญในโรงเรียนเอกชนของมอญ และการสอนภาษามอญนอกเวลาเรียน โดยมีพระภิกษุเป็นครูผู้สอน แต่จำนวนโรงเรียนมอญที่ใช้ภาษามอญในการเรียนการสอนในพม่าก็มีอยู่น้อยมาก มักพบเฉพาะในบริเวณตามแนวชายแดนในเขตปลดปล่อยของกองทัพมอญอิสระเท่านั้น

ในกรณีของประเทศไทย แม้ว่ามอญในชุมชนไทยรามัญต่างๆ ยังมีการใช้ภาษามอญเพื่อการสื่อสารระหว่างกันในชีวิตประจำวัน แต่ก็มีแนวโน้มของการใช้น้อยลง ทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน ซึ่งในปัจจุบันพบว่า ถูกกลืนกลายโดยภาษาพม่าและภาษาไทยท้องถิ่น เนื่องจากมีผู้อพยพชาติพันธุ์พม่าเข้ามาเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในชุมชนมอญในจังหวัดสมุทรสาคร ทำให้มีการใช้ภาษาพม่าเพิ่มมากขึ้น ทั้งภาษาเขียนและภาษาพูดนอกจากนี้ยังพบว่า ลูกหลานมอญที่เกิดในชุมชนไทยรามัญ มีแนวโน้มที่จะพูดและเขียนภาษามอญได้น้อยลงตามลำดับ

๘. ด้านศาสนาและความเชื่อ

ชาวมอญ มีคติความเชื่อในเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นหลัก พิธีกรรม ประเพณี และกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน จึงมักถูกเชื่อมโยงเข้ากับความเชื่อเรื่องผี ทั้งผีบรรพบุรุษ ผีเรือนหรือกะหลกฮ้อย (Kalok-hoi) และผีอื่นๆเป็นจำนวนมาก ทำให้มอญมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการไหว้ผีและรำผี โดยประเพณีการนับถือผีของชาวมอญในพม่าแตกต่างกันไปในแต่ละเมือง อาทิ มอญในพะสิมหรือมอญเต๊ะ (Mondeh) บูชาผีผ้า (Nichaiyok, ๒๐๐๔, p. ๗๒) มอญในย่างกุ้งหรือมอญเต็ง (Mondaung) บูชาผีมะพร้าว มอญในเมะตะมะหรือมอญญะ (Monya) บูชาผีไม้ไผ่ (Tun Thein, ๑๙๙๕, pp. ๑๕-๑๖)

สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพบว่า รามัญนิกาย เข้ามามีอิทธิพลครั้งแรกในสมัยกรุงสุโขทัย เมื่อปี พ.ศ.๑๘๐๐ ในสมัยอยุธยา จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีพระยามอญ ๗ คนจาก ๗ หัวเมือง ได้แก่ เมืองทองผาภูมิ เมืองท่าขนุน เมืองไทรโยค เมืองท่าตะกั่ว เมืองลุ่ม เมืองสมิงสิงหบุรี และเมืองท่ากระดาน มีฐานะเป็นไพร่หลวงจึงขึ้นตรงกับเจ้าเมืองกาญจนบุรี แต่หลังจาก

ได้รับพระบรมราชานุญาตให้พาครอบครัวและผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตอำเภอโพธาราม ในเขตเมืองราชบุรี ก็ได้ร่วมกันสร้างและบูรณะวัดมอญ คือวัดคงคารามและวัดนครชุมน์ โดยวัดคงคาราม ต่อมาได้กลายเป็นศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์แบบรามัญนิกาย มีพระครูรามัญธิบดี หัวหน้าคณะสงฆ์เป็นผู้ปกครอง ส่วนวัดนครชุมน์ เป็นวัดของสามัญชนชาวมอญ ปรากฏหลักฐานความพยายามสร้างพระสถูปแบบพระมูเตตา เป็นรูปฐานพระสถูปสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ ทุกวันนักขัตฤกษ์ทางพุทธศาสนาจะมีการทำบุญใหญ่สม่ำเสมอ และมีการจัดแข่งเรือแบบมอญ

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คณะสงฆ์ไทยเกิดความเสื่อม จึงมีการสถาปนาคณะสงฆ์ธรรมยุตินิกายขึ้น เมื่อ พ.ศ.๒๓๖๘ และในปี พ.ศ.๒๓๙๔ ได้ยุบเลิกคณะสงฆ์รามัญ ยกเลิกการสอบเปรียญรามัญ และจัดให้คณะสงฆ์รามัญไปสังกัดอยู่กับคณะกลาง หรือคณะธรรมยุต ขึ้นกับเขตปกครองสงฆ์ตามเมืองที่ตั้งอยู่ จนในที่สุดคณะสงฆ์รามัญสิ้นสุดลง

หลังจากชาวมอญอพยพเข้ามาอาศัยอยู่จำนวนมากขึ้น ได้มีการสร้างวัดมอญเพิ่มขึ้น โดยวัดที่สร้างขึ้นทางด้านฝั่งตะวันออกของแม่น้ำแม่กลอง ได้แก่ วัดนครชุมน์ (พ.ศ.๒๒๙๕) และด้านตะวันตกบริเวณฝั่งตรงข้าม ได้แก่ วัดม่วง (พ.ศ.๒๒๒๓) ตั้งอยู่ในเขตอำเภอบ้านโป่ง วัดมอญที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี ด้านฝั่งตะวันออกของลำน้ำแม่กลอง ได้แก่ วัดคงคาราม (พ.ศ.๒๓๒๐) วัดโชค (พ.ศ.๒๓๒๓) ตั้งอยู่ในเขตอำเภอโพธาราม และด้านฝั่งตะวันตกของแม่น้ำ ได้แก่ วัดมะขาม (พ.ศ.๒๓๑๑) และวัดตาล (พ.ศ.๒๓๒๓) อยู่ในเขตอำเภอบ้านโป่ง

๙. ด้านหัตถกรรม

“ผ้ามอญ” มีคุณลักษณะโดดเด่นที่สะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และบุคลิกลักษณะของชาติพันธุ์มอญในด้านความกตัญญู การดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย ความเป็นท้องถิ่น และความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ ในขณะเดียวกัน ผ้ามอญ ก็สะท้อนถึงพลังอำนาจและความยิ่งใหญ่ในพลังของวัฒนธรรม ที่พยายามต่อต้านขัดขืนวัฒนธรรมกระแสหลักทั้งในพม่าและในไทย โดยการแฝงสำนึกรักแผ่นดินเกิดและเชื้อชาติของตนไว้ในประเพณีการมอบผ้า ตลอดจนการแสดงออกซึ่งความภาคภูมิใจในความเจริญรุ่งเรืองของอารยธรรมมอญและอาณาจักรมอญในอดีต ผ่านการแต่งกายแบบมอญในเทศกาลงานบุญและวันสำคัญของชาติมอญ

ผ้ามอญ จึงเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนพลังอำนาจของชนชาติมอญในหลากหลายเวลาและบริบททางสังคม อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า การศึกษาเรื่องผ้ามอญในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลับมีอยู่น้อยและจำกัดมาก ดังพบว่าไม่ปรากฏคำว่ามอญ ในดัชนีค้นเรื่องในหนังสือ *Textiles from Burma: Featuring the James Henry Green Collections* (Dell and Dudley, ๒๐๐๓) การกลายเป็นคนไร้ชาติของมอญ ทำให้ชนชาติมอญยึดเอาวัฒนธรรม อาทิจำนานิยม ภาษา ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อทางศาสนา ตลอดจนผลผลิตทางวัฒนธรรมเอาไว้อย่างเคร่งครัด ดังนั้น ชนชาติมอญ ไม่ว่าจะอพยพโยกย้ายไปอยู่ที่ใดก็มักนำพาวัฒนธรรมติดตัวไปด้วยเสมอ

และหัตถกรรมผ้าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมมอญที่โดดเด่น มีเอกลักษณ์ และสะท้อนถึงอัตลักษณ์มอญ

การนุ่งซิ่นหรือกะนิน (Ganin) แพร่หลายเข้ามาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ดังปรากฏหลักฐานผู้หญิงมอญนุ่งซิ่นแบบดังกล่าวปรากฏอยู่หลายแห่ง อาทิ บนบานประตูโบสถ์วัดบางน้ำผึ้งนอก อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ภาพเขียนบนหน้าต่างไม้วัดบางแคใหญ่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม (สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๓๕๗) ซึ่งเป็นรูปของผู้หญิงมอญสวมเสื้อเข้ารูปสีขาว และผู้ชายนุ่งผ้าผืนใหญ่มาก เรียกว่า ปะโซ (Pah-so) ยาวประมาณ ๔๐๐ เซนติเมตร กว้าง ๑๕๐ เซนติเมตร นุ่งแบบเดียวกับนุ่งโสร่ง ชายผ้าเหลือทบไว้ด้านหน้าหรือพาดไหล่ ปลายด้านหนึ่งเย็บริมเป็นถุงรูปตัววี เอาไว้เก็บของใช้ส่วนตัวขนาดเล็ก ในชีวิตประจำวัน ปะโซที่ใช้จะทอจากผ้าฝ้าย แต่ในโอกาสพิเศษจึงใช้ผ้าไหม ทอเป็นลายทาง ลายตารางหมากรุก (ปะหนกฮ้อย หรือ Panok-hoi) หรือผ้าไหมทอยกดอกตามความนิยมของชาวมอญในแต่ละพื้นที่ โดยลักษณะผ้าซิ่นของผู้หญิงมอญ เป็นหัวซิ่นยกสูงเสมอกและแหวกผ้าจากสะดือถึงชายผ้า ด้านล่าง คล้ายเครื่องแต่งกายของพญามารที่พบบนแผ่น ดินเผาเคลือบที่สุญปะจาปะลา เมืองหงสาวดี ที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าธรรมเจดีย์เมื่อปี พ.ศ.๑๙๖๐

ผ้านุ่งผืนยาวหรือผ้าเกริดอะโลนของมอญ มีอิทธิพลต่อการแต่งกายของพม่า (U Min Naiang, ๒๐๐๐, pp. ๗๐-๗๒) และยังถือปฏิบัติกันในกลุ่มชนชาติมอญที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย โดยส่วนใหญ่จะนิยมใส่ในเทศกาลสงกรานต์ งานบุญใหญ่ และวันสำคัญทางพุทธศาสนา โดยผ้ามอญมีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับความเชื่อเรื่องผีของชาวมอญ ที่ในปัจจุบันนี้ก็ยังถือปฏิบัติกันอยู่ ดังพบว่า สัญลักษณ์ของผีบรรพบุรุษประกอบด้วย ผ้าบรรพบุรุษ (ฤยาดปะหนก) หรือที่มอญในไทยออกเสียงว่า “หยาดอะหลก” หรือผ้าผี ประกอบด้วย (๑) ผ้านุ่งผืนยาว (เกริดอะโลน) ทอด้วยลวดลายประจำตระกูลของตน (๒) เสื้อผ้าหน้าแขนยาวสีขาว (๓) ผ้าโพกศีรษะสีขาวหรือแดง (๔) แหวนพลอยแดงหรือขาว (๕) ผ้ากะนิน มีลักษณะตัวซิ่นเป็นสีขาว หัวซิ่นหรือตีนซิ่นเป็นสีแดง และ (๖) ผ้าสไบสีแดง

ผ้ามอญ จึงมีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชาวมอญ เมื่อมีการอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน และการออกไปสร้างครอบครัวใหม่ หัวหน้าครอบครัวจะต้องเตรียมจัดหาผ้าบรรพบุรุษและเครื่องประดับที่เหมือนกับของเดิมมอบให้ติดตัวไป (Halliday, ๑๙๑๗) เพื่อเป็นมงคลแก่ชีวิตและแสดงการเป็นครอบครัวเดียวกัน ผ่านสัญลักษณ์ คือ ผ้ามอญ เพื่อแสดงออกซึ่งความเคารพและความกตัญญูต่อผีบรรพบุรุษเดียวกัน โดยผ้าบรรพบุรุษจะถูกเก็บไว้ที่เสาผีเรือน ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของตัวเรือนดั้งเดิม ชาวมอญจะไม่เก็บผ้าผีของครอบครัวอื่นไว้ในเรือนตน เพราะถือว่าเป็นสิ่งอัปมงคล ผ้าผีบรรพบุรุษจึงเป็นสัญลักษณ์บอกความเป็นครอบครัวเดียวกัน คนถือผ้าผีเดียวกันแต่งงานกันไม่ได้

ในช่วงรัชสมัยของพระเจ้าอลองพญา ในปี พ.ศ.๒๓๐๐ พมามีนโยบายกำจัดชนชาติมอญ ผ้าผีบรรพบุรุษจำนวนมากจึงสูญหายและถูกทำลายลง สำหรับผ้าผีบรรพบุรุษของชนชาติมอญในไทย ส่วน

ใหญ่นิยมใช้สีเข้มขรึมๆ และชาวอมุญรุ่นลูกหลาน แม้จะเกิดและเติบโตในไทย ก็ยังนิยมสวมใส่ผ้าอมุญ ในเทศกาลสำคัญทั้งในกลุ่มเด็ก วัยรุ่น และผู้สูงอายุ

๓. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

๓.๑ แนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับวัฒนธรรม (Cultural Concept)

๓.๑.๑ นิยาม

วัฒนธรรม (Culture) หมายความว่า สิ่งที่มีมนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น มีทั้งส่วนที่เป็นนามธรรม เช่น ค่านิยม ความเชื่อ และประเพณี เป็นต้น และส่วนที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ นวัตกรรมต่างๆ ที่มีมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น เช่น เรืออมุญ อาหารอมุญ เครื่องแต่งกายแบบอมุญ ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ (ปะ-หนก) เป็นต้น

๓.๑.๒ ที่มาและพัฒนาการ

วัฒนธรรม มีความหลากหลายและแตกต่างกันไป ตามบริบททางสังคม ประวัติความเป็นมา สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ชาติพันธุ์ และพัฒนาการของสังคมนั้นๆ แนวคิดเรื่องวัฒนธรรม จึงมีลักษณะที่เป็นพลวัต กล่าวคือ มีพัฒนาการและเปลี่ยนแปลงเรื่อยมา จากเดิมในยุคแรกหรือยุคโรมัน ดิก หรือประมาณศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ แนวคิดเรื่องวัฒนธรรม ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากลัทธิอาณานิคมของโลกตะวันตก โดยถูกนำไปยึดโยงเข้ากับแนวคิดเรื่อง “อารยธรรม” และในที่สุดได้ถูกใช้เป็นเครื่องชี้วัดความเจริญของสังคมต่างๆ ตลอดจนถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองในการจำแนกช่วงชั้นทางสังคมและความมีอารยธรรม ซึ่งในปัจจุบัน แนวคิดเรื่อง วัฒนธรรมเอกภาค (Monadic Culture) ในลักษณะนี้ ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง และไม่เป็นที่ยอมรับอีกต่อไปในแวดวงนักสังคมศาสตร์ และการพัฒนาสังคม

พัฒนาการของแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงเรื่อยมา ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ นักมานุษยวิทยา ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมในมิติที่กว้างขึ้น โดยอนุมานว่า มนุษย์มีวิวัฒนาการที่เท่าเทียมกัน และเริ่มให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมย่อย (Sub-culture) ของคนในสังคม ต่อมาในช่วงศตวรรษที่ ๒๐ นักสังคมวิทยา จึงได้ให้ความสนใจกับ แนวคิดเรื่อง วัฒนธรรมบริษัท (Corporate Culture) หรือการนำแนวคิดเรื่องวัฒนธรรม มาใช้ในการทำความเข้าใจกับองค์กรหรือหน่วยงานสังคมเพิ่มมากขึ้น

ในศตวรรษที่ ๒๑ พบว่าแนวคิดเรื่องวัฒนธรรม ได้ปรับเปลี่ยนไปอย่างมาก โดยมีปัจจัยสำคัญ ได้แก่ การเคลื่อนตัวตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกยุคโลกาภิวัตน์ ที่มีสถานะไร้พรมแดนหลากหลาย และมีพลวัตสูง ดังนั้น วัฒนธรรมในความหมายใหม่นี้ สอดคล้องกับมิติใหม่ของ “ชุมชน (Community)” ที่มีอาณาบริเวณทั้งทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรมที่กว้างไกล จึงกล่าวได้ว่า

เงื่อนไขใหม่ของสังคมโลก ส่งผลให้แนวคิดเรื่องวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลง และผลกระทบที่เกิดขึ้น มีความซับซ้อน หลากหลาย และมีมิติเชิงสัญลักษณ์ เพิ่มมากขึ้น

๓.๒ แนวคิดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

๓.๒.๑ นิยาม

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม หมายความว่า สิ่งสะท้อนให้เห็นถึงคุณลักษณะเด่นของบุคคล กลุ่ม และ/หรือชุมชน ซึ่งประกอบด้วย ๒ ส่วนคือ ส่วนที่เป็นนามธรรม เช่น ระบบความเชื่อ อุดมการณ์ ค่านิยม เป็นต้น และส่วนที่เป็นรูปธรรม เช่น ผลผลิตของความคิด ความเชื่อ และการสร้างสรรค์ของบุคคลและ/หรือชุมชน เช่น อาหาร การแต่งกาย ประเพณี โบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นต้น

๓.๒.๒ ที่มาและพัฒนาการ

ในปัจจุบัน แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ได้รับความสนใจจากนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาอย่างกว้างขวาง โดยแนวคิดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ให้ความสำคัญกับการสืบค้นเงื่อนไขต่างๆที่มีความสัมพันธ์กับการเสื่อมสลายลงของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม อาทิ ปัจจัยด้านสถานที่ เพศสถานะ เชื้อชาติ ประวัติศาสตร์ สัญชาติ ภาษา ปฐมบทเรื่องเพศสัมพันธ์ ความเชื่อทางศาสนา และความเป็นชนเผ่า เป็นต้น ความแตกต่างระหว่างอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) กับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม คือ อัตลักษณ์ทางสังคม มีความสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องตัวตน (Self-concept) ของบุคคล ที่เกิดขึ้นจากการเป็นสมาชิกกลุ่มหรือองค์กรทางสังคมต่างๆ ในขณะที่แนวคิดด้านอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ให้ความสำคัญกับความคิดและการแสดงออกของบุคคล หรือกลุ่ม ที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นสมาชิกกลุ่มนั้นๆ

ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา นักสังคมศาสตร์ได้ให้ความสนใจกับแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากพบว่าเกิดผลกระทบด้านลบต่อความขัดแย้งมากมาย ที่สืบเนื่องมาจาก การพัฒนาที่ละเลยอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ การพัฒนาตามแนวสมัยใหม่ในร่องสี่ทศวรรษที่ผ่านมา ได้ส่งผลกระทบต่อการเสื่อมสลายลงของความหลากหลายทางวัฒนธรรม จากรายงานของ Social Report ประจำปี ค.ศ.๒๐๑๐ (Ministry of Social Development, ๒๐๑๐) พบว่า ในปัจจุบันอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม คือ ตัวชี้วัดที่สำคัญของการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของบุคคล กลุ่ม และชุมชน และความรู้ความเข้าใจในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม นำมาซึ่งการสร้างเสริมความรู้สึกเป็นเจ้าของ และความต้องการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา เนื่องจากเกิดความรู้สึกมั่นคงในการดำเนินชีวิต ซึ่งผลของการพัฒนาตามแนวทางนี้ นำมาซึ่งผลลัพธ์เชิงบวกทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สุขภาพ และการศึกษา เนื่องจากการพัฒนาที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเข้มแข็งด้านเครือข่ายสังคม ที่มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมสนับสนุน และการแบ่งปันค่านิยม (Shared Value)

ตลอดจนความคาดหวังในการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งในที่สุดจะช่วยให้บุคคลและกลุ่มสามารถก้าวพ้นอุปสรรคของการพัฒนา ก่อให้เกิดความรู้สึกไว้วางใจ และทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง

๓.๓ แนวคิดนวัตกรรมสังคม

๓.๓.๑ นิยาม

นวัตกรรม มาจากคำภาษาบาลี ว่า “นวต” กับคำว่า “กรม” จากภาษาสันสกฤต พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายว่า นวัตกรรมหมายถึง สิ่งที่ทำขึ้นใหม่หรือแปลกจากเดิมซึ่งอาจเป็นความคิด วิธีการ หรืออุปกรณ์ ในภาษาอังกฤษนวัตกรรมใช้คำว่า “Innovation” ซึ่งมีรากศัพท์มาจากคำในภาษาละตินว่า (Innovare) (Whitaker, ๒๐๑๔) หมายถึง สร้างใหม่ พื้นฟู ทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมเช่นวิธีการ หรือนามธรรมเช่นความคิด ส่วนคำว่า นวัตกรรม นวการ นวกิจ หมายถึง การก่อสร้าง

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า มีการศึกษาเรื่องนวัตกรรมมาเป็นระยะเวลานานแล้วในต่างประเทศ แต่การให้คำจำกัดความ ตลอดจนความเข้าใจต่อความหมายในทิศทางเดียวกันนั้นยังไม่สามารถทำให้เกิดการยอมรับได้โดยทั่วไป เนื่องจากความแตกต่างกันในด้านวิธีคิด และภูมิหลังในศาสตร์แต่ละแขนงของนักวิชาการต่างๆ

Evon (๒๐๐๓, ๒๐๐๙) เสนอว่า นวัตกรรมครอบคลุมถึงแนวความคิด แบบแผนพฤติกรรมตามระบบสังคม ประเพณี วัฒนธรรม หรือสิ่งประดิษฐ์ที่ได้จากวิทยาการใหม่ๆ ที่แตกต่างไปจากของที่มีอยู่เดิม

สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์ และคณะ (๒๕๕๓) ศึกษาเรื่อง นวัตกรรม: ความหมาย ประเภทและความสำคัญต่อการเป็นผู้ประกอบการ ได้รวบรวมความหมายของนวัตกรรมจากนักวิชาการต่างๆ ไว้ พบประเด็นสำคัญดังนี้ Evon (๒๐๐๙) กล่าวว่า นวัตกรรมเป็นกระบวนการของการพัฒนาความคิดใหม่ คือการปฏิบัติ หรือ สิ่งใหม่ที่ถูกพัฒนาขึ้นมาใช้ในองค์กร และเป็นที่ยอมรับของคนในองค์กร กล่าวโดยสรุป นวัตกรรมจึงเป็นสิ่งที่ต่อยอดของสิ่งประดิษฐ์ให้เข้าถึงและเป็นที่ยอมรับของสังคม ในลักษณะของผลิตภัณฑ์ใหม่หรือกระบวนการใหม่ ที่มีการพัฒนาขึ้นมาใช้เป็นครั้งแรกและก่อให้เกิดประโยชน์

จากนิยามต่างๆ ดังกล่าวมาสามารถสรุปประเด็นสำคัญใน ๓ ประเด็นได้ว่า (๑) มิติของความใหม่ (Newness) ซึ่งอาจเป็นลักษณะของผลิตภัณฑ์ บริการ หรือกระบวนการ โดยจะเป็นการปรับปรุงจากของเดิมหรือพัฒนาขึ้นใหม่เลยก็ได้ (๒) ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ (Economic Benefits) โดยสามารถทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้นได้จากการพัฒนาสิ่งใหม่นั้นๆ ซึ่งผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นอาจจะสามารถวัดได้เป็นตัวเงินโดยตรง หรือไม่เป็นตัวเงินโดยตรงก็ได้ และ (๓) การใช้ความรู้และความคิด

สร้างสรรค์ (Knowledge and Creativity Idea) สิ่งที่จะถือเป็นนวัตกรรมจะต้องเกิดจากการใช้ความรู้ และความคิดสร้างสรรค์เป็นฐานของการพัฒนาให้เกิดขึ้นใหม่ ไม่ใช่ลอกเลียนแบบหรือทำซ้ำ

ในประเทศไทย แนวคิดนวัตกรรมทางสังคม เป็นแนวคิดที่เริ่มแพร่หลายมากขึ้นในการพัฒนา โดยจะเห็นได้จาก การจัดตั้งวิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต เมื่อเดือนพฤษภาคม ๒๕๔๕ โดยมีสาระสำคัญในด้านการสร้างสรรค์ความใหม่ ความทันสมัย และการเรียนรู้แบบบูรณาการ หรือ การเป็นสหวิทยาการ (Interdisciplinary) โดยการผลิตบัณฑิตในหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิตสาขา ผู้นำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (จีนในระบบเศรษฐกิจโลก) หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง

นอกจากนี้ ยังมีการจัดตั้ง วิทยาลัยนวัตกรรมสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๔๙ เพื่อสร้างคุณภาพการสื่อสาร (Communication and Media) และ พัฒนาบุคลากรที่สามารถควบคุมและเท่าทันการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีสื่อสารที่มีบทบาทต่อ สังคมและชีวิต โดยเน้นความเป็นองค์กรด้านการศึกษาและวิจัยที่มีรากฐานจากการบูรณาการศาสตร์ ด้านการสื่อสาร คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยี การจัดการเชิงธุรกิจ ศิลปะเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างมิติองค์ ความรู้ที่ทัน สำหรับยุคสมัยมากยิ่งขึ้น โดยมีแนวคิดที่ว่าหากสร้างสมดุลและบูรณาการให้เกิดขึ้นได้แล้ว ย่อมจะพัฒนาสื่อเหล่านั้นให้เป็นเครื่องมือในการสร้างสรรค์ประโยชน์แก่สังคมได้มากมาย อาทิ สื่อสาร บันเทิง

นวัตกรรมสังคม จึงเป็นกลไกที่สนับสนุนให้คนในสังคมร่วมคิดร่วมทำ ร่วมสร้างความรู้ เพื่อ สร้างสรรค์สิ่งใหม่ ผ่านกระบวนการวิจัย สร้างความรู้ และจัดระบบความรู้ให้อยู่ในรูปที่เหมาะสมกับ การใช้งาน หรือที่เรียกว่า “การจัดการความรู้เพื่อการพัฒนา” นวัตกรรมสังคม จึงนิยามได้ทั้งในแนว กว้างให้เป็นระบบเชิงซ้อน (Complex system) เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงและความซับซ้อน เพื่อทำ ให้เกิดพลัง และนิยามในเชิงปฏิบัติการในช่วงเวลาหนึ่งๆ นวัตกรรมสังคม จึงครอบคลุมถึง วิธีการใหม่ วิธีคิดใหม่ กระบวนทัศน์ใหม่ โอกาสใหม่ ซึ่งอาจเกิดแบบก้าวกระโดดในทันที หรือค่อยๆ สะสมจนถึง ระดับหนึ่งแล้วเกิดการก้าวกระโดด

ชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา และวาสนา อิมเอม (๒๕๔๕) สรุปว่า นวัตกรรมสังคม คือ สิ่งใหม่ๆ จากกระบวนการคิดร่วมกับจินตนาการ รวมถึงการลงมือปฏิบัติเพื่อให้สังคมดีขึ้น สิ่งใหม่ๆ นี้รวมถึง การปรับหรือพัฒนาบนฐานเดิมด้วย โดยมีลักษณะเด่นของกิจกรรมที่เป็นองค์ประกอบร่วม ดังนี้ (๑) การเปิดพื้นที่ทางปัญญาและพื้นที่ทางสังคมเพื่อให้มีการแสดงออก (๒) เกิดจากการร่วมคิด ร่วมสร้าง ของคนในสังคมไม่ใช่การสั่งการจากภายนอก (๓) เกิดจิตสำนึก คำนึงถึงประโยชน์ต่อสังคมมากกว่า ประโยชน์ส่วนตนหรือของกลุ่ม และ (๔) มีพัฒนาการ ไม่เกิดขึ้นและหายไปอย่างรวดเร็ว แต่อาจมีการ เปลี่ยนรูปแบบอันเป็นผลจากการคิดสร้างสรรค์ มุ่งมั่น และลงมือปฏิบัติ

ความหมายของนวัตกรรมจากนักวิชาการทั้ง ๒ กลุ่ม พบว่าในกลุ่มสังคมศาสตร์จะเน้นต้นทางของนวัตกรรมที่เกิดจากชุมชนในรูปแบบของนวัตกรรมทางความคิดหรือกระบวนการ โดยไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งใหม่ อาจพัฒนามาจากพื้นฐานเดิมก็ได้ ขณะที่นักวิชาการในกลุ่มเศรษฐศาสตร์เห็นว่า นวัตกรรมทางสังคมอยู่ในรูปของผลิตภัณฑ์ บริการ และกระบวนการที่มุ่งประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและสังคม โดยให้ผลตอบแทนที่วัดได้เป็นตัวเงินหรือไม่เป็นตัวเงินก็ได้

๓.๓.๒ ประเภท

สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ (๒๕๔๗) แบ่งนวัตกรรมออกเป็น ๒ ประเภท คือ นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ และนวัตกรรมกระบวนการ

๑. นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ (Product Innovation) คือ การพัฒนา การปรับปรุงผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ในด้านเทคโนโลยี หรือวิธีการใช้ให้มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพดีขึ้น ถือเป็นผลผลิต (Outputs) ขององค์กรหรือธุรกิจ โดยอยู่ในรูปของสินค้าหรือบริการได้ ซึ่งตัวแปรที่มีผลต่อนวัตกรรมผลิตภัณฑ์คือ (๑) โอกาสทางด้านเทคโนโลยี ได้แก่ องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี เครื่องมือ อุปกรณ์ และกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ (๒) ความต้องการของตลาด นวัตกรรมผลิตภัณฑ์มีทั้งนวัตกรรมที่จับต้องได้ (Tangible Innovation) เช่น เครื่องทอฟางข้าว และนวัตกรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Product) เช่น นวัตกรรมการจัดการความรู้ของกลุ่มผ้าฝ้ายทอมือ

๒. นวัตกรรมกระบวนการ (Process Innovation) หมายถึง การประยุกต์ใช้แนวคิด วิธีการ หรือกระบวนการใหม่ๆ ที่ส่งผลให้กระบวนการผลิต และการทำงานโดยรวมมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงขึ้น เช่น การใช้คอมพิวเตอร์ในการออกแบบกระบวนการผลิตใหม่ เป็นต้น นวัตกรรมกระบวนการเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงในองค์การ อาทิ เครื่องมือ กรรมวิธีการผลิต การจัดจำหน่าย หรือรูปแบบการจัดการองค์การ ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายที่จะพัฒนานวัตกรรมผลิตภัณฑ์ ให้ไปถึงมือผู้บริโภคได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อองค์การมากที่สุด (สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์ และคณะ, ๒๕๕๓) นวัตกรรมกระบวนการประกอบด้วย นวัตกรรมกระบวนการทางเทคโนโลยี (Technological Process Innovation) และนวัตกรรมกระบวนการองค์กร (Organizational Process Innovation) ตัวอย่างนวัตกรรมกระบวนการเช่น นวัตกรรมด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การจัดงานประเพณีประจำปี การสืบสานประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นตำบลสาธิตา องค์การบริหารส่วนตำบลสาธิตา จังหวัดนครนายก (จรัส สุวรรณมาลา และคณะ, ๒๕๕๑)

นอกเหนือจากนี้มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ได้รวบรวมความรู้เกี่ยวกับหัวใจการบริหารธุรกิจไว้ในตำรา นวัตกรรมและการจัดการอย่างสร้างสรรค์ โดยเสนอประเภทของนวัตกรรมออกเป็น ๔ ประเภท คือ (๑) นวัตกรรมส่วนเพิ่ม (Incremental Innovation) ซึ่งเป็นนวัตกรรมที่ใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีหรือสิ่งที่มีอยู่เดิม หรือปรับเทคโนโลยีหรือสิ่งที่มีเพื่อจุดมุ่งหมายอื่น เช่น ชิพประมวลผลคอมพิวเตอร์รุ่น Pentium IV ของ Intel เป็นชิพที่ปรับปรุงจากรุ่นก่อนหน้า (๒) นวัตกรรมที่สร้างการ

เปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิง หรือ นวัตกรรมแบบเฉียบพลัน (Radical Innovation) หมายถึง นวัตกรรมที่มีความแตกต่างไปจากกรรมวิธี และแนวคิดเดิมไปอย่างสิ้นเชิง เป็นสิ่งที่ยังไม่เคยมีมาก่อนในโลกและไม่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีหรือวิธีการเดิมที่มีอยู่ เช่น การเปลี่ยนแปลงจากกล้องถ่ายภาพแบบใช้ฟิล์มมาเป็นกล้องถ่ายภาพแบบดิจิตอล (๓) นวัตกรรมกระบวนการ ซึ่งมีรายละเอียดดังได้กล่าวไว้แล้ว และ (๔) นวัตกรรมบริการ (Service Innovation) มีลักษณะเหมือนกับนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ เป็นแนวคิดที่ตั้งใจจะบริการให้กับลูกค้าเพื่อตอบสนองความพึงพอใจแก่ลูกค้าอย่างเต็มที่ และเพื่อเป็นการปรับปรุงและเพิ่มผลกำไรให้กับธุรกิจ (นฤดี จิยะวรรณนท์ และภูมิพร ธรรมสถิตย์เดช, ๒๕๕๕) ตัวอย่างเช่น การให้บริการของร้านสุกี้เอ็มเค (ผู้จัดการ ๓๖๐ องศา, ๒๕๕๒)

๓.๓.๔ ที่มา

นวัตกรรมสังคมจำแนกได้เป็น ๓ กลุ่ม ได้แก่ (๑) นวัตกรรมสังคมเกิดจากการวางแผนโดยองค์การภาครัฐ (๒) นวัตกรรมสังคมเกิดจากผู้ประกอบการ และ (๓) นวัตกรรมสังคมจากการผุดบังเกิด (อลงกรณ์ คูตระกูล, ๒๕๕๓) หากพิจารณาในรายละเอียดพบว่า นวัตกรรมสังคมทั้ง ๓ กลุ่ม มีสาระสำคัญโดยสรุป ดังนี้

๑. นวัตกรรมสังคมเกิดจากการวางแผนโดยองค์การภาครัฐ อาจอยู่ในรูปของนโยบายทางสังคมใหม่ๆ หรืออาจเป็นการริเริ่มโครงการพัฒนาสังคมด้านต่างๆ ตามนโยบายเหล่านั้น นวัตกรรมสังคมที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้ถูกออกแบบโดยผู้มีอำนาจในระดับชาติ (รัฐบาล กระทรวง กรม) และระดับท้องถิ่น (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น)

๒. นวัตกรรมสังคมเกิดจากผู้ประกอบการสังคม ซึ่งเป็นผู้มุ่งหวังที่จะสร้างคุณค่าทางสังคมโดยมีกิจกรรมหลักๆ ได้แก่ (๑) สร้างและรักษาค่านิยมของสังคม (๒) ผลักดันโอกาสใหม่ๆ และดำเนินการอย่างแข็งขัน (๓) เข้าร่วมในกระบวนการสร้างนวัตกรรม การปรับตัว และการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (๔) ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างประหยัดให้เกิดประโยชน์ และ (๕) แสดงถึงความรับผิดชอบต่อประชาชนที่จะรับใช้ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

๓. นวัตกรรมสังคมจากการผุดบังเกิด เกิดจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเล็กๆ น้อยๆ ของคนจำนวนมากในชุมชน โดยเน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับองค์กร เป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นซ้ำๆ จนเป็นความเคยชิน แต่ขณะเดียวกันปฏิสัมพันธ์นี้ย่อมมีความแตกต่างเกิดขึ้นบ้าง และพร้อมที่จะแปลงสภาพแบบค่อยเป็นค่อยไปหรือเป็นแบบขนานใหญ่ก็ได้ หากมีช่วงเวลาที่เหมาะสมก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นนวัตกรรมเกิดขึ้นโดยไม่สามารถคาดการณ์หรือควบคุมได้

๓.๔ แนวคิดการมีส่วนร่วม

แนวคิดการมีส่วนร่วม เกิดขึ้นจากข้อด้อยของแนวคิดการพัฒนาแบบเดิมที่เน้นการรวมศูนย์ (Centralization Development Approach) และการคุกคามของระบบทุนเสรีนิยมที่ก่อให้เกิด

ปัญหาความยากจนและช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวย และระหว่างประเทศที่ยากจนกับประเทศที่ร่ำรวย แนวคิดการมีส่วนร่วมมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเคลื่อนย้ายปัจจัยการพัฒนาทั้งทรัพยากร ปัจจัยการผลิต และประชาชนเข้ามาอยู่ในกระบวนการพัฒนา โดยเน้นกระบวนการคิดเชิงระบบ การเรียนรู้ และการได้รับผลประโยชน์ของประชาชน

๓.๔.๑ นิยาม

นักวิชาการจำนวนมากได้ให้คำจำกัดความของ การมีส่วนร่วมไว้ในลักษณะที่ค่อนข้างหลากหลาย กลุ่มแรกเป็นการนิยามโดยให้ความสำคัญกับการแสดงบทบาทของประชาชนในกระบวนการพัฒนา เช่น การมีส่วนร่วม หมายถึง ความร่วมมือของประชาชนทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และกลุ่ม เพื่อเข้าร่วมรับผิดชอบในกระบวนการพัฒนา เพื่อการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ โดยผ่านองค์กร เพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

ในขณะที่บางกลุ่มให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ โดยหมายถึง กระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของทุกฝ่าย เพื่อนำไปสู่การปกครองตนเองของท้องถิ่นได้ในบั้นปลาย จุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วมของประชาชน เริ่มจากการเข้าร่วมกิจกรรมของแต่ละคน มีประโยชน์เกี่ยวข้องและสนใจเป็นเรื่อยๆ ไป ที่สำคัญคือ กิจกรรมเหล่านั้น ต้องมีความสัมพันธ์กับความต้องการและปัญหาของประชาชน

๓.๔.๒ ที่มาและพัฒนาการ

กรอบแนวคิดในการพัฒนาสังคมตั้งแต่ในยุศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา ล้วนให้ความสำคัญกับผู้แสดงทางสังคม บทบาท การปฏิสัมพันธ์ การมีส่วนร่วม และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ดังนั้น การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมตามแนวคิดนี้ จึงหมายถึงความถึง การมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา เริ่มตั้งแต่ การตัดสินใจ การออกแบบโครงการ การวางแผนและการดำเนินงานตามแผน การตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือในข้อมูลด้านสังคมประชากร ที่องค์กรหรือหน่วยงานภายนอกอื่นๆ เก็บรวบรวมมาได้ การให้ความช่วยเหลือและให้ความรู้ด้านเทคโนโลยีท้องถิ่น และการประเมินผลโครงการ (Cernea, ๑๙๙๑, pp. ๔๖๕-๔๖๖)

“ประชาชน” ตามความหมายนี้ จึงไม่ได้หมายความว่าเพียงประชากรเป้าหมาย แต่หมายความว่า ผู้ได้รับประโยชน์ หรือ “หุ้นส่วน” ที่ต้องได้รับประโยชน์จากผลของการพัฒนาตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ ระดับและองค์ประกอบของการมีส่วนร่วมมี ๒ ระดับที่สำคัญ คือ

๑. การมีส่วนร่วมในระดับต่ำ หมายถึง หน่วยงานของรัฐเป็นฝ่ายริเริ่ม คิด ตัดสินใจให้มีโครงการหรือกิจกรรม และเห็นสมควรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการ และได้แจ้งหรือมอบหมายให้ประชาชนเข้าดำเนินการ การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้จึงถือว่าเป็นการสั่งการสู่ประชาชน (Top-down Approach) มิได้เกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชน ซึ่งอาจส่งผลให้ประชาชนไม่เห็นความสำคัญหรือไม่ให้ความร่วมมือ

๒. การมีส่วนร่วมในระดับสูง หมายถึง ประชาชนเป็นฝ่ายคิดริเริ่ม ตัดสินใจ และดำเนินโครงการหรือกิจกรรมนั้นๆ (Bottom-up Approach) ถือเป็นหลักการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพสูง

จากการศึกษาเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องพบว่า สำหรับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาทรัพยากรหรือสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ มีประเด็นที่น่าสนใจ ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็นระดับของการมีส่วนร่วม ๖ ระดับที่สำคัญ คือ

๑. ร่วมรับรู้ หมายถึง การที่ผู้แสดงทางสังคม (Social Actor) ได้ร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากเจ้าของโครงการหรือผู้กำหนดนโยบาย และมีโอกาสในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์หรือมีผลกระทบต่อตนเองหรือชุมชน

๒. ร่วมคิด หมายถึง การร่วมค้นหาปัญหา วิเคราะห์ความจำเป็น พร้อมแสดงความคิดเห็นต่อหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง

๓. ร่วมพิจารณา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ตั้งแต่ การคัดเลือกสถานที่ตั้งโครงการ มาตรการที่จะนำมาใช้เพื่อลดผลกระทบด้านต่างๆ มาตรการการติดตามตรวจสอบ เป็นต้น

๔. ร่วมดำเนินการ หมายถึง ร่วมลงทุน ร่วมคัดเลือกผู้ปฏิบัติงาน ร่วมปฏิบัติงาน

๕. ร่วมติดตาม ตรวจสอบและประเมินผล ว่า นโยบาย โครงการ หรือกิจกรรมต่างๆ ว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่อย่างไร

๖. ร่วมรับผล หมายถึง การร่วมรับผลประโยชน์และผลกระทบทั้งทางด้านบวกและลบ ทั้งต่อตนเอง ต่อชุมชน และต่อสังคม

ในภาพรวมของแนวคิดการมีส่วนร่วม นักคิดส่วนใหญ่ล้วนให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม ที่วางอยู่บนแนวคิดพื้นฐานสำคัญ ๒ ประการ ประการแรกคือ แนวคิดเรื่องการปกครองแบบระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตก ว่าเป็นระบอบที่ดีที่สุดที่จะช่วยให้สังคมไทยบรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนา ดังนั้น นักคิดในกลุ่มนี้จึงให้ความสำคัญกับการนำกระบวนการตลอดจนแนวคิดประชาธิปไตยมาใช้ ประการที่สองได้แก่ แนวคิดเรื่องความมีส่วนร่วมในมิติของความทันสมัย ทั้งด้านทัศนคติ พฤติกรรม และการจัดวางโครงสร้างการมีส่วนร่วมในรูปของสถาบัน สำหรับรูปแบบการมีส่วนร่วมที่นิยมมากที่สุดของการพัฒนาตามนัยนี้ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงประชาชนที่ล้าหลัง หรือประชาชนในสังคมแบบจารีต และไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนาสู่ประชาชนที่มีแนวความคิดที่ทันสมัย ซึ่งหมายความว่า การมีความคิดวางอยู่บนพื้นฐานของหลักการและเหตุผล ข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัย และเครือข่ายการพัฒนาที่เป็นระบบมีความรับผิดชอบในหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมาย ดังนั้น การมีส่วนร่วมในความหมายนี้ ก็คือการสร้างกลไกและหนทางไปสู่การพัฒนาแบบกระจายอำนาจ ตามรูปแบบการพัฒนาของประเทศในโลกตะวันตก

อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนบริบททางสังคม วัฒนธรรม และบุคลิกลักษณะของประชาชน ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญต่อผลลัพธ์ที่จะได้จากการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าว The United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD) ได้กล่าวเน้นย้ำว่า การมีส่วนร่วมเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่จะเปลี่ยนแปลงภาวะของการพึ่งพา (Dependency) การทำให้เป็นชายขอบ และนำประชาชนส่วนใหญ่ไปสู่อำนาจที่แท้จริง (Pearse and Stiefel, ๑๙๗๙, p. ๕)

๓.๔.๓ ระดับ

การจำแนกระดับของการมีส่วนร่วมมีความแตกต่างกันไปในแต่ละโครงการหรือกิจกรรม Arnstein (๑๙๖๙) ได้กล่าวไว้ในช่วงแรกของการเกิดกระแสเรื่องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาว่า ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมมี ๓ ลำดับขั้น โดยระดับของการมีส่วนร่วมอาจเริ่มจากระดับล่างสุด คือ การให้ข้อมูลข่าวสารให้ประชาชนรับรู้ ซึ่งกล่าวได้ว่าประชาชนไม่มีส่วนร่วมเลย ขึ้นต่อมาก็คือ การมีส่วนร่วมโดยการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ ความคิด การให้คำปรึกษา ขึ้นต่อจากนั้นคือการที่รัฐและประชาชนร่วมมือกัน เปรียบเสมือนเป็นหุ้นส่วนกัน และในระดับสูงสุดซึ่งเป็นไปได้ยากที่สุดคือ การกระจายอำนาจหรือการไม่ควบคุมประชาชนซึ่งถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

จากการแบ่งระดับการมีส่วนร่วมออกเป็น ๓ ระดับ ๘ ขั้นตอนนี้มีได้หมายความว่า ทุกคนควรจะต้องกำหนดสิ่งที่ต้องการและร่วมกันจัดการเอง อันเป็นระดับการมีส่วนร่วมมากขึ้น แต่ควรคำนึงถึงความเหมาะสม บางเรื่องการมีส่วนร่วมในระดับปานกลางอาจเป็นเรื่องที่เหมาะสม บางเรื่องอาจมีส่วนร่วมมากขึ้นก็ได้ แต่จะมีที่ระดับหรือขั้นตอนใดเป็นเรื่องที่จะควรพิจารณาตามความเหมาะสมเพราะแม้โดยทั่วไปการมีส่วนร่วมจะเป็นเรื่องดี แต่ในหลายกรณีก็ต้องพิจารณาเป็นเรื่องๆ ไป อีกทั้งการมีส่วนร่วมที่ดีจะต้องมีผู้ชำนาญการ และทรัพยากรด้านต่างๆ อย่างเหมาะสม กล่าวโดยสรุปจะพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ จะมีสาระสำคัญใน ๓ ระดับ คือ

๑. ระดับการมีส่วนร่วมเทียมหรือไม่มีส่วนร่วม (Pseudo-Participation or Non-Participation) ประกอบด้วย ๒ ระดับของการมีส่วนร่วมได้แก่ การที่รัฐเข้าควบคุมกดดัน (Manipulation), ให้ประชาชนเข้าร่วมเพื่อลดแรงกดดันลง แต่ไม่มีผลต่อการตัดสินใจ (Therapy)

๒. ระดับการมีส่วนร่วมบางส่วน (Degree of Tokenism or Partial Participation) ประกอบด้วย ๓ ระดับของการมีส่วนร่วมคือ ร่วมรู้ข้อมูล (Information) ร่วมให้คำปรึกษา (Consultation) และร่วมแสดงความคิดเห็น (Placation)

๓. ระดับการมีส่วนร่วมที่อำนาจเป็นของประชาชน (Degree of Citizen Power) ประกอบด้วย การร่วมเป็นที่ปรึกษาและเจรจาต่อรอง (Partnership), ร่วมเป็นตัวแทนตัดสินใจ (Delegated Power), และร่วมมีอำนาจตัดสินใจ (Citizen Control)

๔. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๔.๑ งานวิจัยด้านนวัตกรรมสังคม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมซึ่งผู้วิจัยนำมาทบทวนในการศึกษาเพื่อการจัดการความรู้แบบมีส่วนร่วมด้านวัฒนธรรมอยู่ในครั้งนี้ ได้แก่ งานของ กวินธร เสถียร และพัชรินทร์ สิริสุนทร (๒๕๕๗) อลงกรณ์ คูตระกูล (๒๕๕๓) และ นฤติ จิยะวรรณท์ และภูมิพร ธรรมสถิตย์เดช (๒๕๕๕) ซึ่งเน้นในส่วนของการกระบวนการ และงานของ ศิริณา จิตต์จรัส และคณะ (๒๕๕๐) และจรัส สุวรรณมาลา และคณะ (๒๕๕๑) ซึ่งเป็นนวัตกรรมเชิงผลิตภัณฑ์ มีรายละเอียด ดังนี้

กวินธร เสถียร และพัชรินทร์ สิริสุนทร (๒๕๕๗) ได้พัฒนานวัตกรรมทางสังคมเพื่อส่งเสริมสุขภาพเชิงสร้างสรรค์ ในประเพณีการแข่งขันเรือ อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน รูปแบบหนังสือคู่มือส่งเสริมความเข้าใจเอกลักษณ์เรือแข่งอำเภอเวียงสา และส่งเสริมสุขภาพเชิงสร้างสรรค์ โดยกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการส่งเสริมคือ ชุมชน ฝาย และนักท่องเที่ยว มีเนื้อหาหลักประกอบด้วย (๑) ประวัติการแข่งขันเรือวันออกพรรษา ตานก๋วยสลากวัดบุญยืน (๒) ลักษณะเรือเอกลักษณ์เมืองน่าน (๓) ช่วงเวลาจัดกิจกรรมระเบียบการ ข้อห้าม และ (๔) การส่งเสริมสุขภาพของฝายโดยนำเสนอการออกกำลังกายบริหารกล้ามเนื้อ การอบอุ่นร่างกายก่อนฝึกซ้อม สำหรับฝายและสมาชิกในชุมชน เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนตื่นตัวหันมาให้ความสนใจต่อการสร้างเสริมสุขภาพโดยอาศัยงานประเพณีการแข่งขันเรือเป็นกิจกรรมเสริม

อลงกรณ์ คูตระกูล (๒๕๕๓) ได้ศึกษานวัตกรรมสังคม กรณีศึกษาโครงการจัดการหนี้สินโครงการดเหล้างานศพ และโครงการจัดการขยะในเขตภาคเหนือ เพื่อศึกษานวัตกรรมที่ริเริ่มโดยชุมชนท้องถิ่นในมิติกระบวนการ พลวัต รวมถึงเงื่อนไขที่มีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของกระบวนการนวัตกรรมสังคม โดยกำหนดเกณฑ์ว่าต้องเป็นโครงการที่มีคุณค่าเชิงสังคม เป็นสิ่งใหม่ และเกิดจากแรงจูงใจเชิงสังคม ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการนวัตกรรมสังคมที่พบในทุกๆ กรณีศึกษา ได้แก่ (๑) การตระหนักถึงปัญหาและการเปิดรับความรู้ใหม่ (๒) การขยายแนวร่วม การตั้งทีมงาน และการลงมือปฏิบัติ (๓) การทำให้เป็นทางการ การปรับปรุงกิจกรรมที่ทำไปแล้ว และการเผยแพร่ผลสำเร็จ และ (๔) การประเมินผลการปฏิบัติ และการคิดค้นกิจกรรมใหม่ๆ ผลการวิเคราะห์กรณีศึกษาต่างๆ

สรุปได้ว่า พลวัตของนวัตกรรมสังคมมี ๖ รูปแบบ ได้แก่ (๑) ความคิดดีๆ (๒) นวัตกรรมสังคมแบบไม่เต็มรูปแบบ (๓) นวัตกรรมสังคมแบบเต็มรูปแบบ (๔) ส่วนขยายนวัตกรรมสังคมเต็มรูปแบบ (๕) ความคิดดีๆ ใหม่ๆ และ (๖) นวัตกรรมสังคมแพร่กระจายออกไป โดยนักวิจัยได้เสนอแนวทางสนับสนุนกระบวนการนวัตกรรมสังคมในชุมชนท้องถิ่น ๔ ประการ ได้แก่ (๑) เปิดพื้นที่และโอกาสทางสังคมในชุมชนให้กว้าง (๒) ทำให้กระบวนการนวัตกรรมสังคมเป็นกระบวนการเรียนรู้ (๓) ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในกระบวนการนวัตกรรมสังคม และ (๔) ทำให้นวัตกรรมสังคมเป็นวัฒนธรรมของสังคม

นฤดี จิยะวรรณ และภูมิพร ธรรมสถิตย์เดช (๒๕๕๕) ได้ศึกษาธุรกิจบริการนิตยสารจัดชุดให้เช่าแบบและส่งถึงที่ในมุมมองของนักวัตกรรมการบริการ โดยการใช้ระบบจัดส่งและการจัดแพคเกจในธุรกิจให้เช่านิตยสาร ของร้านนิตยสารจัดชุดให้เช่าแห่งหนึ่ง โดยมีการจัดชุดนิตยสารให้เช่าและจัดส่งให้ถึงมือลูกค้า และลูกค้าสามารถเลือกเช่าได้ตามความพึงพอใจ จากจำนวนนิตยสาร ๓๕ หัว ผลการศึกษาพบว่า รายได้ค่าเช่าต่อเล่มต่อลูกค้า ๑ รายไม่คุ้มค่าแก่การลงทุน แต่เมื่อทำการจัดชุดให้เช่าพร้อมกับบริการจัดส่ง สามารถเพิ่มมูลค่าและสร้างผลกำไรให้แก่ธุรกิจได้มาก ซึ่งผลที่ได้ เป็นแนวทางในการออกแบบธุรกิจบริการแบบใหม่ ซึ่งสามารถเพิ่มรายได้ให้แก่ธุรกิจ และพบว่า Messenger ทำหน้าที่เป็นประชาสัมพันธ์ไปในตัว ทำให้ช่วยเพิ่มจำนวนสมาชิกในเส้นทางจัดส่งเดิม และยังสามารถตอบสนองความต้องการในการเลือกอ่านนิตยสารของลูกค้าได้อีกด้วย

ศิริมา จิตต์จรัส และคณะ (๒๕๕๐) ได้พัฒนานวัตกรรมการเผยแพร่ความรู้ด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และคุณภาพชีวิตของคนไทยเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองมรดกโลก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยเลือกพื้นที่ท่องเที่ยวแบบเจาะจงใน ๗ อำเภอ จำนวน ๒๒ แหล่งท่องเที่ยว เก็บข้อมูลจากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว จำนวน ๒๓ คน และจัดทำนวัตกรรมการเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ (e-Book) ในรูปแบบ DVD โดยใช้โปรแกรม Flip Album จากนั้นประเมินผลนวัตกรรมการใช้แบบสอบถามกับนักท่องเที่ยวและบุคคลทั่วไปจำนวน ๔๖ คน ผลการศึกษาพบว่า นวัตกรรมสำหรับการเผยแพร่ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวอยู่ในระดับดี

จรัส สุวรรณมาลา และคณะ (๒๕๕๑) ได้จัดทำคู่มืออนวัตกรรมการท่องเที่ยวเรียนรู้ด้วยตนเองกับกรณีศึกษาจริง ๒๕๐ เรื่อง สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยรวบรวมข้อมูลในช่วงปี ๒๕๔๒-๒๕๔๖ โดยจำแนกนวัตกรรมการหลักไว้ ๑๒ ด้าน ได้แก่ (๑) การศึกษา (๒) การสาธารณสุข (๓) การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม (๔) การบริหารงานคลังท้องถิ่น (๕) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (๖) การเมืองและการมีส่วนร่วม (๗) การบริหารจัดการทั่วไป (๘) การรักษาความปลอดภัยและความสงบเรียบร้อยในชุมชน (๙) การจัดสวัสดิการสังคมและการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิต (๑๐) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว (๑๑) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และ (๑๒) การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน นวัตกรรมในที่นี้อยู่ในรูปแบบ CD-ROM มีเนื้อหาอธิบายบทเรียนนวัตกรรมการท่องเที่ยวในแต่ละด้าน พร้อมด้วยกรณีตัวอย่าง เช่น ด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม มีประเด็นย่อย ๖ ด้าน คือ (๑) การอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ (๒) การอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน (๓) การจัดกิจกรรมส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม (๔) การอนุรักษ์วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ (๕) การส่งเสริมการเรียนรู้ศาสนา/จริยธรรม และ (๖) การจัดงานประเพณี โดยตัวอย่างย่อยในด้านการอนุรักษ์วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยนำเสนอกรณีศึกษาของ การอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นเมืองของ องค์การบริหารส่วนตำบลคลองพลู จังหวัดจันทบุรี ก่อนการดำเนินการมีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อขยายพื้นที่ทำ

การเกษตรจำนวนมากขึ้น ส่งผลต่อชาวซองซึ่งเคยรวมกลุ่มกันอยู่ในป่า ต้องกระจัดกระจายไปยังพื้นที่ป่าอื่นๆ และบางส่วนหันมาประกอบอาชีพใช้แรงงานด้วยการรับจ้างทำงานในสวน หรือเร่ร่อนขายแรงงานในตัวเมือง ทำให้วิถีชีวิตของชาวซองเปลี่ยนแปลงไป และวัฒนธรรมเสื่อมสลาย อีกทั้งไม่มีศูนย์กลางสำหรับการเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมแก่ประชาชนในชุมชนและผู้สนใจ ทำให้ความรู้เกี่ยวกับชาวซองไม่เป็นที่รู้จัก ภายหลังการดำเนินการ มีการอนุรักษ์วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวซอง โดยจัดสร้างหมู่บ้านซึ่งประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นชาวซองที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้แบบเดียวกับชาวซองที่เคยอาศัยอยู่รวมกลุ่มกันอยู่ในป่า เป็นการฟื้นฟูวิถีชีวิตดั้งเดิมที่มีเอกลักษณ์ให้คงอยู่ต่อไป มีศูนย์กลางการเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมสำหรับประชาชนและผู้สนใจทั้งในส่วนของหมู่บ้านชาวซอง ศูนย์ฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมของ ศูนย์วัฒนธรรมซอง ทำให้องค์ความรู้เกี่ยวกับชีวิตของชาวซองยังคงแพร่หลายและสืบทอดอยู่ได้ เด็กและเยาวชนในชุมชนได้รับการส่งเสริมให้เรียนรู้ภาษาซองจากปราชญ์พื้นบ้าน หรือผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ เป็นการปลูกฝังวัฒนธรรมของชุมชนที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเองไปสู่คนรุ่นใหม่ ทำให้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวซองจะคงอยู่ต่อไป

๔.๒ งานวิจัยด้านวัฒนธรรม

จิรวรรณ พิระสันต์ และคณะ (๒๕๕๕) ได้ศึกษาองค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนา ๑๒ ชุมชนที่อยู่รายรอบอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการดำเนินการประสานความร่วมมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมทั้งก่อนและหลังดำเนินโครงการ ผลการศึกษานำไปสู่การกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนโดยรอบอุทยานฯ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยใช้องค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรมผ่านทางตำนาน ประวัติความเป็นมาของชุมชน ประเพณี พิธีกรรม ศิลปะการแสดง ศิลปหัตถกรรม ฯลฯ ซึ่งยังคงมีความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และนำไปสู่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ที่พักแรม ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึกและสินค้าพื้นเมือง รวมทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ที่สนับสนุนต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว

ศศิพรรณ บิลมานิช (๒๕๕๔) ได้นำเสนอความคิดเห็นของชุมชนท้องถิ่นต่อการเป็นเมืองมรดกโลกเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ดังจะเห็นได้จากกำแพง ป้อม คู ประตู วัด และศาสนสถานต่างๆ ทั้งในและนอกเขตเมืองกว่า ๑๕๐ แห่ง โดยที่ชุมชนตั้งบ้านเรือนอยู่รายรอบแหล่งโบราณสถานเหล่านี้ โดยใช้วิธีการศึกษาเป็นการสัมภาษณ์ประชาชนที่อาศัยอยู่ในรัศมี ๒๐๐ เมตร จากแนวกำแพงเมืองเก่า จำนวน ๑๕๓ คน มีประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

- ด้านความสำคัญ ชาวบ้านมีการรับรู้และเข้าใจในวิธีดำเนินการจัดตั้งเมืองเชียงแสนเป็นเมืองมรดกโลกน้อยมาก และเห็นว่าเมืองเชียงแสนยังไม่มีความพร้อมที่จะเป็นเมืองมรดกโลก

- ด้านขั้นตอนกระบวนการ ชาวบ้านต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนงานและควรมีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการดำเนินงานเพื่อเป็นเมืองมรดกโลกผ่านสื่อมวลชนและสื่อบุคคล เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารอย่างเหมาะสม

- ด้านผลกระทบ ผลกระทบทางบวกคือ ความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมของตน การเป็นแหล่งเรียนรู้ เกิดภาพลักษณ์ที่ดีต่อชุมชน มีช่องทางการจับจ่ายใช้สอยมากขึ้น จากการพัฒนาท่าเรือเชียงแสน อย่างไรก็ตาม ผลกระทบทางลบที่อาจตามมาคือ ความห่วงกังวลต่อการสูญเสียกรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของที่ดิน ความสมานสามัคคี การเสียสละแก่ส่วนรวมอาจไม่ใช่สิ่งที่จะเกิดขึ้นได้ง่ายๆ

โดยงานวิจัยชิ้นนี้ให้ข้อเสนอแนะว่า การดำเนินการพัฒนาให้เชียงแสนเป็นเมืองมรดกโลกนั้น ควรให้ชุมชนท้องถิ่นรับทราบข้อมูลข่าวสารอย่างครบถ้วน การจัดตั้งกลุ่มองค์กรท้องถิ่นที่มีอำนาจดำเนินการได้โดยอิสระ การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมโดยเฉพาะประเด็นที่จะต้องย้ายคนออกจากเมืองโบราณ ซึ่งส่งผลกระทบทางลบต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คน และทำลายความรู้สึกของผู้เฒ่าผู้แก่ จำเป็นจะต้องนำไปสู่การพิจารณาตัดสินใจร่วมกันเพื่อหาวิธีการที่จะทำให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนมากที่สุด

ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ (๒๕๕๑) ได้ศึกษาพื้นที่พิธีกรรมและการต่อรองเชิงอัตลักษณ์ในกระแสโลกาภิวัตน์ในพื้นที่เมืองมรดกโลกหลวงพระบาง ประเทศลาว และปริมนทล ทั้งฝั่งเมืองจอมเพ็ด บ้านพันหลวง บ้านทุ่งนาหลวง บ้านผานม เขตเมืองเชียงเงิน เมืองปากอู เขตภูตอยที่ตั้งถิ่นฐานเผ่ากะสั๊กบ้านก๊วจะหลวง และชุมชนลาวสูงบ้านดอน โดยเน้นการพรรณนาวิเคราะห์ในพิธีกรรมบุญปีใหม่ใน พ.ศ.๒๕๔๙ ผลการศึกษาพบว่า “พวกอ้ายลาว” หรือพวก “กะสั๊ก” เป็นเจ้าของพื้นที่ก่อนที่ชนชาติลาวจะเข้ามามีอำนาจ และสร้างมรดกทางวัฒนธรรมต่างๆ ขึ้นมามากมาย ได้แก่ ความเชื่อเรื่องภูตผี นาคาคติ ตำนานขุนบรมราชาธิราช ต้นกำเนิดของเมืองชะวากับเชียงทอง และการรับนับถือพุทธศาสนาในปัจจุบัน เมื่อหลวงพระบางถูกประกาศให้เป็นเมืองมรดกโลกเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.๒๕๓๘ ทำให้เกิดการตื่นตัวด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างแพร่หลาย เกิดกลุ่ม “คนเมืองหลวงพระบางชุดใหม่” ที่มีความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์ในสัดส่วนที่สูงมากขึ้นเรื่อยๆ ดังนั้น เพื่อเป็นการคงวัฒนธรรมเดิมในพื้นที่หลวงพระบางไว้ ภาครัฐจึงได้รื้อฟื้นและสร้างประเพณีและวัฒนธรรม (Re-Inventing of Tradition) ขึ้นผ่านทางพิธีกรรมบุญปีใหม่ ซึ่งเป็นพิธีกรรมประติษฐ์ เพื่อสร้างความเป็นสมาชิกของรัฐชาวลาว ปลุกฝังอุดมการณ์ชาติ ซึ่งต้องผนึกรวมประชาชน ๓ เผ่า คือ ลาวลุ่ม ลาวเทิง และลาวสูงไปพร้อมกัน ทั้งยังสามารถขายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมสำหรับการเป็นเมืองมรดกโลกได้

จวน เครือวิชฌยาจารย์ (๒๕๓๗) ประเพณีมอญที่สำคัญ: ศึกษาเรื่องประเพณีต่างๆ ของชาวมอญแบ่งเป็น ประเพณีในรอบปี แยกตามเป็นเดือนๆ เดือน ๑ ประเพณีดำข้าวเม่าข้าวใหม่เช่นไหว้ผีบ้านและ เดือน ๒ ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว เดือน ๓ สารทข้าวหลามทำบุญวันมาฆบูชา เดือน ๔ สิ้นฤดูทำนา เดือน ๕ สงกรานต์ข้าวแช่ แห่ปลา และสงน้ำพระสงฆ์ เดือน ๖ พิธีแรกนาขวัญ เดือน ๗

ทำบุญ ถวายทานผ้าอาบน้ำฝนแด่พระสงฆ์ เดือน ๘ หล่อเทียนจำนำพรรษา ถวายเทียนพรรษา เดือน ๙ ถวายทานทำนาหว่านกล้า เดือน ๑๐ ตำข้าวเหนียวทำขนมตักบาตร เดือน ๑๑ กวนขนมกระยาสารท เดือน ๑๒ ตั้งศาลพระแม่โพสพที่ทุ่งนาเช่นไหว้ประจำปี ประเพณี การขึ้นบ้านใหม่ ซึ่งข้าวของภายในบ้านจะต้องวางให้ถูกหลักถูกทิศด้วย ประเพณีการแต่งงาน เริ่มตั้งแต่ ต้องกำหนดวันที่สมควร การเจรจาพ่อแม่สื่อ การหมั้นหมาย สิ่งที่ใช้หมั้นหมาย เรือนหอ เครื่องขันหมาก การกั้นประตู การส่งตัว ประเพณี หลับตั่งครุฑและการอยู่ไฟ ประเพณีการโกนผมไฟ ประเพณีบรรพชาและอุปสมบท ประเพณีนับถือผีบ้าน ประเพณีช่วยเหลืองานศพ ประเพณีเทศกาลเรือยาวประเพณีเทศกาลเทศน์มหาชาติ

เกศสิรินทร์ แพทอง (๒๕๔๖) การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์และวิธีการดำรงรักษาอัตลักษณ์สำคัญของชาวมอญอำเภอพระประแดง: ศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของพระประแดงและ ชาวมอญพระประแดง เป็นเมืองเก่าแก่ที่มีอายุนับพันๆ ปี ลักษณะทางกายภาพและที่ตั้ง มีเนื้อที่ทั้งหมด ๗๓.๗๓ ตารางกิโลเมตร ห่างจากสมุทรปราการ ประมาณ ๑๐ กิโลเมตร การปกครอง แบ่งออกเป็นส่วนๆ การปกครององค์การบริหารส่วนตำบล การปกครองเทศบาลเมืองพระประแดง การปกครองเทศบาลเมืองลัดหลวง การปกครองเทศบาลตำบลสำโรงใต้ การคมนาคมทั้งทางบก ทางน้ำ สภาพสังคมทั้งในปัจจุบันและอดีต อัตลักษณ์ทั่วไปของชาวมอญพระประแดงทั้งลักษณะนิสัยเด่นของชาวมอญ ภาษา การแต่งกาย การดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณีต่างๆ ในพื้นที่ รวมถึงการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของชาวมอญพระประแดง ทั้งด้านภาษา ด้านการแต่งกาย ด้านอาหาร ด้านที่อยู่อาศัย ด้านความเชื่อ ด้านการนับถือผี ด้านการละเล่น ด้านการนับถือศาสนา ซึ่งล้วนเปลี่ยนแปลงจากการเกิดความรู้สึกในชุมชน การเดินทางคมนาคมที่สะดวกขึ้น การที่คนภายนอกเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำการค้า ทำธุรกิจต่างๆ การได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น การเกิดการผสมผสานด้วยการแต่งงาน ทั้งเชื้อชาติอื่นด้วย เช่น ไทย จีน การที่ประเทศไทยให้สิทธิเท่าเทียมกับคนไทย รวมถึงการดำรงรักษาอัตลักษณ์สำคัญของชาวมอญพระประแดง ทั้งในรูปธรรมไม่ว่าจะเป็น การจัดทำหนังสือเผยแพร่โดยศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่น การทำแผ่นพับ การจัดแสดงโชว์ ด้านการละเล่น การแสดงต่างๆ ตามงานสำคัญๆ การจัดนิทรรศการ อบรม สัมมนา การประชุม การรณรงค์ผ่านสื่อต่างๆ และ ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอในการดำรงรักษาอัตลักษณ์ของชาวมอญ

อรศิริ ปาณินท์ (๒๕๔๒) เรือนพื้นบ้านไทย-มอญ: ได้มีการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้าน บ้านและองค์ประกอบต่างๆ ในบริเวณบ้าน รวมถึงรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมของบ้าน จากการสำรวจทางกายภาพของหมู่บ้านไทย-มอญ ตามแหล่งที่ตั้งต่างๆ พบว่าเรือนที่สำรวจสามารถแบ่งตามกลุ่มทางกายภาพได้อย่างชัดเจน ๔ ลักษณะคือ (๑) เรือนในอดีตเป็นเรือนไทยแบบมีชานโล่ง (๒) เรือนที่เป็นเรือนจั่วความเอียงลาดต่ำได้สูง (๓) เรือนเครื่องสับ ๒ ชั้นที่ชั้นล่างใช้ค้าขาย (๔) เรือนเครื่องผูก และในบริเวณบ้านโดยส่วนมากจะมีองค์ประกอบหลักๆ คือ บันได

บ้าน ลักษณะที่พบจากการสำรวจส่วนใหญ่เป็นบันไดตรงขึ้นแบบตั้งฉากกับตัวบ้านไปยังระเบียงด้านหน้าของบ้าน และตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก หรือทิศใต้ พื้นที่ใช้สอยชั้นถึงแม้จะเป็นเรือนที่ยกใต้ถุนสูง และส่วนใหญ่ใช้งานใต้ถุนบ้านแทบทั้งสิ้น แต่เนื่องจากการใช้งานชั้นบนเป็นตัวกำหนดลักษณะทางกายภาพ โถง พบว่าโถงของบ้านมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต และส่วนใหญ่เป็นโถงเปิดโล่ง ใต้ถุนบ้าน การใช้ใต้ถุนบ้านพบว่าใช้งานไม่เหมือนกัน แต่ส่วนใหญ่พื้นที่ใต้ถุนบ้านจะเป็นที่สำคัญต่อชีวิตและการเป็นอยู่ไม่น้อยกว่าบนเรือน เพราะเป็นที่รวมสมาชิกในละแวกบ้านมานั่งพักผ่อน ปรึกษาหารือกัน ในช่วงกลางวันนอกจากนั้นยังสามารถใช้เป็นที่พักของต่างๆ ได้ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีลักษณะเฉพาะของเรือนที่น่าสนใจอีกคือ สัญลักษณ์หิ้งพระที่โป่งออกจากผนังบ้านภายนอก เป็นต้น

๔.๓ งานวิจัยด้านการมีส่วนร่วม

พิชญจันทร์ ทิพย์ประภา และปัญญา น้ำเพชร (๒๕๕๙) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวมรดกโลกเชิงประวัติศาสตร์อย่างยั่งยืนในพื้นที่เกาะเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยใช้แบบสอบถามกับประชาชน จำนวน ๓๓๖ คริวเรือน และสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้นำชุมชน จำนวน ๕ คน จาก ชุมชนวัดขุนแสน โรงงานสุรา สวนสมเด็จ ป้อมเพชร และท่าवासกรี ผลการศึกษา พบว่า ประชาชนให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์ด้วยความสนใจ (๔.๓๒) และหน่วยงานรัฐควรรับฟังความคิดเห็น แจ้งรายละเอียดของกิจกรรมการพัฒนาโบราณสถาน (๔.๐๒) จัดให้มีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างผู้รับผิดชอบกับประชาชนในท้องถิ่น (๔.๐๔) ซึ่งมีเจตคติอยู่ในระดับมากทุกประเด็น ขณะที่การมีส่วนร่วมกับหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนกลับอยู่ในระดับน้อย เช่น การมีส่วนร่วมจัดทำป้ายบอกทิศทางสถานที่ แหล่งท่องเที่ยว (๒.๓๒) การมีส่วนร่วมแก้ปัญหาแหล่งจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มไม่เป็นระเบียบ (๒.๓๘) เป็นต้น

วรวิวรรณ เตชะสุวรรณวงศ์ (๒๕๕๙) ได้ศึกษาระดับและปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองอโยธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาต่อการอนุรักษ์มรดกโลกทางวัฒนธรรม โดยใช้แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๓๙๒ คน ในพื้นที่นอกเกาะเมืองด้านฝั่งตะวันออก ตำบลไผ่ลิง คลองสวนพลู และหันตรา ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนในเขตเทศบาลเมืองอโยธยามีส่วนร่วมต่อการอนุรักษ์มรดกโลกทางวัฒนธรรมในระดับปานกลาง โดยปัจจัยด้านอาชีพระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชน และการรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกโลกทางวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

จิตราภา กุลชลบุตร (๒๕๕๖) เขียนเรื่อง อีเมลถึงเพื่อนต่างแดน “บทเรียนจากโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชน สู่ชุดโครงการวิจัยและพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากเพื่อพัฒนาท้องถิ่น” พบว่า โจทย์วิจัยที่เกิดขึ้นในชุมชนมีอยู่มากมายและรอคอยให้หาคำตอบ อาทิเช่น การพัฒนาระบบการผลิต

และการตลาดอย่างครบวงจรของผู้ผลิตในชุมชนอย่างไร จึงจะทำให้ชุมชนไม่ถูกเอาเปรียบ ผลงานถูกเขียนและนำเสนอในรูปของจดหมายที่ผู้อ่านจะรู้สึกไม่เคร่งเครียดเช่นการอ่านหนังสือวิชาการล้วน

พัชริน คำรงกิตติกุล และปรองชน พูลสวัสดิ์ (๒๕๔๖) เขียนเรื่อง การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาท้องถิ่น: ประสบการณ์จากชุมชนไทย ได้นำเสนอวิธีการมากมายในการเข้าไปทำวิจัยในชุมชนโดยแยกเป็นประเด็นสำคัญ ๔ ส่วน เช่น แนวคิดของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยจำเป็นต้องรู้จักบริบทภายในชุมชนเสียก่อน การเตรียมการเข้าสู่ชุมชนโดยผู้วิจัยต้องทำหน้าที่เป็นวิทยากรกระบวนการแทนการเป็นผู้เชี่ยวชาญ ให้ชุมชนร่วมคิดร่วมทำ หรือเทคนิคกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เช่น เทคนิคการสัมภาษณ์ การตีความและการแปลความหมาย หรือการพัฒนาตนเองเมื่อทำงานวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น เช่น ทักษะเกี่ยวกับความอดทน จริยธรรมในการทำงานกับชุมชน การเตรียมความพร้อมก่อนทำวิจัยภาคสนาม เป็นต้น

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

๑. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรมมอญ กรณีศึกษาชุมชนบางกระดี กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย (The Participatory Knowledge Management for the Development of Social Innovation for Mon's Cultural Community Learning: A Case of Bang Kadee, Bangkok Thailand) เป็นการศึกษาแบบผสมผสานประกอบด้วย

๑.๑ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

มีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อสืบค้นและจัดระบบข้อมูลวัฒนธรรมมอญในชุมชนไทยรามัญบางกระดี ซึ่งมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในงานวิจัยนี้ ประกอบด้วยสาขาต่างๆ ๗ สาขา ตามเกณฑ์การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) ได้แก่ (๑) สาขาศิลปการแสดง (๒) สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม (๓) สาขาวรรณกรรม (๔) สาขาภูมิปัญญาไทย (๕) สาขาแนวทางปฏิบัติการสังคม ประเพณีพิธีกรรม (๖) สาขาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล และ (๗) สาขาภาษา

๑.๒ การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning Appraisal/PLA) มีวัตถุประสงค์หลัก ๒ ประการ คือ

- (๑) เพื่อจัดการองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมมอญ ในชุมชนไทยรามัญบางกระดีให้อยู่ในรูปของนวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์ ได้แก่ สารคดีสั้น โมเดลอาหารมอญ เรือนมอญ และหลักสูตรท้องถิ่น
- (๒) เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมมอญ ให้แก่เด็กและเยาวชนในโรงเรียนบางกระดี ที่เข้าร่วมโครงการ

๒. ประชากรและกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

๒.๑ ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยชาวไทยรามัญ ทั้งเพศหญิงและชาย ทุกกลุ่มอายุที่อาศัยอยู่ในชุมชนไทยรามัญบางกระดี หมู่ ๒ หมู่ ๘ และหมู่ ๙ แขวงสามตำ เขตบางขุนเทียน จังหวัดกรุงเทพมหานคร จำนวน ๑,๕๕๐ ครัวเรือน หรือประมาณ ๖,๐๐๐ คน

๒.๒ กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

สำหรับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาเชิงคุณภาพ เป็นบุคคลสำคัญ (Key Informant) ที่มีความรู้ความเข้าใจประเด็นที่เกี่ยวข้อง เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ คณะผู้วิจัยจะทำการสืบค้นและจัดระบบข้อมูลวัฒนธรรมมอญในชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ ๗ สาขา ตามเกณฑ์การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) ได้แก่ (๑) สาขาศิลปะการแสดง (๒) สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม (๓) สาขาวรรณกรรม (๔) สาขากีฬาภูมิปัญญาไทย (๕) สาขาแนวทางปฏิบัติการสังคมประเพณีพิธีกรรม (๖) สาขาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล และ (๗) สาขาภาษา ตามหลักการมีส่วนร่วมของผู้แสดงทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

อนึ่ง เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อนี้ คณะผู้วิจัยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบบอลหิมะ (Snowball Sampling Technique) จากปราชญ์ ผู้อาวุโส ผู้ประกอบพิธีทรงผี รำผี นักดนตรีทะเลยมอญ เจ้าอาวาสวัดบางกระดี่ และผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมมอญ ทั้งที่อาศัยอยู่ในชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ ครูโรงเรียนวัดบางกระดี่ และนักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญด้านมอญศึกษา โดยกำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลไว้โดยสรุป ดังนี้

(๑) ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนและวัฒนธรรมมอญของชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ ต้องเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนไทยรามัญบางกระดี่มาตั้งแต่เกิด มีอายุไม่น้อยกว่า ๒๐ ปี ประกอบด้วยเพศหญิงและชายที่มีความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมประเพณีมอญอย่างลึกซึ้ง เป็นที่เคารพและยอมรับของคนในชุมชน และไม่เป็นผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิต ความจำ หรือความประพฤติต้องห้ามตามวัฒนธรรมมอญของคนในชุมชน

(๒) สำหรับผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมมอญ เป็นบุคคลทั้งเพศหญิงและชายที่มีความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมประเพณีมอญอย่างลึกซึ้ง มีผลงานวิจัย หรือมีผลงานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษาที่ได้รับการพิมพ์เผยแพร่ในแหล่งพิมพ์ซึ่งเป็นที่ยอมรับในมาตรฐานทางวิชาการในระดับชาติ

(๓) โดยผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดต้องไม่เป็นผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิต ความจำ หรือความประพฤติต้องห้ามตามวัฒนธรรมมอญของคนในชุมชน เต็มใจเข้าร่วมโครงการตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้นโครงการ

๓. การเก็บข้อมูล

คณะผู้วิจัย ใช้เครื่องมือวิจัยหลายประเภทเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ ประกอบด้วยเครื่องมือที่สำคัญ โดยสรุป ดังนี้

(๑) แนวการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Guideline) เพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมทั้ง ๗ สาขา

(๒) แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation Checklist) ๒ ชุด

(๒.๑) แบบสังเกตชุดแรก ใช้เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ทั้งในช่วงเวลาปกติ ได้แก่ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติในชีวิตประจำวันระดับครอบครัว เครือญาติ ละแวกบ้าน และชุมชน และปรากฏการณ์ที่เป็นเหตุการณ์สำคัญ หรือวิกฤตในชีวิต ตลอดจนประเพณี และพิธีกรรม ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาพิเศษต่างๆ ดังกล่าว โดยการสังเกตเฉพาะกิจกรรม พฤติกรรม และวัฒนธรรมมอญ

(๒.๒) แบบสังเกตชุดที่ ๒ ใช้เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลด้านพฤติกรรมการเรียนรู้ของเด็กนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการฯ

(๓) ตัวบทภาพยนตร์สารคดี (Screenplay) ใช้เพื่อเป็นแนวทางในการบันทึกภาพกิจกรรมลำดับเรื่องราว และเรียบเรียงบทบรรยาย

(๔) แนวการดำเนินกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning Guideline) ได้แก่ รายละเอียดของขั้นตอน แสดงลำดับของกระบวนการ กิจกรรม ใบบาง แนวทาง และรูปแบบการจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้

(๕) แบบบ้านมอญ ซึ่งออกแบบโดยปราชญ์และผู้รู้ของชุมชน

(๖) กรอบหลักสูตรท้องถิ่น ที่ได้รับการพิจารณาและเห็นชอบโดยผู้เชี่ยวชาญทางการจัดการศึกษา

(๗) ภาพถ่ายอาหารมอญ และร่างแบบอาหารมอญ เพื่อจัดทำตัวแบบอาหารมอญ (Model)

๔. ขั้นตอนและวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพในการศึกษารั้วนี้ ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์เรื่องเล่า (Narrative Analysis) และนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปของนวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์ การวิเคราะห์เนื้อหา มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อจำแนก แยกแยะ และแจกแจงข้อมูล ที่คณะผู้วิจัยเก็บรวบรวมมาได้จากภาคสนาม จัดลำดับของข้อมูล และขอบเขตของข้อมูลตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์การวิจัย วิเคราะห์แบบแผนเพื่อกำหนดและออกแบบโครงสร้างเนื้อหาอย่างละเอียด รวมทั้งระบุจุดเปลี่ยนแปลงของเนื้อหา ในแต่ละช่วงเวลาที่ทำการวิเคราะห์

ผลจากการวิเคราะห์เนื้อหา ช่วยให้เราสามารถกำหนดหัวเรื่อง หัวเรื่องย่อยและหัวข้อย่อย เพื่อกำหนดแนวทางการนำเสนอและพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ต่อไป ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญพอสรุปได้ ๕ ขั้นตอน ดังนี้

(๑) ถอดเทปบทสนทนา บทสัมภาษณ์ และข้อมูลที่ได้จากการสังเกต เนื้อความจากเอกสารจดหมายเหตุ ภาพถ่าย แผนที่ วัตถุทางวัฒนธรรม ฯลฯ

(๒) เรียบเรียงเนื้อหาให้อยู่ในรูปของร้อยแก้ว หรือเรียงความ หรือเรื่องเล่า

(๓) แยกแยะ และแจกแจง ออกเป็นเนื้อหา (Content) หรือแนวคิด (Concept)

(๔) จัดทำโครงร่างสารบัญช และหัวข้อต่างๆ ที่จะเขียน ระบุหัวเรื่อง หัวเรื่องย่อย หัวข้อย่อย โดยจำแนกตามตัวบท หัวข้อหลัก และหัวข้อรอง

(๕) อ่านเนื้อหาของข้อมูลตามหมวดย่อย แล้วรังสรรค์วิทยา ขึ้นมาเป็นปรากฏการณ์ที่ค้นพบ

(๖) เลือกกรอบแนวคิดทฤษฎีที่จะใช้ในการตีความ โดยในโครงการวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยเลือกใช้หลักการที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

(๖.๑) หลักนฤมิตนิยม (รังสรรค์วิทยา)

หลักนฤมิตนิยม (Constructionism) เป็นหลักการที่ให้ความสำคัญกับความคิดรวบยอดที่คณะผู้วิจัยสรุปออกมา โดยระบุเนื้อหาสำคัญที่สุดจากประเด็นที่ปรากฏจากการทำงานภาคสนาม แยกประเด็นออกเป็นข้อๆตามเนื้อหา เน้นคำหลัก คำสำคัญ สัญลักษณ์ เครื่องหมาย ฯลฯ เพื่อพัฒนานวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์

(๖.๒) หลักนัยนิยม (Interpretivism) เป็นหลักการที่คณะผู้วิจัยนำมาใช้เพื่อสืบค้นข้อมูลด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมทั้ง ๗ สาขา โดยใช้การตีความตามความจริงที่คาดว่าจะมีนัยยะตามเนื้อความที่ออกแบบไว้

(๖.๓) หลักสัญนิยม (Phenomenology) เป็นหลักการที่ประกอบด้วย เนื้อความที่ให้ความหมายไปในทางที่เป็นสัญญาณหรือปรากฏการณ์ว่าน่าจะตีความไปตามที่เห็นหรือที่ปรากฏนั้นๆ ได้แก่ เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ

หลังจากนั้น คณะผู้วิจัยจึงดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

(๗) เขียนกรอบแผนภูมิ (Diagram) ที่แสดงถึงความเชื่อมโยงของเนื้อหา

(๘) ระบุเนื้อหาสำคัญที่สุด ตีความตามความจริงที่คาดว่าจะมีนัยยะ ตีความเนื้อหาตามที่ได้เห็นหรือที่ปรากฏการณ์นั้นๆ ปรากฏขึ้น

(๙) นำเนื้อหาที่ได้จากการวิเคราะห์ ไปพัฒนาเป็นนวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์

(๑๐) ตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาโดยผู้แสดงทางสังคมที่เกี่ยวข้องแบบมีส่วนร่วม

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

๑. ข้อมูลทั่วไปชุมชนบางกระดี่

๑.๑ ประวัติความเป็นมา

ชุมชนไทยรามัญ (มอญ) บางกระดี่ ในงานวิจัยนี้หมายถึง ชุมชนไทยรามัญ (มอญ) ในหมู่ ๒ หมู่ ๘ และหมู่ ๙ แขวงแสมดำ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ชาวไทยรามัญซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนบางกระดี่ นิยมตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณริมสองฝั่งคลองสนามชัย

ชุมชนไทยรามัญบางกระดี่เป็นชุมชนเก่าแก่ ที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน สันนิษฐานว่าชุมชนบางกระดี่มีอายุไม่น้อยกว่า ๑๓๘ ปี ทั้งนี้ โดยพิจารณาจากปีที่ก่อสร้างวัดบางกระดี่ คือ ปี พ.ศ. ๒๔๒๐ หรือในช่วงเวลาประมาณต้นรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ เป็นชุมชนซึ่งมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญที่โดดเด่น เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางด้านโบราณสถาน และการระบุปีที่ก่อสร้าง

คำว่า “บาง” เป็นชื่อเรียกชุมชนของไทย ในอดีต พจนานุกรมไทย ราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายคำว่า “บาง” หมายความว่า ทางน้ำเล็กๆ ที่ไหลขึ้นลงตามระดับน้ำในแม่น้ำลำคลองหรือทะเล และยังหมายความว่า ตำบลบ้านที่อยู่หรือเคยอยู่ริม “บาง” หรือในบริเวณที่เคยเป็น “บาง” มาก่อน ส่วนคำว่า “บางกระดี่” ผู้อาวุโสของชุมชนให้ข้อสันนิษฐานที่สอดคล้องต้องกันว่า น่าจะมีที่มาจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชน ที่ในอดีตเคยเป็นบริเวณซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติอย่างมาก โดยเฉพาะในส่วนของแหล่งน้ำ ทำให้แหล่งน้ำธรรมชาติของชุมชนมีปลากระดี่ ซึ่งเป็นปลาน้ำจืดในสกุล *Trichopodus* ที่มีรูปร่างแบนข้าง ลักษณะคล้ายใบไม้ ส่วนหัวมีขนาดเล็ก ปลายปากเล็กค่อนข้างแหลม อาศัยอยู่ทั่วไปในแหล่งน้ำของชุมชน ผลการศึกษาพบว่า แม้ในปัจจุบันสภาพแหล่งน้ำจะเสื่อมโทรมลง และคุณภาพของน้ำในชุมชนจะสกปรกแลมีมลพิษเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังพบ ปลากระดี่ อาศัยอยู่ชุกชุมอยู่ในแหล่งน้ำธรรมชาติของชุมชนแห่งนี้

ภาพ ๔ ปลากระดี่ (Trichopodus Trichopterus “Blau”)

ที่มา: IGL-Archiv (๒๐๑๖)

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้อาวุโสและปราชญ์ของชุมชนพบว่า ชาวมอญในชุมชนมอญบางกระดี่ ไม่ได้อพยพตรงมาจากรัฐมอญในพม่า แต่เป็นการอพยพของชาวไทยเชื้อสายมอญที่เดินทางหรืออพยพต่อมาจากชุมชนอื่นๆ ของอาณาจักรสยามในอดีต โดยในอพยพเข้ามาก่อตั้งชุมชนในช่วงแรก มีมูลเหตุปัจจัยที่สำคัญ ๔ ประการคือ (๑) ถูกทางราชการเกณฑ์เข้ามาขุดลอกคลองสุนัขหอน และคลองที่อยู่ใกล้เคียงกันที่มีลักษณะตื้นเขิน และเมื่อเสร็จงานแล้ว สังเกตเห็นสภาพทั่วไปของชุมชนในขณะนั้นน่าอยู่อาศัย จึงตัดสินใจตั้งรกรากอยู่ในบริเวณที่ต่อมาเป็นที่ตั้งของชุมชนแห่งนี้เรื่อยมา (๒) กลุ่มชาวนครราชสีมาที่รับราชการทหารเรืออยู่แถบบางไผ่ไก่อ หรือวัดประดิษฐาราม เขตธนบุรี ในอดีต ด้วยความยากลำบากในการรับราชการ จึงหลบหนีทหารและเข้ามาแอบซ่อนตัวอยู่ในชุมชน ก่อนตั้งรกรากอยู่เป็นการถาวรต่อมา (๓) ชาวมอญจากเกาะเกร็ด ปทุมธานีที่ล่องเรือผ่านมาเพื่อค้าขายพิน และเห็นทำเลเหมาะสมจึงกลับไปอพยพครอบครัวเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นการถาวร และ (๔) กลุ่มชาวมอญจากชุมชนอื่นๆ ที่อพยพเข้ามาอาศัยในชุมชนแห่งนี้ เนื่องจากสมรสกับหญิงชาวมอญในชุมชนบางกระดี่

ภาพ ๕ การขุดลอกคลองของชุมชนบางกระดี

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘), ต้นฉบับ “ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี”

โดยผู้อาวุโสของชุมชนเล่าว่า บรรพบุรุษของชาวมอญบางกระดี อพยพมาจากชุมชนมอญในแหล่งต่างๆ ในภาคกลางของสยามในอดีต อาทิ จากจังหวัดสมุทรสาคร สมุทรปราการ และนนทบุรี โดยเส้นทางอพยพที่สำคัญของชาวมอญจากชุมชนอื่นที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงสู่ชุมชนบางกระดี ได้แก่ การอพยพของชาวมอญจากชุมชนบางไส้ไก่ ธนบุรี ซึ่งเข้ามารับราชการตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น หรือในช่วงรัชกาลที่ ๑-๓ และมีความเชี่ยวชาญด้านการต่อเรือหลวง ซึ่งเรือหลวงในอดีตเคยตั้งอยู่ที่บริเวณสะพานพระราม ๖ ในปัจจุบัน ต่อมาเมื่อเรือหลวงถูกย้ายมาที่คลองบางกอกใหญ่ หรือคลองบางหลวง และได้มีการก่อตั้งเป็นชุมชนขึ้น จึงมีการใช้เส้นทางอพยพผ่านเข้ามาทางคลองด่านหรือคลองสนามชัยในปัจจุบัน ก่อนอพยพเข้าสู่ชุมชนบางกระดี นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวอ้างถึงการอพยพเข้ามาของชาวมอญจากชุมชนปากลัด อำเภอยะประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ผ่านทางคลองด่านนี้ด้วยเช่นกัน เนื่องจากคลองนี้เชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีน

ทั้งนี้ นามสกุลที่พบมากของชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี ได้แก่ มะคนมอญ ประเสริฐสังข์ทอง ศรีสำแดง ปุ๋งบางกระดี แก่นแดง เตียบ่ล และมอญตะ การก่อตั้งชุมชนที่ยาวนานเป็นระยะเวลาถึง ๑๓๘ ปี ทำให้ชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับ

ชุมชนไทยอื่นๆ ทำให้มีการผสมผสาน และกลืนกลาย ระหว่างวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมมอญอย่างกว้างขวาง ทั้งในด้านการดำเนินชีวิต อาทิ ภาษา การแต่งกาย อาหาร และด้านสถาปัตยกรรม ได้แก่ การก่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย

อย่างไรก็ตาม ความเข้มแข็งของวัฒนธรรมมอญ ของชาวชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ ที่ได้รับการสืบทอดต่อเนื่องกันมา ทำให้ในปัจจุบัน ชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ ยังมีการอนุรักษ์ สืบสาน และทำนุบำรุงวัฒนธรรมมอญสืบเนื่องจนถึงปัจจุบันนี้

๑.๒ สภาพทั่วไปทางภูมิศาสตร์

๑.๒.๑ ทำเลที่ตั้ง

ชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ เป็นชุมชนในพื้นที่เขตบางขุนเทียน จังหวัดกรุงเทพมหานคร ซึ่งแบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๒ แขวง คือ แขวงแสมดำ และแขวงท่าข้าม พื้นที่ของเขตบางขุนเทียนส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มมีเนื้อที่ ๑๒๓.๒๖ ตารางกิโลเมตร โดยมีพื้นที่ติดทะเลในแขวงท่าข้าม เป็นระยะทางยาวประมาณ ๕ กิโลเมตร เส้นทางคมนาคมที่สำคัญ ได้แก่ เส้นทางน้ำ อาทิ คลองสนามชัย คลองหวักระปือ คลองพิทยาลงกรณ์ คลองขุนราชพินิจใจ คลองเสาธง และคลองประมง เส้นทางบก ได้แก่ ถนน โดยถนนสายสำคัญประกอบด้วย ถนนพระรามที่ ๒ ถนนบางขุนเทียน-ชายทะเล ถนนบางขุนเทียน และถนนวงแหวนรอบนอก

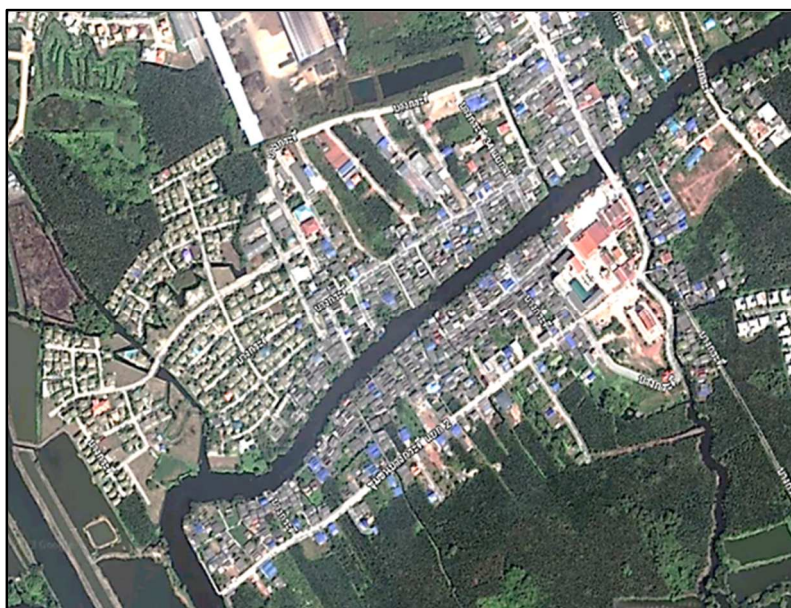
ชุมชนไทยรามัญ บางกระดี่ ตั้งอยู่ระหว่างบ้านหวักระปือกับบ้านหวัระหาน แขวงแสมดำ เขตบางขุนเทียน จังหวัดกรุงเทพมหานคร อาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับกลุ่มบ้านซอยบางกระดี่ ๒๔ และถนนพระราม ๒ ทิศใต้ติดต่อกับหมู่ ๖ แนวป่าจากและชายฝั่งทะเล ทิศตะวันออกติดต่อกับหมู่ ๙ และคลองลิง และทิศตะวันตกพื้นที่หมู่ ๒ ติดต่อกับคลองบางขุน และพื้นที่หมู่ ๙ ติดคลองกำพร้าว จังหวัดสมุทรสาคร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบริมฝั่งคลอง ที่น้ำท่วมถึงและมีสภาพเป็นป่าชายเลนประเภทป่าจาก สภาพโดยทั่วไปยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ ทางตอนเหนือของชุมชนเป็นที่ดอนตอนกลาง เป็นพื้นที่น้ำท่วมถึง อยู่ในลุ่มน้ำคลองสนามชัย ซึ่งสภาพแผ่นดินทรุดต่ำลงทุกปี

สภาพภูมิศาสตร์โดยทั่วไปของพื้นที่ชุมชนชาวไทยรามัญ บางกระดี่ มีสภาพเป็นพื้นที่ลุ่มริมฝั่งคลองและที่ดินป่าชายเลน ในปัจจุบัน ยังคงมีป่าจากและป่าน้ำเค็มปกคลุมหนาที่บริเวณด้านหลังของชุมชน สภาพดินโดยทั่วไปมีลักษณะเป็นดินเหนียวและดินโคลนที่มีน้ำทะเลหนุนท่วมถึงทุกปี ปัจจุบันคลองสนามชัย คนในชุมชนใช้เป็นเส้นทางสัญจรแต่เพียงประการเดียว ไม่ได้ใช้น้ำในคลองเพื่อการอุปโภคบริโภคอีกต่อไป ด้วยเหตุผลหลัก ๒ ประการ ประการแรก เนื่องจากชุมชนมีระบบน้ำประปาจากส่วนกลางเข้าถึงแล้ว ราคาไม่แพงเกินไป คุณภาพน้ำมีความเหมาะสมในการใช้ และมีความสะดวกกับประการที่สอง ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยรอบชุมชน ทำให้พื้นที่โดยรอบถูกใช้เพื่อการอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้น และภาครัฐยังขาดมาตรการที่เหมาะสมในการกำกับดูแล ทำให้มีน้ำเสียถูก

ระบายเข้ามาในคลองสนามชัยเพิ่มขึ้น จนเกิดการปนเปื้อน นอกจากนี้ พื้นที่ทางด้านทิศเหนือของคลองสนามชัย ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่ทำนา ในปัจจุบัน ได้กลายเป็นพื้นที่ก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมและหมู่บ้านจัดสรรหมดแล้ว เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่อยู่ใกล้ชิดกับปริมณฑล คนในเมืองจำนวนหนึ่ง จึงย้ายออกมาเพื่อหาซื้อที่อยู่อาศัยในพื้นที่รอบนอกและปริมณฑลเพิ่มมากขึ้น จึงเกิดน้ำเสียจากครัวเรือนไหลลงในลำคลองเพิ่มขึ้น ผสมกับคนในชุมชน ยังนิยมทิ้งขยะและของเสียต่างๆ ลงในลำคลอง ทำให้สภาพลำคลองในปัจจุบันมีความสกปรก ไม่เหมาะกับการอุปโภคและบริโภคอีกต่อไป

อาณาเขตของชุมชนไทยรามัญ (มอญ) บางกระดี่ มีแนวติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง ดังต่อไปนี้

- ทิศเหนือ พื้นที่หมู่ ๒	ติดกับพื้นที่กลุ่มบ้านซอยบางกระดี่ ๒๔
- ทิศใต้ พื้นที่หมู่ ๘	ติดกับแนวตะวันออก หมู่ ๙ ติดกับคลองลิง
- ทิศตะวันออก พื้นที่หมู่ที่ ๒	ติดถนนบางกระดี่ หมู่ ๘ จดคลองชัยยศ
- ทิศตะวันตกพื้นที่หมู่ ๒	ติดกับคลองบางขนุน ส่วนพื้นที่ หมู่ ๙
	ติดกับพื้นที่คลองกำพร้าว

ภาพ ๖ แผนที่แสดงที่ตั้งของชุมชนบางกระดี่

ที่มา: Google map (๒๐๑๕)

๑.๒.๒ การคมนาคม

ในปี พ.ศ.๒๕๕๙ การเดินทางเข้าสู่ชุมชนชาวไทยรามัญ (มอญ) บางกระดี่ ทำได้ ๒ เส้นทางหลักคือ เส้นทางบกโดยใช้เส้นทางหลักจากถนนพระรามที่สอง (ธนบุรี-ปากท่อ) ถึงกิโลเมตรที่ ๑๑

เลี้ยวซ้ายแยกเข้าสู่ ถนนบางกระบือซึ่งความยาวของถนนเส้นนี้ประมาณ ๓ กิโลเมตรจากตัวถนนใหญ่ ที่เพิ่งสร้างเสร็จในปี พ.ศ.๒๕๕๖ ได้ขยายขนาดกว้างมากขึ้นจาก ๒ ช่องทางเป็นถนน ๔ ช่องทาง ข้ามคลองสนามชัยจึงจะถึงวัดบางกระบือและสามารถเดินเข้าไปในชุมชนได้ มีรถสองแถวเล็กหรือมอเตอร์ไซด์รับจ้างเข้าถึงชุมชน

อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดด้านขนาดของถนนเข้าออกชุมชนด้านใน ทำให้จำนวนรถยนต์ในชุมชนยังมีไม่มาก คนในชุมชนจำนวนมาก นิยมเดินทางด้วยรถมอเตอร์ไซด์ รถรับจ้าง รถไฟ และรถสาธารณะอื่นๆ ในปัจจุบัน ถนนภายในชุมชน ได้ถูกปรับเปลี่ยนจากทางเดินคอนกรีตแคบๆ ที่สามารถเดินสวนกันได้ เป็นเส้นทางคอนกรีตขนาดใหญ่ขึ้น ที่รถมอเตอร์ไซด์สามารถแล่นผ่านไปได้ นอกจากนี้ ยังมีถนนคอนกรีตจากวัดบางกระบือมาถึงกลางชุมชนบางกระบือ หมู่ ๘ รถยนต์สามารถแล่นเข้าถึงบ้านพักอาศัยบางส่วนแล้ว ทำให้คนในชุมชนเกิดความนิยมซื้อรถยนต์ส่วนบุคคลเพิ่มมากขึ้น

ภาพ ๗ สภาพถนนในชุมชนบางกระบือ

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

โดยสรุป การคมนาคมผ่านเส้นทางต่างๆทาง เพื่อเข้าสู่ชุมชน มีเส้นทางหลักที่สำคัญ ดังนี้

(๑) เส้นทางรถโดยสารประจำทาง

การเดินทางทางบก โดยใช้เส้นทางถนนพบว่า ถนนบางกระบือได้ก่อสร้างและขยายเสร็จเมื่อปลายปี พ.ศ.๒๕๕๖ เป็นถนนปูนซีเมนต์ มีขนาดใหญ่ ๔ ช่องทางรถยนต์ ทำให้การเดินทางเข้าออกชุมชนสามารถกระทำได้อย่างสะดวก และมีการเปลี่ยนแปลงชื่อซอยเดิมบนถนนบางกระบือ เป็นซอยบางกระบือ แล้วตามด้วยลำดับเลขที่ซอย เพื่อความสะดวกในการจดจำ ซึ่งเส้นทางดังกล่าวนี้ สามารถเดินทางด้วยรถประจำทางสาธารณะได้แล้ว ประกอบด้วย

รถประจำทางสาย ๑๐๕ จากทำนาคลองสานไปมหาชัยเมืองใหม่ ผ่านศูนย์การค้าเซ็นทรัลพระราม ๒ ข้ามสะพานสมุทรสาครไปประมาณ ๑ กิโลเมตร ถึงปากทางเข้าถนนบางกระบือ จากปาก

ทางถนนบางกระบือ เดินทางต่อด้วยรถสองแถวสีแดง สายโลตัส-พระราม ๒-วัดบางกระบือ ถึงชุมชนบางกระบือได้

รถประจำทางสาย ๖๘ จากบางลำพู ไปมหาชัยเมืองใหม่ ผ่านศูนย์การค้าเซ็นทรัลพระราม ๒ ข้ามสะพานสมุทรสาครไปประมาณ ๑ กิโลเมตร ถึงปากทางเข้าสู่ถนนบางกระบือ โดยชุมชนบางกระบือ ซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายของการศึกษาวิจัยนี้ ตั้งอยู่สุดถนนบางกระบือ ที่วัดบางกระบือ โดยระยะทางถนนบางกระบือประมาณ ๔ กิโลเมตร นอกจากรถประจำทางสาธารณะ ชาวชุมชนบางกระบือนิยม เดินทางด้วยรถสองแถวสีแดง สายโลตัสพระราม ๒ ถึงวัดบางกระบือ

รถประจำทางสาย ๑๔๐ จากอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ-มหาชัยเมืองใหม่ ผ่านศูนย์การค้าเซ็นทรัลพระราม ๒ ข้ามสะพานสมุทรสาคร ประมาณ ๑ กิโลเมตร ถึงปากทางเข้าถนนบางกระบือ จากปากทางถนนบางกระบือ เข้าสู่ชุมชน เดินทางด้วยรถสองแถวสีแดงสายโลตัสพระราม ๒ ถึงวัดบางกระบือ

สำหรับรถสองแถวสีแดงสายโลตัส พระราม ๒ ถึงวัดบางกระบือ มีจำนวน ๒๕ คัน ให้บริการตั้งแต่เวลา ๐๕.๐๐ น. ถึงเวลา ๒๒.๐๐ น.

(๒) เส้นทางรถยนต์ส่วนบุคคล

ประกอบด้วยเส้นทางสายสำคัญ ๓ สายหลัก สายแรก ได้แก่ เส้นทางสายทางด่วนบางนา-ดินแดง แยกเข้าถนนดาวคะนอง ผ่านเซ็นทรัลพระราม ๒ ข้ามสะพาน มุ่งหน้าไปทางสมุทรสาคร เข้าสู่ถนนสายพระราม ๒ จากสะพาน ข้ามไปประมาณ ๑ กิโลเมตร ถึงปากทางเข้าถนนบางกระบือ เดินไปจนสุดทางความยาวประมาณ ๔ กิโลเมตรถึงวัดบางกระบือ และเดินเท้าเข้าสู่ชุมชนบางกระบือได้เลย

เส้นทางสายที่ ๒ ได้แก่ เส้นทางถนนบรมราชชนนี แยกเข้าถนนกาญจนาภิเษก ผ่านบางแค ห้างสรรพสินค้าแมคโคร บางบอน เข้าสู่ถนนวงแหวนแยกไปถนนพระราม ๒ ประมาณ ๑ กิโลเมตร ถึงทางเข้าถนนบางกระบือ

เส้นทางรถยนต์สายที่ ๓ ได้แก่ เส้นทางมหาชัยเมืองใหม่ เข้าสู่ถนนพระราม ๒ ตรงไปกลับรถที่ใต้สะพานสมุทรสาคร วกกลับเข้าถนนพระราม ๒ ฝั่งขาออก ตรงไปอีกประมาณ ๑ กิโลเมตร จะถึงปากทางเข้าถนนบางกระบือ

(๓) เส้นทางเรือ

การเดินทางโดยเส้นทางน้ำ ใช้เส้นทางติดต่อคลองสนามชัย สามารถเดินทางไปยังกรุงเทพมหานคร ผ่านคลองด่านและคลองบางกอกน้อย เพื่อเดินทางไปยัง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ผ่านคลองบางโพธิ์และคลองบางมด นอกจากนี้ ในอดีตการเดินทางเส้นทางเรือโดยใช้คลองมหาชัย สามารถเดินทางไปยังจังหวัดสมุทรสาครได้ ทำให้การติดต่อสัมพันธ์กันกับญาติพี่น้อง และเพื่อนร่วมชาติพันธุ์มอญสามารถกระทำได้โดยสะดวก อย่างไรก็ตามพบว่า ในปัจจุบัน คนในชุมชนไม่นิยมใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำในการสัญจรต่อไปแล้ว เนื่องจากมีข้อจำกัดเรื่องประตูน้ำที่ถูกสร้างขึ้น ที่มีเวลาปิดเปิดไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ใช้เส้นทางดังกล่าวในการคมนาคม

แต่อย่างไรก็ตามพบว่า ยังมีการใช้เป็นเส้นทางน้ำในการลำเลียงตับจาก หรือ ขนส่งอาหารทะเลจากปากอ่าวไปยังตลาดในชุมชนต่างๆ ที่ติดกับลำคลองหรือบริเวณใกล้เคียงอยู่บ้าง แม้การคมนาคมจะไม่หนาแน่นเช่นในอดีต ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ในปัจจุบันนี้ คนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่นิยมเดินทางโดยใช้เส้นทางน้ำอีกต่อไปแล้ว แต่จะเลือกใช้เส้นทางบก เดินทางด้วยรถยนต์หรือรถประจำทางสาธารณะ มากกว่าเดินทางโดยเรือ เพราะเห็นว่ามีความสะดวกและรวดเร็วกว่า

จากการศึกษาพบว่า ทุกวันนี้ หากต้องการใช้เรือในการเดินทางในเส้นทางน้ำ จะต้องว่าจ้างเรือเป็นกรณีพิเศษ เนื่องจากไม่มีเรือโดยสารวิ่งประจำแล้ว และคนในชุมชนเกือบทั้งหมด ไม่มีเรือไว้ใช้ส่วนตัว โดยเส้นทางน้ำที่มีอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ สายคลองด่าน คลองบางกอกน้อย-มหาชัย แต่อย่างไรก็ตาม การใช้เส้นทางนี้ก็จะพบกับความไม่สะดวกหลายประการ เนื่องจากในปัจจุบันนี้ หน่วยงานภาครัฐได้มีการสร้างประตูกันหลายแห่ง อาทิ ประตูกันน้ำคลองด่าน ที่บริเวณหัวกระบือ ประตูน้ำแก้มลิงบริเวณวัดโคก ประตูน้ำแก้มลิงบริเวณวัดโคก และประตูน้ำคลองเกาะโพธิ์แสมดำ ดังนั้น หากคนในชุมชนมีความประสงค์จะเดินทางโดยทางเรือ จะต้องสอบถามเวลาในการเปิดปิดประตูกันน้ำเหล่านี้จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งนับว่าไม่ค่อยสะดวกนัก

สำหรับเส้นทางเดินเรือหลักภายนอกชุมชนบางกระบือมี ๓ เส้นทาง เส้นทางแรก ได้แก่ เส้นทางระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับชุมชนบางกระบือ โดยเดินทางจากท่าช้าง และท่าศูนย์การทองเที่ยวกรุงเทพมหานคร บริเวณใต้สะพานพระปิ่นเกล้า ผ่านประตูน้ำที่หัวกระบือเข้าสู่คลองสนามชัย และเข้าสู่ชุมชนมอญบางกระบือ

เส้นทางที่สอง ได้แก่ เส้นทางจากบางขุนเทียนชายทะเล-ลำคลองสหกรณ์แสมดำ ผ่านประตูน้ำคลองเกาะโพธิ์ เข้าสู่คลองสนามชัย และชุมชนมอญบางกระบือ

เส้นทางที่สาม ได้แก่ แม่น้ำท่าจีน บริเวณคลองมหาชัย ผ่านประตูน้ำโครงการแก้มลิง ย่านวัดโคก เข้าสู่คลองสนามชัย และเข้าสู่ชุมชนมอญบางกระบือ

(๔) เส้นทางรถไฟ

การเดินทางโดยรถไฟเข้าสู่ชุมชนบางกระบือ กระทำได้โดยใช้สายวงเวียนใหญ่-มหาชัย แล้วลงที่สถานีรางโพธิ์ หลังจากนั้นจึงเดินเท้าจากสถานีต่อไปอีกประมาณ ๒๐๐ เมตร ถึงถนนพระราม ๒ ฝั่งตรงข้ามถนนบางกระบือ เดินข้ามสะพานลอยถนนพระราม ๒ เข้าสู่ถนนบางกระบือ แล้วจึงนั่งรถสองแถวเข้าสู่ชุมชน หรืออาจเลือกเหมารถรับจ้างจากถนนพระราม ๒ ไปกลับรถบริเวณใต้สะพานสมุทรสาคร เข้าสู่ถนนบางกระบือ แล้วตรงไปที่วัดบางกระบือได้เลย

๑.๓ แหล่งน้ำธรรมชาติ

ชุมชนบางกระดี่ เป็นชุมชนเก่าแก่ที่ถูกรายล้อมด้วยสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลน และแหล่งน้ำธรรมชาติ อาทิ คู คลอง ต่างๆ จึงมีพรรณไม้หายาก พืชสมุนไพร และความหลากหลายทางชีวภาพ โดยมีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญ ดังนี้

๑.๓.๑ คลองสนามชัย

คลองสนามชัย หรือคลองด่าน เป็นคลองที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า ช่วงที่เรียกว่า คลองบางหลวง หรือคลองบางกอกใหญ่ ลงไปทางทิศใต้สู่แม่น้ำท่าจีน ที่เขตจังหวัดสมุทรสาคร มีความยาวประมาณ ๓๕๔ กิโลเมตร ไหลผ่านไปทางแขวงบางค้อ บางขุนเทียน จอมทอง บางมด ท่าข้าม และแสมดำ เขตบางขุนเทียน เชื่อมต่อกับคลองมหาชัย เข้าไปในเขตเมืองสมุทรสาคร ช่วงแรกของคลองด่านเชื่อมกับคลองบางหลวง เรียกว่า คลองด่าน ช่วงกลางไหลผ่านเขตกรุงเทพฯ ไปจรดเขตสมุทรสาคร เรียกว่า คลองสนามชัย และช่วงปลายอยู่ในเขตจังหวัดสมุทรสาคร เรียกว่า คลองมหาชัย

ในอดีต คลองด่าน คือเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ เพื่อเดินทางออกทะเล ทั้งในยามสงครามและยามสงบ เพื่อการสัญจรและทำการค้า จากการศึกษาพบว่า ในปี พ.ศ.๒๐๘๕ สมเด็จพระไชยราชาธิราช แห่งกรุงศรีอยุธยา ได้โปรดให้ขุดคลองเพื่อเป็นเส้นทางลัด จากแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปัจจุบัน จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิประเทศ แบ่งออกเป็นบางกอกกับเมืองธนบุรี ทำให้แม่น้ำเจ้าพระยาที่ถูกตัดขาด เกิดเปลี่ยนเส้นทาง เนื่องจากแม่น้ำมีลักษณะตื้นเขิน จนในที่สุดได้แปรสภาพกลายเป็นลำคลอง ได้แก่ คลองบางกอกน้อย และคลองบางกอกใหญ่ หรือคลองบางหลวง และคลองเหล่านี้ ได้ถูกใช้เป็นเส้นทางออกสู่ทะเลเรื่อยมา

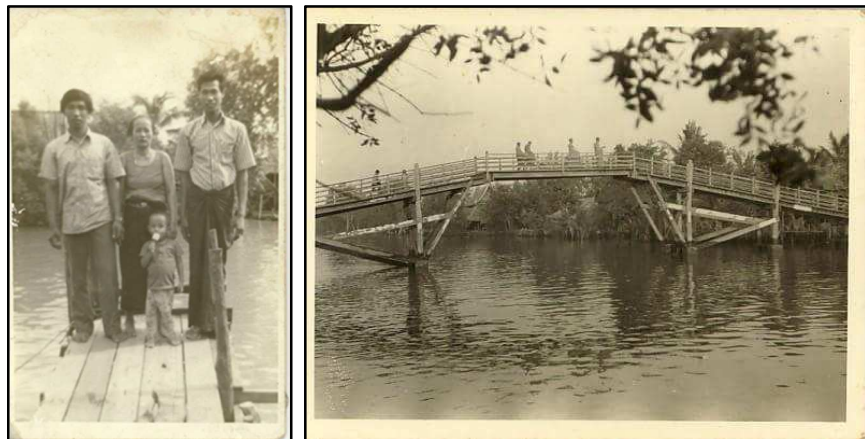
ประมาณปี พ.ศ.๒๓๗๑ หรือประมาณรัชกาลที่ ๓ พระยาโชฎีกราชเศรษฐี ได้รับมอบหมายให้เป็นแม่กองขุดคลองด่านและคลองอื่นๆ ที่ตื้นเขิน พร้อมทั้งสร้างป้อมปราการในเขตเมืองสมุทรสาครขึ้น จึงจ้างคนงานชาวจีนที่มีฝีมือในการขุดคลองมาทำงาน ส่วนชาวมอญที่มีฝีมือในการเผาอิฐ ก็ถูกเกณฑ์มาเพื่อการก่อสร้างครั้งนั้นเช่นเดียวกัน ผลกระทบจากแนวนโยบายดังกล่าว ทำให้เกิดการอพยพของชาวจีนและชาวมอญจำนวนมากเข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณชุมชนบางกระดี่ในปัจจุบัน

ภาพ ๘ คลองสนามชัย ช่วงที่ไหลผ่านชุมชนบางกระดี่

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

โดยคลองสนามชัย ช่วงที่ไหลผ่านชุมชนบางกระดี่ หมู่ ๘ จนถึงเขตที่ติดต่อกับจังหวัดสมุทรสาคร มีชุมชนเรียงรายตั้งอยู่สองฝั่งคลอง สลับกับป่าชายเลนเป็นระยะๆ สภาพของป่าชายเลนในปัจจุบัน ยังคงมีความหลากหลายของพรรณไม้ อาทิ ลำพู ลำแพน และมีสัตว์ต่างๆ อาทิ หิ่งห้อย นกน้ำ และปลาหลากหลายชนิดอาศัยอยู่

ภาพ ๙ ชาวชุมชนบางกระดี่ บริเวณหัวสะพาน คลองสนามชัยเมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๕๐๐

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘), ตันฉบบ “ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่”

๑.๓.๒ คลองลิง

คลองลิง เป็นคลองขุด ที่มีเป้าหมายเพื่อลำเลียงผลผลิตจากสวน จากป่า และจากนาเข้ามายังชุมชน โดยคลองนี้เริ่มต้นมาจากปลายชุมชนบางกระดี่หมู่ ๙ อ้อมมาด้านหลังชุมชน จนกระทั่งไปจดคลองบางกระดี่ บริเวณศาลเจ้าพ่อกลางทุ่ง มาบรรจบกับชุมชนบางกระดี่ หมู่ ๘ และเชื่อมต่อไปกับคลองย่อย และคลองอื่นๆ ไปจนถึงเขตสมุทรสาคร ไปพบกับคลองโคกขาม และทะเลกรุงเทพฯ โดยคลองลิงมีความกว้างประมาณ ๓-๕ เมตร แต่ความกว้างของลำคลองไม่เท่ากันตลอดสาย แปรเปลี่ยนไปตามสภาพทางกายภาพ แต่สองฝั่งคลองยังคงมีพรรณไม้จำนวนมาก อาทิ ต้นจาก ลำพู ตะบูน แสม ต้นตาลุ่ม โกงกาง ชะคราม เหงือกปลาหมอ ประทล่ โพทะเล เป็นต้น และสัตว์นานาชนิด อาทิ หิงห้อย ตัวเงินตัวทอง ลิงแสม นกน้ำ

๑.๔ สภาพสังคมประชากร

๑.๔.๑ จำนวนและคุณลักษณะทั่วไป

ชาวชุมชนบางกระดี่ส่วนใหญ่ เป็นคนเชื้อชาติไทยรามัญ (มอญ) โดยกำเนิด จากการสำรวจสำนักบริหารทะเบียน กรมการปกครอง เขตบางขุนเทียน ปี พ.ศ.๒๕๕๖ พบว่ามีจำนวนประชากรทั้ง ๓ หมู่บ้าน จำนวน ๖,๒๒๕ คน ๑,๗๒๒ ครั้วเรือน โดยหมู่ที่ ๒ มีจำนวนประชากร ๓,๗๒๒ คน ๑,๒๑๓ ครั้วเรือน เป็นเพศชาย ๑,๘๑๙ คน และเพศหญิง ๑,๙๐๓ คน ชุมชนบางกระดี่หมู่ ๒ หรือชุมชนเจริญสุข ๒ จัดเป็นชุมชนประเภทชานเมือง ได้รับการประกาศจัดตั้งเป็นชุมชนตามระเบียบกรุงเทพมหานครเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๕

ชุมชนบางกระดี่หมู่ที่ ๘ หรือชุมชนเจริญสุข ๔ มีจำนวนประชากร ๑,๓๓๗ คน ๓๓๖ ครั้วเรือน เป็นเพศชาย ๖๓๖ คน และเพศหญิงจำนวน ๗๐๑ คน จัดเป็นชุมชนประเภทชานเมือง ที่ได้รับการประกาศจัดตั้งเป็นชุมชนตามระเบียบกรุงเทพมหานครเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๕ เช่นเดียวกับชุมชนบางกระดี่หมู่ ๒

ชุมชนบางกระดี่หมู่ที่ ๙ มีจำนวนประชากร ๑,๑๖๖ คน ๑๗๓ ครั้วเรือน เป็นเพศชาย ๔๖๕ คน และเพศหญิง ๗๐๑ คน จัดเป็นชุมชนประเภทชานเมือง ที่ได้รับการประกาศจัดตั้งเป็นชุมชนตามระเบียบกรุงเทพมหานครเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๕ เช่นเดียวกับชุมชนบางกระดี่หมู่ ๒ และหมู่ ๘

ภาพ ๑๐ หนุ่มและสาวบางกระดี เมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๕๐๐

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘), ต้นฉบับ “ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี”

๑.๔.๒ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

สภาพความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวไทยรามัญ (มอญ) ในชุมชนบางกระดี มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติสูง กล่าวคือ มีความผูกพัน ความสามัคคี และมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนในที่ มีสายตระกูล หรือสายผีเดียวกันอย่างแน่นแฟ้น ลักษณะครอบครัวในชุมชนบางกระดี ส่วนใหญ่ยังคงเป็นครอบครัวแบบขยาย ประกอบด้วย ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ พี่ น้อง อาศัยอยู่รวมกันในบ้านหลังใหญ่ บางครั้งเมื่อสมาชิกคนใดแต่งงานมีครอบครัวแล้ว ก็ยังไม่แยกบ้านออกไป ทั้งนี้ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า ในบางกรณีเป็นเพราะปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดรูปแบบการก่อตั้งครอบครัวด้วยเช่นกัน เนื่องจากพบว่าในบางครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ได้เกิดค่านิยมการแยกออกไปปลูกบ้านใหม่ โดยเฉพาะในกรณีที่ พ่อแม่มีที่ดินและโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินให้ คู่สมรสใหม่จึงเคลื่อนย้ายครัวออกไปปลูกและอาศัยในบ้านหลังใหม่ ในบริเวณที่ดินที่พ่อแม่ยกให้ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ้านเดิมของพ่อแม่ ยกเว้นในกรณีของบางครอบครัว ที่มีความจำเป็นทางเศรษฐกิจและหน้าที่การงาน เช่น สถานที่ทำงานอยู่ห่างไกลจากชุมชน แต่งานกับคนชาติพันธุ์อื่นๆ ที่ไม่ใช่มอญ พ่อแม่หรือตนเองไม่มีที่ดินในชุมชนที่จะปลูกหรือขยายที่พักอาศัย สำหรับสมาชิกใหม่ของครอบครัวได้

โดยพบว่า กลุ่มเยาวชนหรือวัยแรงงานชาวไทยรามัญรุ่นใหม่ของชุมชนบางกระดี ที่ออกไปศึกษาในสถาบันการศึกษานอกชุมชน หรือประกอบอาชีพในสถานประกอบการนอกชุมชน หรือที่แต่งงานออกเรือนไปกับคนนอกชุมชน นิยมย้ายออกไปอาศัยอยู่กับครอบครัวใหม่ภายนอกชุมชน เข้าหรือซื้อที่อยู่อาศัยของตนเองนอกชุมชนเพิ่มมากขึ้น

แต่อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อมีเทศกาลหรือวันสำคัญทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเทศกาลสำคัญๆ เช่น วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ หรือเทศกาลงานบุญต่างๆ หรือเมื่อมีโอกาสหรือวันสำคัญของคนในครอบครัวเดิม อาทิ วันเกิด การแต่งงาน การตาย หรือการเจ็บป่วย สมาชิกในครอบครัวที่ย้ายออกไปอาศัยนอกชุมชนเหล่านี้ ก็ยังนิยมกลับมาเยี่ยมเยียนกัน หรือครอบครัวเดิมที่ยังอาศัยอยู่ในชุมชนบางกระดี เมื่อมีงานเทศกาลสำคัญ เช่น สงกรานต์ ก็ยังนิยมมอฐหมายให้สมาชิกในครอบครัว นำขนมจากเทศกาล อาทิ กะละแม ข้าวแช่ ไปส่งมอบให้แก่สมาชิกในครอบครัวที่ย้ายออกไปอาศัยอยู่ที่อื่นโดยสม่ำเสมอ

ภาพ ๑๑ งานวันสงกรานต์ ชุมชนบางกระดี พ.ศ.๒๕๕๖

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๖)

ในปัจจุบัน ค่านิยมเรื่องผู้ชายเป็นใหญ่ ของชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี ยังมีอิทธิพลต่อระบบคุณค่า สถานภาพทางสังคมและค่านิยมทางสังคมของคนในชุมชนอย่างกว้างขวาง ค่านิยมนี้มีอิทธิพลต่อระบบความสัมพันธ์ของบุคคล ทั้งในระดับครอบครัวและในระดับชุมชน ในระดับครอบครัว จะเห็นได้จาก การยึดหลักการพ่อผู้อาวุโสเป็นผู้ดูแลครอบครัว และในระดับชุมชน จะพบกรณีการแต่งตั้งผู้อาวุโสชายเป็นผู้นำกลุ่ม หรือผู้นำในการดำเนินกิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมตามความเชื่อ หรือการประกอบพิธีกรรมในเทศกาลสำคัญตามประเพณีต่างๆ

(๑) สายตระกูลและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

ชาวมอญ มีความภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ของตน ชาวมอญในประเทศไทย เริ่มมีนามสกุลใช้ตามพระราชบัญญัตินามสกุล ที่ประกาศใช้เมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๖ เป็นที่น่าสังเกตว่า นามสกุลของชาวมอญ มักสะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์มอญ นามสกุลของชาวมอญในประเทศไทยถูกตั้งขึ้นตามลักษณะทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ๓ ประการ คือ ประการแรก นำคำในภาษามอญมาตั้งเป็นนามสกุล ประการที่สอง ได้แก่ การนำคำว่า “หงส์” มาใส่เป็นนามสกุล เนื่องจากชาวมอญเชื่อว่า หงส์เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ประจำชนชาติมอญ หรือ “หงสาวดี” เป็นอดีตเมืองหลวงของอาณาจักรมอญ และประการ

สุดท้าย ได้แก่ นำคำว่า “มอญ” หรือ “รามัญ” มาใส่ไว้ในนามสกุล ได้แก่ มะคนมอญ มอญตะ นอกจากนี้การตั้งนามสกุลตามแนวทางข้างต้น การศึกษาค้นคว้าพบว่า นามสกุลของชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ ยังมีการนำชื่อย่านที่อยู่มาตั้งเป็นนามสกุลด้วย เช่น ปุงบางกระดี่ โดยนามสกุลที่พบมาก ได้แก่ มะคนมอญ ประเสริฐ สังข์ทอง ศรสำแดง ปุงบางกระดี่ แก่นแดง มอญตะ และสมบุญ ตามลำดับ ซึ่งนามสกุลเหล่านี้ พบมากในชุมชนไทยรามัญแถบสมุทรสาครด้วยเช่นกัน

ภาพ ๑๒ หงส์ สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ประจำชนชาติมอญ หน้าศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ และวัดในหมู่บ้านกอเปาะเนือะ มะละแหม่ง ประเทศพม่า พ.ศ.๒๕๕๗
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๗)

(๒) ฝึกับความสัมพันธ์ทางสังคม

นอกจากความเคร่งครัด ในการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาแล้ว ชาวไทยรามัญบางกระดี่ ยังมีความเชื่อในเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาติอย่างเข้มข้น และผี ได้ถูกใช้เป็นกลไกทางสังคมในการจัดระเบียบสังคมและกำหนดแนวปฏิบัติของคนในชุมชน เพื่อให้สามารถอาศัยอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขสงบ ตามค่านิยมมอญและบรรทัดฐานที่คนในชุมชนบางกระดี่ยึดถือสืบเนื่องกันมา

ผี แต่ละประเภทตามความเชื่อของชาวบางกระดี่ ทำหน้าที่ทางสังคมแตกต่างกันไป ตัวอย่างเช่น ผีประจำหมู่บ้าน ทำหน้าที่คุ้มครองปกป้องรักษาคนในชุมชนทั้งหมด ฝึกลุ่มนี้ ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อบางกระดี่ ศาลเจ้าแม่หัวระหาร และศาลเจ้าพ่อท้ายทุ่ง การที่ฝึเหล่านี้มีบทบาทสำคัญต่อขวัญกำลังใจ และสภาพจิตใจของคนในชุมชน ทำให้ในงานเทศกาลหรือวันสำคัญในวิถีการดำเนินชีวิต เช่น วันเกิด วันแต่งงาน วันอุปสมบท จะมีการเซ่นไหว้บวงสรวงศาลฝึเหล่านี้ และมีคนในชุมชนจำนวนมากเข้าร่วมพิธีกรรม อนึ่ง จากการศึกษาพบว่า เพศ อายุและระดับการศึกษา ไม่เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมการเข้าร่วมพิธีกรรมไหว้ฝึ เนื่องจากพบคนทุกเพศ ทุกวัย และทุกระดับการศึกษาเข้าร่วมพิธีกรรมไหว้ฝึ ทั้งนี้ เนื่องจากคนในชุมชนบางกระดี่ยังมีความเชื่อว่า การฝ่าฝืน ทำหาย และไม่

ปฏิบัติตามความเชื่อเรื่องผี จะนำมาซึ่งความโชคร้าย อันตราย วิบากกรรมของตนเอง ญาติพี่น้อง และผู้ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วย และในหลายกรณีที่ผ่านมาพบว่า การละเมิดผีของบุคคลหรือครอบครัวบางครอบครัว มักนำมาซึ่งอาเพศ อันตราย และความโชคร้ายของบุคคลและครอบครัว และเมื่อเรื่องราวในลักษณะดังกล่าว ถูกบอกเล่าต่อๆ กันไปก็ยิ่งตอกย้ำความเชื่อในเรื่องนี้เพิ่มมากขึ้น

เพื่อเป็นการป้องกันภัยอันตรายที่อาจเกิดขึ้น ชุมชนจึงต้องจัดพิธีกรรมเพื่อเซ่นไหว้ดวงสรวง และจัดให้มีการรำผีเพื่อแก้ไขและขอลาความผิด ที่สมาชิกในชุมชนอาจกระทำลงไปทั้งที่เจตนาและที่กระทำโดยไม่เจตนา โดยจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมพบว่า ในพิธีไหว้ผีหรือรำผีนี้ จะได้รับความสนใจจากคนในชุมชน และมีคนมาเข้าร่วมพิธีกรรมเป็นจำนวนมากทุกครั้ง

ภาพ ๑๓ พิธีบวงสรวงและการไหว้ผีของชุมชนบางกระดี่ พ.ศ.๒๕๕๘

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติของชาวไทยรามัญบางกระดี่ ในประเด็นเรื่อง “ผีของชุมชน” มีส่วนสำคัญต่อการสร้างสำนึกประวัติศาสตร์ สำนึกทางสังคม และปลูกฝังค่านิยมและพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนตั้งแต่อดีต เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และเนื่องจากการเข้าร่วมพิธีกรรมเหล่านี้ ต้องใช้เวลา เงิน และความตั้งใจอย่างมาก แต่ละครอบครัวจึงต้องมีการเตรียมการล่วงหน้า โดยเริ่มตั้งแต่การตื่นแต่เช้า เดินทางออกจากชุมชนไปซื้อหาเครื่องปรุงวัตถุดิบ จัดเตรียมเสื้อผ้าและเครื่องแต่งกายที่เหมาะสมให้แก่สมาชิกในครอบครัว หลังจากนั้น ในวันประกอบพิธี ยังต้องรีบตื่นแต่เช้า ซึ่งโดยทั่วไปประมาณ ๔ นาฬิกา เพื่อเตรียมสถานที่ อาหาร เครื่องเซ่นไหว้ แต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่เหมาะสม และเข้าร่วมพิธีตามเวลาที่ชุมชนร่วมกันกำหนดไว้

ผีประเภทที่สอง ได้แก่ ผีบรรพบุรุษ หรือปะโหนก หรือปาโหนก เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่คนในชุมชนใช้บอกระดับความสัมพันธ์ และการเป็นสมาชิกของกลุ่ม พวก สายตระกูลหรือระบุกการ

เป็น “สายผี” เดียวกัน เนื่องจากแต่ละตระกูลจะนับถือผีที่แตกต่างกัน อาทิ ผีเต่า ผีงู ผีไก่ ผีข้าวเหนียว และผีม้า ดังนั้น การเป็นสายผีเดียวกัน จึงยึดโยงกับระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ โอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรในชุมชนและสถานภาพทางสังคมของบุคคลและครอบครัวนั้นๆ

ผีบรรพบุรุษ มีบทบาทสำคัญมากในระดับปัจเจกบุคคล โดยบทบาทหลักได้แก่ การเป็นที่พึ่งทางใจให้บุคคลและเครือญาติที่ร่วมสายตระกูล หรือ “สายผี” เดียวกัน ผี ตามนัยนี้ จึงเป็นกลไกทางวัฒนธรรม ซึ่งช่วยปลูกฝังระบบอุดมการณ์และค่านิยมที่ครอบครัวยึดถือร่วมกันว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม ตัวอย่างเช่น ค่านิยมเรื่องความกตัญญู และความรักสามัคคีในสายตระกูล หรือสายผี ดังนั้นทุกๆ ปี แต่ละตระกูลจะรวบรวมญาติและสมาชิกในครอบครัว เพื่อจัดพิธีกรรมเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ พื้้องญาติมิตรที่อยู่ห่างไกลจะกลับบ้านเพื่อร่วมกิจกรรมนี้ ในพิธีจะมีการพบปะพูดคุยกัน ก่อนประกอบพิธีรำผีตามนัยนี้ การรำผีจึงเป็นสัญลักษณ์วัฒนธรรม เพราะมิได้เป็นเพียงพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์วัฒนธรรมเท่านั้น แต่แฝงไว้ด้วยความหมายเชิงสัญลักษณ์ ที่ต้องอาศัยการตีความในความหมายอื่นที่ซ่อนอยู่อย่างลึกซึ้ง อาทิ สิ่งของต่างๆ ที่ถูกคัดสรรมาอย่างดี หมายถึง ความตั้งใจ และความมั่งคั่งของลูกหลาน จำนวนมากมายของสมาชิกในครอบครัวและสมาชิกในสายผีที่กลับมาร่วมพิธีกรรม หมายถึง ความความมั่นคง ความสามัคคีและความรักใคร่กลมเกลียวกัน

ภาพ ๑๔ การเตรียมอาหารเพื่อประกอบพิธีรำผี
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

ทุกๆ ขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม จึงต้องอาศัยทั้งความตั้งใจ และเวลาในการเตรียม เนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่มีขั้นตอนละเอียดซับซ้อน การทำผิดพลาด อาจหมายถึง ความไม่ใส่ใจ อันตรายกับสมาชิกในครอบครัว และความโชคร้ายที่จะติดตามมา เจื่อนไขดังกล่าว ทำให้พิธีกรรมนี้ต้องอาศัยแรงใจ และแรงงานของสมาชิกในครอบครัวและสายตระกูลจำนวนมาก ต้องมีการรวมตัวของเครือญาติและสมาชิกในสายตระกูลประจำปี แม้บางครอบครัวจะแยกย้ายกันออกไปทำงานไกลๆ

ก็จะหวนกลับคืนมาร่วมพิธีกรรม ตลอดระยะเวลาของการเตรียมงานและประกอบพิธี จะมีการไตร่ถามความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัวหรือสายผี

ภาพ ๑๕ ประเพณีการไหว้ผีหรือรำผี
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

๑.๔.๓ กลุ่มและชมรมทางวัฒนธรรม

ในปัจจุบันพบว่า คนในชุมชนไทยรามัญ บางกระได ได้มีการรวมกลุ่มทางสังคมหลายกลุ่ม โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ เพื่อดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย แต่ละกลุ่มมีเป้าหมายสำคัญ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่ออนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมมอญ และสืบทอดประเพณีตลอดจนพิธีกรรมตามความเชื่อ ที่ชาวมอญนับถือสืบเนื่องต่อกันมาจากบรรพบุรุษ และส่งต่อไปยังลูกหลาน (๒) เพื่อสร้างความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาวไทยรามัญ และ (๓) เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการเพิ่มรายได้จากกิจกรรมทางวัฒนธรรม ดังมีสาระสำคัญพอสรุปได้ ดังนี้

(๑) กลุ่มมอญบางกระไดสามัคคีอนุรักษ

กลุ่มมอญบางกระไดสามัคคีอนุรักษตั้งอยู่ เลขที่ ๔๗ หมู่ ๘ ถนนพระรามสอง แขวงสามด่า เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๕๐ ประธานกลุ่มได้แก่ คุณทองใบ เผือกบำรุง, คุณสร้อยฟ้า เขาแก่ง, คุณมาลา สอนสำแดง อาศัยอยู่บ้านเลขที่ ๖๖/๒ หมู่ ๘ โดยมีผู้ประสานงานกลุ่ม ได้แก่ คุณสร้อยฟ้า เขาแก่ง

ประวัติความเป็นมาของกลุ่ม เกิดขึ้นเมื่อประมาณต้นปี พ.ศ.๒๕๔๘ จากการที่คนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมมอญ และมีความต้องการอนุรักษ์ไว้ โดยกลุ่มนี้ได้รับการสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือทางวิชาการจากมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา โดยกลุ่มฯ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) ปลูกฝัง “ตัวตน” ความเป็นมอญให้แก่เยาวชน (๒) ยกระดับรายได้ของคนในชุมชนให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (๓) เพื่อให้เยาวชนได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และมีรายได้พิเศษ

(๔) สร้างเสริมความสามัคคีแก่คนในชุมชน เพื่อพัฒนาให้ชุมชนบางกระดี่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม

โดยกลุ่มฯ มีศูนย์กลางการประสานงานอยู่ที่โรงเรียนวัดบางกระดี่ การบริหารจัดการกลุ่มกระทำได้โดยการจัดตั้งคณะทำงาน ๑ ชุดจากความร่วมมือกันของผู้นำชุมชน ๓ ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบางกระดี่หมู่ ๒, ๘ และ ๙ และจำแนกเป็นกลุ่มย่อยๆ เพื่อแบ่งหน้าที่และความรับผิดชอบในด้านต่างๆ ได้แก่ กลุ่มผลิตและจำหน่ายสินค้าให้แก่นักท่องเที่ยว กลุ่มผลิตและจำหน่ายอาหาร เช่น น้ำสมุนไพร มอญ อาทิ น้ำดอกอัญชัน ขนมและอาหารพื้นบ้านมอญ เช่น ข้าวแช่ ทอดมัน ขนมสาเลี๊ยะ ขนมตาล สังขยา และกลุ่มการเล่นพื้นบ้าน จัดกระบวนการและกิจกรรมเรียนรู้เรื่อง รำมอญ โดยมีคณะครูจากโรงเรียนวัดบางกระดี่ ได้แก่ ครูสุจิตใจ สังข์ทอง และครูมณี มหาชัย เป็นผู้ถ่ายทอด นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มจัดทำและจำหน่ายของที่ระลึก อาทิ เรือ ๘ แฉก จั๋ว เรือนมอญจิ๋ว และบ้านดิน

ในปัจจุบัน กลุ่มนี้ได้มีกลุ่มย่อยๆ เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากถึง ๒๑ กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีสมาชิกกลุ่มๆละประมาณ ๕-๑๐ คน กิจกรรมสำคัญๆ ของกลุ่มประกอบด้วย กิจกรรมเผยแพร่ความรู้ด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี และการเล่นพื้นบ้านมอญ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กิจกรรมผ้าป่าต้นไม้โบราณ เพื่อการอนุรักษ์ต้นไม้และสมุนไพรมอญ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากกลุ่มเกิดขึ้นจากการสนับสนุนจากนักวิชาการในสถาบันการศึกษาภายนอกชุมชน ดังนั้น เมื่อโครงการศึกษาวิจัยนั้นๆ สิ้นสุดลง ทำให้กลุ่มขาดการสนับสนุน ติดตามความก้าวหน้า หรือแรงจูงใจในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ต่อเนื่องจากกลุ่มต่างๆ ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย ทำให้ในปัจจุบันพบว่า ปริมาณและความเข้มข้นของกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มและกลุ่มกิจกรรมย่อยต่างๆ ได้ลดน้อยลงตามลำดับ

(๒) กลุ่มศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญ

มีผู้นำกลุ่มคือ นายธวัชพงศ์ มอญตะ ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งศูนย์ฯ ขึ้นในชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ นายธวัชพงศ์ เป็นบุตรของนายสมนึก มอญตะ กับนางถวิล มอญตะ นายสมนึก ผู้เป็นบิดาเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้าน และต่อมาได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาเขตบางขุนเทียน สังกัดพรรคไทยรักไทย ๒ สมัย และประธานสภาเขตบางขุนเทียน ปัจจุบันนายธวัชพงศ์ อาศัยอยู่บ้านเลขที่ ๑๒๖ หมู่ ๙ ชุมชนบางกระดี่ แขวงสามตำบล เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร

นายธวัชพงศ์ และครอบครัว ได้ก่อตั้งศูนย์ฯ ขึ้นในบริเวณบ้านพักอาศัยของตนเอง ในรูปของพิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคล บริเวณใต้ถุนบ้านของตนเอง ซึ่งประกอบด้วย ส่วนที่จัดแสดงประจำในตู้โชว์และโต๊ะจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ และส่วนของการแสดงวิถีชีวิตของชาวมอญ ในรูปของเครื่องใช้ในครัวที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาหารมอญ โมเดลอาหารมอญจำลอง การแสดงพิธีกรรม และการปฏิบัติกิจกรรมทางวัฒนธรรมตามความเชื่อของชาวมอญ โดยในส่วนหลังนี้ เป็นกิจกรรมที่กระทำเป็นประจำตามความสนใจของผู้มาเยี่ยมชม และความสะดวกในการบริหารจัดการของนายธวัชพงศ์

ทั้งนี้พบว่า สิ่งของที่จัดแสดงประจำในส่วนของพิพิธภัณฑ์ มีที่มาจาก ๓ แหล่งหลัก คือ (๑) จากการเก็บรวบรวมสิ่งของเครื่องใช้ส่วนตัวของนายธวัชพงศ์และครอบครัว ที่แสดงถึงอัตลักษณ์วัฒนธรรมมอญ ซึ่งมีทั้งที่เป็นของใช้ประจำวัน สิ่งของที่ได้รับเป็นมรดกตกทอดมา และสิ่งของที่หาซื้อได้ในภายหลัง (๒) สิ่งของบางส่วนได้มาจากวัดบางกระดี่ ซึ่งนายธวัชพงศ์ กล่าวว่าได้รับมอญมาจาก พระครูอนุกูลสิกขการ อดีตเจ้าอาวาสวัดบางกระดี่ และ (๓) สิ่งของที่นายธวัชพงศ์ ได้รับบริจาคจากผู้รู้ นักวิชาการ หรือผู้ที่มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญ เปิดให้บุคคลภายนอกเข้าชมอย่างไม่เป็นทางการในปี พ.ศ.๒๕๓๙ ซึ่งในระยะแรก ท่านผู้หญิงหม่อมราชวงศ์บุตรี วีระไวทยะ ได้เดินทางไปสักการะอัฐิธาตุของท่านที่วัดเกาะ นายพิศาล บุญผูก เจ้าของพิพิธภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ด จึงได้อาสาพาเข้ามาเยี่ยมชมศูนย์ฯ ซึ่งต่อมาได้บริจาคเงินจัดซื้อเครื่องดนตรีมอญให้ ๑ ชุดเพื่อใช้ในการจัดแสดง

ต่อมา เมื่อกรุงเทพมหานคร มีโครงการนำเที่ยว เส้นทางตามรอยพระยุคลบาทพระเจ้าเสือ ไปยังคลองโคกขาม ก็ได้พานักท่องเที่ยวเข้าเยี่ยมชมชุมชนไทยรามัญบางกระดี่และศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญ จนทำให้เป็นที่รู้จักเพิ่มมากขึ้น โดยศูนย์ฯได้เปิดให้บริการอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ.๒๕๔๒ ซึ่งที่ผ่านมาพบว่า มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศเข้าเยี่ยมชมเป็นระยะ แต่เนื่องจาก นายธวัชพงศ์ มอญตะ มังงานประจำอยู่ภายนอกชุมชน ทำให้ส่วนจัดแสดงนิทรรศการประจำถูกบริหารจัดการตามอัยยาศัยตามคำร้องขอเป็นครั้งคราวไป และกิจกรรมส่วนใหญ่ดำเนินการในรูปของธุรกิจของครอบครัว

ภาพ ๑๖ นิทรรศการในศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญ
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

๑.๕ สาธารณูปโภคและบริการทั่วไป

๑.๕.๑ ด้านบริการทั่วไปสาธารณะ

ในปัจจุบัน ชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ มีปัจจัยด้านสิ่งอำนวยความสะดวกค่อนข้างครบครัน อาทิ ระบบไฟฟ้า น้ำประปา สัญญาณเคเบิลทีวี และเครือข่ายอินเทอร์เน็ตไร้สาย นอกจากนี้ เขตบางขุนเทียน ยังมีบริการจัดเก็บขยะในชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ โดยให้บริการจัดเก็บ ๒ เส้นทาง

ประกอบด้วย เส้นทางเรือ จัดเก็บสัปดาห์ละ ๓ วันได้แก่ วันจันทร์ วันพุธ และวันศุกร์ และเส้นทางบกได้แก่ เส้นทางบางกระดี่ โดยมีการจัดเก็บขยะเป็นประจำทุกวัน

๑.๕.๒ ด้านร้านค้าและตลาด

ชุมชนไทยรามัญบางกระดี่มีร้านสะดวกซื้อ ร้านขายอาหาร และร้านขายของชำขนาดเล็กตั้งอยู่ทั้งภายนอกชุมชนและภายในชุมชนหลายแห่ง นอกจากนี้ ชุมชนฯ ยังมีตลาดนัด และตลาดสดอื่นๆ ในลักษณะของคาราวานสินค้าและรถเร่เป็นประจำทุกเดือน โดยคาราวานตลาดนัดเหล่านี้เป็นแหล่งจำหน่ายเครื่องอุปโภคบริโภคจากผู้ประกอบธุรกิจภายนอกที่สำคัญ และยังเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าที่ชาวชุมชนนิยมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันอีกด้วย เนื่องจากสะดวกและเป็นตลาดเคลื่อนที่ซึ่งอยู่ใกล้ชุมชน โดยชุมชนไทยรามัญ บางกระดี่มีตลาดที่สำคัญ ๕ แห่ง ได้แก่ ตลาดนัดเพชรทองคำ ตลาดนัดมิตรมงคล ตลาดนัดปากซอยเปลื้อง ตลาดนัดวันอาทิตย์ และตลาดกลางบางกระดี่ โดยตลาดขนาดใหญ่ทั้ง ๕ แห่งที่สำคัญมีที่ตั้ง ดังนี้

(๑) ตลาดนัดเพชรทองคำ ตั้งอยู่บริเวณปากซอยเพชรทองคำ ๒ (บางกระดี่ ๓) เป็นตลาดที่เปิดในช่วงเวลาเย็น เปิดขายทุกวัน

(๒) ตลาดนัดมิตรมงคล ตั้งอยู่บริเวณปากซอยสมาคมไทย-รามัญ เป็นตลาดเย็น เปิดขายในวันอังคาร พุธ ศุกร์ และวันเสาร์

(๓) ตลาดนัดปากซอยเปลื้อง เป็นตลาดเย็น เปิดขายทุกวันจันทร์ พุธ ศุกร์

(๔) ตลาดนัดวันอาทิตย์ ตั้งอยู่ปากซอยเปลื้องอนุสรณ์ บริเวณเชิงสะพานไม้วัดบางกระดี่ ปากซอยหมู่บ้านสิรินดา ทอดยาวไปจนถึงปากซอยเปลื้องอนุสรณ์ และ

(๕) ตลาดกลางบางกระดี่ ตั้งอยู่บริเวณข้างโรงงานนารายณ์แพค ห่างจากถนนพระราม ๒ ประมาณ ๑ กิโลเมตร ตัดกับถนนซอยวัดบางกระดี่ เปิดขายเวลา ๐๓.๐๐-๑๑.๐๐ น.

ส่วนร้านค้าในชุมชนนั้นพบว่า ชาวชุมชนนิยมซื้อขายสินค้าที่ร้านค้าขนาดเล็ก ที่ชาวชุมชนเปิดขายกันเอง ในบริเวณที่อยู่อาศัยของตนเองภายในหมู่บ้าน โดยร้านค้าขนาดเล็กเหล่านี้ มีทั้งที่เป็นแผงลอยขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่อยู่อาศัยของตนเอง ได้แก่ ร้านก๋วยเตี๋ยว ร้านขายอาหาร ร้านขนมหวาน และรถเร่ขนาดเล็ก ซึ่งมีทั้งที่ตั้งประจำจุด และที่เร่ขายอาหาร ไอศกรีม และเครื่องดื่ม นอกจากนี้ ยังพบว่ามีร้านโชห่วยขนาดเล็กที่ถูกปลูกสร้างขึ้นในอาณาบริเวณที่เป็นที่อยู่อาศัยของคนในชุมชน ขายของจำเป็นประเภทของใช้ประจำวัน อาทิ ผลิตภัณฑ์อาหารและของใช้ขนาดเล็ก เพื่อให้ชาวชุมชนซื้อใช้ในชีวิตประจำวัน ในคราวที่ขาดเหลือหรือจำเป็นฉุกเฉิน พบขนมขบเคี้ยวบรรจุซองจำนวนมาก และบุหรี่ยี่ห้อต่างๆ จำหน่ายสินค้าประเภท เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เครื่องดื่มชูกำลัง และน้ำอัดลมอย่างเปิดเผย

๑.๖ สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

๑.๖.๑ อาชีพหลัก

ในอดีตหรือเมื่อเพียงประมาณ ๓๐ ปีก่อน ชุมชนไทยรามัญบางกระดี่เคยเป็นชุมชนเกษตรกรรมและประมง โดยชุมชนมีพื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำบริเวณป่าจากและป่าชายเลน บริเวณคลองลิง คลองบางกระดี่ และคลองเกาะโพธิ์ โดยทุกคลองสามารถเชื่อมต่อไปยังคลองสนามชัย ออกสู่คลองสหกรณ์ ไปสู่อ่าวไทยได้ ดังนั้น พื้นที่เพื่อการเกษตรของชุมชน จึงเป็นพื้นที่ป่าจากและป่าชายเลน โดยชุมชนใช้พื้นที่เหล่านี้เป็นทั้งแหล่งอาหาร เช่น ว่างกุ้ง และว่างปลา เป็นแหล่งเชื้อเพลิง เช่น ไม้พิน และถ่าน ตลอดจนเป็นแหล่งวัสดุของครอบครัว เช่น ใบจาก ไม้ไผ่

แม้ในปี พ.ศ.๒๕๕๙ ก็ยังพบว่าผู้สูงอายุในชุมชนจำนวนมากยังคงดำรงชีวิตแบบดั้งเดิม กล่าวคือ ใช้ทรัพยากรจากแหล่งทรัพยากรตามธรรมชาติรอบชุมชนในการดำรงชีวิต มีการแลกเปลี่ยนอาหารและของใช้ที่ผลิตขึ้นในครอบครัว และปฏิบัติตามความเชื่อทางศาสนาและค่านิยมทางวัฒนธรรมแบบมอญดั้งเดิม ในขณะที่ คนหนุ่มสาวและวัยแรงงานได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปมากแล้ว เนื่องจากมูลเหตุปัจจัยที่สำคัญ ๕ ประการคือ (๑) ข้อจำกัดด้านที่ดินเพื่อการเกษตร (๒) ความลดลงและเสื่อมโทรมลงของแหล่งทรัพยากรตามธรรมชาติรอบชุมชน (๓) โอกาสในการเรียนรู้และรับการบ่มเพาะค่านิยมเรื่องวัตถุนิยมทั้งทางตรงและทางอ้อม ผ่านกระบวนการจัดการศึกษาในระบบ (๔) การออกไปทำงานนอกชุมชน และ (๕) การติดต่อกับบุคคลภายนอกและการสมรสกับบุคคลต่างวัฒนธรรม ด้วยปัจจัยดังกล่าว ทำให้ในปัจจุบันพบว่า คนรุ่นหนุ่มสาวในชุมชนได้เปลี่ยนรูปแบบการดำรงชีวิตจากอาชีพทำการเกษตร มาทำงานในหน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชน หรือรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม รับราชการ ปลูกบ้านให้เช่า เด็กและเยาวชนออกไปศึกษาในสถาบันการศึกษาภายนอก หรือมีเด็กภายนอกที่ไม่ได้มีเชื้อชาติไทยรามัญ เข้ามาร่วมศึกษาในโรงเรียนบางกระดี่เพิ่มมากขึ้น ดังนั้น จึงพบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ ด้านอาชีพ ดังพบว่ามีเพียงชาวชุมชนส่วนน้อยเท่านั้น ที่ยังทำบ่อปลาเลี้ยงกุ้ง เย็บตับจาก

ในปัจจุบันพบว่า มีแม่บ้านชาวไทยรามัญ เด็กและเยาวชนในชุมชนบางกระดี่ จำนวนเพียงส่วนน้อย ที่เมื่อเสร็จภารกิจประจำวันแล้ว ยังนิยมปักผ้าสไบมอญเป็นงานอดิเรก แต่พบปัจจัยส่งเสริมวัฒนธรรมมอญ ในส่วนของการปักสไบ ผ่านกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่จัดขึ้นในโรงเรียนบางกระดี่ และการรวมกลุ่มตามความสนใจโดยพบว่าในปัจจุบัน มีการเชิญแม่บ้านหรือผู้มีความรู้เรื่องอาหารมอญ และการปักผ้าสไบมอญ มาเป็นวิทยากรสอนและฝึกปฏิบัติให้แก่เด็กนักเรียนในโรงเรียน ทำให้เกิดการอนุรักษ์และสืบทอดความรู้เรื่องอาหารและการปักสไบมอญเอาไว้ได้ ในปัจจุบัน จึงยังพบว่า มีการนำอาหารและขนมมอญ ตลอดจนสไบมอญ มาวางจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมชุมชน และยังมีการส่งมอบองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม อาหาร และงานฝีมือดั้งเดิม ให้แก่ทั้งสมาชิกในครอบครัว ญาติมิตร หรือผู้มาเยี่ยมชมเยือนในช่วงเทศกาลสำคัญและงานบุญต่างๆ อีกด้วย

จากผลการศึกษาในครั้งนี้พบว่า ในปัจจุบันมีชาวชุมชนบางกระดี่บางส่วนได้รับประโยชน์จากสินค้าวัฒนธรรมเหล่านี้ ผ่านกระแสความนิยมและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของภาครัฐ ความเข้มแข็งของอัตลักษณ์เชิงวัฒนธรรมมอญ ของชุมชนไทยรามัญ บางกระดี่ ทำให้หนุ่มสาว เด็ก และเยาวชนชาวไทยรามัญบางกระดี่ แม้จะมีการศึกษา ก็มีความภูมิใจในความเป็นมอญ และยังมีความนิยมแต่งกายด้วยชุดห่มเทียน ตามประเพณีมอญแบบดั้งเดิมมาร่วมในงานบุญและงานเทศกาลสำคัญของชุมชน

ภาพ ๑๗ การแต่งกายของชาวชุมชนบางกระดี่ในประเพณีงานบุญวันสงกรานต์
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๖)

๑.๖.๒ การใช้ประโยชน์ที่ดิน

สภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินของชาวชุมชนบางกระดี่ พบว่ามีการใช้ใน ๔ ลักษณะคือ

(๑) ด้านอยู่อาศัย ประกอบด้วยลักษณะที่อยู่อาศัยที่แตกต่างกันไป ทั้งด้านรูปลักษณะ และประโยชน์ใช้สอย ในหลากหลายลักษณะ ได้แก่

(๑.๑) บ้านเรือนแบบมอญ ที่ใช้เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย เป็นบ้านไม้ ใต้ถุนสูงเป็นแนวยาวต่อเนื่องกันตามริมคลองสนามชัย และคลองบางกระดี่

(๑.๒) บ้านตึกแบบสมัยใหม่ และหอพักให้เช่า บริเวณหลังชุมชน หรือที่คนในชุมชนเรียกว่า “ถนนหลังป่า” หรือบริเวณทิศใต้ของชุมชนบางกระดี่ ด้านนี้ มีความทันสมัยมาก สามารถเดินทางโดยรถยนต์และรถสองแถวเข้าสู่ชุมชนได้แล้ว

(๑.๓) บ้านจัดสรร บริเวณด้านเหนือของคลองสนามชัย และด้านตะวันออกของคลองบางกระดี่ ลักษณะเป็นบ้านเดี่ยว ไม้หนาแน่นเหมือนด้านริมคลอง

(๑.๔) ที่อยู่อาศัยทั่วไป ลักษณะเป็นชุมชนชานเมือง เป็นเพิงพัก ไม่เป็นระเบียบ

ภาพ ๑๘ เรือนมอญในชุมชนบางกระดี่

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

ในปี พ.ศ.๒๕๕๙ พบว่า ชาวชุมชนไทยรามัญ บางกระดี่บางส่วน ได้เริ่มแบ่งขายที่ดินส่วนบุคคลเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่ดินที่อยู่บริเวณด้านหลังของชุมชน ในบริเวณที่มีถนนตัดผ่านสามารถเดินทางเข้าออกได้สะดวก หรือที่คนในชุมชนเรียกกันจนติดปากว่า “ถนนหลังป่า” ซึ่งผู้เข้ามากว้านซื้อ มีทั้งนักลงทุนภายนอกและคนในชุมชน โดยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อนำไปสร้างเป็นหอพัก รวมถึงบ้านเช่า เพื่อเป็นแหล่งรายได้เพิ่มเติม ทั้งๆ ที่บริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ดั้งเดิม ที่บรรพบุรุษของชาวชุมชนได้เคยมีมติร่วมกันว่าให้รักษาไว้เป็นป่าชุมชน เพื่อการใช้ประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน แต่ความคิดเรื่องที่ดินดังกล่าว ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงเรื่อยมา นับตั้งแต่รัฐมีแนวคิดเรื่องกรรมสิทธิ์ของที่ดินส่วนบุคคล การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เริ่มรุนแรงและรวดเร็วขึ้น เมื่อกระแสความทันสมัยเข้ามามีบทบาทกับคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น สภาพดังกล่าว ทำให้ค่านิยมเรื่องประโยชน์ส่วนรวมลดน้อยลง เกิดแนวคิดเรื่องปัจเจกบุคคล และความตระหนักในผลประโยชน์ส่วนบุคคลเข้ามาแทนที่ผลประโยชน์โดยรวมของคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ

ในปัจจุบันพบว่า ชุมชนบางกระดี่ มีปริมาณบ้านเช่าเพิ่มมากขึ้นจนเกือบเต็มสองฟากฝั่งถนนแล้ว และมีร้านค้าของชำเล็กๆ แทรกอยู่เป็นระยะ สลับกับป่าจากและบ้านเรือนที่อยู่อาศัย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเชิงกายภาพเกิดขึ้นจนถึงปลายถนนจรดคลองสนามชัย แถบหมู่ ๙ ดังพบว่าสภาพโดยรวมของที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนในบริเวณดังกล่าวจะเบาบางกว่าบริเวณอื่นๆ โดยบ้านหลายหลังในชุมชน ที่ลูกหลานมีโอกาสเข้ารับการศึกษาในระดับสูงและแต่งงานออกเรือนไปแล้ว ได้ถูกเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจากบ้านเรือนไม้มอญแบบเดิม เป็นตึกทันสมัยสองชั้น หรือบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้เพื่อความสะดวกสบาย

นอกจากนี้ยังพบว่า พาหนะที่ใช้ในการเดินทางเข้าออกชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงมาใช้รถยนต์และสองแถวประจำทางเพิ่มมากขึ้น แทนการเดินเท้าหรือโดยสารเรือรับจ้างเช่นในอดีต ทำให้บางบ้านที่มีบริเวณเพียงพอ ได้เปิดพื้นที่ในส่วนที่อยู่อาศัยของตนเองเพื่อหารายได้พิเศษ จากการรับฝากหรือให้

เข้าที่ เพื่อจอดรถยนต์แก่คนในชุมชนบางส่วน ที่มีบ้านเรือนติดลำคลองด้านใน และไม่สามารถนำรถยนต์หรือรถจักรยานยนต์เข้าไปถึงที่พักได้ โดยยังพบอีกว่า พื้นที่ด้านหลังของชุมชนบางกระทู้ ในบริเวณที่พ่อแม่ได้มอบให้เป็นมรดกของลูกหลานบางส่วน ก็ได้ถูกเปลี่ยนการถือครอง และมีการทยอยขายให้กับคนภายนอกชุมชนบ้างแล้วด้วยเช่นกัน

ภาพ ๑๙ ที่อยู่อาศัยในชุมชนบางกระทู้ ปี พ.ศ.๒๕๕๙

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๙)

(๒) ด้านพาณิชยกรรม มีการค้าขายขนาดเล็กในรูปแบบของร้านค้าที่ตั้งอยู่ในบริเวณบ้าน แต่ส่วนใหญ่พบว่า กระจุกตัวอยู่บริเวณริมถนนบางกระทู้ ผังเหนือของคลองสนามชัย นอกจากนี้ พบร้านสะดวกซื้อ คลินิกแพทย์ ร้านเสริมสวย ร้านอาหาร และร้านขายของเบ็ดเตล็ดจำนวนมาก สำหรับห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ จะตั้งอยู่ในแนวถนนพระราม ๒ มีทั้งสิ้น ๕ แห่ง

(๓) ด้านอุตสาหกรรม พบว่า มีการเติบโตของโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากอย่างรวดเร็ว โดยขยายตัวมาตามถนนพระราม ๒ แสมดำ บางขุนเทียน และถนนบางกระทู้ ทางด้านทิศเหนือของชุมชนบางกระทู้ มีโรงงานอุตสาหกรรมอยู่จำนวนมากกว่า ๑,๐๐๐ ทั้งโรงงานขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก จากการศึกษาพบว่า โรงงานหรือบริษัทเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นโรงงานอุตสาหกรรมด้านแปรรูปอาหาร เช่น โรงงานอาหารกระป๋องจากสัตว์น้ำ ห้องเย็น ผักและผลไม้ดอง อาหารทะเลแช่แข็ง โรงงานล้าง แกะ แปรรูปและคัดขนาดสัตว์น้ำ โรงงานทำผลไม้อบแห้ง

(๔) ด้านองค์กรการกุศล เป็นรูปแบบการใช้พื้นที่ ในลักษณะเป็นที่ตั้งของมูลนิธิ ชมรม สมาคม การกุศล อาทิ มูลนิธิโรงเรียนวัดบางกระทู้ จัดทะเบียนเมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๒๗ ตั้งอยู่ในโรงเรียนวัดบางกระทู้ หมู่ ๘ และมูลนิธิโรงเรียนวัดประชาบำรุง จัดทะเบียนเมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๒๗ ตั้งอยู่ในโรงเรียนวัดประชาบำรุง หมู่ ๙

๑.๗ สถาปัตยกรรมและที่อยู่อาศัย

๑.๗.๑ ภูมิสถาปัตย์

ภูมิสถาปัตย์ในที่นี้ หมายความว่า การออกแบบการวางแผน การอนุรักษ์และจัดการพื้นที่ใช้สอยภายนอกอาคารบ้านเรือนของชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ รวมทั้งพื้นที่บางส่วนภายในอาคาร นอกชาน ระเบียง การจัดพื้นที่ธรรมชาติ และภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความผาสุก สวัสดิภาพ และความปลอดภัยของคนที่อยู่อาศัยอยู่ในชุมชน ได้อย่างสอดคล้องกับค่านิยม ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่

ชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ เป็นชุมชนที่มีอายุยาวนานกว่าศตวรรษมาแล้ว จากการศึกษาพบว่า การปลูกสร้างเรือนมอญ มีความผูกพันอย่างใกล้ชิดกับคติความเชื่อและวัฒนธรรมมอญ อาทิ เรื่องของโฉลก ได้แก่ วันและเวลาที่จะปลูก การเลือกที่ดิน ทิศ และตำแหน่งที่จะปลูก ขนาดของเสาเรือน การขุดดินและการตั้งเสาเรือนแต่ละต้น โดยชาวไทยรามัญบางกระดี่เชื่อว่า หน้าบ้านมอญทุกหลังต้องหันไปทางทิศเหนือเท่านั้น หลังบ้านต้องอยู่ทางทิศใต้ จึงจะเป็นมงคลกับผู้อยู่อาศัย นอกจากนี้ทุกบ้านจะต้องมีเสาผี เพราะชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ยังมีคติความเชื่อเรื่องผีเป็นอย่างมาก หรือกล่าวได้ว่ารองมาจากความเชื่อเรื่องพุทธศาสนา

นอกจากนี้ การปลูกสร้างบ้านเรือนมอญ ยังให้ความสำคัญกับเรื่องแสงและเงาอย่างมาก เพราะมีความเชื่อว่า การรับแสงแดดยามเช้าเป็นการนำพามงคลแก่ชีวิตมาให้ผู้อยู่อาศัยในบ้านนั้นๆ โดยห้องที่มีเสาผีหรือเสาเอกของบ้าน ต้องอยู่ทางทิศตะวันออก เพราะเป็นจุดที่รับแสงพระอาทิตย์ในตอนเช้า เพื่อให้เงาของผู้ที่อาศัยอยู่ในบ้าน ไม่ไปทับกับเสาผี นอกจากนี้ ห้องที่มีเสาผี จะต้องเป็นห้องของพ่อแม่หรือผู้มีอาวุโสสูงสุดของบ้าน หรือประมุขของครอบครัวเท่านั้น หากลูกหลานจะปลูกเรือนแยกครอบครัวออกไปในบริเวณใกล้เคียง ก็จะไม่ปลูกเรือนขวางแนวตะวัน เพื่อไม่ให้เงาบ้านของลูกหลานทับกับเรือนของพ่อแม่ เนื่องจากมีความเชื่อว่า การกระทำเช่นนั้น จะทำให้ไม่เป็นมงคลแก่ชีวิต

ในปี พ.ศ.๒๕๕๙ แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงมากมายเกิดขึ้นในชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ บ้านหลังใหม่ๆ ของลูกหลานมอญรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาเริ่มเปลี่ยนแปลงไป เป็นบ้านทรงสมัยใหม่ และมีการก่อสร้างบ้านเรือนด้วยคอนกรีตมากขึ้น แต่ก็ยังพบว่า ในชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ ยังคงหลงเหลือบ้านเรือนแบบมอญให้เห็นอยู่อีกเป็นจำนวนมาก

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่ชุมชนบางกระดี่ มีถนนตัดขนานไปตามลำคลอง และชุมชนได้ขยายตัวออกจากริมสองฝั่งคลองสนามชัย มาเกาะอยู่ตามแนวถนน พบว่า ที่อยู่อาศัยของชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ ค่อยๆ มีพัฒนาการและเปลี่ยนแปลงไปขนานใหญ่ กล่าวคือ มีการปรับเปลี่ยนจากบ้านไม้ เป็นบ้านทรงสมัยใหม่เพิ่มมากขึ้น มีการสร้างรั้วรอบขอบชิด บางบ้านสร้างกำแพงปูนสูงมาก มีการยกระดับบ้านให้สูงขึ้นเพื่อป้องกันน้ำท่วม เนื่องจากชุมชนมีน้ำท่วมถึงเกือบ

ทุกปี ทำให้ความนิยมเรื่องการปล่อยพื้นที่ไถ่ถอนบ้านเป็นผิวดินเปลือยเปล่าตามธรรมชาติไม่เป็นที่นิยมอีกต่อไป เนื่องจากเจ้าของบ้านเห็นว่าสกปรกและท้อเยาะ ยากแก่การทำความสะอาด และไม่สะดวกในการใช้สอย ในปัจจุบัน จึงเกิดความนิยมเทพื้นคอนกรีตไถ่ถอนบ้าน โดยชั้นล่าง นิยมก่อกำแพงปูนรอบบ้านปิดจนมิดชิด เนื่องจาก ชุมชนบางกระดี่ประสบปัญหาโจรกรรมเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในเวลากลางวัน ที่แต่ละบ้านมักมีแต่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่ นอกจากนี้ อากาศที่ร้อนอบอ้าว ทำให้เกิดความนิยมติดตั้งเครื่องปรับอากาศเพิ่มมากขึ้น ทำให้แต่ละบ้านต้องปิดประตูหน้าต่าง ไม่สามารถมองเห็นกันเหมือนในอดีต

กล่าวโดยสรุป การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสภาพอากาศ วิถีชีวิต วัฒนธรรมและความเชื่อของคนในชุมชนบางกระดี่ ประกอบกับนโยบายการพัฒนากระดี่และโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ ส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อรูปแบบและลักษณะที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนบางกระดี่ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนภูมิสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนมอญในชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลง ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ตั้งแต่ความสัมพันธ์ของสมาชิกในบ้าน เพื่อนบ้าน ละแวกบ้าน และความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับบุคคลภายนอกในภาพรวม

๑.๗.๒ เรือนมอญ

การที่ชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่ม ริมสองฝั่งคลองสนามชัย ทำให้บ้านเรือนส่วนใหญ่มีการออกแบบให้สอดคล้องกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ ที่มีน้ำท่วมถึงเกือบทุกปี การปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ จึงผูกพันอย่างใกล้ชิดกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ บ้านเรือนส่วนใหญ่มีลักษณะเกาะกันเป็นกลุ่ม และแน่นแฟ้นกันในกลุ่มสายตระกูลเดียวกัน หรือผีเดียวกัน บ้านเรือนจึงปลูกสร้างเรียงรายอยู่สองฝั่งคลองสนามชัย โดยหันหน้าบ้านออกสู่คลอง ไถ่ถอนสูง และมีคลองเป็นเส้นทางคมนาคมหลัก

เมื่อรื้อยกว่าปีก่อน สภาพแวดล้อมโดยรวมของชุมชนบางกระดี่มีความอุดมสมบูรณ์มาก ชาวไทยรามัญบางกระดี่ ส่วนใหญ่จึงยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ได้แก่ การทำนาข้าว ความเป็นอยู่จึงเป็นแบบพออยู่พอกิน และพึ่งพาอาศัยกัน ดังนั้น ลักษณะบ้านเรือนมอญในชุมชนบางกระดี่ส่วนใหญ่ จึงก่อสร้างจากวัสดุที่หาได้ทั่วไปในละแวกใกล้เคียงชุมชน และเนื่องจากสองฝั่งคลอง มีต้นจากขึ้นอยู่หนาแน่น รูปแบบการก่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย จึงถูกออกแบบตามบริบทและสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของชุมชน กล่าวคือ บ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นเรือนเครื่องผูก มีไม้ไผ่และตับจาก เป็นองค์ประกอบหลัก เชือกที่ใช้เย็บตับจาก ใช้หวายลิง ซึ่งเป็นพืชที่พบได้ทั่วไปในท้องถิ่น ผนังบ้านใช้ใบจากผ่าเรียงใบกันตามแนวตั้ง วางซ้อนกันเป็นแถว แล้วยึดด้วยโครงไม้ไผ่ผ่าซีก รูปแบบของหลังคา เป็นทรงจั่ว โดยในระยะแรกพบว่า โครงหลังคาของบ้านเรือนในชุมชนบางกระดี่ นิยมทำด้วยไม้ไผ่ ไม้รวก แล้วจึงมุงด้วยตับจาก การก่อสร้างจั่วในช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานของชาวชุมชนบาง

กระตี่ มักกระทำการแบบเรียบง่าย ตามคติความเชื่อว่า “จะอยู่ไม่นาน หากภูษาคืนได้ก็จะกลับบ้านเกิดเมืองนอน”

ในปัจจุบัน ตัวบ้านมอญที่พบในชุมชนบางกระตี่ มีทั้งที่ปลูกสร้างตามแบบจารีตนิยม และที่ผสมผสานกับบ้านตามแบบไทย และตะวันตก สำหรับบ้านมอญแบบจารีต จะมีลักษณะเป็นแบบบ้านไม้สองชั้น ใต้ถุนสูงเปิดโล่ง พื้นบ้านเป็นดินเหนียวทึบอัดแน่น ช่วยทำให้รู้สึกเย็นในหน้าร้อน ใต้ถุนบ้านมักมีเตียงหรือแคร่ขนาดเล็กวางไว้สำหรับนั่งเล่น นอนเล่น ในตอนกลางวันช่วงที่มีอากาศร้อน รวมทั้งบางบ้านอาจใช้เพื่อเป็นที่รับรองแขกหรือญาติมิตรที่มาเยี่ยมเยือน ใครไปใครมา ก็สามารถมองเห็นกันได้ จะได้แวะเวียนเข้ามาพูดคุยทักทายกับญาติมิตรจากแดนไกลที่มาเยี่ยมเยียนกัน นอกจากนี้ การปลูกบ้านมอญแบบจารีต ยังช่วยให้เพื่อนบ้านในละแวกบ้าน ช่วยกันเป็นหูเป็นตา สอดส่องดูแลความเรียบร้อย และส่งข่าวถึงกันกรณีที่เกิดภัยร้ายแรง อาชญากรรม เมื่อมีการเจ็บป่วย หรือเมื่อต้องการความช่วยเหลือ ก็ยังสามารถร้องเรียกหากันได้โดยง่าย

ภาพ ๒๐ ป่าจาก และการเย็บตับจากเพื่อมุงหลังคาของชุมชนบางกระตี่
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

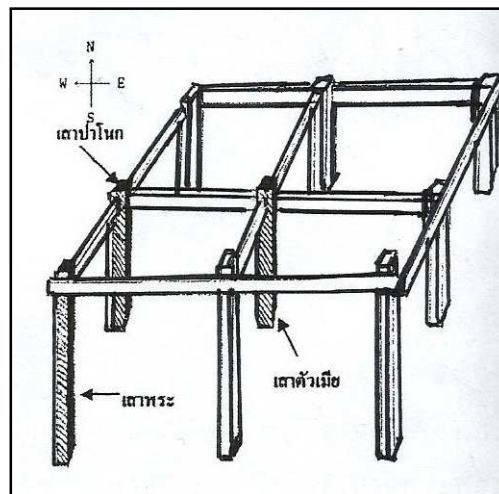
ชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระตี่ มีความเชื่อว่า การขยายหรือต่อเติมบ้านหลังที่สองออกไปจากหลังแรก พื้นบ้านและหลังคาต้องต่ำกว่าหลังแรกเสมอ และบ้านทุกหลังจะมีบันไดขึ้นลงหน้าบ้านนอกตัวบ้าน เนื่องจากชาวไทยมอญ มีความเชื่อว่า ไม่ให้นำศพออกจากประตู หรือลอดใต้ถุนบ้านโดยเด็ดขาด เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่อัปมงคล ดังนั้น สำหรับบ้านที่ไม่มีบันไดนอกตัวบ้าน ก็จะต้องเจาะช่องไว้ให้นำศพออกจากเรือน ความเชื่อดังกล่าว ยังได้รับการปฏิบัติ แม้ว่าค่านิยมเรื่องการจัดพิธีศพในบ้านจะลดลงมาก จนเกือบไม่เหลือการปฏิบัติแล้วก็ตาม

ภาพ ๒๑ บ้านมอญในชุมชนบางกระบือ

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

เสาเรือนมอญ ในชุมชนบางกระบือ ประกอบด้วยเสาสำคัญ ๓ เสาคือ เสาเอก หรือ “เสาตัวผู้” เป็นเสาผีบรรพบุรุษ หรือที่เรียกว่า “เสาปะ-หนก” เสาที่สอง คือ เสาโท หรือ “เสาตัวเมีย” และเสาที่สาม คือ “เสาพระ” จะอยู่ทางทิศตะวันออกของตัวบ้าน สำหรับ “เสาผี” หรือ “เสาปะ-หนก” จะไม่มีการตกแต่งโดยเด็ดขาด และจะนำพวงมาลัย ผ้าสามสี ปิดทอง และตั้งรูปบรรพบุรุษไว้เพื่อเคารพบูชา

ภาพ ๒๒ แผนเสาบ้านมอญ

ที่มา: จวน เครือวิชฌยาจารย์ (๒๕๓๗)

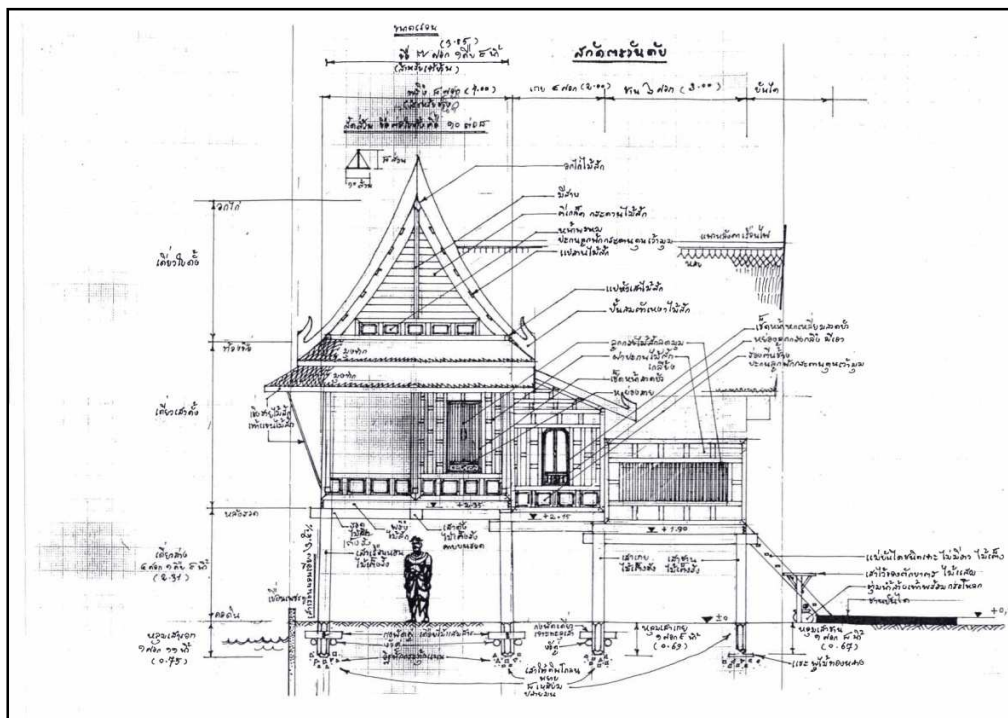
สำหรับชาวบ้านมอญ นิยมสร้างลูกกรงกันไว้ เพื่อเป็นส่วนที่ใช้สำหรับนั่งเล่น และรับแขก ครัวมอญนิยมสร้างขวางเรือน และเป็นส่วนเตี้ยที่สุดของตัวบ้าน เพราะในอดีตชาวมอญนิยมการทำคลอดลูกในครัว เพื่อความสะดวกในการอยู่ไฟ โดยมีที่ตั้งเตาเรียกว่า “ธรรณีไฟ” พื้นกระดานของบ้านมอญโบราณนิยมทำเป็นร่อง เพื่อเวลาอยู่ไฟ จะได้สูมไฟได้ถึนครัวได้ บริเวณด้านข้างของครัว ทำเป็นหิ้งไว้สำหรับคว่ำหม้อให้ถ้วยชาม ทุกเรือนมอญ จะมีหิ้งพระประจำบ้าน ตั้งอยู่บริเวณมุมหัวนอน และผู้ที่อาศัยอยู่ในเรือนมอญจะหันหัวนอนไปทางหิ้งพระ โดยพื้นบ้านจะทำลดระดับ เพื่อแบ่งพื้นที่ระหว่างห้องนอนกับห้องโถง ส่วนห้องเก็บของ โดยทั่วไป บ้านมอญในอดีต นิยมม้วนใส่เสื่ออกเอาไว้ ก่อนพาเอาไว้นอนซื่อใต้หลังคา

ภาพ ๒๓ ระเปียงบ้านและชานบ้านแบบมอญ ในชุมชนบางกระดี่

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ในชุมชนพบว่า คนในชุมชนจำนวนมาก ยังมีความต้องการที่จะรักษาอัตลักษณ์ของบ้านเรือนมอญเอาไว้ เนื่องจากคิดว่าสภาพดังกล่าวจะเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยว แต่ก็มีจำนวนไม่น้อย ที่ไม่ต้องการให้ชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ กลายเป็นชุมชนท่องเที่ยว เนื่องจากกังวลเรื่องความปลอดภัย และไม่ต้องการให้ชุมชนมีคนแปลกหน้าเข้ามาพลุกพล่านภายในชุมชน เหมือนชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอื่นๆ เนื่องจากเกรงว่าจะทำให้ต้องสูญเสียความเป็นส่วนตัวและวิถีชีวิตที่เรียบง่ายสงบไป และเกิดปัญหาเช่นเดียวกับที่ชุมชนท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแหล่งอื่นๆ ต้องเผชิญอยู่ในปัจจุบัน

ภาพ ๒๔ แบบเรือนมอญ

ที่มา: พัฒนาและออกแบบโดยปราชญ์และผู้นำชุมชน (๒๕๕๘)

ภาพแสดงแบบเรือนมอญด้านบน เป็นผลงานการออกแบบของปราชญ์ชุมชน ร่วมกับ นักวิชาการและนักวิจัย โดยยึดถือตามคติความเชื่อที่ปรากฏในคัมภีร์โลกสิทธิมอญ ซึ่งคัมภีร์โลกสิทธิ มอญนี้ได้ถูกจดบันทึกไว้เป็นภาษามอญ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกพอสาระสำคัญที่เกี่ยวข้อง พอสรุปได้ ว่า ประกอบด้วย องค์ความรู้จากตำราสำคัญ ที่เกี่ยวข้องกับการปลูกเรือนมอญ ๑๑ ประการ ดังนี้

(๑) ตำราสูตรบ้าน มีความเชื่อของชาวมอญโบราณว่า ความยาวของพื้นรวมกับความยาวของ ตง วัดเป็นศอก คูณด้วย ๓ หารด้วย ๘ เหลือเศษเท่าใดให้ทำนายไปตามนั้น ตัวอย่างเช่น บ้านพ่อค้า เศษ ๑, เรือนครัวเศษ ๒, บ้านคหบดี เศษ ๕, บ้านอำมาตย์ เศษ ๗ เป็นต้น

(๒) ตำราสถานที่ปลูกบ้าน ได้แก่ การปลูกบ้านโดยให้ทิศทั้ง ๓ ได้แก่ ทิศเหนือ ทิศอีสาน และ ทิศตะวันออกติดทางเดินและลาดต่ำลง จะประเสริฐที่สุด ส่วนทิศทั้ง ๕ ได้แก่ ทิศใต้ ทิศตะวันตก จะ ทำให้ป่วยไข้ถึงตาย ทิศพายัพ ทิศอาคเนย์ จะทำให้เกิดความทุกข์ยาก ทิศหริต จะมีโจรภัยมากวน โดย ทิศทั้ง ๕ นี้ หากลาดต่ำลงจะไม่ดี หากราบเรียบ จะทำให้มีความร่ำรวยลาภยศจะมากอง แต่ถ้าสูงเป็น รูปหลังเต่าจะทำให้เกิดความหายนะแก่ผู้อยู่อาศัย ถ้าหน้าดินมีลักษณะเต็มเหมือนพระจันทร์คืนเพ็ญ จะทำให้ได้โชคลาภเจ้านาย แต่หากมีลักษณะโค้งโค้งเหมือนคันศรหรือหลังม้า จะเกิดอัคคีภัย หากที่ดิน นั้นมีลักษณะเหมือนรอยไถ หรือมีร่องน้ำขัง เป็นที่ดินที่ไม่เหมาะแก่การก่อสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัย

(๓) ตำราเดือนปลูกบ้าน เดือน ๖, ๙, ๑๒, ๒, ๔ จะมีทรัพย์สมบัติ เดือน ๕, ๗, ๘, ๑๐, ๑๑, ๑, ๓ ไม่ดี มีแต่โทษ

(๔) ตำราวันปลูกบ้าน ปลูกบ้านวันอาทิตย์ จะมีความสุขและบริบูรณ์ด้วยลาภ ปลูกวันจันทร์ และวันพุธ จะมีทุกข์ก่อนแล้วจึงมีลาภในภายหลัง หากปลูกในวันอังคาร จะเดือดร้อนตลอดเวลา ปลูกวันพฤหัสบดีจะมีแต่ความสุข มีลาภยศสรรเสริญ ปลูกวันศุกร์จะมีทุกข์ก่อนแล้วจึงมีความสุขในภายหลัง ส่วนวันเสาร์ เป็นวันที่ไม่เหมาะแก่การปลูกบ้าน เพราะจะทำให้เกิดความวิบัติและมีภัยอันตรายต่างๆ

(๕) ตำราเสาบ้าน เสาเล็กทางทิศตะวันออก ทรัพย์สินจะหายนะ เสาเล็กทางทิศอาคเนย์ จะถูกขโมยขึ้นบ้าน เสาเล็กทางทิศใต้ เจ้าเรือนจะตาย เสาเล็กทางทิศเหนือ จะทำให้ร่ำรวย เสาเล็กทางทิศตะวันตก จะได้รับลาภสักการะ

(๖) ตำราสูตรเสาบ้าน ให้วัดความยาวของเสาเป็นศอก คูณด้วย ๓ หารด้วย ๗ เหลือเศษเท่าใดให้ทำนายไปตามนั้น เศษ ๑ ไม่ดี, เศษ ๒ มีลาภ, เศษ ๔ ดี, เศษ ๖ สุข, เศษ ๕ มรณะ และ เศษ ๐ วินาศ

(๗) ตำราเสาบ้านสั้น เรือนมอญหากมีเสาสั้น ๑ ต้นจะทำให้ผู้อยู่อาศัยในบ้านเจ็บป่วยลง หากมีเสาสั้น ๒ ต้นจะทุกข์ยากลำบาก เสาสั้น ๕ ต้นจะเกิดความหายนะ หากมี ๓ หรือ ๔ ต้นจึงจะเป็นคุณแก่ผู้อยู่อาศัย มีเสาสั้น ๖ ต้นจะก่อให้เกิดความบริบูรณ์พลสุข

(๘) ตำราหย่อนเสาหลุม หากเสาหล่นกระแทกลงพื้น เจ้าของบ้านและลูกหลาน ตลอดจนบริวารที่อาศัยอยู่ในบ้าน อาจเสียชีวิต การหย่อนเสาหลุม จึงต้องกระทำด้วยความระมัดระวัง

(๙) ตำราเบนเสาบ้าน หากเสาบ้านเบนไปทางทิศตะวันออก จะร่ำรวยมากด้วยทรัพย์สิน เบนไปทางทิศอาคเนย์ ไฟจะไหม้บ้าน เบนไปทางทิศเหนือ จะมีโจรขึ้นบ้าน เบนไปทางทิศเหนือ จะเกิดความหายนะ แต่หากเบนไปทางทิศใต้ ทิศตะวันตก จึงจะประเสริฐ หรือเบนไปทางทิศพายัพและทิศอีสาน จะมีทรัพย์สมบัติมากมาย ร่ำรวยด้วยลาภยศ

(๑๐) ตำราสูตรใบตอง ให้แบ่งความยาวของซื่อออกเป็น ๘ ส่วน ตัดออก ๓ ส่วน เหลือไว้เพียง ๕ ส่วน จะทำให้ผู้อยู่อาศัยร่ำรวยด้วยทรัพย์สินเงินทอง

(๑๑) ตำราสูตรประตู ต้องกว้าง ๓ ฝ่าเท้า ยาว ๑ ฝ่าเท้าด้านขวาง หากรอยเรื้อยเฉไฉไม่ตรง จะทำให้มีศัตรูเข้าบ้าน

๑.๘ สถานที่สำคัญของชุมชน

๑.๘.๑ วัดบางกระดี

ตั้งอยู่เลขที่ ๔๑ หมู่ ๘ ถนนบางกระดี แขวงแสมดำ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร บนที่ดิน ๒๒ ไร่ ๓ งาน ๔๐.๙ ตารางวา ตามโฉนดที่ดินเลขที่ ๓๙๒๕๒ ทิศเหนือยาว ๒๓๒ เมตร ติดกับ

คลองสนามไชย ทิศใต้ยาว ๑๒๗ เมตร ติดกับป่าชายเลน ทิศตะวันออกยาว ๓๖๘ เมตร ติดกับชุมชนมอญบางกระดี่ พื้นที่หน้าวัด มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม มีถนนคอนกรีตทอดยาวเลียบชายคลอง

ภาพ ๒๕ วัดบางกระดี่ในช่วงเทศกาลงานบุญในยุคจารีต

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘), ต้นฉบับ “ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่”

วัดบางกระดี่ สร้างขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๒๐ เป็นวัดมอญสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย เป็นวัดสำคัญประจำชุมชนบางกระดี่ และเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางศาสนาของคนในชุมชน ทั้งในช่วงงานบุญงานสำคัญเกี่ยวกับชีวิต และการประกอบประเพณีทางศาสนา ในช่วงเทศกาลสำคัญต่างๆ

ผู้อาวุโสในชุมชนเล่าว่า เจ้าอาวาสรูปแรกคือ พระอาจารย์เฒ่า ซึ่งในอดีตเคยเป็นทาสในเรือนเบี้ย แต่เมื่ออายุมากจึงขอลามาสอุปสมบทที่วัดบางกระดี่ซึ่งเป็นบ้านเกิด ในขณะนั้น วัดบางกระดี่ตั้งอยู่ก่อนถึงคลองเลนเปน และน้ำในคลองสนามไชยยังเป็นน้ำเค็ม วัดจึงต้องกักเก็บน้ำฝนเอาไว้ใช้ให้เพียงพอตลอดทั้งปี บางครั้งต้องเดินทางไปไกลถึงแถวหน้าวัดหลักสี่ จนเป็นเหตุให้เกิดเรือล่มบ่อยครั้งเพื่อหาน้ำจืดมาใช้ การคมนาคมขณะนั้น นับว่ามีความยากลำบากมาก จนมีเรื่องเล่าขานกันในชุมชนว่ามีเจ้านายผู้หนึ่งในขณะนั้น ซึ่งไม่ปรากฏชื่อ รู้สึกสงสารและเกิดความศรัทธาแรงกล้า จึงขอยกที่ดินให้แก่พระอาจารย์เฒ่า ใช้ปลูกสร้างวัดขึ้นในบริเวณที่เป็นวัดบางกระดี่ในปัจจุบัน

นายดำรง ปุงบางกระดี่ ผู้อาวุโสของชุมชนเล่าว่า การก่อสร้างวัดบางกระดี่แห่งใหม่นี้ แล้วเสร็จด้วยความช่วยเหลือของกลุ่มทหารเรือจากบางไส้ไก่ ต้นสกุล สุดเจริญ ที่หลบหนีทหารและเข้ามาตั้งรกรากอาศัยอยู่ในชุมชนบางกระดี่ในขณะนั้น และนายดำรง ปุงบางกระดี่ ได้เป็นผู้สร้างเจดีย์ทั้ง ๔ องค์ดังกล่าวขึ้น

วัดบางกระดี่ ได้รับพระราชทาน วิสุคามสีมา ในปี พ.ศ.๒๔๕๓ จนถึงปัจจุบัน มีเจ้าอาวาสทั้งสิ้น ๙ รูป ได้แก่

- (๑) พระอาจารย์เฒ่า มีชีวิตอยู่ในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๔
- (๒) พระมหาสุข มีชีวิตอยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๕

- (๓) พระอาจารย์โต๊ะ ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน ว่ามีชีวิตอยู่ในช่วงเวลาใด
 (๔) พระอาจารย์สัปรด ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน ว่ามีชีวิตอยู่ในช่วงเวลาใด
 (๕) พระอาจารย์ดอกไม้ ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน ว่ามีชีวิตอยู่ในช่วงเวลาใด
 (๖) พระอาจารย์สิน/ศีล มรณภาพ พ.ศ.๒๔๙๒ มรณภาพในพม่า จากการทำทารุณกรรมโดยการฝังทั้งเป็น

(๗) พระครูอนุกุลสิกขการ (พระอาจารย์สง่า) พ.ศ.๒๔๙๓-๒๕๓๗

(๘) พระครูวิมลภักทิจาการ (พระอาจารย์จิต) พ.ศ.๒๕๓๗-๒๕๔๘

(๙) พระครูธรรมธรรสมบัตร์ อุชฺจาโร พ.ศ.๒๕๔๘-ปัจจุบัน

วัดบางกระดี่ประกอบด้วยอาคารเสนาสนะสำคัญดังนี้ อุโบสถเก่ากว้าง ๙.๑๒ เมตร ยาว ๑๕.๒๘ เมตร สร้างขึ้นในช่วงรัชกาลที่ ๔ ถึงต้นรัชกาลที่ ๕ เดิมเป็นโบสถ์ไม้กว้าง ๙.๑๕ เมตร ยาว ๑๕.๒๘ เมตร ขอบประตูโบสถ์แกะสลักลายแบบจีน คล้ายกับประตูหน้าวัดทรงธรรมที่พระประแดง ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔

ศาลาการเปรียญของวัดบางกระดี่เป็นอาคารตึกสองชั้น โบสถ์ใหม่ ที่เพิ่งสร้างเสร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๕ และกุฏิเรือนหมู่สำหรับคณะสงฆ์จำนวน ๒๓ หลัง ลักษณะเป็นอาคารไม้ทรงไทยทั้งหมด ใช้เป็นที่อยู่ของคณะสงฆ์ เดิมมีขนาดเล็ก แต่ต่อมาได้มีการขยายให้ใหญ่ขึ้น เพื่อประโยชน์ใช้สอย ปัจจุบันนี้มีจำนวนทั้งสิ้น ๒๐ ห้อง ทั้งเสาและฝาของกุฏิเรือนหมู่ จะมีความแตกต่างกันไป เนื่องจากถูกสร้างขึ้นจากเรือนมอญหลายหลังในชุมชน ที่เจ้าของเรือนรื้อมาถวายวัด ด้วยสาเหตุต่างๆ กัน อาทิ เรือนนั้นมีคนตายโหง มีผู้เสียชีวิตภายในบ้าน หรือเป็นเรือนของผู้ตายที่ไม่มีลูกหลาน โดยรูปแบบของกุฏิเรือนหมู่ เป็นแบบเรือนไทย ใต้ถุนสูง หลังคาจั่วสูงชัน

ภายในกุฏิเรือนหมู่ นอกจากมีห้องพักหรือกุฏิสงฆ์โดยรอบแล้ว ส่วนกลางยังเป็น หอฉัน ซึ่งใช้เป็นทีมนัดตักอาหารของสงฆ์ รับรองแขกที่มาเยี่ยมเยียนพระสงฆ์ในวัด เนื่องจากวัฒนธรรมมอญ อนุญาตให้ผู้หญิงเข้าไปพบพระสงฆ์ในที่โรฐาน แม้ว่าจะเป็นโยมมารดาก็ตาม นอกจากนี้ พระสงฆ์มอญจะไม่ออกจากกุฏิ โดยไม่มีเหตุอันจำเป็นเด็ดขาด โดยประตูทางเข้าด้านหน้าของกุฏิเรือนหมู่มี ๒ บาน ชาวมอญเรียกว่า ชุมระตูไทย และชุมประตุมอญ โดยด้านซ้ายของชุมประตุมอญ มีตัวอักษรเขียนชื่อวัดบางกระดี่ไว้ด้วยภาษามอญ ส่วนบานประตูอีกบานหนึ่ง แกะสลักเป็นลวดลาย มีตัวอักษรไทยบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ เอาไว้ คนในชุมชนจึงเรียกประตูนี้ว่า ประตูไทย

เหนือจากหอฉันขึ้นไปเป็นหอสวดมนต์ซึ่งมีบันไดยกสูงจากพื้น ภายในหอสวดมนต์มีพระปริตร และภาพน้ำพระพุทธรณ์ ๑๐๐ ปี หอสวดมนต์นี้ แสดงเอกลักษณ์ของมอญอย่างเด่นชัด ทุกวันพระสงฆ์มอญจะทำวัตรสวดมนต์วันละ ๓ ครั้ง ได้แก่ เวลา ๐๕.๐๐ น. ถึง ๐๖.๐๐ น. หรือก่อนพระสงฆ์ออกบิณฑบาต เวลา ๐๙.๐๐ น. ถึงประมาณ ๑๐.๓๐ น. และเวลา ๑๙.๓๐ น. ถึงเวลาประมาณ ๒๑.๐๐ น. โดยช่วงเวลาหลังจากนี้ พระสงฆ์มอญจะร่วมกันสวดพระปริตรมอญ ๑๒ ตำนาน หรือที่

เรียกว่า มหาราชปริตรมอญ เพื่อจัดทำน้ำพระพุทธรูป หรือที่คนในชุมชนเรียกว่า น้ำมนตร์ ๑๐๐ ปี เพื่อนำไปใช้ในพิธีกรรมต่างๆ

พระประธานในโบสถ์ ได้แก่ พระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื้อสีทองเหลือง หน้าตักกว้าง ๔๖ นิ้ว เป็นพระพุทธรูปยืนทำด้วยไม้โลมแกะสลัก จากวัดอัมพวา โดยการนำเรือมอญ ๘ แจวไปรับมา โดยเรือมอญแบบนี้ จะมีเก๋งตั้งอยู่กลางลำเรือ ใช้ในการเดินทางระยะยาว เนื่องจากสามารถบรรจุผู้โดยสารได้เป็นจำนวนมาก พระอาจารย์ศีล เป็นผู้หาซื้อมาจากบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

โดยพระอาจารย์ศีล อดีตเจ้าอาวาสวัดบางกระดี่ ได้ก่อสร้างขึ้นในช่วง พ.ศ.๒๔๖๐-๒๔๙๒ โดยใช้ช่างแกะสลักจากจังหวัดเชียงใหม่ ใช้เวลาในการแกะสลักประมาณหนึ่งเดือนเศษจึงแล้วเสร็จ เมื่อเสร็จแล้วปรากฏว่าพระอาจารย์ศีลเห็นว่าไม่งดงาม จึงไปจ้างช่างแกะสลักจากบ้านขมิ้น บางกอกน้อย มาตกแต่งใหม่จนเป็นที่พอใจ ต่อมานายมังกร ปันอุ ขวามอญในชุมชนบางกระดี่ เห็นว่าวิหารมีความชำรุดเสียหาย จึงได้สร้างศาลาครอบพระพุทธรูปยืนองค์นี้ พระประธานองค์นี้ ในปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในศาลา ๔ เจดีย์หน้าโบสถ์เก่าทั้ง ๔ องค์

เสาหงส์ ที่ตั้งเด่นหน้าวัดบางกระดี่ เป็นเสาหงส์คู่ รูปร่างแบบหงส์ไทย ที่มีลักษณะคอยาว ขาวยาว ผอม สร้างขึ้นแทนเสาหงส์เดิมที่มีลักษณะคล้ายเป็ด ตามสัญลักษณ์ของเสาหงส์แบบมอญในรัฐพม่า เนื่องจากเสาหงส์เดิมชำรุดเสียหาย โดยในปัจจุบัน เสาหงส์เดิมได้ถูกเก็บรักษาไว้ที่ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญ หมู่ ๘

ภาพ ๒๖ วัดบางกระดี่ในปี พ.ศ.๒๕๕๙

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๙)

เจดีย์ทรงมอญ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณวัดบางกระดี่ เป็นเจดีย์รูปประหลาด ซึ่ง เป็นสัญลักษณ์สำคัญของวัดมอญโบราณ สร้างขึ้นโดยคนในสกุล สุดเจริญ ตั้งอยู่หน้าโบสถ์เก่า ๔ องค์ โบราณสถานเหล่านี้ชาวมอญมีความเชื่อว่า เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าที่ทรงอุปบัติแล้วในโลกทั้ง ๔ พระองค์ ได้แก่ พระกุกสันธะ พระโกนาคมนะ พระกัสสปะ และพระโคตม ซึ่งหมายถึงพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน

ภาพ ๒๗ เจดีย์ทรงมอญวัดบางกระดี่

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘) และ (ภาพขาว) ต้นฉบับ “ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่”

หอกลอง ของวัดบางกระดี่ เดิมคือหอรระฆังที่สร้างขึ้นด้วยไม้ตามแบบศิลปะมอญสมัยเก่า แต่มีเรื่องเล่าต่อกันมาว่า ครั้งหนึ่งในสมัยพระอาจารย์ศีลเป็นเจ้าอาวาส วัดบางกระดี่เจริญรุ่งเรืองมาก วันหนึ่งมีลูกจีนซึ่งเป็นลูกคหบดีมาทำบุญที่วัด แต่ด้วยความขงขี้ขึ้นไปปิ่นปายบนหอรระฆัง จนทำให้ระฆังตกลงมาใส่จนเสียชีวิต หลังจากฉาปนกิจศพของลูกเสร็จ ชาวจีนผู้ร่ำรวยจึงหาช่างชาวจีน มาสร้างหอกขึ้นใหม่ เป็นรูปหอคอย ซึ่งเป็นแบบสถาปัตยกรรมที่ช่างจีนในสมัยรัชกาลที่ ๗ นิยมกันมาก แล้วจึงนำอัฐิของลูกชายขึ้นไปเก็บไว้บนโถบนยอดหอกลอง ก่อนนำกลองไปแขวนไว้แทนระฆังเก่า ซึ่งหอกลองนี้ ในสมัยของพระอาจารย์จิตเป็นเจ้าอาวาส เคยมีเศรษฐิกิจผู้หนึ่งต้องการรื้อหอกลองหลังนี้ออก แล้วสร้างใหม่ขึ้นมาทดแทน แต่คนในชุมชนได้ร่วมกันต่อต้าน ทำให้ไม่สามารถรื้อหอกลองออกได้ ทำให้หอกลองหลังเก่ายังคงอยู่คู่กับวัดบางกระดี่เรื่อยมาจนถึงในปัจจุบัน

เมื่อปี พ.ศ.๒๔๙๒ พระอาจารย์ศีล อดีตเจ้าอาวาสวัดบางกระดี่ องค์ที่ ๖ ซึ่งเป็นที่เคารพรักของคนในชุมชนบางกระดี่ ได้เดินทางกลับมาเยี่ยมชาวมอญที่รัฐมอญ ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของพม่า เพื่อนำวัดมอญคลไปแจกจ่ายให้แก่ทหารมอญกู้ชาติ เมื่อทหารพม่าทราบข่าวจึงได้จับตัวท่านไปไว้ที่หมู่บ้านเกริกป้อย และทำร้ายท่านด้วยวิธีการต่างๆ แต่ปรากฏว่าท่านไม่มรณภาพ จึงได้มัดและฝังพระอาจารย์ศีลทั้งเป็น จนกระทั่งมรณภาพในเวลาต่อมา หลงดำรงค์ (ไม่ทราบนามสกุล) ซึ่งเป็นคนแจวเรือ ๘ แจว แต่ในขณะนั้น อยู่ในเพศบรรพชิต ทราบข่าว จึงได้ออกเดินทางไปรับศพพระอาจารย์ศีลกลับมาบางกระดี่ เพื่อจัดพิธีฉาปนกิจศพให้ ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าว ได้ปลุกสำนึกรักชาติมอญของคนในชุมชนบางกระดี่

ขึ้นอย่างกว้างขวาง จนเกิดการรวมตัวกันของกลุ่มชายฉกรรจ์ในชุมชน ก่อตั้งกลุ่มมอญรักบ้าน ภายใต้คำขวัญปลุกใจ “รู้รักมอญ” และต่อมาพบว่า มีคนในชุมชนบางส่วนได้เดินทางไปเข้าร่วมกับกองทัพมอญเพื่อกู้ชาติมอญในพม่าอีกด้วย ปัจจุบันอัฐิของพระอาจารย์ศีล ถูกบรรจุไว้ที่เจดีย์หน้าศาลเจ้าที่วัดบางกระดี เพื่อให้ชาวชุมชนกราบไหว้สักการบูชา

ในปัจจุบัน พระสงฆ์ในวัดบางกระดีส่วนใหญ่เป็นพระมอญ หรือพระไทยเชื้อสายมอญ ทั้งพระและเณรที่มาจำพรรษาที่วัดบางกระดี ส่วนใหญ่เป็นลูกหลานของคนในชุมชนหรือญาติพี่น้องเชื้อสายมอญจากชุมชนอื่นๆ การประกอบพิธีและบทสวดมนต์ต่างๆ ที่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาทั้งหมดที่วัดบางกระดี ล้วนกระทำด้วยภาษามอญตามความเชื่อของชาวมอญแต่โบราณ

๑.๘.๒ โรงเรียนวัดบางกระดี

โรงเรียนวัดบางกระดี ตั้งอยู่เลขที่ ๗ หมู่ ๗ แขวงแสมดำ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๗๕ โดยในช่วงแรกใช้ศาลาการเปรียญของวัดบางกระดีเป็นห้องเรียน เมื่อปีแรกที่เปิดสอนมีครูเพียง ๒ คนคือ นายสง บัญยกลสิน ครูใหญ่ และนายท้อ แดงมุกดา โดยได้เปิดสอนในระดับประถมศึกษาปีที่ ๑ เพียงชั้นเดียว นักเรียนรุ่นแรกมีเพียง ๖๐ คน

ปี พ.ศ.๒๕๕๘ โรงเรียนวัดบางกระดี เป็นโรงเรียนในสังกัดกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่บนพื้นที่ ๓ ไร่ ๑ งาน ๕๕ ตารางวา ประกอบด้วยอาคารเรียน ๕ หลัง ห้องเรียน ๓๖ ห้องเรียน มีนายธนิต บุญอดิชาติ เป็นผู้อำนวยการสถานศึกษา จัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาล และระดับประถมศึกษาปีที่ ๑ ถึง มัธยมศึกษาปีที่ ๓

๑.๘.๓ ศาลเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ในชุมชนบางกระดี มีศาลที่ชาวไทยรามัญ (มอญ) บางกระดี นับถือเคารพสักการะและประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามความเชื่อ ๓ แห่ง ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อบางกระดี ตั้งอยู่บริเวณหน้าวัดบางกระดีติดกับคลองสนามไชย ศาลพระภูมิเจ้าที่ตะละทานตั้งอยู่ด้านข้างของวัดบางกระดี และศาลเจ้าแม่หัวละหาน

(๑) ศาลเจ้าพ่อบางกระดี

ประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อบางกระดีไม่ปรากฏชัดเจน แต่คนในชุมชนมีความเชื่อว่า คือผีเทพารักษ์ ที่ปกป้องรักษาชุมชนบางกระดีเอาไว้ ตัวศาลาตั้งอยู่ในเขตที่ดินของ นางบุญธรรม นายสุทิน สุดเจริญ ต่อมาเมื่อมีการประท้วงบ่อยครั้ง จึงย้ายมาตั้งอยู่ติดสะพานข้ามคลองสนามไชย ลักษณะของศาล เป็นเรือนไทยยกพื้นสูง มีฝากัน ๓ ด้าน ชาวชุมชนบางกระดี นิยมมาขอพรและบนบานศาลกล่าว ด้วยเชื่อว่ามีพลังศักดิ์สิทธิ์ ของที่นิยมนำมาสักการะ ได้แก่ ว่าว รูปปั้นบริวารข้าง ม้า วัว ควาย ตุ๊กตานางรำ ทุกปี ในวันที่ ๑๘ เมษายน จะมีการทรงเจ้าพ่อบางกระดี โดยผู้ทำหน้าที่เข้าทรง

เป็นคนมอญ เรียกว่า “ประจุ” การทรงเจ้าแต่ละครั้ง จะมีชาวบางกระดี่นำกล้วยน้ำว้า มะพร้าว ขนม ต้มข้าวต้มแดง เหล้าขาว ข้าวสาร บุหรี่ใบจาก ด้ายแดง และน้ำใส่ถาดรวมกัน มาตั้งไว้บริเวณด้านหลัง ศาลเจ้าพ่อบางกระดี่ โดยมีประจุ ทำหน้าที่ตอบคำถาม ทำนายทายทักเหตุการณ์บ้านเมือง และเตือนภัยที่อาจเกิดแก่คนในชุมชน

(๒) ศาลตะละทาน

เป็นศาลพระภูมิเจ้าที่ของชุมชนบางกระดี่ เป็นศาลที่คนในชุมชนเคารพนับถือ ใช้เพื่อประกอบกิจกรรมทางศาสนา อาทิ บวชพระ บวชเณร หรือเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ โดยคนในชุมชนมีความเชื่อว่า ศาลแห่งนี้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ตั้งอยู่ด้านหลังวัดบางกระดี่ แลวโบสถ์หลังเก่า โดยมีความเชื่อว่า ศาลตะละทาน เป็นที่ประทับของเทวดา ที่คอยปกป้องรักษาคนในชุมชนให้มีความสุขสงบและปลอดภัย ดังนั้น เมื่อจะประกอบกิจกรรม งานบุญใดๆ ในชุมชน จึงต้องไปบอกกล่าวให้ทราบก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในพิธีอุปสมบท วันสุกดิบ เจ้าภาพจะต้องจัดขบวนนาคร พร้อมเครื่องบูชา เพื่อไปประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมที่ศาลแห่งนี้ แล้วจึงอัญเชิญตะละทานมาประทับทรง เพื่อมอบผ้าไตรให้แก่नाคร เพื่อความเป็นสิริมงคล

(๓) ศาลเจ้าแม่หัวระหาร

ศาลนี้ตั้งอยู่บริเวณท้ายชุมชนบางกระดี่ บริเวณบ้านล่างในเขตหมู่ ๙ ในบริเวณที่ดินของนาง ทอน สังข์ทอง มีเรื่องเล่าต่อกันมาว่า เจ้าแม่หัวระหาร เดิมคือ นางสาวถนอม เป็นหญิงสาวโสด เป็นพี่น้องกับเจ้าพ่อบางกระดี่ สามารถให้โชคกลาง และช่วยรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้ ทุกวันที่ ๑๙ เมษายน หรือในช่วงท้ายของเทศกาลสงกรานต์ของทุกปี หากไม่ตรงกับวันพระ จะมีการทรงเจ้าแม่

(๔) ศาลเจ้าพ่อกลางทุ่ง

ตั้งอยู่บริเวณปลายคลองบางกระดี่น้อย บริเวณริมคลองลิง บริเวณโดยรอบศาลแวดล้อมด้วย ป่าจาก เป็นศาลที่คนในชุมชนซึ่งมีอาชีพตัดจากและตัดฟืน เคารพนับถือมาก เชื่อกันว่า ช่วยคุ้มครอง ป้องกันภัย ให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งหลาย ศาลนี้ ไม่มีการเข้าทรง แต่จะมีการกราบไหว้บูชาและ เลี้ยงผีเป็นประจำทุกปี

๑.๘.๔ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ จัดเป็นพิพิธภัณฑ์ของเอกชน ก่อตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ เมื่อ ปี พ.ศ.๒๕๔๒ โดยนายธวัชพงศ์ มอญตะ มีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อรื้อฟื้นประเพณีและวัฒนธรรม มอญ ตลอดจนเป็นแหล่งรวบรวมความรู้ด้านมอญศึกษา ทั้งเรื่องราวของคนมอญในเมืองไทยและมอญ จากรัฐมอญในประเทศพม่า ศูนย์ฯ ตั้งขึ้นบริเวณใต้ถุนบ้านของคุณธวัชพงศ์ มอญตะ การนำเสนอ มีความพยายามจำแนกเป็นหมวดหมู่ตามประเภทของสิ่งของที่มี แต่เนื่องจากข้อจำกัดเรื่องสถานที่และผู้ดูแล ทำให้สิ่งของที่จัดแสดงส่วนใหญ่ ไม่มีรายละเอียดหรือคำอธิบายที่อาศัยหลักฐานทางวิชาการ หรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาสนับสนุนอย่างเพียงพอ มีลักษณะของการจัดวางสิ่งของเป็นกลุ่มๆ

การจัดแสดง จึงอยู่ในรูปของนิทรรศการไม่เคลื่อนไหว ประกอบด้วย สิ่งของที่แสดงรูปแบบและวิถีชีวิตของคนมอญต่างๆ ไป เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญ แบบจำลองข้าวของที่ใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน และของที่ใช้ในพิธีกรรมไหว้ผี รำผี พิธีบวช พิธีการทำศพ พิธีการเกิด และเครื่องดนตรีมอญ การบรรยาย และให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งของต่างๆ ที่จัดแสดงดำเนินการโดยคุณธวัชพงศ์ มอญตะ ซึ่งมีอาชีพรับราชการ

ภาพ ๒๘ นิทรรศการในศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

ประวัติการก่อตั้งศูนย์ฯ เริ่มจากพระครูอนุกุลสิกขการ อดีตเจ้าอาวาสวัดบางกระดี่ ผู้ริเริ่มแนวคิดที่จะจัดตั้งพิพิธภัณฑวัดบางกระดี่ขึ้น แต่ก็ไม่สามารถดำเนินการได้ เนื่องจากข้อจำกัดด้านงบประมาณและสถานที่ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ นายธวัชพงศ์ มอญตะ บุตรชายของอดีตผู้ใหญ่บ้านบางกระดี่ ซึ่งเป็นคนไทยเชื้อสายมอญและได้เคยบวชเรียนที่วัดบางกระดี่ จึงเกิดความรู้สึกลอยlakดันให้แนวคิดดังกล่าวเป็นจริงขึ้นมา จึงตัดสินใจนำสิ่งของส่วนหนึ่งของวัดบางกระดี่ สิ่งของส่วนตัว และสมบัติของครอบครัว มาจัดแสดง และต่อมาได้เปิดให้บุคคลภายนอกเข้ามาเรียนรู้และเยี่ยมชมหลังจากลาสิกขาบทแล้ว

หลังจากที่ศูนย์ฯ เปิดให้บริการอย่างเป็นทางการเต็มรูปแบบในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ โดยมีคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เข้ามาช่วยจัดทำทะเบียนโบราณวัตถุบางส่วนให้ สำหรับที่มาของสิ่งของที่จัดแสดง ได้แก่ จากการบริจาคของวัด อาทิ เครื่องถ้วยชามและคัมภีร์มอญโบราณ ตู้ใส่ของหงส์ไม้แกะสลัก เครื่องบดยา จากการบริจาคของคนในชุมชน อาทิ เครื่องปั้นดินเผาของบรรพบุรุษ ตู้โบราณ ถ้วยชาม ปิ่นปักผม เครื่องดนตรี การจัดซื้อจากเงินส่วนตัว และจากการบริจาคจากคนมอญในประเทศพม่า อาทิ กลุ่มคนมอญจากเมืองมอญเมาะตะมะ เมืองเมาะละแมง เมืองหงสาวดี ซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานต่างด้าว ที่พักอาศัยอยู่ในหมู่บ้านบางกระดี่และอาศัยอยู่ในเขตจังหวัดใกล้เคียง

โดยที่ผ่านมาศูนย์ฯ ได้จัดกิจกรรมต่างๆ และให้บริการด้านการเรียนรู้แก่เด็ก เยาวชน นักเรียน และผู้สนใจทั่วไปเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ในระยะแรกได้รับการสนับสนุนจากท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ จากสำนักพระราชวัง ซึ่งครั้งหนึ่งเคยนำคณะข้าราชการมาดูงานที่ศูนย์ฯ และสนับสนุนเงินลงกู้เพื่อการลงทุน ในปี พ.ศ.๒๕๕๘ ศูนย์ฯ เปิดบริการแก่นักเรียนนักศึกษา กลุ่มข้าราชการ หรือประชาชนทั่วไป โดยไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมเข้าชม แหล่งรายได้หลักของศูนย์ฯ ในปัจจุบันจึงมาจากการบริจาคตามกำลังศรัทธา

อย่างไรก็ตาม ความเป็นมา การดำรงอยู่และรูปแบบการบริหารจัดการของศูนย์ศิลป์ฯ ส่งผลให้เกิดข้อขัดแย้ง และการวิพากษ์วิจารณ์หลายประการจากคนและกลุ่มบุคคลในชุมชน อาทิ (๑) ที่มาของสิ่งของที่จัดแสดง ที่มีลักษณะการจัดวางที่ปะปนกันระหว่างส่วนที่เป็นสมบัติส่วนบุคคล กับสิ่งของที่เดิมเป็นทรัพย์สินสมบัติของวัดบางกระดี่ (๒) การบริหารจัดการศูนย์ศิลป์ฯ ในรูปของพิพิธภัณฑสถานเอกชน ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนและผู้นำชุมชน (๓) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือของศูนย์ศิลป์ฯ กับสถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ หรือกลุ่มบุคคลภายนอก มีประเด็นปัญหาด้านการสื่อสารหรือประสานงานกับประธานชุมชน โดยเฉพาะประธานชุมชนหมู่ ๘ และหมู่ ๙ ทำให้เกิดปัญหาขาดการมีส่วนร่วม เกิดการสะสมของปัญหาและความขัดแย้งที่แฝงเร้นอยู่ในชุมชนเรื่อยมา

อนึ่ง ปัญหาความขัดแย้งในชุมชน ความไม่ชัดเจนในเรื่องความเป็นมาของสิ่งของ และโบราณวัตถุที่จัดแสดง ผิดกับการเป็นพิพิธภัณฑสถานส่วนบุคคล ทำให้ทุกปีในช่วงน้ำหลาก ศูนย์ศิลป์ฯ ต้องเผชิญกับปัญหาด้านงบประมาณเนื่องจากน้ำท่วมซ้ำซาก ขาดแคลนทุนทรัพย์ที่จะใช้ซ่อมบำรุงอาคารสถานที่ เกิดปัญหาปลวกและความเสียหายของโบราณวัตถุซึ่งจัดแสดงในเรือนเล็กริมคลองสนามชัย เนื่องจากแต่ละปีต้องพบกับปัญหาน้ำท่วมซ้ำติดต่อกันเป็นระยะเวลายาวนานหลายสัปดาห์

๑.๙ วัฒนธรรมและความเชื่อ

ในช่วงที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชนบางกระดี่ ซึ่งอยู่ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๕๗-๒๕๕๘ พบว่าชุมชนบางกระดี่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ความเจริญเทคโนโลยีการสื่อสารอย่างมาก การตัดถนนเข้าสู่ชุมชนทำให้การคมนาคมสะดวกสบายมากขึ้น นอกจากนี้ การที่เด็กและเยาวชนมีโอกาสสัมผัสกับวัฒนธรรมภายนอกมากขึ้น ทั้งทางตรงผ่านการเข้าการศึกษาในระบบโรงเรียน และทางอ้อมผ่านการรับข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อสารมวลชนแขนงต่างๆ ทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอย่างมาก

๑.๙.๑ ด้านความเชื่อ

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ว่าจะเป็นการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมช่วงต้นศตวรรษที่ ๒๑ แล้ว แต่ชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ ก็ยังคงมีความเชื่อในเรื่องของอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติและไสย

ศาสตร์อย่างมาก ดังจะพบได้จากความถี่ของการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีของคนในชุมชน ที่พบว่า มีประกอบพิธีกรรมตามประเพณีการนับถือผีประจำหมู่บ้าน ผีบรรพบุรุษ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ตามความเชื่ออยู่เป็นประจำ โดยรูปแบบและขั้นตอนต่างๆ ของพิธีกรรม ยังถูกยึดถือและปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตามแบบประเพณีดั้งเดิม โดยผีประจำหมู่บ้านของชุมชนชาวไทยรามัญบางกระดี่ ได้แก่ พระภูมิเจ้าที่ตะละทาน เจ้าพ่อบางกระดี่ และเจ้าแม่หัวระหาร

ศาลพระภูมิเจ้าที่ตะละทาน จึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านยังคงให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการประกอบกิจกรรมงานบุญใดๆ มักจะต้องไปประกอบพิธีเพื่อบอกกล่าว เพื่อให้ท่านเจ้าที่ ได้รับรู้และร่วมอนุโมทนาในบุญกุศลนั้นๆ ส่วนเจ้าพ่อบางกระดี่ คนในชุมชนถือว่าเป็นศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือ โดยนิยมมาประกอบ “พิธีบน” ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน หรือขอร้องให้เจ้าพ่อช่วยปัดเป่าปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ในการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีอื่นๆ เช่น อุปสรรคที่เกิดจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อาทิ พายุ ลม ฝน ในช่วงเวลาที่ชุมชนบางกระดี่จะจัดให้มีงานสำคัญๆ นอกจากนี้ ก็เป็นการบนบานเพื่อขอพรเกี่ยวกับโชคลาภ การติดตามสิ่งของที่สูญหาย การสอบเข้าเรียน และการมีโอกาสเข้าทำงานตามที่ได้สมัครไว้

นอกจากคนในชุมชนยังมีความเชื่อในเรื่องของอำนาจเหนือธรรมชาติและไสยศาสตร์แล้ว ชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ ยังเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัดอีกด้วย โดยพบว่าพระในวัดบางกระดี่ ยังศึกษาพระธรรมวินัยมอญ และสวดมนต์ด้วยภาษามอญอยู่เป็นประจำ ในเช้าวันพระปกติพบว่า มีเพียงคนผู้สูงอายุและเด็กเล็กๆ ถือขันเงิน ชันทองเหลืองบรรจุข้าวปลาอาหาร หรือหิ้วตะกร้า หรือปิ่นโต ไปใส่บาตรที่วัดบางกระดี่ แต่ในช่วงวันพระใหญ่ เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันวิสาขบูชา หรือในเทศกาลสำคัญ เช่น วันสงกรานต์ ที่วัดบางกระดี่ จะคลาคล่ำไปด้วยคนทุกเพศทุกวัย หญิงจะแต่งกายสวยงามด้วยชุดห่มเทียน และห่มสไบสวยงาม ส่วนชายแต่งกายตามแบบประเพณีมอญเพื่อมาร่วมทำบุญตักบาตร โดยพบว่าในปัจจุบัน ชาวบางกระดี่ ยังมีความเคร่งครัดในเรื่องเพศสภาพในวัด กล่าวคือ กลุ่มผู้ชายและผู้หญิงจะต้องนั่งแยกจากกัน โดยเฉพาะผู้ชายเท่านั้น ที่ได้รับอนุญาตให้นั่งแถวหน้าบริเวณที่ใกล้กับพระภิกษุ ส่วนผู้หญิงให้นั่งไกลออกไปด้านหลัง

ภาพ ๒๙ งานบุญสงกรานต์ บางกระดี่ พ.ศ.๒๕๕๘

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

สำหรับความเชื่อพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนบางกระดี่นั้น ยังคงได้รับการสืบทอดและปฏิบัติต่อกันมาหลายประการ ได้แก่ การห้ามคนท้องถิ่นๆ ที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัวเข้ามาในบ้าน ดังพบว่าร้านค้า และร้านค้าของชุมชนบางร้านจะเขียนป้ายห้ามติดไว้ด้านหน้าร้าน นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อเรื่องห้ามพึงเสารือนบ้านคนอื่น ห้ามนำตุ๊กตารูปคนเข้าบ้าน เด็กเล็กๆ บางคนยังไว้ผมจุก ผมโก๊ะ ตามแบบโบราณ สำหรับผู้ชายจะตัดผมจุกเมื่ออายุประมาณ ๗ ปี หรือก่อนเข้าโรงเรียน หรือเมื่อในตระกูลมีการรำผี หรือเมื่อพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่เสียชีวิตลง

๑.๙.๒ ด้านการแต่งกาย

การปรับเปลี่ยนรูปแบบการแต่งกาย และเสื้อผ้าตามแบบมอญในชีวิตประจำวันของคนหนุ่มสาว ในชุมชนบางกระดี่พบว่าเป็นเรื่องปกติ ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิต ที่คนส่วนใหญ่ต้องออกไปประกอบอาชีพภายนอกชุมชน การแต่งกายในชีวิตประจำวัน ส่วนใหญ่จึงแต่งตามสมัยนิยม คนหนุ่มสาวแต่งกายปกติตามแฟชั่นสมัยนิยม ยกเว้นในช่วงเวลาที่มีงานบุญ พิธีกรรม งานประเพณี เทศกาลสำคัญๆ ทางศาสนา จึงจะแต่งชุดมอญตามประเพณี โดยผู้ชายไทยรามัญสวมใส่สร่งตาหมากรุก มีผ้าขาวม้าพาดบ่า สำหรับผู้หญิงสูงอายุ นิยมไว้ผมยาวและเกล้าผมมัดเป็นมวยแบบมอญประดับผมมวยด้วยเครื่องประดับ ลูกปัดหรือดอกไม้ที่มีพู่ห้อยล้อมรอบมวยผมสวยงามนัก สาวไทยรามัญนิยมสวมเสื้อคอกระเช้า หรือเสื้อสีพื้นคอปกแบบรัดทรงมีกระดุมด้านหน้าแขนยาวทรงกระบอก หรือในปัจจุบันบางส่วนมีการประยุกต์เป็นเสื้อตามสมัยนิยมแขนกุด นุ่งผ้าถุงกรอมเท้าปล่อยชาย ห่มผ้าพาดไหล่สไบเฉียงไปด้านหลัง

ภาพ ๓๐ การแต่งกายของชาวไทยรามัญบางกระดี่เปรียบเทียบกับในอดีตกับปัจจุบัน

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘) และ (ภาพขวา) ต้นฉบับ “ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่”

เป็นที่น่าสังเกตว่า เยาวชนและคนหนุ่มสาวมอญในชุมชนบางกระดี่ ยังคงรู้สึกภาคภูมิใจและอนุรักษ์การแต่งกายตามแบบชาวไทยรามัญเอาไว้ได้อย่างสวยงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในพิธีกรรมสำคัญของเทศกาลต่างๆ แม้ว่ารูปแบบของการแต่งกายส่วนหนึ่ง จะมีการปรับตัวและประยุกต์ให้ดูสวยงาม ทันสมัยขึ้น และเนื่องจากคนในชุมชนบางกระดี่ในปัจจุบัน เลิกทอผ้าใช้เองแล้ว จึงปรับเปลี่ยนเป็นการสวมใส่ผ้านุ่งพิมพ์ลายจากโรงงาน หรือผ้าพื้นบ้านอื่นๆ ที่ซื้อหามา ในส่วนของผ้าสไบ ก็มีการปรับเปลี่ยนไป จากที่เคยใช้ฝมือปักด้วยตัวเอง มาใช้ผ้าทอสำเร็จรูปจากโรงงาน

จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ในประเพณีการบวชนาค พบว่า เป็นประเพณีที่คนไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ ยังมีความเคร่งครัดและนิยมแต่งกายตามพิธีกรรมแบบมอญดั้งเดิมอย่างกว้างขวาง มีการสวมผ้าขึ้นแบบมอญ ห่มสไบ และถักดอไม้ที่ใบหู หรือมวยผม สวยสร้อยคอทองคำเส้นใหญ่ คาดเข็มขัดนาค หรือทอง และประดับประดาด้วยเครื่องประดับราคาแพงเพื่อบอกสถานภาพทางสังคม

๑.๙.๓ ภาษามอญ

ในปัจจุบัน การสืบทอดภาษามอญของคนในชุมชนบางกระดี่ได้ลดลงอย่างมาก จำนวนของคนหนุ่มสาวที่สามารถฟังและพูดภาษามอญได้ ลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่วนการอ่านและการเขียนด้วยภาษามอญ พบในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีการศึกษาและเคยบวชเรียน ดังนั้น การที่โรงเรียนวัดบางกระดี่ ได้ริเริ่มเชิญผู้มีความรู้ ปรารักษ์ชุมชน มาช่วยสอนภาษามอญให้แก่ลูกหลานมอญที่เข้ามาศึกษาในโรงเรียนบางกระดี่ จึงนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำนุรักษามอญเอาไว้

๒. วัฒนธรรมมอญ ชุมชนบางกระดี่

เนื่องจากชุมชนบางกระดี่ เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีอายุมากกว่าหนึ่งศตวรรษ ตลอดระยะเวลาที่ชุมชนมีการพัฒนาการทางวัฒนธรรม จึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ หน่วยงาน และสังคมภายนอกจำนวนมาก การที่จะกล่าวถึงวัฒนธรรมของชาวไทยรามัญที่อาศัยอยู่ในชุมชนบางกระดี่ ในลักษณะสถิติหรือภายใต้กรอบคิดความเป็นสากลของอัตลักษณ์ จึงไม่สอดคล้องกับบริบทและสภาพความเป็นจริงทางสังคม เนื่องจากชุมชนบางกระดี่ถูกเงื่อนไขเรื่อง “เวลา” เป็นปัจจัยกำหนดความรู้สึกต่อเนื่องของอัตลักษณ์ ในขณะเดียวกัน ก็ถูกเงื่อนไขเรื่องกระบวนการประกอบสร้างทางวัฒนธรรม ที่เกิดจากประสบการณ์ภายในของปัจเจก ที่ไม่มีเอกภาพ และไม่ต่อเนื่อง ดังนั้น อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของบางกระดี่ จึงประกอบด้วยอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Personal Identity) กับอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) ในลักษณะที่ซับซ้อนและเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความแตกต่างของบริบททางสังคมในช่วงเวลาต่างๆ ที่ชุมชนมีพัฒนาการมา

ผลการศึกษาพบว่า ในชุมชนบางกระดี่ อัตลักษณ์ส่วนบุคคล ที่สะท้อนความเป็นมอญ ถูกแสดงออกผ่านวัตถุวัฒนธรรม (Material Culture) อาทิ อาหาร การแต่งกาย และภาษามอญ และสัญลักษณ์วัฒนธรรม (Symbolic Culture) อาทิ ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ และอำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ ในขณะที่อัตลักษณ์ทางสังคม ถูกแสดงออกทางบทบาทและสถานภาพทางสังคม ชาติพันธุ์ บรรทัดฐาน ชนชั้น คุณค่าและมาตรฐานที่สังคมเรียกร้องจากบุคคล (Virtual Identity) กับอัตลักษณ์ที่เป็นจริงของบุคคล (Actual Identity) ซึ่งในบางเงื่อนไขด้านพื้นที่ (Space) และบริบท (Context) ก็พบการทับซ้อนกันของอัตลักษณ์ทางสังคมและอัตลักษณ์ปัจเจก เนื่องจากการแสดงอัตลักษณ์ส่วนบุคคลในพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ทางสังคม ไม่ได้ถูกกำหนดโดยความรู้สึกหรือความปรารถนาของบุคคลแต่เพียงประการเดียว แต่ถูกบงการด้วยบรรทัดฐานและความคาดหวังของสังคมด้วย

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า มูลเหตุปัจจัยสำคัญที่เป็นตัวกำหนดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ จึงครอบคลุมทั้งตัวกำหนดเชิงโครงสร้างและตัวกำหนดเชิงปัจเจก ดังนั้น วัฒนธรรมมอญ ที่พบจากการศึกษาครั้งนี้ จึงไม่ได้มีลักษณะที่เป็นสากล หรือเป็นเพียงข้อเท็จจริง (Fact) ตามที่คนในชุมชนสัมผัสได้เท่านั้น แต่ถูกบรรจุ “ความหมาย” จำนวนมาก ที่บุคคลได้รับมาจากมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและคุณค่าร่วมที่ชุมชนผนวกเอาไว้ และในหลายกรณีอยู่พ้นกรอบแนวคิดเรื่องเหตุผลตามกรอบความรู้แบบประจักษ์นิยม (Empiricism)

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่พบในชุมชนบางกระดี่เปลี่ยนแปลงเรื่อยมา ทั้งในระดับปัจเจกและสังคม ในระดับปัจเจกถูกกำหนดด้วยมโนทัศน์ที่คนในชุมชนมองและให้คุณค่ากับตนเอง จิตวิญญาณตำแหน่งแห่งที่ และคุณค่าของความเป็นมอญ ในระดับสังคมถูกกำหนดด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ตัวอย่างเช่น ในชุมชนบางกระดี่ยุคจารีตหรือก่อน พ.ศ.๒๕๑๕ ความเจ็บป่วยที่มีสาเหตุมาจากความไม่

รู้ไม่มีประสบการณ์ในการเยียวยา ถูกเชื่อมโยงเข้ากับภูมิปัญญาเรื่องพิธีกรรมและไสยศาสตร์ ในปัจจุบัน เมื่อบุคคลเจ็บป่วยด้วยอาการที่ไม่รู้สาเหตุ และการแพทย์แผนตะวันตกล้มเหลวในการรักษาเนื่องจากความไม่รู้และข้อจำกัดของวิทยาการด้านการแพทย์และประสบการณ์ของแพทย์ในอาการผิดปกตินั้นๆ อำนาจที่ผู้ป่วยและญาติเคยมอบให้แก่แพทย์แผนตะวันตกก็ถูกส่งคืนกลับให้ “ไต่” และผู้มีความรู้และประสบการณ์ในการประกอบพิธีราผี ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้ จึงพบหลักฐานสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึง วัฒนธรรม ในความหมายใหม่ ซึ่งได้แก่ การเป็นมูลเหตุปัจจัยสำคัญที่กำหนดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นแหล่งผลิตความรู้ทุกชนิดอาจกลายเป็นปัจจัยกำหนดเรื่องอำนาจที่สำคัญ สำหรับบุคคลที่อยู่ตรงกลาง (People in Between) ได้

ในปัจจุบัน มีหน่วยงานและองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน จำนวนมากให้ความสนใจต่อลักษณะทางวัฒนธรรมของมอญในชุมชนบางกระดี่ อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า การทำความเข้าใจและสารัตถะของความจริงที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ ได้กลายเป็นภาพปรากฏ (Appearance) ของวัตถุวัฒนธรรม มากกว่าความจริงที่ถูกซ่อนเร้นไว้ข้างใต้ (The Hidden Culture) ความจริงที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมมอญบางกระดี่จึงถูกให้ความหมายแตกต่างกันไป แม้ว่าในรอบทศวรรษที่ผ่านมาจะมีบุคคล กลุ่ม แหล่งทุน สถาบันการศึกษาและองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนจำนวนมาก ให้ความสนใจในการศึกษาวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมมอญของชุมชนบางกระดี่ แต่งานศึกษาส่วนใหญ่ก็ไม่สามารถแสดงภาพเชิงองค์รวม (Totality) ของวัฒนธรรมได้ เนื่องจากละเลยความสัมพันธ์ที่เลื่อนไหลระหว่างผู้ถูกศึกษาและผู้ศึกษา และที่สำคัญที่สุดคือละเลยเสียงของผู้ถูกศึกษาและโอกาสในการแสดงตัวตนทางวัฒนธรรมของตนเอง

จากการศึกษาพบว่า หน่วยงานและองค์กรต่างๆ ที่เข้ามาในชุมชนบางกระดี่ มีวัตถุประสงค์หลัก ๓ ประการคือ (๑) เพื่อการศึกษาวิจัยประเด็นด้านวัฒนธรรม (๒) เพื่อการจัดการวัฒนธรรมและการลงทุนด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และ (๓) เพื่ออนุรักษ์และทำนุบำรุงมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมอญ อย่างไรก็ตามพบว่า ประเด็นปัญหาที่สำคัญของหน่วยงานและองค์กรต่างๆคือ ความไม่ต่อเนื่อง ความไม่เชื่อมโยง และการละเลยผู้ถูกศึกษาและชุมชน สภาพดังกล่าวทำให้การดำเนินการส่วนใหญ่อยู่ในรูปของความพยายามอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และการบริหารจัดการวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นทรัพยากร เพื่อการค้าและผลประโยชน์ทางธุรกิจในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว แทนที่จะทำความเข้าใจในวัฒนธรรมมอญ ในฐานะที่เป็นผลผลิตของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมซึ่งเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาจากยุคสมัย ตามอิทธิพลของกระบวนการต่อรองเชิงอำนาจในความสัมพันธ์ทางสังคมหลายระดับที่เกิดขึ้นและดำเนินอยู่ในชุมชน ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว เครือญาติ สายผี ไปจนถึงระดับมหภาค ได้แก่ นโยบาย และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของมอญในประชาคมโลก

ในส่วนนี้ คณะผู้วิจัยจำแนกผลการวิจัยออกเป็นสามส่วน ส่วนแรกได้แก่ การนำเสนอความรู้ด้านวัฒนธรรมมอญของชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่พบในชุมชนบางกระดี่ในช่วงที่ดำเนินการวิจัย (พ.ศ.๒๕๕๗-๒๕๕๘) ส่วนที่สอง ได้แก่ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนของการบริหารจัดการความรู้แบบมีส่วนร่วม และส่วนสุดท้าย ได้แก่ ผลการสังเคราะห์ความรู้ที่ได้ที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้ และการพัฒนาเป็นนวัตกรรมสังคม ดังมีสาระสำคัญพอสรุปได้ ดังนี้

๒.๑ ความหมายของวัฒนธรรม

จากการศึกษาพบว่า ปัจจุบันมีบุคคลและองค์กรต่างๆ พยายามให้ความหมายและจำแนกประเภทของวัฒนธรรมมอญ ที่พบในชุมชนบางกระดี่ออกไปในหลากหลายลักษณะ อาทิ ประธานสภาวัฒนธรรมเขตบางขุนเทียน เสนอว่า วัฒนธรรมมอญในชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ หมายถึง สิ่งที่คนในชุมชนประดิษฐ์คิดค้นขึ้นทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม และสืบทอดต่อกันมา โดยได้แบ่งวัฒนธรรมบางกระดี่ออกเป็น ๘ ด้าน ได้แก่ (๑) ด้านอาหาร ของหวาน เช่น กะละแม ข้าวเหนียวแดง ขนมกระยาสารทกับกล้วยไข่ ของคาว เช่น ข้าวแช่ แกงส้มลูกโยน แกงกระเจี๊ยบ (๒) การแต่งกายแบบมอญ (๓) เรือมอญ (๔) ประเพณีตามเทศกาล สงกรานต์ ตักบาตรน้ำผึ้ง ถ้างั่วพระ ลอยกระทง และประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น งานศพ งานแต่งงาน โขนจุก (๕) ภาษามอญ (๖) ความเชื่อและพิธีกรรม เช่น ไหว้ผี (๗) อาชีพ เช่น จักรสาน ทอเสื่อ เย็บตับจาก ตัดฟืน ทอผ้า เฝือกถ่าน และ (๘) ศิลปะและหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น พระพุทธรูป ศิลปะปูนปั้น ลวดลายแกะสลักบนประตูโบสถ์ ปักสไบ ตลอดจนศิลปะการแสดงต่างๆ ได้แก่ วงปี่พาทย์มอญ วงทะแยมมอญ และรำประกอบเพลง

ในขณะที่ พัฒนาชุมชนบางกระดี่ หมู่ ๘ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร มีความเห็นว่า วัฒนธรรมมอญของชุมชนบางกระดี่ ควรมีความหมายครอบคลุมถึง ประเพณี วัฒนธรรม และสิ่งที่ชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ประดิษฐ์คิดค้นขึ้น อาทิ อาหาร กีฬา และกิจกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมของมอญต่างๆ ที่เชื่อมโยงกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และเสนอให้จำแนกวัฒนธรรมในชุมชนบางกระดี่ เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่ (๑) ด้านประเพณี เช่น ตักบาตรดอกไม้ ตักบาตรน้ำผึ้ง (๒) การละเล่น เช่น สะบ้ามอญ ทะแยมมอญ (๓) การรับประทานข้าวแช่และขนมมอญ และ (๔) การประดิษฐ์สิ่งของจากธรรมชาติ เช่น เย็บตับจาก ทำหมวก ทำขนม ไข่เค็ม เป็นต้น

ในขณะที่ปราชญ์และผู้รู้ของชุมชนเสนอว่า วัฒนธรรมของชาวไทยรามัญบางกระดี่ มีลักษณะที่เป็นพลวัต ซึ่งถูกบูรณาการเข้ากับความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่มีพัฒนาการและเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาตามประวัติศาสตร์และบริบทของสังคมไทย ในลักษณะของการสะสม ผ่านช่วงเวลา ที่มีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ในท่ามกลางการเคลื่อนตัวของชุมชนบางกระดี่ เพื่อเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมทุนนิยมโลกาภิวัตน์แบบพหุวัฒนธรรม ดังนั้น วัฒนธรรมมอญในความหมาย

ใหม่นี้ จึงไม่ได้มีลักษณะสถิตยฺ์ เปลี่ยนแปลงและปรับตัวอยู่ตลอดเวลา โดยมีบุคคล กลุ่ม ชุมชน และ สังคม ปฏิสัมพันธ์กันทางสังคม สื่อสารเชิงสัญลักษณ์ผ่านวัตถุวัฒนธรรมมอญ เพื่อคัดสรร ปรับปรุง ลดทอน และทิ้งทำลาย ผลการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสของชุมชนเสนอว่า

“ควรเรียกว่า วัฒนธรรมไทยรามัญ มากกว่าวัฒนธรรมมอญ เพราะมอญดั้งเดิมแบบ ที่อยู่ในรัฐมอญ ในประเทศพม่า นั้น คงหาไม่พบแล้วในชุมชนบางกระดี่ อย่าไปจมจ่อม กับเรื่องเก่าๆ วัฒนธรรมมีชีวิตจึงเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่เคยหยุดนิ่ง”

ผลการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมมอญ ในทัศนะของคนในชุมชนบางกระดี่ มีความหมาย ครอบคลุมถึง วัตถุและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ชาวไทยรามัญใช้ปฏิบัติกันในชีวิตประจำวัน ประดิษฐ์ คิดค้นหรือพัฒนาขึ้นจากวัฒนธรรมมอญที่มีอยู่เดิม เป็นสิ่งที่คนในชุมชนรู้สึกรักและเป็นเจ้าของ เชื่อมโยงสัมพันธ์กันกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และประกอบไปด้วยวัตถุวัฒนธรรม หรือสิ่งที่จับต้องได้ อาทิ สไบมอญ เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายแบบมอญ อาหารมอญ เครื่องดนตรีมอญ และเครื่องใช้ใน ครวเรือนแบบมอญ กับส่วนที่เป็นสัญลักษณ์วัฒนธรรม หรือสิ่งที่จับต้องไม่ได้ อาทิ ความคิด ความรู้สึก เป็นพวกเดียวกัน ค่านิยมเรื่องชาติ ความเชื่อเรื่องผี และลักษณะนิสัยของคนในชุมชนไทยรามัญ บางกระดี่

๒.๒ พัฒนาการทางวัฒนธรรม

การศึกษาวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ในครั้งนี้ มิได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องสารัตถะนิยม เชิงวัฒนธรรม ซึ่งมีฐานคิดว่า ความเป็นชาติพันธุ์ คือ หน่วยทางสังคม ที่มีรากเหง้ามาจากแก่นแกนทาง วัฒนธรรมดั้งเดิม ที่สามารถดำรงอยู่ได้ในกระแสของการเปลี่ยนแปลงอย่างเข้มข้นในยุคสมัยของโลกาภิวัตน์ทุนนิยมไร้พรมแดน แต่คณะผู้วิจัยมองวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ ในฐานะที่เป็นสิ่งซึ่งสามารถ เปลี่ยนแปลง ผสมผสานและถูกกลืนกลายโดยวัฒนธรรมอื่นๆ ได้ตลอดเวลา ตามบริบทของ ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นเป็นปกติในชีวิตประจำวัน โดยในระดับปัจเจก เกิดขึ้นได้เสมอผ่านการ แต่งงาน การศึกษา การทำงาน และการเรียนรู้ผ่านสื่อออนไลน์รูปแบบต่างๆ ในขณะที่ ในระดับสังคม เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาผ่านการเคลื่อนย้ายทางสังคม นโยบายของรัฐ ความสัมพันธ์และสำนึกทาง ประวัติศาสตร์ระหว่างมอญบางกระดี่กับมอญในชุมชนอื่นๆ ในประเทศไทย และระหว่างมอญ บางกระดี่กับมอญในรัฐมอญ ประเทศพม่า

ในระดับปัจเจก ความสำนึกในความเป็นมอญ และความเชื่อมโยงกับเทือกเถาเหล่ากอในรัฐ มอญ ประเทศพม่า เกิดขึ้นได้และถูกสืบสานผ่านเรื่องเล่า ตำนาน และพิธีกรรม แม้ว่าบุคคลนั้นๆ จะไม่ สามารถเชื่อมโยงสายผีของตระกูลตนเองกับผู้ใดในรัฐมอญ ประเทศพม่าได้เลย ในระดับสังคม การ

นิยามความหมายของวัฒนธรรมมอญ ถูกเชื่อมโยงเข้ากับบทเรียนในหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งเด็กนักเรียนในโรงเรียนบางกระดี่เรียน ในชั้นเรียน พร้อมๆ กับการเรียนรู้เรื่องชาตินิยมแบบไทย ผ่านนโยบายที่รัฐไทยสื่อสารผ่านสื่อมวลชนแขนงต่างๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง การสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์กระแสหลักของประเทศไทย ที่สร้างภาพลักษณ์ของ “ความเป็นอื่นภายในขอบเขตรัฐ (the others within)” ผ่านวิทัศน์สารคดี รายการทีวี และข้อเขียนต่างๆ ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของมอญบางกระดี่ต่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง ดังคำกล่าวของผู้อาวุโสของชุมชนท่านหนึ่ง

“สมัยก่อน คนไทยจะไม่แยกมอญออกจากพม่า เหมือนกับพม่ามีชาติพันธุ์เดียว เวลาเป็นเรื่องร้ายๆ ที่เกิดจากแรงงานพม่า คนไทยก็มักจะเหมารวมไปทั้งหมด พอเราบอกว่า เราเป็นมอญ ก็คิดว่าเป็นแรงงานต่างด้าวมาจากพม่า พ่อแม่มอญที่มีลูก เลยไม่อยากให้ลูกลำบาก พยายามพูดภาษาไทยกับลูกในบ้าน เพราะเกรงว่าลูกจะพูดไทยไม่ชัด อายเพื่อน...”

ดังนั้น การทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ จึงไม่สามารถกระทำอย่างโดดๆ ภายใต้เส้นเขตแดนของชุมชนบางกระดี่ได้ แต่ต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลงกรอบคิดเรื่อง การเมืองเรื่องชาติพันธุ์ ไปพร้อมๆ กันด้วย เพราะกรอบคิดนี้มีอิทธิพลต่อ “ความเป็นชาติพันธุ์” ของมอญบางกระดี่ เช่นเดียวกับชนกลุ่มน้อยอื่นๆ ในประเทศไทย เพราะความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ปรากฏในแนวนโยบายการพัฒนามีส่วนสำคัญในการกำหนด “ความเป็นอื่น” ให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่รอบนอกของวงอำนาจ ดังนั้น เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์การเมืองในพม่า จนทำให้นโยบายการเมืองของประชาคมอาเซียน และประเทศมหาอำนาจในโลกเปลี่ยนแปลงไป การเติบโตของแนวคิดประชาธิปไตยและการเชิดชูอุดมการณ์เสรีนิยมของหลายประเทศมหาอำนาจในโลก ทำให้ช่องทางในการเชื่อมอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญในระดับปัจเจก เข้ากับอัตลักษณ์ทางสังคม

การกำหนดบุคลิกลักษณะของมอญบางกระดี่ ถูกออกแบบและตอกย้ำซ้ำๆ ทั้งในเชิงโครงสร้าง และในเชิงเจาะจงระดับปัจเจกกว่า ชาวมอญบางกระดี่เป็นพุทธศาสนิกชนผู้เคร่งครัด รักสงบ และมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของมอญที่โดดเด่น จนน่าเรียนรู้และร่วมแบ่งปันประสบการณ์ ดังคำกล่าวที่เผยแพร่ในวงกว้างของสังคมออนไลน์ว่า “รู้จัก แล้วจะรักมอญบางกระดี่” ซึ่งในรอบทศวรรษที่ผ่านมา มโนทัศน์ปัจเจกภาพที่เกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของมอญบางกระดี่ดังกล่าว ได้ถูกยึดโยงเข้ากับนโยบายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงโยธยาในอดีต

งานวิจัยนี้ท้าทายแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมตามกรอบคิดสารัตถะนิยม เนื่องจากพบว่า มโนทัศน์ปัจเจกภาพที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของมอญบางกระดี่ ไม่ได้เป็นปัจจัยกำหนดประการเดียวในการวางรากฐานของการให้นิยามความหมายเรื่องวัฒนธรรม และไม่ได้เป็นที่มาเดียวของระบบคุณค่าและ

ศีลธรรมที่ชุมชนบางกระดี่ยึดถือ แต่มโนทัศน์ปัจเจกภาพดังกล่าว เป็นผลของภาพรวมทั้งหมด และการเมืองเรื่องชาติพันธุ์ ที่ถูกกระทำซ้ำๆ ผ่านนโยบายในลักษณะต่างๆ หลักฐานที่สนับสนุนแนวคิดนี้ ปรากฏในการรับรู้ของชาวไทยรามัญ ในชุมชนบางกระดี่ในเรื่อง “ความเป็นตัวเรา” ที่เลื่อนไหลไปตามสถานการณ์ พร้อมๆ กับการนิยาม “ความเป็นมอญ” ที่เคลื่อนไปตามสถานการณ์นั้นๆ (Subject Positioning)

“ความเป็นมอญบางกระดี่” ที่พบในงานวิจัยนี้ จึงเป็นภาพที่ซ้อนทับกันไม่สนิทของเหรียญ ๒ เหรียญ แต่ละเหรียญมีสองหน้า เหรียญหนึ่ง ด้านหนึ่งเป็นอัตลักษณ์วัฒนธรรมปัจเจก ที่บุคคลอยากมี อยากเป็นตามกรอบคิดสมัยใหม่นิยม อีกด้านหนึ่งเป็นสิ่งที่ปัจเจกถูกเรียกร้องและยึดเหนี่ยวจากสังคมภายนอก การสวมบทบาท “ความเป็นมอญบางกระดี่” จึงถูกแสดงออกในเทศกาลสำคัญทางศาสนา เพื่อเป็นตัวแทนของความเป็นมอญ ในรูปแบบของการแต่งกายแบบมอญตามคตินิยมในสังคมจารีต เพราะภาพลักษณ์ดังกล่าว ในระดับปัจเจกได้รับการรับรองพร้อมๆ กับการระบุตำแหน่งแห่งที่ในสังคมของปัจเจก (Subject Positioning) อาทิ การได้รับเชิญเป็นวิทยากรบรรยายเรื่องภาษามอญ และการปรุงอาหารมอญในโรงเรียนบางกระดี่ หรือการเป็นผู้แสดงในสารคดีด้านวัฒนธรรมมอญเผยแพร่ในสื่อมวลชนแขนงต่างๆ เหรียญที่สอง ได้แก่ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนบางกระดี่ ภายใต้กรอบสมัยใหม่นิยม ที่เน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ทันสมัย ที่ชุมชนอยากมีอยากเป็น เพื่อเชื่อมต่อชุมชนเข้ากับสังคมภายนอก ในขณะเดียวกัน ก็พยายามสะท้อนภาพ “ความเป็นชุมชนมอญ” ที่ทันสมัยเพื่อกำหนดตำแหน่งแห่งที่ในสังคมสมัยใหม่ในวาทกรรมสมัยใหม่นิยม ดังพบหลักฐานจากการแสดงคอนเสิร์ตลอยชาย

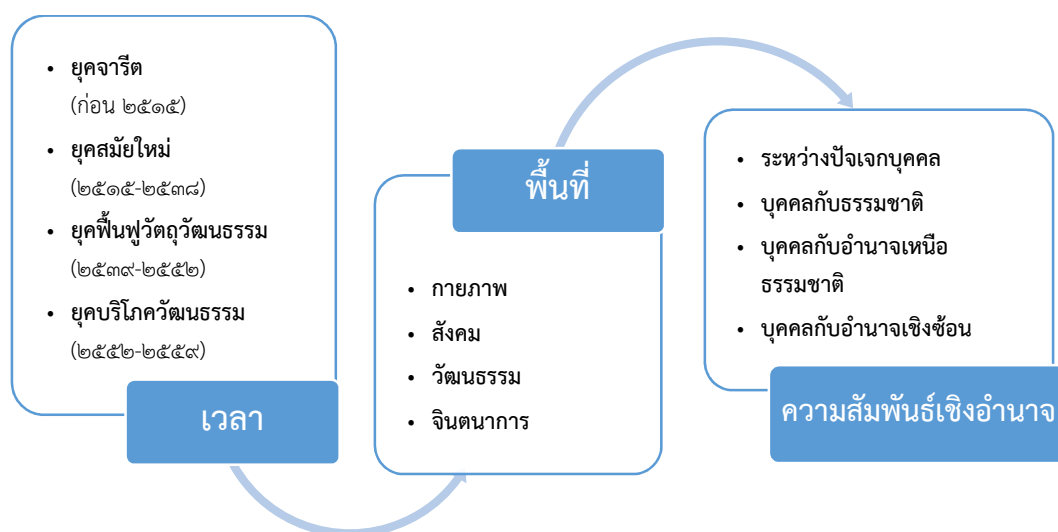
การซ้อนทับกันของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมทั้งในส่วนที่เป็นปัจเจก และในส่วนของอัตลักษณ์ทางสังคม ทั้งที่เกิดความต้องการของปัจเจกและชุมชน กับที่เกิดจากวาทกรรม ทำให้ “ความเป็นมอญบางกระดี่” ถูกโยกย้ายตำแหน่งแห่งที่ที่เกิดขึ้นตลอดเวลา และทำให้เหรียญทั้งสองเหรียญไม่สามารถซ้อนทับกันอย่างสนิท สภาพดังกล่าว ทำให้การลากเส้นเพื่อระบุ “ความเป็นมอญบางกระดี่” ไม่สามารถกระทำได้โดยไม่พิจารณาเงื่อนไขเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ความกลวงทางวัฒนธรรมที่อาจปราศจากอัตลักษณ์ทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน จึงเป็นพลวัตของวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ ผ่านความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์และอัตลักษณ์วัฒนธรรมมอญแบบเก่ากับอัตลักษณ์วัฒนธรรมแบบใหม่ ของปัจเจกและชุมชนที่ถูกหล่อหลอมผ่านประสบการณ์และวาทกรรมชุดใหม่ ทำให้การศึกษาเรื่องวัฒนธรรม วางอยู่บนฐานคติเรื่องความขัดแย้ง การต่อรอง และอำนาจ ที่เกิดขึ้นตลอดเวลาของการศึกษาวิจัยครั้งนี้

กระบวนการสร้างชุมชนของชาวไทยรามัญบางกระดี่ วางอยู่บนรากฐานของพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงมูลเหตุปัจจัยสำคัญ ๓ ประการคือ เวลา (Time) พื้นที่ (Space) และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (Power Relation) โดยมีบริบททางสังคม (Social Context) ของชุมชนบาง

กระดี่เป็นอาณาบริเวณที่มีลักษณะเปิดกว้างและไร้พรมแดนเพิ่มมากขึ้น โดยมีวัฒนธรรมที่เรียกว่า “ไทยรามัญ” เข้ามาทดแทนคำว่า “วัฒนธรรมมอญ” เพื่อสะท้อนถึงการผสมผสานและการกลืนกลายระหว่างวัฒนธรรมของทั้งสองชาติพันธุ์ ดังนั้น วาทกรรม จึงถูกสร้างได้ตลอดเวลา โดยในกรณีของชุมชนบางกระดี่ วาทกรรมความเป็นพี่เป็นน้องทางวัฒนธรรม ถูกนำมาใช้เป็นกลไกทางสังคมที่สำคัญเพื่อยึดโยงกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

โดยสรุป จึงกล่าวได้ว่า ความสั่นไหวของวัฒนธรรมไทยรามัญ คือ กลไกทางสังคมสำคัญที่เชื่อมโยงชาวมอญเข้ากับชาติพันธุ์อื่นๆ ในสังคมไทย การกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของมอญบางกระดี่ในสังคมโลกที่กว้างขึ้นปรากฏหลักฐานทั้งในโลกออนไลน์ ผ่าน Facebook และเว็บไซต์มอญบางกระดี่ ความพยายามก้าวให้พ้นอุปสรรคของพรมแดนแบบเก่า ที่ถูกจำกัดด้วยลักษณะทางกายภาพ และเขตแดนทางภูมิศาสตร์ของแนวคิดเรื่องรัฐชาติแบบจารีต สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบใหม่ๆ และวาทกรรม ที่ชุมชนมอญบางกระดี่พยายามประดิษฐ์ขึ้น

การทบทวนและกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของชาวมอญบางกระดี่ ผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ได้เชื่อมโยงมอญในรัฐมอญและมอญในชุมชนอื่นๆ เข้าด้วยกัน เจือปนและบริบทใหม่เรื่องพื้นที่ในโลกออนไลน์ ทำให้อัตลักษณ์วัฒนธรรมของชุมชนบางกระดี่ ถูกทำให้กว้างขึ้นและเชื่อมโยงกันทั้งหมดในโลกไร้พรมแดน ในขณะที่ มิติเรื่องเวลาถูกทำให้สั้นลง สภาพโลกทุนนิยมไร้พรมแดน ทำให้วัฒนธรรมมีลักษณะที่เลื่อนไหลและเกิดการประกอบสร้างมโนทัศน์ใหม่เกี่ยวกับวัฒนธรรมมอญตลอดเวลา จนอัตลักษณ์วัฒนธรรมมอญถูกผนวกเข้าเป็นส่วนสำคัญของระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ เจือปนใหม่นี้ ทำให้พลวัตวัฒนธรรมมีความซับซ้อนเพิ่มขึ้น และยากที่จะค้นหาแก่นแกนของวัฒนธรรมมอญบางกระดี่และมูลเหตุปัจจัยของการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากผลรวมของการบีบเวลาแต่ขยายพรมแดน ทำให้อำนาจเชิงสัญลักษณ์วัฒนธรรม (Symbolic Culture) มีบทบาทเพิ่มมากขึ้น และเกิดวาทกรรมใหม่ที่ชุมชนบางกระดี่สร้างขึ้นในรูปของ ภาพลักษณ์วัฒนธรรมมอญบางกระดี่ ความเป็นนามธรรมของของชุมชนมอญบางกระดี่ที่เป็นนามธรรม นอกจากจะกำหนดตำแหน่งแห่งที่ให้กับ “ความเป็นมอญ” และ “ความเป็นชุมชนมอญบางกระดี่” แล้ว ยังดึงปัจจัยออกจากอัตลักษณ์มอญ พร้อมๆ กับสร้างตัวตนใหม่ในจินตนาการ (Disembodied Self) ซึ่งตัวตนใหม่นี้ แม้จะสร้างอำนาจให้แก่เด็กและเยาวชนมอญรุ่นใหม่ในชุมชนวัฒนธรรมจินตภาพ แต่ก็สร้างช่องว่างในการเรียนรู้วัฒนธรรมมอญและซึมซับประสบการณ์ในบริบททางกายภาพ ลดโอกาสในการเรียนรู้วัฒนธรรมผ่านการสัมผัสภายใน และลด “ความเป็นมอญ” ในฐานะที่เป็นสมาชิกของ “ชุมชนมอญบางกระดี่” ลง

ภาพ ๓๑ แผนภูมิแสดงมูลเหตุปัจจัยกำหนดพัฒนาการของวัฒนธรรมไทยราษฎร์ในชุมชนบางกระดี่
ที่มา: พัฒนาโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

ชุมชนไทยราษฎร์บางกระดี่ จึงเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจ เนื่องจากสะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนเชิงโครงสร้างทางวัฒนธรรม ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นจากระบบความสัมพันธ์ ความเชื่อ และสถาบันทางสังคม ในบริบทของชุมชนรูปแบบใหม่ ที่ก้าวพ้นข้อจำกัดของแนวคิดเรื่องอาณาบริเวณแบบจารีต แต่มีลักษณะของพื้นที่ในความหมายใหม่ที่พันพรมแดนเชิงกายภาพและมีพลวัต โดยมีองค์ประกอบเชิงวัฒนธรรมที่มีลักษณะหลากหลาย มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวตลอดเวลา นอกจากนี้ยังพบว่า มูลเหตุปัจจัยที่สำคัญต่อแบบแผนและคุณลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนไทยราษฎร์บางกระดี่ มีความซับซ้อนและทับซ้อน ในลักษณะที่สะสม บูรณาการเข้ากับวิถีชีวิตประจำวันของคนในชุมชน การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของวัฒนธรรมในชุมชนไทยราษฎร์บางกระดี่ จึงประกอบด้วยกระบวนการเลือกสรร ทั้งทำลาย ปรับปรุง สืบทอด เพิ่มหรือลด โดยมีเวลาและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยในการตัดสินใจ ผ่านกระบวนการประกอบสร้างขึ้นใหม่ตลอดเวลา โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน และจัดระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจขึ้นมาใหม่ เพื่อการต่อรองกับข้อความสัมพันธ์เชิงอำนาจอื่นๆ ภายใต้เงื่อนไขความสัมพันธ์ชุดใหม่ที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัย โดยอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการคือ เวลา (Time) พื้นที่ (Space) และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (Power Relation) ที่ถูกขับเคลื่อนผ่านบริบททางสังคมวัฒนธรรม (Socio-cultural Context) ของชุมชนบางกระดี่

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากวัฒนธรรมมอญของชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ เป็นวัฒนธรรมราชวาร์ ที่ขาดการจดบันทึกประวัติศาสตร์ชุมชนไว้อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้ข้อมูลของชุมชนบางกระดี่ ในช่วงก่อนปี พ.ศ.๒๕๑๕ ส่วนใหญ่มีลักษณะที่เลือนราง ที่คงอยู่ก็มักจะอยู่ในรูปของมุขปาฐก อาทิตำนาน เรื่องเล่า บทเพลง และนิทานต่างๆ ที่ถูกเล่าขานต่อกันมา เพิ่มเติมเนื้อหา และปรับเปลี่ยนเรื่อยมาตามการรับรู้และความทรงจำของผู้คนในช่วงเวลาที่ผ่านมา ดังนั้น คณะผู้วิจัย จึงนำเนื้อหาในส่วนของมุขปาฐกต่างๆ ไปใส่ไว้ในส่วนของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ซึ่งจะได้กล่าวอีกครั้งหนึ่งในตอนต่อไป ดังนั้น ในส่วนนี้ คณะผู้วิจัยจึงกล่าวถึงพัฒนาการของชุมชนไทยรามัญบางกระดี่เฉพาะในส่วนที่พบหลักฐานที่ยืนยันแล้ว โดยวิธีการวิเคราะห์แบบสามเส้า ทั้งจากแหล่งที่มาซึ่งต่างกัน ผู้ให้ข้อมูลที่ต่างกัน และช่วงเวลาที่แตกต่างกัน โดยวิเคราะห์สรุปประเด็นความรู้ที่มีลักษณะที่สอดคล้องต้องกันดังมีสาระสำคัญ ดังนี้

(๑) ยุคชุมชนจารีต (ก่อน พ.ศ.๒๕๑๕)

สภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนบางกระดี่ ในยุคจารีตหรือเมื่อประมาณก่อนปี พ.ศ. ๒๕๑๕ มีความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งอาหารทางธรรมชาติ และแหล่งน้ำทางธรรมชาติ สภาพดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์เชิงอำนาจทั้งระหว่างคนในชุมชน และระหว่างคนในชุมชนกับสังคมภายนอก การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ เนื่องจากการมีแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ ประกอบกับการคมนาคมเข้าออก และการติดต่อระหว่างคนในชุมชนกับสังคมภายนอกกระทำได้อย่างลำบาก ยกเว้นการคมนาคมทางน้ำเท่านั้น สภาพดังกล่าว ทำให้การเชื่อมสัมพันธ์กับชาวมอญในชุมชนอื่นๆ ที่ตั้งขนานมาตามลำคลองสนามไชยเป็นไปด้วยความสะดวก ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างชาวมอญต่างชุมชน และกับพ่อค้ามอญที่ล่องเรือมา มากกว่าสัมพันธ์กับชุมชนชาวไทยในสังคมภายนอก

ภาพ ๓๒ ชุมชนบางกระดี่ยุคจารีต และสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘), ต้นฉบับ “ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่”

วัฒนธรรมมอญ ที่ปรากฏอยู่ในชุมชนบางกระดี่ มีทั้งในส่วนที่เป็นนามธรรมหรือสัญลักษณ์ วัฒนธรรม (Symbolic Culture) ที่จับต้องไม่ได้ อาทิ ความเชื่อ ค่านิยม ระบบอุดมการณ์ และ วัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมหรือส่วนของวัตถุวัฒนธรรม (Material Culture) ที่จับต้องได้ ได้แก่ สิ่งที่คนในชุมชนประดิษฐ์ขึ้น เช่น อาหาร เสื้อผ้า และพิธีกรรมต่างๆ ผลการศึกษาพบว่า ในยุคสมัยนี้ ภาษามอญเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุด ในการกำหนดโครงสร้างทางวัฒนธรรมในชุมชนมอญบางกระดี่ โดยพบว่า ภาษาถูกใช้ในการกำหนดระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม และเป็นเครื่องมือที่ถูกใช้เพื่อแยกแยะ “คนใน” ออกจาก “คนนอก” และภาษา ยังถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อจัดลำดับขั้นและกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของคนในชุมชน ดังคำสัมภาษณ์ผู้อาวุโสของชุมชนที่กล่าวว่า

“ในสมัยก่อนนั้น ใครไม่ได้พูดมอญ ก็จะได้เห็นว่าเป็นคนอื่น ไม่ใช่พี่น้องเรา อาจเป็นเจ๊ก เป็นจีน เป็นลาว หรือเป็นพวกคนไทยที่พลัดถิ่นเข้ามาในชุมชน”

(๑.๑) ภาษากับวัฒนธรรมมอญ

ภาษามอญ ถูกนำมาใช้อย่างชาญฉลาด เพื่อปลูกฝังและสร้างเสริมสำนึกทางประวัติศาสตร์ชาติมอญ ให้แก่เด็กๆ ในชุมชนบางกระดี่ตั้งแต่อายุยังน้อย โดยในยุคจารีต มักถูกใช้ในรูปของนิทานเรื่องเล่า ตำนาน บทเพลง และดนตรี ในหลากหลายลักษณะและต่างกรรมต่างวาระกัน นอกจากนี้ ภาษามอญ ยังช่วยเชื่อมโยงระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเข้าด้วยกัน ดังนั้น แม้ว่าชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่จะไม่ได้อพยพตรงมาจากรัฐมอญในประเทศพม่า แต่สำนึกความเป็นคนมอญในสังคมไทย ก็ถูกเล่าขานผ่านภาษามอญในชีวิตประจำวัน ในพิธีกรรมตามความเชื่อ และพิธีกรรมทางศาสนา ดังพบว่ามี การนำเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับบรรพบุรุษชาวมอญในรัฐมอญ ประเทศพม่า การสู้รบ หรือการถูกทารุณจนถึงแก่กรรมภาพของอดีตเจ้าอาวาสวัดบางกระดี่ มาบอกเล่าให้แก่วัยเด็กและเยาวชนด้วยภาษามอญ ผ่านพิธีกรรมและประเพณีทางความเชื่อซ้ำแล้วซ้ำอีก

(๑.๒) พุทธศาสนากับวัฒนธรรมมอญ

นอกจากภาษามอญ ผลการศึกษายังพบว่า ในช่วงเวลาดังกล่าว พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญมากต่อการกำหนดความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนในชุมชนบางกระดี่ โดยวัดบางกระดี่เป็นสถาบันทางสังคมหลัก ซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมจิตวิญญาณความเป็นมอญ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การสร้าง “ความเป็นพวกเดียวกัน” ของคนในชุมชนบางกระดี่ โดยมีสัญลักษณ์วัฒนธรรม (Symbolic Culture) ที่จับต้องไม่ได้ อาทิ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ผี พิธีกรรม และความเชื่อดั้งเดิม เป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับวัฒนธรรมมอญ ผ่านการสร้างพื้นที่ใหม่ๆ ขึ้น เช่น พื้นที่ทางวัฒนธรรม และพื้นที่จินตนาการ ในขณะเดียวกัน ก็มีวัตถุทางวัฒนธรรมอื่นๆ อาทิ อาหาร เครื่องแต่งกาย งานฝีมือ

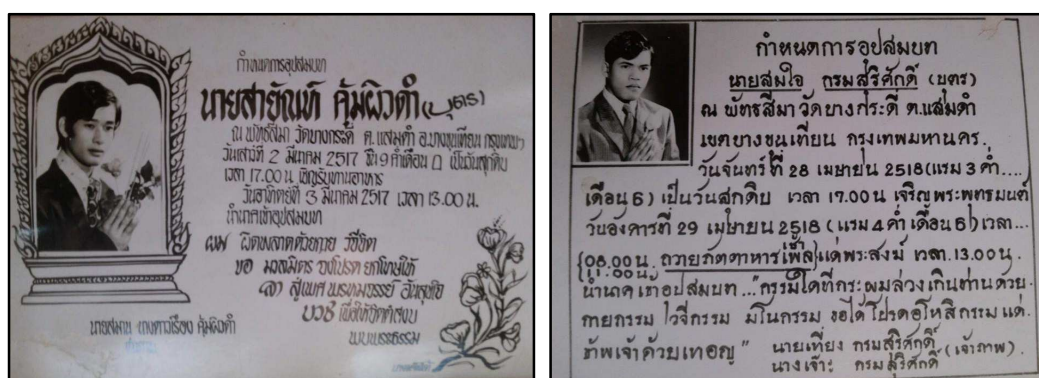
โบราณสถานและโบราณวัตถุ เป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ทำหน้าที่สำคัญในการขับเคลื่อนระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนในชุมชนบางกระดี่ให้ดำเนินเรื่อยมา

ภาพ ๓๓ งานวันสงกรานต์และงานทอดกฐินวัดบางกระดี่

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘), ต้นฉบับ “ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่”

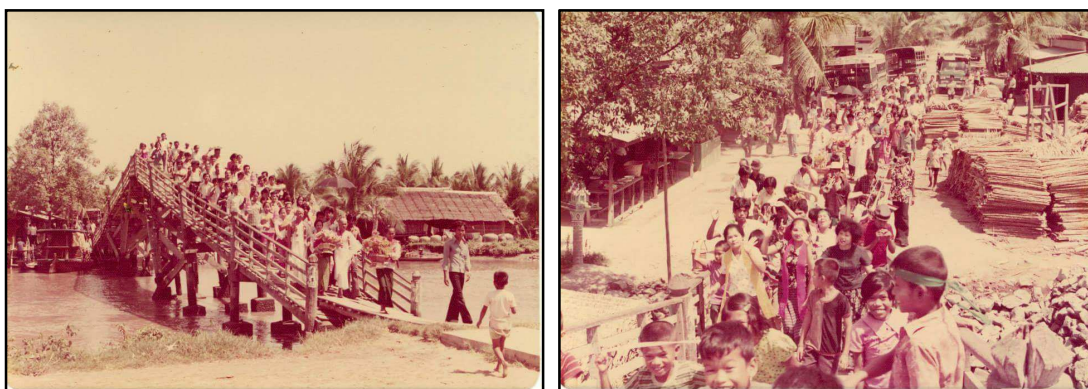
การบูรณาการภาษามอญ เข้ากับคติความเชื่อทางพุทธศาสนา จึงเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อนและชาญฉลาด จากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชนบางกระดี่พบว่า พระสงฆ์ทั้งหมดที่บวชและจำพรรษาอยู่ที่วัดบางกระดี่ในช่วงเวลานี้ ล้วนเป็นพระเชื้อสายมอญ การสวดมนตร์ ให้ศีลให้พร การประกอบกิจนิมนตร์ และสื่อสารกับคนในชุมชน ล้วนผ่านการเรียนรู้ และเผยแพร่สู่สังคม โดยการใช้ภาษามอญ ผ่านบทสวดมนตร์ และพิธีกรรมต่างๆ ตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนาแบบมอญทั้งสิ้น

ภาพ ๓๔ ตัวอย่างบัตรเชิญงานอุปสมบทของสุภาพบุรุษในชุมชนบางกระดี่

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘), ต้นฉบับ “ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่”

ภาพบัตรเชิญอุปสมบทของคนในชุมชนในช่วงเวลานี้ สะท้อนความเชื่อทางพุทธศาสนา และการเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัดของชายหนุ่มในสมัยนั้น นอกจากนี้ ยังสะท้อนค่านิยมเรื่องความกตัญญู ความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม และการกลับมาเกิดใหม่หากบุคคลประพฤติปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ดังพบว่า ในบัตรเชิญร่วมงานอุปสมบทส่วนใหญ่ จะมีข้อความสำคัญที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ การกล่าวขอโหสิกรรมของผู้บวช การเชื้อเชิญญาติพี่น้องและมิตรสหายมาร่วมงาน ร่วมรับรู้และร่วมรับประทานอาหารด้วยกัน และเป็นที่น่าสังเกตว่ารูปภาพที่ใช้เพื่อประกอบบัตรเชิญทั้งหมดเป็นรูปตามสมัยใหม่นิยม ทั้งด้านทรงผมและเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายในสมัยนั้น ซึ่งในช่วงเวลานี้ ตรงกับช่วงการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๓ (พ.ศ.๒๕๑๕-๒๕๑๙) ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาชาติไทยไปสู่ความทันสมัย ด้วยยุทธศาสตร์หลักคือ (๑) การพัฒนาสังคม การศึกษา การอนามัยและการสาธารณสุข และ (๒) การลดจำนวนประชากรให้เหลือเพียง ๒.๕ ต่อปี

ภาพ ๓๕ พิธีอุปสมบทชุมชนบางกระดี่ในยุคจารีต

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘), ต้นฉบับ “ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่”

(๑.๓) ฝึกับวัฒนธรรมมอญ

ความเชื่อเรื่องผี มีส่วนสำคัญในการกำหนดระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนบางกระดี่ ฝึจึงเป็นทั้งกลไกในการควบคุมทางสังคม (Social Control) และเป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบสังคม (Social organization) จากการศึกษาพบว่า ในชุมชนบางกระดี่ในยุคจารีต ความสัมพันธ์ของสมาชิกใน “สายฝึ” มีความสำคัญมาก แม้จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปบ้างจากบรรพกาล แต่ก็ยังถือปฏิบัติอย่างเข้มข้น กล่าวคือ ผู้ที่อยู่ในสายฝึเดียวกันล้วนถือว่าเป็นเครือญาติ เกี่ยวดอง และเป็นพี่เป็นน้องกัน เงื่อนไขเรื่องระบบความสัมพันธ์ในสายฝึ นอกจากจะมีบทบาทสำคัญในการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของคนในชุมชนบางกระดี่แล้ว “ฝึ” ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างสำนึกทางสังคม และสำนึกสาธารณะให้แก่บุคคล ครอบครัว และเครือญาติด้วย ความเชื่อเรื่องผี ถูกขับเคลื่อนผ่านกลไกของสัญญา

วัฒนธรรมหลายรูปแบบ โดยร่างทรงต่างๆ ของเจ้าพ่อเจ้าแม่ อาทิ เจ้าพ่อบางกระบือและเจ้าแม่หัวระหาร ตลอดจนใช้พิธีกรรมที่ถูกผลิตขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีกในการเชื่อมต่อบุคคล กลุ่ม ชุมชน เข้ากับอำนาจเหนือธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น พิธีกรรมรำผี และการเซ่นไหว้บวงสรวงผีบรรพบุรุษในเทศกาลและวันสำคัญต่างๆ ของครอบครัว ได้ชักชวนแบบแผนความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของบุคคล ผ่านการแสดงบทบาทหลายๆ บทบาทพร้อมๆ กันในระหว่างพิธีกรรม ตั้งแต่ขั้นตอนของการเตรียมการจนถึงการแจกจ่ายแบ่งปันอาหารและเครื่องเซ่นไหว้บวงสรวง

จึงกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมมอญและความเป็นมอญ ของชุมชนบางกระบือในยุคจารีต ถูกผูกโยงเข้ากับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับอำนาจเหนือธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อเรื่องผี เรื่องจิตวิญญาณ และยังโยงใยเข้ากับความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบซับซ้อน ในเรื่องของสำนึกชาตินิยมมอญ โดยมีกลไกทางวัฒนธรรม อาทิ การเล่าขานตำนานความกล้า และประวัติความเป็นมาของชาติพันธุ์มอญเป็นเครื่องมือสำคัญ ในการประกอบสร้างบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมมอญขึ้นใหม่ในบริบทของสังคมไทย อย่างไรก็ตามพบว่า ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๑๕ ได้เริ่มมีการปรับเปลี่ยนทั้งค่านิยม วิถีการดำเนินชีวิต และความเชื่อดั้งเดิมแบบมอญ ในลักษณะที่บูรณาการและกลืนกลายเข้ากับวัฒนธรรมแบบไทยมากยิ่งขึ้น จนเกิดรูปแบบของวัฒนธรรมไทยรามัญ

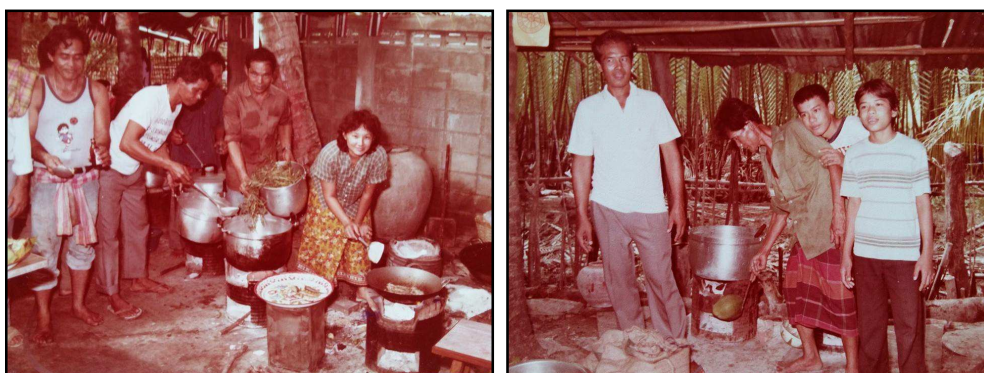
อย่างไรก็ตามพบว่า ความแตกต่างของวัฒนธรรมมอญกับวัฒนธรรมไทยรามัญ ส่วนใหญ่จะปรากฏในรูปของวัตถุวัฒนธรรม (Material Culture) โดยมีปัจจัยกำหนดเรื่องเพศ อาชีพ และสถานภาพทางสังคมเป็นองค์ประกอบสำคัญ โดยพบการเปลี่ยนแปลงในผู้ชายวัยทำงาน และผู้นำครอบครัวเพศชายก่อนผู้หญิงและแม่ อาทิ การเปลี่ยนแปลงผ้าและเครื่องแต่งกายของผู้ชาย จากการนุ่งโสร่งมาเป็นนุ่งกางเกงขายาว การสูบบุหรี่ของแทนบุหรีมวนเอง เลิกเคี้ยวหมาก เป็นต้น ในขณะที่พบว่าการเปลี่ยนแปลงในส่วนของสัญลักษณ์วัฒนธรรม (Symbolic Culture) อาทิ ความเชื่อ ค่านิยม ยังคงดำเนินต่อเนื่องมา และเปลี่ยนแปลงได้ช้ากว่ามาก

นอกจากนี้ ผียังมีบทบาทสำคัญในการปรุงแต่งพื้นที่ในจินตนาการ (Imaginary Space) ของคนในชุมชน โดยพื้นที่ในจินตนาการเหล่านี้ ถูกสร้างขึ้นจากพลังอำนาจของความเชื่อเรื่องผี และความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ และได้รับความชอบธรรมจากชุมชน จนกลายเป็นบรรทัดฐานที่คนในชุมชนกระทำกันเป็นปกติ และชุมชนเห็นว่าเป็นดีงาม โดยอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ ถูกตอกย้ำและเพิ่มเติมให้เข้มแข็งจริงจังเพิ่มมากขึ้นตามวันเวลาและพัฒนาการของชุมชน โดยอาศัยการปฏิบัติตามความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมสำคัญที่จัดขึ้นบ่อยครั้งในชุมชน ทั้งการปฏิบัติในชีวิตประจำวันในระดับปัจเจกบุคคล เช่น ข้อห้าม (Taboo) การเซ่นไหว้และการแสดงความเคารพต่อ “ปะ-หนก” การบวงสรวงเจ้าพ่อบางกระบือและเจ้าแม่หัวระหาร และการปฏิบัติในระดับชุมชน ที่มีผู้อาวุโส ปราชญ์และผู้นำชุมชน เป็นผู้นำสมาชิกในชุมชนทั้งหมด เข้าร่วมกันประกอบพิธีกรรมขึ้นในช่วง

เทศกาลสำคัญ เช่น ในวันที่ ๑๘-๑๙ เมษายน ของทุกปีชุมชนจะจัดให้มีการเข้าทรงเจ้าพ่อบางกระดี่ และเจ้าแม่หัวระหาร ในงานดังกล่าว คนทั้งชุมชนจะเข้าร่วมพิธีอย่างเนืองแน่นจนเต็มลานวัดบางกระดี่

(๑.๔) วัตถุวัฒนธรรมมอญ

อาหาร เป็นวัตถุวัฒนธรรม (Material Culture) ที่ชุมชนบางกระดี่ยุคจารีตนำมาใช้เพื่อแสดงความเป็นมอญ โดยแอบแฝงสัญลักษณ์วัฒนธรรม (Symbolic Culture) ไว้อย่างแนบเนียน ในหลากหลายรูปแบบ ตัวอย่างเช่น วัฒนธรรมการประกอบอาหารและแปรรูปอาหารมอญทั้งอาหารคาว และขนมหวานแบบมอญ เริ่มตั้งแต่การค้นหาแหล่งและวัสดุที่จะใช้ปรุงอาหารทั้งในชีวิตประจำวันระดับครัวเรือน และเทศกาลงานบุญ ตลอดจนเทศกาลทางประเพณีที่สำคัญของชุมชน ในยุคนี้พบว่า ในเทศกาลงานบุญต่างๆ อาหารถูกประกอบขึ้นโดยใช้เตาถ่านหรือฟืน ในห้องครัวที่เป็นลานดินเปิดโล่ง มุงหลังคาจาก โดยพื้นที่ในครัวที่บ้าน เป็นของผู้หญิงและเด็กหญิง ในขณะที่พื้นที่ในครัว เมื่อมีเทศกาลงานบุญ มีทั้งผู้หญิงและชาย หากแต่มีการจัดแบ่งหน้าที่กันตามบรรทัดฐานที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมา กล่าวคือ งานจัดเตรียมสถานที่ วัตถุดิบ เชื้อเพลิงต่างๆ มักเป็นของผู้ชาย และลูกชาย ในขณะที่งานประกอบและปรุงอาหาร ตลอดจนการจัดสำรับเป็นของผู้หญิงและลูกสาว สำหรับเครื่องปรุงและวัสดุส่วนใหญ่พบว่า เป็นสิ่งที่หาได้จากสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของชุมชน และเรือพ่อค้าเร่ที่นำสินค้าล่องมาขายตามท่าน้ำของบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ริมคลองมหาชัยและคลองซอยต่างๆ

ภาพ ๓๖ ครัวมอญในชุมชนบางกระดี่ยุคจารีต

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘), ดัชนีฉบับ “ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่”

จากการบอกเล่าของผู้อาวุโสในชุมชนบางกระดี่พบว่า ในช่วงเวลานี้ บริเวณป่าชายเลนท้ายชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์มาก ทั้งนี้พบว่ามีผักและพืชอาหารหลายชนิดเติบโตและขึ้นโดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผักที่มีรสเปรี้ยวซึ่งเป็นรสยอดนิยมของชาวมอญและพืชสมุนไพร ได้แก่ เช่น ลูกหัวลิง ผักปลัง (สะลอน) ผักขมหิน มะตาด มะสัน กระเจี๊ยบแดง กระเจี๊ยบเขียว พุทราป่า นอกจากนี้ยังพบพืชใช้งานในครัวเรือนอีกหลายชนิด อาทิ ปรงจาก เถาคัน

นอกจากอาหารแล้ว วัตถุวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวมอญบางกระดี่ในยุคจารีต ได้แก่ วัฒนธรรมการแต่งกาย ในสมัยนี้ การแต่งกายตามความนิยมแบบมอญ เป็นเรื่องปกติที่พบเห็นได้ทั่วไป ทั้งในชีวิตประจำวัน เทศกาลสำคัญของชุมชน และวันสำคัญของครอบครัว โดยในบ้านผู้หญิงมอญในชุมชนบางกระดี่จะนุ่งซิ่นหรือโจงกระเบน สวมเสื้อผ้าฝ้าย เก๋ล้ามวยผม ผู้ชายสวมโสร่ง สวมเสื้อผ้าป่านหรือถอดเสื้อในช่วงอากาศร้อน หากต้องออกไปทำไร่นา ผู้หญิงนิยมใส่เสื้อสีเข้มแขนยาวกับซิ่น ในงานบุญหรือเทศกาลสำคัญ ชายมอญนุ่งโสร่งลายตาหมากรุก สวมเสื้อก๊วยเฮง หรือเสื้อผ่าอก มีกระดุม คอปิด มีผ้าพาดไหล่ ส่วนหญิงมอญ สวมเสื้อลูกไม้ตัดเย็บตามความนิยม สวมซิ่นมอญ มีผ้าสไบมอญพาดเฉียงบ่า ผู้สูงอายุยังนิยมนุ่งโจงกระเบนหรือนุ่งซิ่น สวมเสื้อผ่าอก ตัดเย็บด้วยผ้าลูกไม้โปร่ง หรือผ้าฝ้ายอย่างประณีต และคล้องสไบเฉียงพาดไหล่

ภาพ ๓๗ การแต่งกายของเด็กและสุภาพสตรีบางกระดี่ ยุคจารีต

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘), ต้นฉบับ “ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่”

ในยุคจารีต การคงอยู่ของความนิยมในการแต่งกายแบบมอญของทั้งสุภาพสตรีและสุภาพบุรุษในชุมชนบางกระดี่ ขานรับกับความคงอยู่และการเติบโตของช่างฝีมือแขนงต่างๆ ตัวอย่างเช่น การเรียนรู้เรื่องการปักสไบมอญ เชื่อมโยงกับการใช้เวลาว่างร่วมกันระหว่างเด็กหญิง เยาวชนหญิง และหญิงสาว กับช่างปักผ้าซึ่งเป็นหญิงอาวุโสของชุมชน การเรียนรู้เรื่องการปักสไบ จึงเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการถ่ายทอดวัฒนธรรม ค่านิยมเรื่องครอบครัว สายผี สำนึกทางประวัติศาสตร์ชาติมอญ ในรูปของการพูดคุย การบอกเล่าตำนานและนิทานของชุมชน ตลอดจนการขับร้องเป็นบทเพลงมอญ ในบรรยากาศอบอุ่น ไม่เป็นทางการในบ้าน

ภาพ ๓๘ การแต่งกายของสุภาพสตรีและสุภาพบุรุษในเทศกาลสงกรานต์

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘), ต้นฉบับ “ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่”

(๒) ยุคสมัยใหม่นิยม (พ.ศ.๒๕๑๕-๒๕๓๘)

ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๑๕-๒๕๓๘ เป็นช่วงเวลาที่ชุมชนบางกระดี่ ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ เนื่องจากการดำเนินนโยบายตามแนวทางสมัยทัน (Modernization Policy) ของรัฐบาลในขณะนั้น การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่สำคัญที่สุด ได้แก่ การดำเนินโครงการขนาดใหญ่ เพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของกรุงเทพมหานครในภาพรวม ประการแรก ได้แก่ การก่อสร้างถนนพระราม ๒ หรือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๓๕ สายธนบุรี-ปากท่อ เพื่อให้เป็นถนนสายหลักของการคมนาคมสู่พื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งทางหลวงสายนี้ ตัดผ่านกรุงเทพมหานคร บริเวณแยกสุขสวัสดิ์ (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๓๐๓) ในพื้นที่เขตจอมทอง ตัดผ่านพื้นที่เขตบางขุนเทียน ผ่านจังหวัดสมุทรสาคร สมุทรสงคราม และราชบุรี ซึ่งล้วนเป็นจังหวัดที่มีกลุ่มชาติพันธุ์มอญ เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยจำนวนมากสืบเนื่องกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ผู้เขียนต้องการเน้นย้ำว่า การก่อตัวของนโยบายการพัฒนาตามแนวทางสมัยใหม่ (Modernization Based Policy) ที่ละเลยมิติทางวัฒนธรรม ในช่วงเวลานี้ ได้ส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อความยั่งยืนของการพัฒนาในมิติอื่นๆ ในลักษณะของการโยงใยเชื่อมโยงถึงกันทั้งหมดในระยะยาว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในมิติด้านวัฒนธรรม

เนื่องจากในช่วงปี พ.ศ.๒๕๑๕-๒๕๓๘ ประเทศไทยมีความไม่มั่นคงทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม รัฐบาลขาดเสถียรภาพ การเมืองการปกครองวุ่นวาย ขาดความสงบ ในช่วงเวลานี้ ประเทศไทยมีนายกรัฐมนตรีถึง ๑๕ คน มีการปฏิวัติรัฐประหาร ๔ ครั้ง มีนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้งหรือมาจากการแต่งตั้งถึง ๕ คณะ และในช่วงเวลาที่มีการประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญ ประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรนี้เอง ที่ได้มีการนำรัฐธรรมนูญมาตรา ๑๗ มาใช้ ทำให้รัฐบาลที่มาจากการทำรัฐประหารมีอำนาจเต็มที่ในการสั่งการใดๆ โดยไม่ต้องผ่านการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร หรือมีกฎหมายฉบับใดๆ มารองรับ เงื่อนไขและความชอบทางเชิงนโยบายทาง

การเมือง ทำให้ในช่วงเวลานี้ มีการริเริ่มโครงการก่อสร้างขนาดใหญ่ขึ้นมากมาย โดยไม่ต้องมีการประเมินผลกระทบหรือมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่างๆ หรือความเห็นชอบจากชุมชน

แม้ว่า ถนนพระราม ๒ จะเริ่มก่อสร้างตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๓ สมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร แต่มาแล้วเสร็จและเปิดใช้ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๑๖ โดยในช่วงเวลาที่มีการก่อสร้าง ได้มีความต้องการแรงงานจำนวนมากเกิดขึ้น ในขณะที่ประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าว ยังไม่มีอุปาทานของแรงงานเพียงพอ การเกิดขึ้นของโครงการขนาดใหญ่อย่างกรณีการก่อสร้างถนนพระราม ๒ ทำให้ราคาที่ดินทั้งในชุมชนและที่ดินในบริเวณใกล้เคียงทะยานสูงขึ้น อย่างปราศจากการเตรียมการ ควบคุม และเตรียมตัวของคนในชุมชน สภาพดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนมือของที่ดินจำนวนมาก ทั้งที่ดินทำกินและที่นาอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ระบบแรงงานการผลิตของชุมชนเสียสมดุล เนื่องจากมีปัจจัยดึงดูดจากภายนอก ได้แก่ ความต้องการแรงงานภายนอกชุมชนเพิ่มมากขึ้น ทั้งในรูปของแรงงานไร้ฝีมือในโครงการก่อสร้างถนน อาคารสถานที่ต่างๆ และแรงงานมีฝีมือเนื่องจากการเติบโตของความเป็นเมือง ทำให้เกิดการจ้างงานในภาคธุรกิจและบริการของบริษัท โรงงาน หน่วยราชการ รัฐวิสาหกิจ และภาคบริการต่างๆ จำนวนมาก

การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ส่งผลกระทบต่อวิถีการผลิตและปัจจัยการผลิตของชุมชนบางกระดี่ ทำให้เกิดปัจจัยผลักดันให้การดำเนินชีวิตแบบพึ่งตนเองบนพื้นฐานของวัฒนธรรมมอญแบบจารีต ไม่สามารถดำเนินต่อไปได้อย่างสมดุล บางครอบครัวที่ยึดมั่นกับวัฒนธรรมมอญแบบจารีต ก็ดำเนินไปด้วยความยากลำบาก เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดำเนินไปอย่างรวดเร็ว ทั้งเงื่อนไขด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน

ผลจากการมีเส้นทางคมนาคมทางบกที่สะดวกสบายและรวดเร็วขึ้น และนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของภาครัฐ ที่วางอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดความเติบโตด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก (Growth only Model) ทำให้รัฐมีนโยบายให้การสนับสนุนการลงทุนด้านการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น ปลาและกุ้ง ควบคู่กับการสนับสนุนให้มีการลงทุนด้านอุตสาหกรรม เกิดโรงงานแปรรูปอาหาร และโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากในละแวกใกล้เคียงกับชุมชน สภาพดังกล่าว ส่งผลกระทบให้เยาวชนและวัยแรงงาน หายออกจากชุมชนไปทำงานรับจ้าง รับราชการ และเป็นกรรมกรนอกชุมชนเพิ่มมากขึ้นในช่วงเวลานี้

การเชื่อมต่อของเส้นทางคมนาคมทางบก ผ่านโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ ที่มีลักษณะโยงใยเป็นเครือข่าย นอกจากจะเชื่อมโยงคนในชุมชนบางกระดี่กับสังคมภายนอกแล้ว ยังเชื่อมต่อความเป็นมอญเข้าด้วยกัน ทั้งมอญในกรุงเทพมหานคร ที่อาศัยและทำงานอยู่ในชุมชนหรือโรงงานอุตสาหกรรมในชุมชนบางกระดี่ บางขุนเทียน และหัวกระบือ และมอญที่ทำงานและอาศัยอยู่ในเขตจังหวัดสมุทรสาคร ย่านอุตสาหกรรมมหาชัยเมืองใหม่ ตลอดจนมอญที่อาศัยอยู่ที่ราชบุรี การก่อสร้างทางหลวงสาย ๓๕ จึงไม่ได้มีเพียงมิติของระบบขนส่งมวลชน หรือการเชื่อมต่อของทางหลวง

กับถนนจำนวนมากเท่านั้น แต่มีมิติของการเชื่อมต่อวัฒนธรรมมอญที่อาศัยอยู่ในชุมชนไทยรามัญต่างๆ เข้าด้วยกันอีกประการหนึ่งด้วย

ตาราง ๑ เส้นทางที่เชื่อมโยงกับทางหลวงสาย ๓๕ (ธนบุรี-ปากท่อ)

จังหวัด	จุดตัด	ซ้าย	ขวา
กรุงเทพมหานคร	แยกบางประแก้ว	 ถนนสุขสวัสดิ์ไปจอมทอง, ดาวคะนอง	 ถนนสุขสวัสดิ์ไปพระประแดง
	ต่างระดับดาวคะนอง	ไม่มี	ทางพิเศษเฉลิมมหานคร ไปสะพานพระราม ๙
	แยกหัวกระบือ	ถนนบางขุนเทียน ไปบางบอน	ถนนบางขุนเทียน-ชายทะเล ไปเทียนทะเล
	ต่างระดับบางขุนเทียน	ถนนกาญจนาภิเษก (วงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตก) ไปบางแค, บางบัวทอง	ถนนกาญจนาภิเษก (วงแหวนรอบนอกฝั่งใต้) ไปพระประแดง บางพลี
สมุทรสาคร	ต่างระดับมหาชัยเมืองใหม่	 ถนนเอกชัยไปบางบอน	 ถนนเอกชัยเข้าเมืองสมุทรสาคร
	ต่างระดับสมุทรสาคร	 ถนนเศรษฐกิจ ๑ ไปกระทุ่มแบน, ศาลายา, บรรจบกับถนนบรมราชชนนี	 ถนนเศรษฐกิจ ๑ เข้าเมืองสมุทรสาคร
	แยกพระราม ๒ – เอกชัย	ไม่มี	 ถนนเอกชัยไปมหาชัยเข้าเมืองสมุทรสาคร
	สะพานข้ามแม่น้ำท่าจีน		
	แยกบ้านแพ้ว	 ทางหลวงแผ่นดิน ๓๗๕ ไป อ.บ้านแพ้ว นครปฐม	ไม่มี
	-	ทางหลวงแผ่นดิน ๓๔๐๓ ไปยกกระบัตร	ไม่มี
	-	ทางหลวงแผ่นดิน ๓๐๙๒ ไปเข้าเมืองสมุทรสงคราม	ไม่มี
	ต่างระดับสมุทรสงคราม	 ทางหลวงแผ่นดิน ๓๒๕ เข้าเมืองสมุทรสงคราม, อ.ดำเนินสะดวก	ไม่มี
	สะพานสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ข้ามแม่น้ำแม่กลอง		
ราชบุรี	-	ทางหลวงแผ่นดิน ๓๐๘๘ ไป อ.ปากท่อ เข้าเมืองราชบุรี	ไม่มี
	ต่างระดับวังมะนาว	 ถนนเพชรเกษมไปอำเภอปากท่อ, เข้าเมืองราชบุรี	 ถนนเพชรเกษม ไปเข้าเมืองเพชรบุรี, ชะอำ, หัวหิน

จากตารางข้างบนจะเห็นว่า โครงข่ายการคมนาคมทางบกที่เติบโตอย่างรวดเร็ว และครอบคลุมพื้นที่โดยรอบของชุมชน ได้เชื่อมต่อชุมชนบางกระดี่เข้ากับสังคมภายนอกจนเป็นเนื้อ

เดียวกัน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ได้ทำให้คนในชุมชนมีโอกาและความสะดวกสบายเพิ่มมากขึ้น ในการติดต่อสื่อสาร การรับและส่งข้อมูลกับบุคคลและชุมชนภายนอก เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ที่ได้รับ การศึกษาในระบบโรงเรียน มีโอกาสรับวัฒนธรรมจากภายนอกเพิ่มมากขึ้นอย่างไร้ขีดจำกัด ในขณะที่ หนุ่มสาววัยแรงงานได้ออกไปทำงานนอกชุมชนเพิ่มมากขึ้น ในยุคนี้ การเปลี่ยนแปลงเรื่องภาษา เป็น สิ่งที่ได้เห็นได้ชัดจนมากที่สุด โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชน ตลอดจนวัยแรงงานที่ออกไปทำงาน ภายนอก ภาษามอญ เริ่มถูกใช้น้อยลงในชีวิตประจำวัน และไม่ได้เป็นภาษาหลักภาษาเดียวที่ใช้เพื่อ การสื่อสารระหว่างคนในชุมชนอีกต่อไป แต่มีภาษาไทย และภาษาต่างประเทศอื่นๆ เข้ามามีบทบาท ในชีวิตประจำวันเพิ่มมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ส่งผลทำให้การใช้ภาษามอญในชีวิตประจำวัน ค่อยๆ ลดบทบาทลงในที่สุด และมีเพียงกลุ่มผู้อาวุโส และกลุ่มผู้ใหญ่เท่านั้นที่ยังนิยมใช้ภาษามอญเพื่อ การสื่อสารในชีวิตประจำวัน ในขณะที่กลุ่มเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่ แม้ว่าจะพอฟังภาษามอญออก บ้าง แต่ก็ไม่สามารถใช้ภาษามอญเพื่อการสื่อสารในชีวิตประจำวันได้อีกแล้ว

การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต (Mode of Production) ที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของการเติบโตและ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของอำนาจการผลิต (Forces of Production) ของคนในชุมชนบาง กระติ ซึ่งเชื่อมโยงกับสังคมภายนอก ประกอบด้วยการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ได้แก่ รูปแบบของการ จัดการแรงงาน ที่ดิน หุ่น เทคโนโลยีและความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิต (Social Relation of Production) แรงดึงดูดของความต้องการแรงงานของระบบการจ้างงานนอกชุมชน ทำให้ระบบ ความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิต ของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป เกิดการเคลื่อนย้ายทุนจำนวนมากเข้า มาในพื้นที่ดินโดยรอบชุมชน ในรูปของสถานบริการ โรงงาน และร้านค้า ในขณะที่เดียวกัน ก็เกิดการ เคลื่อนตัวของแรงงานในชุมชนออกไปจากชุมชนเพิ่มมากขึ้น

นอกจากนี้ ยังพบการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของวัตถุวัฒนธรรมในส่วนของกิจกรรมทางศาสนา และพิธีกรรมตามความเชื่อแบบมอญเพิ่มมากขึ้น จากเดิมในยุคจารีตที่กำหนดเป็นค่านิยมของชุมชนว่า สมาชิกทุกคนในครอบครัว เครือญาติ และสายผี ต้องเข้าร่วมกิจกรรมเหล่านี้โดยพร้อมเพรียงกัน ก็ถูก ลดความคาดหวัง ขนาดและค่าใช้จ่ายลง เหลือเพียงการปฏิบัติพิธีกรรมในประเพณีและเทศกาล สำคัญๆเท่านั้น เช่น เทศกาลสงกรานต์ ประเพณีตักบาตรดอกไม้มัน ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง หรือในงาน สำคัญของครอบครัว เช่น งานบวช งานแต่งงาน และงานศพ และอนุโลมให้สมาชิกในครอบครัวที่ติด ภารกิจหรืออยู่ห่างไกล อาจละเว้นไม่ต้องเดินทางมาเข้าร่วมกิจกรรมอย่างเต็มรูปแบบเช่นในอดีต ผล การศึกษาพบว่า กิจกรรมทางวัฒนธรรมเหล่านี้ ได้ถูกปรับเปลี่ยนและลดทอนให้มีความทันสมัย สั้น กระชับ และคำนึงถึงความปลอดภัยเพิ่มมากขึ้น ดังบทสัมภาษณ์ของผู้อาวุโสชุมชนกล่าวว่า

“เดี๋ยวนี้อะไรอะไรก็แพง เศรษฐกิจไม่ดี ค่าขาย กินอยู่ลำบากขึ้น เราจะไปจัดงานใหญ่โตแบบแต่ก่อนคงไม่ได้ อีกอย่างนะ ลูกหลานที่ไปทำงานไกลไกล เค้าก็กลับมาลำบาก ที่อยู่ด้วยกัน เค้าก็ต้องออกไปทำมาหากิน ต้องเอาง่ายๆ เข้าไว้ ยกเว้นประเพณีสำคัญอย่างไหว้ผีนี้ ต้องทำให้ถูกต้อง ไม่งั้นจะเดือดร้อนกันทั้งบ้านได้”

นอกจากการสร้างถนนพระราม ๒ และถนนเครือข่ายที่เชื่อมโยงชุมชนบางกระบือ เข้ากับชุมชนภายนอกแล้ว ยังมีการสร้างถนนส่วนขยายเชื่อมต่อเข้ามาในชุมชนอีกหลายสาย อาทิ ถนนบางกระบือ ที่ลักษณะเป็นถนนคอนกรีต สามารถใช้คมนาคมได้ตลอดทั้งปี ทำให้ความนิยมการคมนาคมทางน้ำลดความสำคัญลงไปตามลำดับ ประกอบกับการที่รัฐมีนโยบายสร้างประตูน้ำปิดกั้นเส้นทางคมนาคมทางน้ำหลายสาย และมีเวลาปิดเปิดประตูน้ำที่ไม่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน และเมื่อถึงช่วงปลายยุคสมัยใหม่นิยม ความนิยมและการคมนาคมทางน้ำของคนในชุมชนบางกระบือก็สิ้นสุดลงเกือบทั้งหมด

นอกจากการเดินทางโดยทางถนนจะขยายขอบเขตเพิ่มมากขึ้น พร้อมกับการสิ้นสุดลงของเส้นทางน้ำแล้ว การก่อสร้างเส้นทางรถไฟสายแม่กลอง ก็มีส่วนสำคัญต่อการลดทอนและความเข้มข้นของวัฒนธรรมมอญ ในชุมชนบางกระบือ การก่อสร้างทางรถไฟสายแม่กลอง ในปี พ.ศ.๒๔๔๔ มีระยะทางทั้งสิ้น ๖๖.๙ กิโลเมตร ประกอบด้วย ๒ ช่วงคือ ช่วงที่ ๑ เป็นสถานีรถไฟระดับ ๑ ของเส้นทางรถไฟสายแม่กลอง เริ่มเดินทางจากฝั่งธนบุรี ที่สถานีรถไฟวงเวียนใหญ่ เป็นสถานีรถไฟระดับ ๓ ผ่านจังหวัดสมุทรสาคร สิ้นสุดที่สถานีรถไฟมหาชัย ซึ่งเป็นสถานีรถไฟระดับ ๑ มีระยะทางทั้งสิ้น ๓๑.๒ กิโลเมตร จัดเดินขบวนรถวันละ ๓๔ ขบวน กับช่วงที่ ๒ จากสถานีรถไฟบ้านแหลมถึงสถานีรถไฟแม่กลอง เป็นระยะทางทั้งสิ้น ๓๓.๕๗ กิโลเมตร เส้นทางรถไฟสายนี้ รุนับว่าเรื่องมากในยุคสมัยใหม่นิยม เพราะเป็นเส้นทางขนส่งสินค้าที่สำคัญระหว่างมหาชัย ผ่านตลาดพลูและกรุงเทพมหานคร

นอกจากนี้ การเกิดโครงการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า และประปา ตามแนวนโยบายการพัฒนาภาครัฐที่วางอยู่บนแนวความคิดเรื่องสมัยใหม่นิยม ทำให้บ้านมอญแบบเดิมที่ก่อสร้างด้วยหลังคาจากหรือวัสดุชั่วคราวที่ส่วนใหญ่ไม่มีทะเบียนบ้านไม่สามารถร้องขอใช้ไฟฟ้าจากรัฐได้ ความต้องการใช้ไฟฟ้า ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบบ้านเรือนที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ ให้เป็นวัสดุที่คงทนถาวรมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ ส่งผลกระทบบ้างให้อาชีพการเย็บผ้าจากค่อยๆ ลดความสำคัญลง เนื่องจากมีความต้องการใช้งาน ลดลง ทำให้ในช่วงเวลานี้ เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปทรงบ้านเรือนให้มีความทันสมัย เป็นการมุงหลังคาด้วยสังกะสี ก่อสร้างผนังด้วยอิฐ พื้นและใต้ถุนบ้านเตี้ยด้วยคอนกรีต เกิดแนวคิดและความนิยมการก่อสร้างรั้วบ้านสูงๆ เพื่อแสดงอาณาบริเวณ สภาพดังกล่าว ผนวกกับความต้องการที่ดินเพื่อพัฒนาพื้นที่อุตสาหกรรมและการค้าที่เพิ่มมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์ขนาดใหญ่ทั้งภายในและพื้นที่โดยรอบชุมชน ผู้อาวุโสของ

ชุมชนแล้วว่า ในช่วงเวลานี้ เป็นช่วงที่ปริมาณต้นจากลดลงมากที่สุด และป่าท้ายชุมชนมีปริมาณไม้ที่จะนำมาใช้งานในครัวเรือนลดน้อยลง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เกิดขึ้นในเวลาที่ไม่ค่อยตรงกับความต้องการใช้เตาไฟฟ้า เตาแก๊ส เครื่องอำนวยความสะดวกในบ้าน และการติดตั้งเครื่องปรับอากาศ

(๓) ยุคฟื้นฟูวัฒนธรรม (พ.ศ.๒๕๓๙-๒๕๕๒)

ในช่วงเวลานี้พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชุมชนบางกระดี่ในภาพรวม เกิดจากมูลเหตุปัจจัยหลัก ๒ ประการ ประการแรก คือ การพัฒนาตามแนวนโยบายสมัยใหม่ของภาครัฐ และประการที่สอง ได้แก่ การก่อตัวของค่านิยมเรื่องวัฒนธรรมและความต้องการทันสมัยของคนในชุมชนบางกระดี่ การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่เกิดขึ้นในช่วงก่อนหน้านี้ ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมในลักษณะที่สะสม และนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อนเพิ่มมากขึ้นของวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนบางกระดี่ ในขณะเดียวกัน ภาครัฐเริ่มหันมาให้ความสนใจกับแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเกิดความตระหนักในข้อจำกัดของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นความเติบโตทางเศรษฐกิจ และความต้องการเพิ่มความเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศในภาพรวม สภาพดังกล่าว ทำให้เกิดการขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงไทยหาอดีต (Nostalgic Tourism) ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ผลการศึกษา สะท้อนถึงกระแสความนิยมการท่องเที่ยวเชิงไทยหาอดีต ของนักท่องเที่ยวซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนไทยในเมือง ความต้องการค้นหาความจริงแท้ในมิติของตำแหน่งและสถานที่ (Location and Setting) ที่อาจไม่ได้มีอยู่จริงในชีวิตประจำวันของคนในเมือง ทำให้นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับมิติหน้าที่และการใช้สอย (Use and Function) ในยุคนี้ชุมชนบางกระดี่ถูกใช้เป็นสถานที่ทางวัฒนธรรม ที่มีหน้าที่และการใช้สอยใหม่ในฐานะที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่ยังคงเหลือร่องรอยแห่งอดีตของความเป็นมอญ ตามจินตนาการและความคาดหวังของนักท่องเที่ยว

นโยบายการแบ่งแยกชุมชนออกเป็นหมู่ ตามการบริหารจัดการแบบใหม่ เพื่อแบ่งเขตการปกครองของกรุงเทพมหานคร ทำให้เกิดการจำแนกอาณาบริเวณแบบใหม่ ที่ให้ความสำคัญกับลักษณะทางกายภาพ พรมแดน และสภาพภูมิศาสตร์ เงื่อนไขใหม่นี้ส่งผลให้ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนในชุมชน ซึ่งเดิมก่อกลุ่มรวมตัวกันตามความเชื่อและสำนึกความเป็นมอญ ถูกแยกออกจากกันตามเส้นแบ่งอาณาบริเวณแบบใหม่ สภาพดังกล่าว ส่งผลให้เกิดรูปแบบกิจกรรมทางสังคมแบบใหม่ เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์อื่นนอกเหนือจากวัตถุประสงค์ทางวัฒนธรรม กิจกรรมทางสังคมเหล่านี้ถูกจัดขึ้นต่างกรรมต่างวาระในแต่ละหมู่การปกครอง เช่น กิจกรรมวันพ่อ กิจกรรมวันแม่แห่งชาติ กิจกรรมรูปแบบใหม่ๆ ส่งผลให้เกิดความรู้สึกเป็นกลุ่มเป็นพวก ในลักษณะและเงื่อนไขอื่นๆ เพิ่มขึ้น นอกเหนือจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติ สายตระกูล และสายผี

นอกจากนี้พบว่า ในช่วงปลายของยุคนี้ ความนิยมในวัตถุทางวัฒนธรรมมอญเพิ่มขึ้นอย่างมาก ทำให้มีพ่อค้าจากภายนอกชุมชน เข้ามาเร่ซื้อวัตถุโบราณของมอญ จากผู้อาวุโสที่เฝ้าบ้านตามลำพัง เกิดการลักขโมยโบราณวัตถุ และการสูญหายของสิ่งของเครื่องใช้ทางวัฒนธรรมที่หายากเพิ่มมากขึ้น ตามลำดับ สภาพดังกล่าว ทำให้คนในชุมชนเริ่มตระหนักถึง คุณค่าในเชิงสัญลักษณ์และมูลค่าทางเศรษฐกิจของวัตถุวัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้น ทั้งที่เป็นสมบัติส่วนบุคคลที่ตนและครอบครัวครอบครองอยู่ และในส่วนที่เป็นทรัพย์สินสมบัติสาธารณะของชุมชน เช่น วัด และโรงเรียน

พระครูอนุกุลสิกขการ เจ้าอาวาสวัดบางกระดี่ในขณะนั้น จึงเกิดความคิดที่จะจัดสร้าง พิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้นที่วัดบางกระดี่ จนถึงปี พ.ศ.๒๕๓๙ นายธวัชพงศ์ มอญตะ ซึ่งขณะนั้นได้อุปสมบท อยู่ที่วัดบางกระดี่ได้เกิดความสนใจในการอนุรักษ์โบราณวัตถุต่างๆของมอญ และเมื่อสึกออกมา จึงได้ริเริ่มก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคลในชุมชนบางกระดี่ขึ้น ภายในบ้านพักของตนเอง ซึ่งในปัจจุบันคือ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ ภายในบริเวณจัดแสดง มีการจัดนิทรรศการเพื่อแสดงสิ่งของเครื่องใช้ใน ชีวิตประจำวันของชาวมอญบางกระดี่ และวัตถุโบราณของมอญที่เจ้าของได้เก็บรวบรวมมาจากที่ต่างๆ โดยศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ เปิดให้ผู้สนใจเข้าเยี่ยมชมโดยไม่เก็บค่าเข้าชม ซึ่งในช่วงเวลานี้ มีบุคคลที่มีชื่อเสียงจากภายนอกชุมชนเข้ามาเยี่ยมชมศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่จำนวนมาก มีการจัดสรรงบวิจัยให้แก่กวีชากรและนักวิจัยจากหลากหลายองค์กร เพื่อเข้าไปศึกษาวิจัยวัฒนธรรมมอญ จนในบางกรณีนำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่างเจ้าของศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่กับคนในชุมชน เนื่องจากเหตุผลที่สำคัญ คือ

(๑) ผู้อาวุโสของชุมชนจำนวนหนึ่งเห็นว่า การก่อตั้งศูนย์ฯ ไม่ได้ได้รับความเห็นชอบจาก กรรมการชุมชนที่ถูกแต่งตั้งจากภาครัฐหรือผู้อาวุโสของชุมชน ศูนย์ฯ จึงเป็นพิพิธภัณฑ์ส่วนตัว ไม่ใช่สมบัติของชุมชน

(๒) เป็นการกระทำที่ขัดกับความเชื่อของชาวมอญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสะสมและนำสิ่งของจากภายนอกชุมชน สิ่งของเก่าที่ชำรุดแตกหักเข้ามาไว้ในบริเวณบ้าน

(๓) ปัญหาความไม่ชัดเจนของสิ่งของที่จัดแสดงบางส่วน ที่ผู้อาวุโสของชุมชนกล่าวว่าถูกนำมาจากวัดบางกระดี่ จนเป็นเหตุให้เกิดการร้องเรียนไปที่เขตบางขุนเทียน แต่ในท้ายที่สุดก็ไกล่เกลี่ยจนเรื่องเงียบลง เหลือเพียงความขัดแย้งที่อยู่ในรูปของการไม่สื่อสาร ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์ฯ และเสียงซุบซิบนินทาของคนในชุมชน

ภายหลังความขัดแย้งคลี่คลายลง สำนักงานวัฒนธรรมกีฬาและการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร ได้ร่วมกับสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เข้ามาให้ความสนับสนุนทางวิชาการและการวิจัย สร้างความเข้าใจและความตระหนักในความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และริเริ่มการปลูกฝังแนวคิดเรื่องบ้านพิพิธภัณฑ์ ๑๙ แห่งให้แก่คนในชุมชน โดย “บ้าน” แต่ละแห่งเป็นสถานที่จัดแสดงมรดกภูมิปัญญาและวัฒนธรรมมอญในด้านต่างๆ ในลักษณะของ

พิพิธภัณฑสถานชีวิต ที่เคลื่อนไหวและมีพลวัตตามวิถีการดำเนินชีวิตของผู้เกี่ยวข้องหรือผู้อยู่อาศัย ซึ่งทั้งหมดนี้เรียกรวมกันว่า “พิพิธภัณฑสถานชุมชนมอญบางกระดี่” ประกอบด้วย

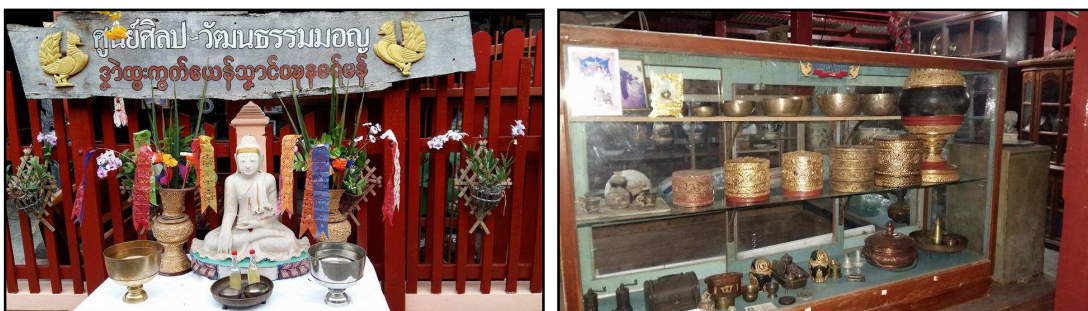
๑. ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่
๒. บ้านทะเลมอญ
๓. พิพิธภัณฑสถานภาพมอญ
๔. บ้านรักษารักษา
๕. บ่อนสระบัว
๖. บ้านสั้ว
๗. บ้านฉัตร-ธง
๘. บ้านทำนา
๙. พิพิธภัณฑสถานต้นจาก
๑๐. กลุ่มบ้านสานกก
๑๑. บ้านไม้พิน
๑๒. บ้านแปลมอญ
๑๓. พิพิธภัณฑสถานการแต่งกายและมารยาทมอญ
๑๔. แหล่งเรียนรู้เรื่องฉัตร-ธง
๑๕. บ้านขนมสมจิต
๑๖. บ้านขนมป้าเปี้ยก ทำขนมทองหยอด ฝอยทอง หม้อแกง เม็ดขนุน
๑๗. บ้านขนมป้าม้วย ทำขนมชั้น ข้าวต้มมัด
๑๘. บ้านขนมลุ่มยู่และป้าเทียน ทำขนมซี้หนู มันเชื่อม ตะโก้ ข้าวเหนียวหน้าต่างๆ
๑๙. บ้านขนมบรรจบ ทำขนมใส่ไส้ ตะโก้ ข้าวเหนียวหน้าต่างๆ บัวลอยไข่หวาน ขนมเปี้ยก

ปูน

ในยุคนี้นี้ กระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรมมอญ ถูกจัดตั้งขึ้นผ่านโครงการวิจัยของนักวิชาการจากหน่วยงานภายนอกหลากหลายรูปแบบ อาทิ รูปแบบของบ้านพิพิธภัณฑ ๑๙ แห่ง ซึ่งพบว่าในระยะแรกประสบความสำเร็จ และมีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข่าวสารของชุมชนบางกระดี่ออกสู่สังคมภายนอกจำนวนมาก ทำให้เกิดการปลูกฝังแนวคิดเรื่องความสำคัญของการสร้างและใช้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญ ในพื้นที่เชิงธุรกิจขึ้น ทั้งในด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นด้านวัฒนธรรมมอญในโรงเรียนวัดบางกระดี่

อย่างไรก็ตาม หลังจากที่เกิดกิจกรรมดำเนินมาระยะหนึ่งก็เริ่มประสบปัญหา เนื่องจากเป็นโครงการที่ผูกไว้กับงบประมาณการวิจัย และความสนใจของบุคคลและหน่วยงานภายนอก ดังนั้น เมื่อโครงการดังกล่าวไม่ได้รับงบประมาณสนับสนุน กิจกรรมต่างๆ ของบ้านพิพิธภัณฑทั้ง ๑๙ แห่งก็ค่อยๆ

ซบเซาลง เหลือเพียงกิจกรรมตามความสนใจและธุรกิจของบางครอบครัวที่ดำเนินอยู่ก่อนหน้านี้แล้ว ดำเนินต่อเนื่องเรื่อยมา ภายในบ้านเรือนที่ใช้อยู่อาศัยของ “บ้านพิพิธภัณฑ” นั้นๆ

ภาพ ๓๙ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

(๔) ยุคบริโภควัฒนธรรม (พ.ศ.๒๕๕๒-๒๕๕๙)

ดังที่คณะผู้วิจัยได้กล่าวไปข้างแล้วในเบื้องต้นว่า วัฒนธรมมอญ เป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาจากความสัมพันธ์แบบ ๒ ด้าน (Dyadic Relationship) ได้แก่ รูปสัญลักษณ์ หรือ สัญลักษณ์ หรือตัวหมาย (Signifier) กับ สัญลักษณ์หรือตัวความหมาย (Signified) โดยรูปสัญลักษณ์คือ สิ่งที่มีความหมายหรือก่อให้เกิดความหมาย ครอบคลุมถึง สิ่งที่จับต้องได้ อาทิ สไบมอญ ข้าวแช่ เครื่องดนตรีมอญ และสิ่งที่ไม่จับต้องได้ อาทิ ถ้อยคำ ความคิด ภาพลักษณ์ ที่อ้างอิงความหมายของสิ่งนั้น ในขณะที่สัญลักษณ์ คือ สิ่งกับ หรือความคิด ที่อยู่ในสัญลักษณ์หรือตัวหมายนั้นๆ

การศึกษามรดกวัฒนธรมมอญในชุมชนบางกระดี่ ในยุคของการบริโภควัฒนธรรมอย่างเข้มข้นจึงมีความสำคัญ เพราะช่วยสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทและอิทธิพลของวัตถุวัฒนธรมที่ดำเนินสืบเนื่องมาในกระบวนการเปลี่ยนผ่านทางสังคม (Social Transformation) ของชุมชนทั้งสามยุคสมัย ความสำคัญของการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจกับวัตถุวัฒนธรม (Material Culture) ในความหมายใหม่ที่กว้างไกลและลึกซึ้งกว่า ยืนยันถึงข้อจำกัดของความรู้ที่เกิดจากกรอบการศึกษาวัฒนธรมแบบเก่า ที่วนเวียนอยู่กับแนวคิดเรื่องการทำนุบำรุง รักษา และสืบทอด ในขณะเดียวกัน ก็สะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุวัฒนธรมกับบุคคล กลุ่ม และชุมชน กระบวนการประกอบสร้างความหมายใหม่ของวัฒนธรม และการตีความวัตถุวัฒนธรมนั้นๆ ผ่านความสั่นไหวของเวลา (Time) พื้นที่ (Space) และบริบท (Context) ที่วัฒนธรมก่อเกิด ดำรงอยู่ และเปลี่ยนแปลงไป โดยมีสัญลักษณ์ สิ่งกับ หรือความคิด ที่ซ่อนเร้นอยู่ในสัญลักษณ์หรือตัวหมายนั้นๆ เป็นเงื่อนไขสำคัญ ในการกำหนดการคงอยู่ การเสื่อมสลาย การเปลี่ยนแปลง หรือการประกอบสร้างวัตถุวัฒนธรมขึ้นมาใหม่ในลักษณะอื่น ในท่ามกลางสังคมนอบข้างที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

ในกรณีของชุมชนบางกระดี่ วัดภูวณธรรมมอญ เป็นรูปสัญลักษณ์ หรือ สัญลักษณ์ หรือตัวหมาย (Signifier) ที่มองเห็นได้ง่ายและชัดเจนที่สุด ที่สะท้อนถึงพัฒนาการของชุมชนบางกระดี่ ผ่านมิติของ เวลาและพื้นที่ซึ่งซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น โดยมีกลไกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ได้แก่ รูปแบบและระบบของ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนทั้งที่อยู่ภายในและภายนอกชุมชน ทำการคัดสรร ลดทอน พัฒนาและ ประกอบสร้างสิ่งใหม่ ให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและความต้องการของผู้ใช้วัฒนธรรมนั้นๆ การศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ผ่านการวิเคราะห์และตีความหมายของวัดภูวณธรรม และสัญลักษณ์ วัฒนธรรม ช่วยตอบประเด็นคำถามที่เกี่ยวข้องกับชุดของจิตใจ (Mind-set) ของคนในชุมชนบางกระดี่ ความหมายที่บุคคลให้แก่วัฒนธรรมตามประสบการณ์ที่แตกต่างกันไปได้เป็นอย่างดี ดังมีสาระสำคัญ พอสรุปได้ ดังนี้

(๑) ชุดของจิตใจและความหมายของวัฒนธรรม

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๙ เป็นช่วงเวลาที่ชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ ได้เรียนรู้ที่จะ บริโภควัฒนธรรมมอญในความหมายใหม่ การไหลเลื่อนของวัฒนธรรมมอญที่ดำเนินมาในลักษณะ สะสมผ่านช่วงเวลาต่างๆ สะท้อนถึงการปรับเปลี่ยนชุดของจิตใจ (Mind-set) ของคนในชุมชนบาง กระดี่ ที่ถูกกำหนดผ่านเงื่อนไขเรื่องเวลา พื้นที่ และบริบทของสังคม การเติบโตของกระแสการ ท่องเที่ยวเชิงไทยหาอดีต ถูกส่งผ่านมาถึงชุมชนบางกระดี่ในหลากหลายลักษณะ อาทิ สนับสนุน งบประมาณการวิจัย การเร่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อให้การเข้าถึงชุมชนสะดวกสบายยิ่งขึ้น คำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ ที่ปรึกษา หรือนักวิชาการจากภายนอกชุมชน ทั้งหมดทั้งสิ้นนี้ ก็เพื่อให้ วัฒนธรรมต้องทำหน้าที่และถูกใช้ เพื่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบางกระดี่ในช่วงเวลานี้มีการปรับตัวขนานใหญ่ พร้อมๆ กับการก่อ เกิดแนวคิดเรื่อง การจัดการระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ครอบครัว และชุมชนกับวัดภูวณธรรม มอญในรูปแบบใหม่ ผ่านการให้ความหมาย และตีความใหม่ โดยพบว่า วัฒนธรรมมอญในยุคสมัยนี้ มิได้ถูกให้ความหมายว่า เป็นเพียงสิ่งที่หยุดนิ่ง รอการสืบทอด และควรค่าแก่การอนุรักษ์เพื่อเป็นมรดก ตกทอดให้แก่เด็กและเยาวชนรุ่นหลังอีกต่อไป หากแต่ วัฒนธรรม ในความหมายใหม่ที่ชาวไทยรามัญ บางกระดี่ประกอบสร้างขึ้น ครอบคลุมถึง ทุกสิ่งที่สอดคล้องและเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของบุคคลและ ชุมชนบางกระดี่ มีพัฒนาการ มีพลวัต มีความสัมพันธ์กับบุคคล ชุมชน อำนาจเหนือธรรมชาติ บริบท ทางสังคม และโครงข่ายความสัมพันธ์ของชาวไทยรามัญ ทั้งที่อยู่ในชุมชนบางกระดี่ ญาติพี่น้อง และ มิตรสหายที่อยู่ห่างไกล

วัฒนธรรม ในความหมายใหม่นี้ ยังสะท้อนถึงการประกอบสร้างชุดของจิตใจ (Mind Set) ชุด ใหม่ ของชาวไทยรามัญบางกระดี่ ที่สะท้อนถึงความเข้าใจในบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปใน เชิงสัญลักษณ์ ที่แฝงมากับการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ในภูมิภาคอาเซียน ความสามารถในการใช้ภาษา มอญ ที่ในอดีตถือว่าเป็นเรื่องล้ำหลังควรซ่อนเร้น กลายเป็นประโยชน์ พระสุวรรณ สุวณโณ ภิกษุเชื้อ

สายมอญบางกระดี่ กล่าวว่า ในปัจจุบันมีการจัดการเรียนการสอนภาษามอญให้แก่ผู้สนใจทั่วไปที่วัดบางกระดี่ และเด็กนักเรียนในโรงเรียนบางกระดี่ ก็มีหลักสูตรที่สอนภาษามอญ ถึงแม้ว่า ผู้เรียนส่วนใหญ่ยังเป็นผู้สูงอายุและคนวัยทำงาน แต่ก็ได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นกว่าช่วงเวลาที่ผ่านมา

(๒) หน้าที่ ประโยชน์ และอำนาจของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมมอญร่วมสมัย ได้รับการยอมรับว่าดี มีคุณค่า หากสามารถตอบสนองความต้องการของบุคคลและชุมชนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเศรษฐกิจ กิจกรรมและพิธีกรรมตามความเชื่อ ตลอดจนวัตถุวัฒนธรรมต่างๆ จึงเป็นสิ่งที่สามารถถูกเปลี่ยนแปลงปรับปรุง หรือเบียดขับออกไปได้ตลอดเวลา เพื่อให้การใช้ประโยชน์ก่อให้เกิดผลตอบแทนสูงสุดให้แก่ผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม โดยพบว่าการช่วงชิงการเป็นเจ้าของความรู้ที่ใช้ประโยชน์ได้และมีมูลค่าทางเศรษฐกิจในหลากหลายลักษณะ เช่น ผู้มีความรู้เรื่องอาหาร ปักสไบ หรือรำผีจะได้รับการยอมรับจากหน่วยงานด้านวัฒนธรรมและการศึกษา ในรูปของวิทยากร ปราชญ์ชาวบ้าน และเกิด ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบใหม่ จึงยึดโยงที่บุคคล ครอบครัว สายผี หรือเครือข่ายทางสังคมของบุคคลผู้เป็นเจ้าของความรู้นั้นๆ เข้ากับโอกาสในการครอบครองพื้นที่ซึ่งก่อให้เกิดผลประโยชน์และอำนาจเพิ่มมากขึ้น

ในระดับครอบครัวพบว่า ในช่วงเวลานี้ มีการนำวัตถุวัฒนธรรมมาใช้ในวิถีชีวิตประจำวันของคนในครอบครัวเพิ่มขึ้น อาทิ การแต่งกายแบบมอญ การเล่นทะเลมอญ การรำผีเมื่อมีคนเจ็บป่วย การปักสไบมอญและวางจำหน่ายสไบในร้านค้าของชุมชน พบการประกอบอาหารและขนมมอญเพิ่มมากขึ้นในช่วงเทศกาลสำคัญและงานพิธีของครอบครัว มีการเปิดแผงจำหน่ายสินค้าวัฒนธรรมบริเวณหน้าบ้านเพื่อจำหน่ายอาหารและขนมหวานแบบมอญในชุมชน พบการรวบรวมสิ่งของเครื่องใช้มอญของบรรพบุรุษและจัดแสดงในตู้โชว์ในห้องรับแขกในบ้าน ไปจนถึงการจัดทัวร์เพื่อเดินทางไปค้นหาและเยี่ยมชมถิ่นกำเนิดของบรรพบุรุษในรัฐมอญ ประเทศพม่า พร้อมระดับภาพถ่ายที่ได้จากการเยี่ยมชมถิ่นกำเนิดของตนเองและครัวครัวบนผนังในบ้าน

ในระดับชุมชนพบว่า มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้น เช่น มีการจัดคอนเสิร์ตลอยชาย ในเวลากลางคืน ช่วงเทศกาลสงกรานต์ โดยการนำวัฒนธรรมการแต่งกายแบบมอญ มาใช้เป็นเงื่อนไขสำหรับผู้ที่จะเข้าร่วมงานคอนเสิร์ตที่ใช้ดนตรีประเภทสตริง บรรเลงและขับร้องเพลงสากล ผู้มาเที่ยวงานร้องและเต้นตามจังหวะเพลงสมัยใหม่ ในขณะที่ ในเวลากลางวัน บริเวณใกล้เคียงกับที่จัดงานเดียวกันนั้น ก็มีการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมมอญตามแนวจารีต เช่น มีพื้นที่สำหรับการละเล่นสะบ้า การแสดงทะเลมอญ และการขับร้องเพลงด้วยภาษามอญ แม้ว่ากิจกรรมของพื้นที่ส่วนนี้ สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมกิจกรรมจะเป็นผู้อาวุโส แต่ก็เป็ภาพเชิงซ้อน ที่ย้อนแย้ง “ความเป็นมอญ” ภายใต้บริบททางสังคมที่สะท้อนความหายใหม่ๆ ของ วัฒนธรรม ภายใต้พื้นที่ที่หลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น

ภาพ ๔๐ งานสงกรานต์ ชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ ปี พ.ศ.๒๕๕๗

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๗)

นอกจากนี้ ในปัจจุบัน ชุมชนบางกระดี่ยังมีการรื้อฟื้น งานฝีมือบางชนิดขึ้น อาทิ การประกอบอาหารมอญ การสานกก การเย็บจาก การทำไส้ การปักสไบมอญ การทำขนมจาก จนในปัจจุบัน มีรายการโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และสื่อมวลชนจำนวนมากให้ความสนใจ เข้ามาถ่ายทำสารคดี เพื่อชักชวนให้บุคคลภายนอกเกิดความสนใจและประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม

ภาพ ๔๑ การปรุงขนมมอญ ชุมชนบางกระดี่

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

แต่อย่างไรก็ตามพบว่า มีความเข้าใจผิดของหน่วยงานรัฐและนักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่ง ที่เข้าใจว่า กิจกรรมเชิงวัฒนธรรมที่จัดขึ้นในชุมชน ในช่วงเทศกาลสำคัญจะดำเนินอยู่ในลักษณะของการจัดแสดงตลอดเวลา ในทำนองเดียวกับ การจัดแสดงในโรงละครหรือปางช้าง ส่งผลให้ นักท่องเที่ยวเชิงโหยหาอดีตจำนวนหนึ่ง คาดหวังว่าจะได้พบกับกิจกรรมหรือการแสดง “ความเป็นมอญ” ตลอดเวลา และรู้สึกผิดหวังเมื่อเข้ามาในชุมชนแล้วไม่พบวิถีมอญตามที่คาดหวัง

จึงกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย เวลา และพื้นที่ ทำให้วัฒนธรรมมอญแบบจารีตในชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ ถูกให้ความหมายใหม่ ถูกใช้ และถูกเปลี่ยนแปลงเรื่อยมา ในปี พ.ศ.๒๕๕๙ ผู้วิจัยพบว่าแม้ว่าบทบาทของผู้อาวุโสและครอบครัวจะยังมีอยู่ในเชิงสัญลักษณ์ แต่ก็ถูกปรับเปลี่ยนไปให้สอดคล้องกับค่านิยมชุดใหม่ที่คนในชุมชนยึดถือ แม้ว่ากิจกรรมทางศาสนาและความเชื่อเรื่องผีจะยังคงเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ที่เชื่อมโยงจิตวิญญาณมอญเอาไว้ แต่ก็ถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบขั้นตอน และกระบวนการให้สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น

ในปี พ.ศ.๒๕๕๙ โรงเรียนวัดบางกระดี่ จัดให้มีปราชญ์หรือผู้รู้ด้านวัฒนธรรมมอญ เข้าไปเป็นวิทยากรเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมมอญด้านต่างๆ ให้แก่เด็กนักเรียน ตามจำนวนชั่วโมงที่กำหนดไว้ตามหลักสูตร อาทิ การเรียนรู้ภาษามอญ อาหารมอญ ดนตรีมอญ และปัสสไบ โดยการเรียนรู้มีการฝึกปฏิบัติจริงจนเด็กนักเรียนสามารถเข้าใจและปฏิบัติได้ ผ่านการเชื่อมโยงวัตถุวัฒนธรรมเข้ากับสัญลักษณ์วัฒนธรรม จึงนับเป็นการริเริ่มที่สำคัญ ในการนำวัฒนธรรมมาใช้เพื่อประกอบสร้างชุดของจิตใจให้แก่เด็กนักเรียนในโรงเรียนบางกระดี่

อนึ่ง การที่โรงเรียนวัดบางกระดี่ เปิดรับเด็กจากชุมชนต่างๆ และมีเด็กเชื้อชาติไทยจำนวนมาก เข้ามาศึกษาพร้อมกับเด็กๆ ในชุมชนบางกระดี่ ซึ่งเด็กที่มาจากภายนอกชุมชนเหล่านี้ ส่วนใหญ่ไม่เคยใช้ภาษามอญหรือเข้าใจวัฒนธรรมมอญ แต่เมื่อมีโอกาสได้เข้ามาร่วมเรียนกับเด็กเชื้อสายมอญของชุมชนบางกระดี่ ที่ส่วนใหญ่ก็ไม่สามารถใช้ภาษามอญเพื่อการสื่อสารในชีวิตประจำวันได้แล้วเช่นกัน ทำให้การจัดการเรียนการสอนเรื่องวัฒนธรรมมอญที่โรงเรียนบางกระดี่ เป็นสิ่งใหม่ที่เด็กนักเรียนทุกคน ทั้งที่มีเชื้อสายมอญและไม่มี ได้เริ่มเรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน โดยมีปราชญ์หรือผู้รู้ของชุมชนหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันมาเป็นวิทยากร การเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ส่งผลให้เกิดการพัฒนากระบวนการความสัมพันธ์เชิงอำนาจชุดใหม่ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนขึ้น โดยชุมชนเป็นเจ้าของความรู้และเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างปราชญ์ ผู้อาวุโส และโรงเรียน ทั้งในด้านการใช้พื้นที่ เวลา และทรัพยากรของโรงเรียน

๒.๓ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ในส่วนนี้ คณะผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัย ในประเด็นประเภทของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่พบในชุมชนบางกระดี่ โดยมุ่งเน้นการนำเสนอวัฒนธรรมที่ยังคงพบเห็นหรือปฏิบัติ และสัญลักษณ์วัฒนธรรมที่ยังมีการกล่าวถึงและสังเกตได้ในปัจจุบันเท่านั้น

๑. สาขาศิลปะการแสดง

๑.๑ ทะแยมอญ

ประวัติความเป็นมา ทะแยมอญ หรือ “แหมะแขวก” “ปัวแขก” “ฮะมายแขวก” หรือ “แขวกโมน” หมายถึงการเล่นของวงดนตรีประเภทเครื่องสายที่ประกอบด้วย เครื่องดนตรีมอญและการขับร้องของหญิงชายโต้ตอบกันด้วยบทร้องที่ไม่หยาบคาย คำว่า “แขวก” แปลว่า เพลง “ปัว” แปลว่า มหรสพ “ปัวแขก” จึงหมายถึงมหรสพที่มีการขับร้องและเล่นดนตรี ในปัจจุบัน การแสดง ทะแยมอญ หาชมและฟังได้ยากมากแล้ว แต่ในชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ยังมีวงทะแยมอญชื่อ “หงส์ฟ้ารามัญ” ซึ่งมี ลูกกลีลา ปุงบางกระดี่ เป็นหัวหน้าคณะ ลูกกลีลา กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของการแสดงทะแยมอญว่า

“แต่เดิมนั้นมักจะเล่นกันตามบ่อนสะบ้า ร้องเล่นกันเพื่อความสนุกสนานครึกครื้น ในช่วงเทศกาลสำคัญของชุมชนเท่านั้น โดยการแสดงทะแยมอญนี้ สามารถร้องเล่นกันได้ทั้งในงานมงคล งานรื่นเริง หรืองานอวมงคล”

ภาพ ๔๒ การเล่นทะแยมอญ บางกระดี่

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๖)

วัตถุประสงค์ เพื่อความสนุกสนานและเพื่อความบันเทิง โดยมุ่งเผยแพร่และสั่งสอนหลักธรรมตามความเชื่อทางพุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังเป็นการปลูกฝังความรู้สึกรัก ภาคภูมิใจในความเป็นมอญ

แสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญ และทำนุบำรุงการละเล่นพื้นบ้านไว้ให้ลูกหลานมอญบางกระดี่ได้เรียนรู้และสืบสานต่อไป

การแสดงทะแยมมอญ ของคณะ “หงส์ฟ้ารามัญ” เป็นวงดนตรีประเภทวงเครื่องสาย ลักษณะของเพลงปฎิพากย์คล้ายๆ กับการเล่นเพลงพื้นเมืองอื่นๆของไทย ประกอบด้วยนักดนตรี และนักร้อง ทั้งหญิงและชายขับร้องตอบโต้กันเป็นคู่ๆ พร้อมกับการร่ายรำประกอบเนื้อร้องที่ไม่หยาบคาย ส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของมอญ คติสอนใจ นิทาน และชาดกต่างๆ โดยนำเนื้อหามาผูกร้อยเป็นเรื่องราว เพื่อขับร้องให้น่าฟังแทนการอ่านหรือเล่าเรื่อง นอกจากนี้ ยังมีเนื้อหาที่เน้นการเกี่ยวพาราสีกันของคู่แสดงหญิงชายมอญ

ปัจจุบัน คณะ “หงส์ฟ้ารามัญ” มีแกนนำหลักซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งวง ๒ ท่าน ที่คนคนสำคัญของชุมชน เนื่องจากเป็นทั้งปราชญ์และผู้อาวุโสของชุมชน คือ ลุงจำเรียน แฉ่งสว่าง อายุ ๖๕ ปี และ ลุงกัลยา ปุงบางกะดี่ อายุ ๗๓ ปี ทั้งสองท่านเล่าว่า

“เพลงที่ใช้ร้องในการแสดงทะแยมมอญเป็นเพลงมอญ ที่มีทั้งความสนุก ตลกขบขัน การแสดงหากจัดให้มีขึ้นในบ่อนสะบ้า อาจมีการร้องเพลงเชียร์ฝ่ายของตน โดยจะร้องโต้ตอบกันระหว่างชาย-หญิง หลังจากที่ได้เล่นสะบ้าแพ้ชนะกัน โดยนักร้องทะแยมมอญชายเรียกว่า “แหมะแขวกหนีเตราะห์” และนักร้องหญิง เรียกว่า “แหมะแขวกหนีแป”

สำหรับเครื่องดนตรีที่ใช้ในการละเล่น ประกอบด้วย เครื่องดนตรีหลัก ๕ ชิ้น ได้แก่ โกรเจ็กป้อย (ซอสามสายมอญ) จยาม (จะเข้มอญ) ปุงตัง (กลองสองหน้าลักษณะคล้ายเปิงมาง) คะเต หรือ หะเต (ฉิ่ง) และอะโลด หรือ ละโลด (ขลุ่ยมอญ) แต่ในปัจจุบันพบว่า มีการผสมผสานเข้ากับเครื่องดนตรีไทยหลายชิ้นด้วยกัน อาทิ ซอด้วง ฉาบ และกรับ ในลักษณะของการร่วมบรรเลงด้วยกัน โดยพบว่าทำนองดนตรีที่นิยมนำมาใช้เล่นมี ๒ แบบ

แบบแรก เป็นการละเล่นด้วยทำนองมอญแบบดั้งเดิม ที่ชุมชนบางกระดี่เคยนิยมนำมาใช้บรรเลงขับร้องกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ตัวอย่างเช่น เจ็กมัว โปคเซ อะหล่นเซีย ซากกราย เกมเงิน หะแก้ว แต่อย่างไรก็ตามพบว่า ในปัจจุบันได้มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความนิยมและความต้องการของชุมชนมากขึ้น แบบที่สอง มีลักษณะของการประยุกต์เพิ่มมากขึ้น อาทิ มีการนำทำนองเพลงไทยมาผสมผสานด้วย มีการปรับเปลี่ยนทำนองให้เป็นสมัยนิยมมากขึ้น แต่ยังคงรักษารูปแบบความเป็นมอญไว้ และยังคงใช้เนื้อร้องเป็นภาษามอญแบบเดิม

ปัจจุบันนักดนตรีหลักในคณะ “หงส์ฟ้ารามัญ” ประกอบด้วย ลุงจำนงค์ เขะยะตา อายุ ๖๐ ปี เล่นเครื่องเล่นประเภท จยาม (จะเข้) นายวัฒนชัย ปุงบางกะดี่ อายุ ๒๓ ปี หลานชายของลุงกัลยา เล่น ฉิ่ง กรับ และซอด้วง การแต่งกายของนักแสดง ฝ่ายชาย นุ่งโสร่งหรือนุ่งผ้าลอยชาย เสื้อคอกลม

สีสันสดใสหรือลายดอกสีฉูดฉาดตามคตินิยมของเครื่องแต่งกายในเทศกาลสงกรานต์แบบไทย มีผ้า คล้องไหล่ แบบที่ปักด้วยลายปักของชาวบางกระดี่ หรือที่เรียกว่า “หยาดหะเริ่มโต๊ะ” มีดอกไม้ทัดหู ทั้งดอกไม้สดและดอกไม้ปลอมมีพู่ห้อยตุ้ตตุ้ตที่เรียกว่า “ปะกาวหะมะแคว” มีการแต่งหน้า ต้มแป้ง เป็นลวดลายพองามตามแบบมอญ ฝ่ายหญิง สวมใส่เสื้อเข้ารูปรัดเอว มีผ้า “หะเริ่มโต๊ะ” คล้องคอ สวมสไบเฉียงหรือพาดไหล่ นุ่งผ้าถุงยาวถึงข้อเท้า ป้ายด้านข้าง ผ้าถุงอาจเป็นผ้าลายหรือผ้าพื้นก็ได้ ทั้งนี้ หากเป็นการแสดงในงานศพ ผู้หญิงมักนิยมสวมใส่เสื้อดำ สำหรับทรงผมจะรวบเกล้า เป็นมวย ประดับด้วยเครื่องประดับผมที่เรียกว่า “หะมะแควปาวซก” หรือตกแต่งด้วยดอกไม้ผ้าสีสดใส และเครื่องประดับผมแบบมอญ ในปัจจุบันเครื่องประดับผมเปลี่ยนแปลงไปตามแบบสมัยนิยมมากขึ้น

ภาพ ๔๓ การแต่งกายหะมะมอญของสุภาพบุรุษและสุภาพสตรีมอญบางกระดี่
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๖)

สำหรับการแสดงหะมะมอญ ก่อนเริ่มแสดงต้องมีพิธีกรรมตามความเชื่อมอญ กล่าวคือ มีพิธี บูชาพระรัตนตรัย บิดา-มารดา เทพดา เจ้าที่เจ้าทาง และพิธีกราบไหว้บูชาครู โดยในพิธีจะมีดอกไม้ ธูปเทียน เงินไหว้ครูจำนวน ๑๒ บาท ชนใส่น้ำมันต์ โดยผู้ประกอบพิธีกรรมจะเป็นครูผู้อาวุโส ที่มี คุณสมบัติตามความเชื่อมอญ พิธีกรรมนี้มีเป้าหมายสำคัญเพื่อ เป็นขวัญและกำลังใจให้กับผู้แสดง เพื่อให้การแสดงสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

สำหรับการแสดงหะมะมอญ ก่อนเริ่มแสดงต้องมีพิธีกรรมตามความเชื่อมอญ กล่าวคือ มีพิธี บูชาพระรัตนตรัย บิดา-มารดา เทพดา เจ้าที่เจ้าทาง และพิธีกราบไหว้บูชาครู โดยในพิธีจะมีดอกไม้ ธูปเทียน เงินไหว้ครูจำนวน ๑๒ บาท ชนใส่น้ำมันต์ โดยผู้ประกอบพิธีกรรมจะเป็นครูผู้อาวุโส ที่มี

คุณสมบัติตามความเชื่อมอญ พิธีกรรมนี้มีเป้าหมายสำคัญเพื่อ เป็นขวัญและกำลังใจให้กับผู้แสดง เพื่อให้การแสดงสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ภาพ ๔๔ ตารางรับงานคณะ “หงส์ฟ้ารามัญ”

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๖)

๑.๒ ปี่พาทย์มอญ

ประวัติความเป็นมา เช่นเดียวกับชาวมอญในรัฐมอญ ประเทศพม่า ชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ความเชื่อดังกล่าว ได้ถูกนำมาร้อยเรียงในหลากหลายรูปแบบ อาทิ ในรูปของบทกลอน ดนตรี และนิทาน

ปี่พาทย์มอญ หรือ พิณพาทย์รามัญ มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เดิมประกอบด้วยเครื่องดนตรี ๕ ชิ้นคือ โกร (ซอ มอญ) จยาม (จะเข้ มอญ) อะโลด (ขลุ่ย มอญ) ปุงตัง (กลองมอญ ลักษณะคล้ายเปิงมาง) และหะเดหรือคะเด (ฉิ่ง) ในระยะต่อมาจึงมีการเพิ่มเครื่องดนตรีประเภทเป่า ได้แก่ เนหรือเป (ปี่มอญ) และเครื่องดนตรีประเภทตี ได้แก่ ปาดหรือปาด (ฆ้องวง) เปิงม้ง (เปิงมาง) ตะแป้น และแป้น หรือสะแป้น (ตะโพนมอญ)

วัตถุประสงค์ เล่นได้ทั้งในงานมลคล งานอวมงคล และงานเทศกาลต่างๆ มีวัตถุประสงค์ในการเล่นแตกต่างกันไปในแต่ละงาน เช่น ในงานเทศกาล เช่น งานลอยกระทงใช้เพื่อสร้างบรรยากาศของความสนุกสนาน งานสงกรานต์ใช้ร้องเกี่ยวพาราสักกันของผู้แสดงทั้งสองฝ่าย ในงานบุญใช้ถ่ายทอดคำสอนทางพุทธศาสนา งานศพใช้เพื่อเป็นการแสดงความอาลัยอาวรณ์ผู้ที่จากไป

การแสดง ในอดีต เพลงที่เล่นมีเพียง ๕-๖ เพลงเท่านั้น ร้องด้วยภาษามอญล้วนๆ เช่น ทะเกจัว (เที่ยงคืน) ซากกราย (เที่ยงกวาง) เกมเงิน (ข้างเดิน) ปล่อยจาว (ใกล้สว่างหนุ่มกลับ)

ในปัจจุบัน เครื่องดนตรีที่ใช้เล่นในวงปี่พาทย์มอญในชุมชนบางกระดี นอกจากจะใช้เครื่องดนตรีแบบดั้งเดิมของมอญแล้ว ยังมีพัฒนาการ ปรับเปลี่ยน และมีการผสมผสานเครื่องดนตรีไทยเข้าไปอีกหลายชนิด ได้แก่ ระนาดเอก หรือที่มอญเรียกว่า ปาด ซอดัง กลองรำวง ฉาบเล็ก และกรับ

ส่วนคำร้อง นอกจากเพลงที่เกี่ยวกับคำสอนทางพุทธศาสนาและพุทธประวัติ (แขวกเกียน) มีการเพิ่มเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์มอญ นิทาน คติสอนใจ และเพลงที่เกี่ยวกับอานิสงส์ กฎแห่งกรรมและชาตก (แขวกกอม) เข้าไปด้วย การแสดงใช้การร้องนำ และเล่นดนตรีคลอ หรือสอดประสานไปกับการร้อง ตามแต่เนื้อเรื่องจะพาไป โดยเนื้อหาที่ร้องจะเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะของงานที่แสดง เช่น ในงานมงคลสมรส พรรณนาประวัติความเป็นมาของคู่บ่าวสาว อวยพรให้มีความสุข อบรมสั่งสอนการใช้ชีวิตคู่ที่ดี แต่สำหรับในงานศพ ใช้พรรณนาประวัติและความดีงามของผู้ตาย ดังนั้น ก่อนการแสดงทุกครั้ง ผู้แสดงจึงต้องศึกษาวัตถุประสงค์ของงานที่จะไปแสดง ตลอดจนเรื่องราวของเจ้าภาพเป็นอย่างดี การแสดงของวงปี่พาทย์มอญในชุมชนบางกระดี จึงมิใช่เป็นการร้องเล่นตามวัตถุประสงค์ของการจัดงานเท่านั้น แต่ยังเป็นตัวอย่างหนึ่งของการใช้กลไกทางวัฒนธรรม เพื่อการกระชับความสัมพันธ์ของผู้แสดง เจ้าภาพ เครือญาติ และคนในชุมชนที่มารับชมการแสดงไปพร้อมๆ กัน

ในปัจจุบัน ขั้นตอนการแสดงได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก โดยพบว่า หลังจากจัดวางเครื่องดนตรีเป็นระเบียบเรียบร้อย ณ สถานที่จัดแสดงแล้ว แม้ว่าจะไม่มีแบบแผนที่ตายตัวในการจัดวาง แต่ส่วนใหญ่พบว่า โกร จยาม อะโลด มักจะวางอยู่ด้านหน้า และจัดวางปุงตัง ทะเด และเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบจังหวะอื่นๆ ไว้ด้านหลัง เมื่อเรียบร้อยแล้ว ผู้อาวุโสของวง จึงประกอบพิธีบูชาครูเสร็จแล้วจึงมีการบรรเลงเพลง ๒-๓ เพลงเพื่อเรียกผู้ชม สำหรับเพลงที่นิยมใช้เล่นเพื่อทักทายผู้ชมนั้นพบว่า ในปัจจุบันมักเป็นเพลงประจำคณะ หลังจากนั้นจึงเริ่มเล่นเพลงอื่น อาทิ เพลงจินสแซ แซกมอญ ลมพัดชายเขา สีนวน จนถึงการแสดงช่วงแรก จึงบรรเลงทำนองเดียว โดยมีการทอดลงและขึ้นใหม่ ในช่วงที่ฝ่ายหญิงร้องแก้ ทำซ้ำๆ ๔ ครั้ง ถือเป็นการจบการแสดง ๑ เพลง

สำหรับบทร้อง ที่เป็นเรื่องต่างๆ ไป ได้แก่ บทไหว้ครู (หญัดกู่อะจา) บทเกี่ยวพาราสิ (แขวกชยา) นอกจากบทร้องที่เรียกว่าสร้อยหรือดอกแก้วแล้ว ในปัจจุบัน มีการนำเพลงลูกทุ่งซึ่งเป็นที่ยอมรับรู้จักกันแพร่หลาย มาร้องเล่นผสมไปด้วย โดยใช้ถ้อยคำทั้งภาษามอญ และภาษาไทย และมักปิดท้ายด้วยเพลงสรรเสริญพระบารมี

วงปี่พาทย์มอญนี้ หากเล่นประกอบการแสดงอื่นๆ เช่น ทะแยมอญ วิธีการแต่งกายจะแตกต่างกันไป เช่น ในงานอวมงคลจะสวมเสื้อผ้าสีทึมๆ และสีขาว แต่ในงานมงคล ฝ่ายชายนิยมสวมเสื้อลายสีสด คอพวงมาลัยแขนสั้น นุ่งโสร่ง ลักษณะเป็นผ้าพื้นหรือลาย นุ่งแบบจีบหน้านางของไทย ที่เรียกว่า

“ลอยชาย” เวลานุ่งให้ทับเสื้อ คาดเข็มขัดให้เรียบร้อย มีผ้าคล้องไหล่สีสด การคล้องจะปล่อยให้ชายผ้าทั้งสองไหลไปด้านหลัง และตัดดอกไม้ที่หู แต่งแก้มด้วยแป้งเป็นลวดลายพองาม ฝ่ายหญิง นิยมเกล้าผมมวย ประดับผมด้วยเครื่องประดับ มีทั้งดอกไม้สด ดอกไม้ผ้า และเครื่องประดับตามสมัยนิยม เสื้อรัดรูป ปลอยชายเสื้อไว้ด้านนอก มีผ้าพาดไหล่สีสด ซึ่งปักมือตามแบบมอญ ซึ่งอาจคล้องคอห้อยชายผ้าไว้ด้านหน้าทั้งสองชาย สะพายเฉียงรอบตัวแบบคล้องสไบไทย หรือพาดไหล่ด้านเดียว ผ้านุ่ง ฝ่ายหญิง จะยาวถึงข้อเท้า นุ่งแบบป้ายตามสะดวก

ภาพ ๔๕ เครื่องดนตรีมอญ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระบือ
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

๑.๓ คอนเสิร์ตลอยชาย

ประวัติความเป็นมา คอนเสิร์ตลอยชาย หรือที่ภาษามอญเรียกว่า “ราน-ชาย” มีความหมายทั่วไปว่า ร่าเริง มีความสุข สนุกสนาน และความเจริญ แต่สำหรับชาวไทยรามัญบางกระบือ หมายถึง การแต่งกายแบบมอญ โดยผู้ชายนุ่งผ้าโจงกระเบนแบบไทยขมวดเป็นปมด้านหน้า แต่ปลอยชายโดยไม่เหน็บกระเบนไว้ด้านหลัง ผู้หญิงแต่งกายแบบมอญ จัดเป็นการศิลปะการแสดงร่วมสมัย ที่ชาวชุมชนบางกระบือคิดและริเริ่มให้มีขึ้น เดิมจัดขึ้นบริเวณหน้ากุฏิพระ แต่คนชมชมชนจำนวนมากเห็นว่ามันไม่เหมาะสม ปัจจุบัน จึงย้ายมาจัดที่บริเวณลานจอดรถริมคลองสนามชัย

วัตถุประสงค์ เพื่อความสนุกสนานรื่นเริง และสร้างความสามัคคีให้แก่คนในชุมชน เนื่องจากในเทศกาลสงกรานต์ เป็นช่วงเวลาที่สมาชิกในครอบครัวส่วนใหญ่ต่างเดินทางกลับมาเยี่ยมบิดามารดา และยังเป็นโอกาสอันดีของการแต่งกายแบบมอญไว้ในหมู่เด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่อีกประการหนึ่งด้วย

การแสดง บรรเลงดนตรีด้วยวงดนตรีประเภทสตริงก์ร่วมสมัย นิยมจัดงานในคืนวันที่ ๑๘ เมษายน ของทุกปี ในงานจะมีทั้งคนหนุ่มสาวในชุมชน และบุคคลภายนอกเข้าร่วมงานจำนวนมาก เดินรำด้วยท่าเต้นแบบร่วมสมัย ไม่จำกัดท่าเต้นหรือวางกติกาในการเต้น แล้วแต่ผู้เข้าร่วมงาน

๒. สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม

๒.๑ การสานกก

กก เป็นพืชล้มลุกในวงศ์ Cyperaceae มีชื่อสามัญว่า Sedge เป็นวัชพืชน้ำ ชอบขึ้นในพื้นที่ชื้นแฉะชุ่มน้ำหรือพื้นที่ชายน้ำ ลักษณะแตกเป็นกอ ลำต้นมีเนื้อเหนียว เนื่องจากชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ เป็นชุมชนที่มีอาณาบริเวณติดกับแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก จึงพบต้นกกขึ้นอยู่ทั่วไปตามชายน้ำ

กก ที่ชาวไทยรามัญบางกระดี่นำมาสาน มีทั้ง กกกลม หรือที่คนมอญเรียกว่า “อะ มิ” และกกเหลี่ยม หรือ “อะ โหรง” แต่เนื่องจากในปัจจุบัน กกเหลืมหาได้ง่ายกว่ากกกลม ชาวบางกระดี่จึงนิยมใช้กกเหลืมมากกว่า นอกจากนี้ ยังเป็นเพราะเวลานักกขนิดนี้มาใช้สาน จะได้ผลผลิตที่สวยงามกว่า อ่อนนุ่ม นำใช้มากกว่า ในขณะที่ กกกลม แม้ว่าจะมีความหนาและทนทานกว่า แต่ก็ทำได้ยากมากแล้วในปัจจุบัน

ในอดีตชาวไทยรามัญบางกระดี่นิยมสานกก เป็นตะกร้า เสื่อกก หรือ สะกออะโหรง เนื่องจาก การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนบางกระดี่ในยุคจารีตจะมีความผูกพันกับเสื่อกกมาก นอกจากใช้งานในชีวิตประจำวันแล้ว เมื่อเสียชีวิตยังใช้เสื่อกกห่อศพของเจ้าของอีกด้วย เสื่อกก จึงเป็นของใช้ประจำตัวที่ต้องดูแลรักษาและซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพดีอยู่เสมอ หากปล่อยปละให้ขาดทรุดโทรมลง เมื่อตายลงโดยกะทันหันก็เป็นที่น่าอัปยศ เสื่อกกตามนัยนี้ จึงสะท้อนมโนทัศน์ด้านสัจญ์ตวัฒนธรรม ในเรื่องการใช้ชีวิตด้วยความไม่ประมาท

ในปัจจุบัน แม้ว่าจะยังมีการสานเสื่อกกอยู่ แต่มีความนิยมสานเครื่องใช้ขนาดเล็กเพิ่มมากขึ้น อาทิ ของใช้ในบ้านที่ใช้กันในชีวิตประจำวัน กระเป๋า พัดขนาดเล็ก และของที่ระลึกขนาดเล็กอื่นๆ เพื่อจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว

๒.๒ การเย็บจาก

“จาก” ของชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ ถูกนำมาจากต้นจาก (Nypa Palm, Mangrove Palm) ซึ่งเป็นต้นไม้ตระกูลปาล์มชนิดหนึ่ง ที่เป็นพืชเก่าแก่มาก อายุกว่า ๗๐ ล้านปีมาแล้ว พบได้ทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต้นจาก เติบโตได้ดีในดินโคลนตามป่าชายเลน หรือริมคลองหรือบริเวณที่ดินชื้นแฉะ ที่ๆมีน้ำเค็มท่วมถึง หรือบริเวณน้ำกร่อย ด้านท้ายชุมชน การที่ต้นจากมีลำต้นอยู่ใต้ดิน และจะขึ้นเป็นกอรวมกันอยู่เป็นดงหนาแน่น ลักษณะของใบ คล้ายใบมะพร้าว แต่จะมีขนาดใหญ่กว่า ลักษณะเป็นใบเดี่ยวแบบขนนก ยาวประมาณ ๓-๔ เมตร ใบย่อยมีลักษณะเรียวยาวประมาณ ๑-๑.๕ เมตร ทำให้บริเวณที่ต้นจากขึ้นอยู่มีสัตว์ต่างเข้ามาอาศัยอยู่จำนวนมากตามธรรมชาติ

วัสดุที่ใช้ประกอบด้วย ใบจาก หวายลิงหรือเชือกฟาง ไม้ไผ่สำหรับทำดัดจาก เข็ม และมีด วิธีการเย็บจาก เริ่มจากการคัดเลือกใบจาก ที่แก่และใบมีขนาดใหญ่ หลังจากนั้นจึงนำมาเลาะเอาทางออก มัดรวมกันไว้ก่อน แล้วจึงนำไปแช่ในน้ำ เพื่อรักษาอายุการใช้งานให้นานขึ้น ในปัจจุบัน หวาย

เป็นวัสดุที่หายากแล้วในชุมชน ชาวบางกระดี่จึงนิยมใช้เชือกฟางแทน การทำตับจาก เริ่มจากนำไม้ไผ่มาตัดเป็นท่อนๆ ความยาวประมาณ ๑.๓๐-๑.๕๐ เมตร ฝาดอกเป็นซี่ กว้างประมาณ ๑.๕ นิ้ว เมื่อเรียบร้อยแล้วจึงนำมามัดรวมกัน ก่อนนำไปแช่ในน้ำเค็ม เพื่อป้องกันการกักกินของมอด

หลังจากนั้น จึงนำจากที่เตรียมไว้มาวางเรียงกัน เริ่มจากใบแก่ ๒ ใบซ้อนทับกันก่อน หลังจากนั้น จึงพับหุ้มแกนที่ทำจากก้านใบ ใช้เชือกฟางผูกติดให้แน่นหนาแน่นคง แล้วจึงเริ่มเย็บจากด้านบนลงล่าง ก่อนเอาใบจากคู่ต่อไปมาวางเรียงกันไปเรื่อยๆ จนหมดตับจากที่เตรียมไว้ เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงนำไปตากให้แห้ง ก่อนนำไปใช้มุงหลังคาต่อไป ผู้อาวุโสของชุมชนบางกระดี่เล่าว่า ตับจากที่เรียงซ้อนกัน ๒ ใบ เมื่อนำมามุงหลังคาบ้าน จะมีอายุใช้งานประมาณ ๖-๘ ปี หากซ้อนทับกัน ๓ ใบ จะมีอายุใช้งานนานเพิ่มขึ้น หรือประมาณ ๑๐-๑๕ ปี

ภาพ ๔๖ การเย็บจาก ชุมชนบางกระดี่

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

๒.๓ การเผาถ่าน ทำฟืน

เนื่องจากชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ เป็นชุมชนที่มีพื้นที่บางส่วนเป็นป่าชายเลน ชาวบางกระดี่ตั้งแต่ยุคจารีต จึงสามารถหาไม้มาทำฟืนได้ง่าย และนิยมใช้ฟืนและถ่านในการหุงหาอาหาร อาชีพตัดฟืนและเผาถ่าน จึงเป็นอาชีพหลักที่สำคัญของชุมชนมาตั้งแต่อดีต โดยต้นไม้ที่นิยมนำมาใช้ทำฟืนได้แก่ ต้นขหาด ต้นโกกงาง ต้นแสม ต้นกระบูน ต้นตาตุ่มหรือกะตุ่ม แต่ปัจจุบัน เนื่องจากการหาไม้มาใช้เพื่อเผาถ่านเริ่มยากแล้ว และประกอบกับ มีความนิยมใช้พลังงานเพื่อการประกอบอาหารจากแหล่งอื่น ทำให้การเผาถ่าน หาฟืน เกือบหมดไปจากชุมชนบางกระดี่

การเผาถ่าน เป็นภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนบางกระดี่ที่กำลังสูญหายไป ในอดีต เริ่มจากการหาไม้ที่มีเนื้อเหมาะสม มาตัดเป็นท่อนๆ ขุดหลุมในดินขนาดกว้างประมาณ ๑๒๐ เซนติเมตร ลึกประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ใส่ท่อนไม้ที่จะเผาลงไป ปูทับด้วยใบไม้แห้ง เพื่อจุดเป็นเชื้อเพลิง กลบด้วยดิน เหลือช่องเล็กๆ ไว้เพื่อให้เป็นช่องระบายอากาศ เผาในเวลาเย็น และปล่อยให้ไหม้ทั้งคืน เช้าวันรุ่งขึ้นจึงมาเปิดหลุม เอาถ่านออกมา ผึ่งทิ้งไว้ จนแห้งสนิทจึงเก็บเอาไว้ใช้งานต่อไป

สำหรับการทำฟืน นับเป็นอาชีพเก่าแก่ของคนในชุมชนบางกระดี่ ในอดีต อาชีพตัดฟืนเป็นอาชีพเสริมหลังช่วงหมดหน้านาแล้ว โดยต้นไม้ที่พบทั่วไปในชุมชน ที่นิยมนำมาทำฟืน ได้แก่ ต้นขवाद โกงกาง แสม กระบูน ต้นตาตุ่มหรือไม้กะตุ่ม ที่ขึ้นอยู่ตามป่าชายเลนซึ่งมีน้ำท่วมขังโดยรอบชุมชน

การตัดฟืนจะใช้ขวานในกรณีที่ลำต้นของไม้ประเภทนั้นๆ มีขนาดใหญ่ และมีดอโต้หากลำต้นมีขนาดเล็กจนเกินไป โดยตัดเฉียงลงทั้งสองด้าน หรือที่เรียกว่า การตัดแบบหางแซว ทั้งนี้ ต้องศึกษาประเภทและคุณลักษณะของต้นไม้ที่จะตัดให้ดี ไม้บางชนิดมียางพิษ เช่น ไม้กะตุ่ม ผู้ตัดต้องระมัดระวังไม่ให้กระเด็นถูกตัวหรือเข้าตา ไม้ที่ตัดมาทำฟืน ควรมีความยาวประมาณ ๘๐-๙๐ เซนติเมตร ชาวมอญบางกระดี่เรียกว่า “ไม้ขนาด” หรือ “ฮะขนาด” ส่วนกิ่งเล็กๆ ที่รีดออก เรียกว่า “ไม้รอน” หรือ “โ๊ะ ฮะ-รอน” มีขนาดประมาณ ๑ นิ้วหรือ ๑.๕ นิ้ว ใช้วิธีการตัดแบบหางแซวเช่นกัน แต่จะนำไม้เข้ามาปักดิน ก่อนนำไม้ที่จะริดมาทาบลงตรงง่ามที่ปักไว้ แล้วจึงตัดไม้ สำหรับต่อไม้ จะปล่อยให้ตาย ก่อนขุดไปใช้ประโยชน์อื่นๆ ต่อไป

๒.๔ การทำแกล้

เนื่องจากเป็นชุมชนบางกระดี่ตั้งอยู่ริมน้ำ จึงมักมียุงและแมลงต่างๆ มารบกวนในการใช้ชีวิตประจำวันตลอดเวลา ในอดีต ต้นจากเป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชน และเป็นต้นไม้ที่สามารถหาได้โดยทั่วไป และนำมาใช้ประโยชน์ได้ทุกส่วน หรือใช้ได้ทั้งกอ ได้แก่ สะเมาะใช้ทำกระทง ทางจากนำมาใช้ทำฝ้ายบ้าน ใบจากใช้มุงหลังคา หรือห่อขนม ใบอ่อนใช้ห่อข้าวต้มมัด มวนยาสูบ ดอกและโหม่งอ่อน ใช้ประกอบอาหารหรือปาดน้ำตาล ลูกจากใช้ทำขนม ส่วนที่นำมาใช้ทำแกล้ คือ ก้านโหม่ง

แกล้ของชาวบางกระดี่ ทำจากก้านดอกจากที่ใกล้จะเป็นลูกจากแล้ว โดยใช้ดอกตัวผู้ นำมาทุบจนแตกออกเป็นเส้นๆ ความยาวของแกล้ขึ้นอยู่กับข้อของดอก หลังจากนั้นจึงมัดรวมเข้ากับด้าม วยที่ได้จากโหม่ง นำมาใช้ย้อมแกล้ที่ทุบได้ ทำให้มีสีน้ำตาลอ่อนเป็นธรรมชาติ มีประโยชน์ในการปิดไลยุงและแมลงที่มารบกวน

ภาพ ๔๗ สาธิตการทำเส้ มอญบางกระดี่
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๗)

๒.๕ การปักสไบ

มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของการปักสไบมอญของชุมชนบางกระดี่ว่า เกิดจากความหวาดกลัวว่า ชาติมอญจะล่มสลายไปตามคำทำนายโบราณ หรือ “แม่งเจน” หากเกิดเหตุ ๑๐ ประการ และ ๑ ใน ๑๐ ประการ ที่คำทำนายโบราณ ได้กล่าวไว้ได้แก่ “หญิงมอญจะละทิ้งสไบ” ในอดีตสไบมอญ หรือ “หญาดฮะเหรีมโตะ” ในชุมชนบางกระดี่จะทำจากผ้าฝ้ายสีพื้นเท่านั้น แต่ต่อมาได้มีพัฒนาการใช้ผ้าไหม ผ้าลินิน และผ้าใยแก้ว ตามความนิยมและประโยชน์ในการใช้งาน สไบมอญบางกระดี่ ได้รับการกล่าวขานว่าสวยงามที่สุด มีอายุเก่าแก่มากกว่า ๑๐๐ ปี หรือบางครั้งรู้จักกันในนามของสไบมอญ น้ำเค็ม พบอยู่ทั่วไปในชุมชนมอญแถบสมุทรสาคร การห่มสไบของชาวบางกระดี่แตกต่างกันระหว่าง ชายและหญิง โดยผู้ชายนิยมห่ม ๓ แบบคือ พาดสไบบนบ่าสองด้าน ห่มเฉียง และพาดบ่า ส่วนผู้หญิง นิยมห่ม ๓ แบบคือ ห่มเฉียง คล้องคอ และพาดไหล่

ภาพ ๔๘ สไบมอญบางกระดี่

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

นิยมใช้ผ้าสีพื้น เช่น ผ้าโพเรณือดี หรือผ้าไหมอิตาลีที่ผ่านการอบและรองด้วยผ้าขาวแล้ว โดยทั่วไปนิยมใช้ผ้าสีสดใส อาทิ สีส้ม สีเขียว สีแดง สีฟ้า และสีม่วง กว้างประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๑๘๐-๒๕๐ เซนติเมตร ส่วนด้ายที่ใช้ปัก นิยมด้ายอเนกประสงค์ยี่ห้อวินัสเบอร์ ๘ เน้นการใช้สีตรงข้ามกับผ้าปัก โดยทั่วไปสไบหนึ่งผืน นิยมใช้สัปดาห์สำหรับปัก ๓-๔ สี สำหรับสะตึง ใช้ได้ทั้งที่เป็นไม้และพลาสติก นอกจากนี้ วัสดุทั่วไปที่ใช้ ได้แก่ เข็ม หมอนปักเข็ม ไม้บรรทัด และดินสอเขียนผ้า

หลังจากนั้นจึงลอกลายที่นิยมปักลงบนขอบสไบ ได้แก่ ลายดอกพิกุล และลายดอกจัน ส่วนบริเวณกลางผืนผ้านิยมปักลายดอกมะเขือ หรือลายดอกไม้ห้ากลีบ สลับสีกับผืนผ้า บางครั้งมีการปักรูปหงส์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของชนชาติมอญลงไปในผืนสไบด้วย เมื่อปักลายทั้งหมดเรียบร้อยแล้ว จึงประกบริมผ้าทั้งสองด้านให้เสมอกัน ด้วยการเนาหรือตึงด้วยเข็มหมุด แล้วจึงปักริมผ้าแบบคัทเวิร์ค เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงตัดขอบสไบให้เป็นลายหยักตามลายที่ลอกไว้ การเก็บรักษา ใช้วิธีซักมือด้วยน้ำสบู่ ผึ่งลมให้แห้ง รีดด้วยความร้อนระดับต่ำ พับเก็บหรือแขวนแบบทั้งชาย

ภาพ ๔๙ การห่มสไบและมวยผมของสุภาพสตรีมอญในงานสงกรานต์บางกระบือ ปี พ.ศ.๒๕๕๘
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

๒.๖ ธงตะขาบ

ชาวมอญบางกระบือ มีการสร้างเสาเพื่อบูชาพระพุทธรูปเจ้าและเพื่อรำลึกถึงเมืองหงสาวดีของมอญ ในอดีตเสาในชุมชนบางกระบือจึงมี ๒ ลักษณะ คือ เสาหงส์และเสาธงตะขาบ หรือ “โหน” ที่ใช้เพื่อบูชาพญาตะขาบ ตามความเชื่อที่ปรากฏในเรื่องเล่าที่สืบทอดต่อกันมา ว่าเมื่อพระพุทธรูปเจ้าตรัสรู้แล้ว ได้เสด็จขึ้นไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และได้แสดงธรรมโปรดพระมารดาเป็นเวลา ๓ เดือน แล้วเสด็จกลับมายังโลกมนุษย์ในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ฝ่ายมนุษย์ในโลกพอทราบข่าวดีใจ จึงได้พร้อมใจกันปรุงอาหารเพื่อใส่บาตรและเฉลิมฉลองการเสด็จกลับมาของพระพุทธรูปเจ้า และปักธงสวยงามเพื่อเฉลิมฉลอง โดยในพิธีฉลองนี้ ชนชาวมอญเลือกใช้ธงรูปตะขาบ หรือที่ต่อมาเรียกสั้นๆ ว่า ธงตะขาบ หรือ “อะลามเทียะเก้” เพื่อแสดงสัญลักษณ์ในการต้อนรับการเสด็จกลับมาของพระพุทธรูปเจ้า

แต่ในระยะหลัง ได้มีการปรับเปลี่ยนความเชื่อและวิธีประดับธง คือ แขนงธงตะขาบบนเสาหงส์ด้วย และเรียกรวมๆว่า เสาหงส์ธงตะขาบ หรือบางครั้งก็เรียกธงตะขาบว่า หางหงส์ โดยในปัจจุบันผู้อาวุโสในชุมชนบางกระบือ เล่าว่า ตะขาบเป็นสัตว์ที่มีพิษ และมีเขี้ยวเล็บที่เป็นอันตราย สามารถดูแลปกป้องลูกอ่อนจำนวนมากได้ ดังนั้น ในเชิงสัญลักษณ์วัฒนธรรม การใช้ธงตะขาบ จึงเป็นการสื่อสารในเชิงสัญลักษณ์ ๒ ความหมายด้วยกัน ประการแรก หมายความว่า ชนชาวมอญ ไม่เคยหวาดเกรงต่อศัตรู หากได้ผู้นำที่ดี ก็จะสามารถคุ้มครองเหล่าบริวารให้มีความสุขสงบได้ ประการที่สอง เป็นการสื่อความหมายในทางธรรม ที่มองว่า หมายถึงการบำเพ็ญเพียง ๑๐ ขาติประกอบด้วย มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ และอายุพรรษาของพระพุทธรูปเจ้า ตั้งแต่ตรัสรู้จนปรินิพพานรวม ๔๕ พรรษา

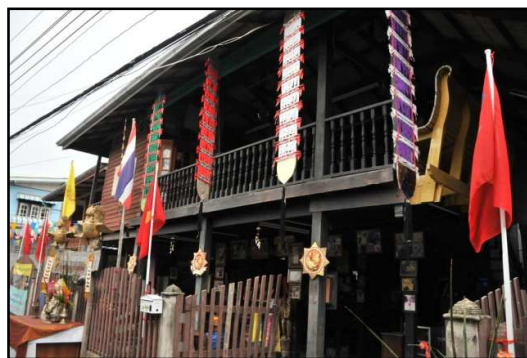
การบูชาด้วยธงตะขาบ นอกจากจะติดบนเสาหงส์แล้ว ยังนิยมไปติดไว้ตามเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เสาหงส์โบสถ์ และวิหารในช่วงเทศกาลสงกรานต์ การทำบุญฉลองให้ผู้ตาย โดยในอดีตมีการตัดผมของตนเองไปผูกเอาไว้ที่พู่ ตรงปลายด้ามของธงตะขาบ เพื่อเป็นพุทธบูชาและเป็นสิริมงคล

แก่เจ้าของธงด้วย โดยประเพณีสำคัญที่จะมีการแห่และประดับธงตะขาบ ได้แก่ สงกรานต์ เพื่อนำไปถวายวัดและติดไว้บนเสาหงส์

วัสดุประกอบด้วย ผ้าโทเรสีแดง กว้าง ๑๒x๔๗ เซนติเมตร จำนวน ๕ ผืน ไม้เสียบลูกชิ้นขนาดยาว ๖.๕ นิ้ว ๕๐ อัน กระจาดฟิวเจอร์บอร์ด ๑๐ แผ่น กระจาดสติ๊กเกอร์สี ๑ ม้วน กระจาดโปสเตอร์สะท้อนแสงสีเงิน สีทอง ขนาดเอ๔ จำนวน ๑ แผ่น ธงรูปสามเหลี่ยม กว้าง ๒.๕ เซนติเมตร ยาว ๓.๕ เซนติเมตร กาว ดินสอ กรรไกร ไม้บรรทัด ไหมพรมหรือเชือกฟางยาวประมาณ ๑๒ เซนติเมตร มัดรวมเป็นพู่ห้อย วัสดุสำหรับตกแต่งผืนธง อาทิ ลูกปัดสีต่างๆ

วิธีการทำมีขั้นตอนสำคัญโดยสรุป ดังนี้

- (๑) แบ่งผ้าแดงออกเป็น ๙ ช่อง ท่างันช่องละประมาณ ๕ เซนติเมตร
- (๒) ทากาวตรงส่วนหัวและหางของธง
- (๓) ติดไม้ลูกชิ้นที่ด้านข้างของธงทุกช่องทั้ง ๙ ช่องและช่องบนล่างอีก ๑ ช่อง โดยให้ไม้แต่ละอันยื่นออกมาด้านข้างประมาณข้างละ ๒ เซนติเมตร เพื่อติดธงสามเหลี่ยมขนาดเล็ก
- (๔) ติดธงสามเหลี่ยมขนาดเล็กที่ปลายไม้ทุกอัน รวม ๒๐ อัน
- (๕) ตกแต่งผืนธงด้วยวัสดุที่เตรียมไว้
- (๖) ติดพู่ไหมพรมที่เตรียมไว้ที่ปลายส่วนหางของธงตะขาบ

ภาพ ๕๐ ขบวนแห่และการประดับธงตะขาบงานสงกรานต์บางกระบือ

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

๒.๗ ฉัตร ธงกระจาด หรือร่มมอญ

เนื่องจากชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระบือ เป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัด ดังนั้น จึงมีช่างฝีมือประกอบสร้างสิ่งต่างๆ เพื่อใช้ในพิธีกรรมตามความเชื่อทางพุทธศาสนาที่มีฝีมือหลายคน นอกจากนี้ ธงมอญ ยังถูกใช้เป็นเครื่องสักการบูชาเทวดาอารักษ์ การทำธงกระจาด ฉัตร หรือร่มมอญ นิยมทำกัน

ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ หรือในช่วงเทศกาลมหาชาติ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ เพื่อใช้บูชาพระและบูชาผีบรรพบุรุษ ซึ่งชาวบางกระดี่บรรจุกระดูกของบรรพบุรุษไว้ในช่องกำแพงของวัดบางกระดี่

วิธีการทำมีขั้นตอนสำคัญโดยสรุป ดังนี้

ฉัตร (ร่ม) ของชาวบางกระดี่ ทำจากกระดาศ หรือเรียกว่า “นุ” มีทั้งที่เป็นรูปสี่เหลี่ยม สามเหลี่ยม นำมาตัดให้เป็นริ้วมีลวดลายตามรอยตัดสวยงาม สีสดใส ลวดลายแต่ละลายได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษของแต่ละครอบครัว

ภาพ ๕๑ การตกแต่งธงหลากสีในช่วงเทศกาลในชุมชนบางกระดี่

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

๒.๘ เรือแปดแจว

เนื่องจากชุมชนบางกระดี่ เป็นชุมชนริมน้ำ ในอดีต การเดินทางเกือบทั้งหมดของคนในชุมชน จึงเป็นการเดินทางทางน้ำ เรือที่ใช้ ได้แก่ เรือพาย เรือแจว และเรือเครื่อง คนในชุมชนทั่วไปนิยมใช้เรือพาย และเรือแจว พระอาจารย์สิน อดีตเจ้าอาวาสวัดบางกระดี่องค์ที่ ๔ เป็นผู้ไปหาซื้อมาใช้ในกิจการของวัด เพื่อเป็นพาหนะของพระภิกษุสงฆ์เวลารับนิมนต์ต่างๆ และใช้รับนาจากชุมชน เพื่อแห่แหนไปบวชที่วัดอื่น โดยเรือ ๘ แจวที่ถูกซื้อมานี้ เป็นเรือเก่าซื้อมาจากชาวบ้านที่บ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ได้รับการซ่อมแซมครั้งใหญ่ เมื่อคราวที่ใช้เป็นพาหนะรับนิมนต์ไปงานฉลองสะพานพุทธในสมัยรัชกาลที่ ๗ อดีตพี่พายตามคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในชุมชน ได้แก่ ลุงดำรง ปุงบางกระดี่ ลุงเปลี่ยน ประเสริฐ ลุงหงสา พุกละครุด ลุงชัน สอนสำแดง ลุงแคล้ว เปี่ยมาลัย ภายหลังที่พระอาจารย์สินมรณภาพ ไม่ค่อยมีใครกล้าใช้เรือนี้ เนื่องจากมีความเชื่อว่ามีวิญญาณของท่านสิงสถิตย์อยู่ เนื่องจากท่านถูกทำร้ายและทารุณโดยการมัดและฝังทั้งเป็นที่มูเตง ในหมู่บ้านเกริกป้อย ในช่วงปี พ.ศ.๒๔๙๒ ในขณะที่นำวัดมุงคลไปแจกจ่ายให้ทหารมอญภูชาติในพม่า จนท่านถึงแก่กรรมภาพในขณะอยู่ในเพศบรรพชิต

ลักษณะทั่วไป เป็นเรือไม้ มีเก๋งอยู่กลางลำมีหลังคากันแดดฝน ใช้ในการเดินทางระยะไกล ตัวเก๋งแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนชั้นบนใช้เป็นที่นั่งของพระผู้ใหญ่ ส่วนภายในเก๋งเป็นที่นั่งของพระภิกษุที่อ่อนพรรษาและเณร ปัจจุบันเรือนี่ผุพังและขาดการซ่อมบำรุง เนื่องจากไม่ได้ใช้งานมานานแล้ว

๒.๙ เรือนมอญ

เนื่องจากชุมชนบางกระดี่ เป็นชุมชนริมน้ำ ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มซึ่งมีน้ำท่วมถึงเป็นประจำทุกปี รอบๆชุมชนมีป่าชายเลนอุดมสมบูรณ์มาก บ้านหรือที่ชาวบางกระดี่เรียกว่า “ฮ้อย” ถูกสร้างขึ้นบนพื้นฐานความเชื่อและวัฒนธรรมมอญที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมา วัสดุที่ใช้ในอดีตจะเป็นวัสดุชั่วคราว อาทิ ไม้ไผ่และใบจาก หรือวัสดุที่หาได้ในชุมชนอื่นๆ เนื่องจากมีความคิดว่า เป็นการอาศัยอยู่ชั่วคราว แต่ต่อมา ในรุ่นที่สองของชาวไทยรามัญ จึงเริ่มมีการก่อสร้างบ้านด้วยไม้และวัสดุที่คงทนถาวรมากขึ้น

บ้านมอญ เป็นบ้านสองชั้นใต้ถุนสูง เปิดโล่ง หลังคาทรงจั่ว รูปแบบเสาเรือนมี ๓ เสาหลัก เสาแรกคือ เสาเอก หรือเสาตัวผู้ เป็นเสาที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นเสาผีบรรพบุรุษ หรือที่เรียกว่า เสาปะโหนก เป็นที่สถิตยของผีบรรพบุรุษ เสานี้ ชาวไทยรามัญบางกระดี่มีความเชื่อว่า ห้ามตอกตะปูโดยเด็ดขาด และให้นำพวงอามัย ผ้าสามสี และปิดแผ่นทองไว้เพื่อกราบไหว้บูชา บางบ้านตั้งรูปบรรพบุรุษไว้ด้วยเพื่อกราบไหว้ เสาที่สอง คือเสาโท หรือเสาตัวเมีย และเสาที่สามคือ เสาพระ อยู่ทางทิศตะวันออกของบ้าน การขยายบ้านจะทำให้ทุกทิศยกเว้นทิศตะวันออก โดยพื้นบ้านและหลังคาส่วนที่ต่อเติมต้องต่ำกว่าเรือนหลังแรก มีบันไดขึ้นลงหน้าบ้าน เพื่อให้สะดวก ตามคติความเชื่อว่าห้ามน้ำศพลอดใต้ถุนบ้าน ฝาบ้านมอญเป็นฝาไม้เข้าลิ้น ภายในบ้านจะมีหิ้งพระประจำบ้าน ตั้งอยู่บริเวณมุมบ้านเหนือหัวนอนของเจ้าของบ้าน เพื่อให้ได้กราบไหว้สวดมนต์ก่อนเข้านอนทุกวัน

ชาวบ้านมอญ นิยมทำลูกกรงโดยรอบ และใช้เป็นที่รับรองผู้มาเยือน คราวจะนิยมสร้างไว้ในบริเวณต่ำสุดของบ้าน ในอดีต ชาวไทยรามัญบางกระดี่นิยมทำพื้นกระดานเป็นร่องไว้ เพื่อให้สะดวกเวลามีหญิงคลอดบุตรและต้องอยู่ไฟ แต่ในปัจจุบัน ไม่นิยมแล้ว เนื่องจากปัญหาน้ำเน่าเสียโดยรอบชุมชน ทำให้มียุงชุกชุม และแม่ส่วนใหญ่ ล้วนไปคลอดบุตรที่โรงพยาบาลหมดแล้ว

ภาพ ๕๒ เครื่องบูชาผีบรรพบุรุษในบ้าน

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๗)

๒.๑๐ พระพุทธรูปยืนไม้แกะสลัก

พระพุทธรูปยืนไม้แกะสลัก วัดบางกระดี่ ประดิษฐานอยู่ที่ศาลาสีหลัง มาตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๖๐-๒๔๙๒ ถูกสร้างขึ้นโดยดำริของพระอาจารย์สิน เจ้าอาวาสวัดบางกระดี่ องค์ที่ ๖ เนื่องจากเห็นว่าในสมัยนั้น มีพระพุทธรูปยืนประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถอยู่น้อย ทั้งนี้ คุณลุงดำรง ปุงบางกระดี่ สันนิษฐานว่า พระพุทธรูปยืนอาจเป็นพระพุทธรูปปางประจำวันเกิดของท่านเจ้าอาวาสก็เป็นได้ ประกอบกับในช่วงประมาณปี พ.ศ.๒๔๘๔ มีเศรษฐีมอญจากอัมพวามาแจ้งว่ามีเสาไม้โลมาขนาดใหญ่ งดงามมากอยู่ที่วัดอัมพวา ซึ่งไม้ประเภทนี้คนมอญนิยมนำมาใช้แกะสลักเป็นเครื่องดนตรีมอญ เนื่องจากเป็นไม้เนื้อแข็งที่ปลวกไม่สามารถกัดกินทำลายได้ ในขณะเดียวกัน ก็แกะสลักได้ง่ายกว่าไม้สัก

เมื่อพระอาจารย์สินทราบดังนั้น จึงมอบหมายให้น้าเรือ ๘ แจวไปชักลากไม้ดังกล่าวมา และมอบหมายให้ช่างแกะสลักไม้จากเชียงใหม่เป็นผู้แกะสลักพระพุทธรูปยืนองค์นี้ หลังจากเดือนเศษ ช่างแกะสลักดำเนินการแล้วเสร็จ แต่พระอาจารย์สินเห็นว่าไม่งดงาม จึงได้มอบหมายให้คนในชุมชนไปจ้างช่างแกะสลักไม้รายใหม่มาจากบ้านขมิ้น บางกอกน้อย เพื่อแก้ไขและปรับปรุงจุดที่ยังไม่สวยงามให้สมบูรณ์งดงามเพิ่มมากขึ้น หลังจากทำการแก้ไขจนเป็นที่พอใจและงดงามดีแล้ว จึงได้ให้ช่างมาสร้างวิหารหลังคาจากคลุมไว้ ต่อมาในภายหลัง นายมังกร บุณอ คนในชุมชนบางกระดี่ ได้ปรับปรุงซ่อมแซมวิหารที่ชำรุดผุพังจนสวยงาม แล้วสร้างศาลาครอบไว้ ซึ่งในปัจจุบัน คือศาลา ๔ หลังที่ใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนไม้แกะสลัก

ภาพ ๕๓ พระพุทธรูปยืนไม้แกะสลักในศาลา ๔ หลัง วัดบางกระดี่
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

๒.๑๑ กุฏิเรือนหมู่

กุฏิเรือนหมู่ วัดบางกระดี่ เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์บางกระดี่ ตรงกลางเป็นหอนันที่ใช้ในพิธีสงฆ์ที่เป็นงานสำคัญ สำหรับพระสงฆ์ใช้ฉันภัตตาหาร และเป็นที่รับรองผู้มาเยี่ยมเยือนวัดบางกระดี่ ด้านเหนือเป็นหอสวดมนตร์ ซึ่งเป็นสถานที่ซึ่งพระสงฆ์วัดบางกระดี่ใช้ทำวัตร สวดพระปริตรมอญ ๑๒ ตำนาน (มหาราชปริตรมอญ) ใช้จัดทำน้ำพระพุทธรูปมนตร์ หรือที่เรียกว่า น้ำมนตร์ ๑๐๐ ปี

คุณลักษณะสำคัญของกุฏิเรือนหมู่ คือ การซ่อนหลักคิดทางพุทธศาสนาในเรื่องอนิจจังไว้ที่ฝาผนังและเสาไม้ที่นำมาใช้ก่อสร้าง ความแตกต่างของวัสดุและไม้ที่ใช้ในการก่อสร้าง มีที่มาจากคติความเชื่อของมอญ ในเรื่องการไม่อยู่อาศัยในบ้านที่มีคนตายโหง หรือบ้านที่ไม่มีเจ้าของ เนื่องจากเจ้าของบ้านซึ่งเป็นผู้สูงอายุ ไม่มีลูกหลานดูแลได้ล้มตายลง ไม้จากบ้านเหล่านี้ ถูกรื้อและถอดออกมาจากบ้านต่างที่มีประวัติไม่เหมาะสมที่จะอยู่อาศัยตามความเชื่อของมอญ โดยนำมาก่อสร้างโดยใช้รูปแบบของสถาปัตยกรรมกุฏิเรือนหมู่ ที่เป็นเรือนมอญใต้ถุนสูง หลังคาจั่วสูงชัน กุฏิเรือนหมู่ ยังมีความสำคัญตรงที่เป็นที่อาศัยของพระสงฆ์มอญ ซึ่งมีคติความเชื่อที่เคร่งครัดว่า จะไม่ออกจากกุฏิเรือนหมู่ ยกเว้นมีความจำเป็นจริงๆ

บริเวณด้านหน้าของกุฏิเรือนหมู่มีซุ้มประตู ๒ ประตู เรียกว่า ซุ้มประตูไทย และซุ้มประตูมอญ ซึ่งที่ซุ้มประตูมอญจะมีตัวอักษรมอญเขียนกำกับเอาไว้ว่า วัดบางกระดี่ ส่วนซุ้มประตูไทย จะมีการแกะสลักลวดลายสวยงามด้วยตัวอักษรไทย

๑.๑๒ วัตถุมงคลบางกระบี่

ชาวไทยรามัญ ที่อาศัยอยู่ในชุมชนบางกระบี่ มีความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติตามแบบชาวมอญโบราณ แม้ว่าในปัจจุบัน คนส่วนใหญ่ในชุมชนจะได้รับการศึกษาและมีการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกอย่างมากแล้วก็ตาม แต่ความเชื่อเรื่อง ว่าน ๑๐๘ ในฐานะที่เป็นวัตถุมงคลยังคงอยู่อย่างแพร่หลาย โดยเชื่อว่าช่วยปกป้องผู้เป็นเจ้าของให้ปลอดภัย แคล้วคลาดจากสิ่งชั่วร้าย และในบางกรณี ยังใช้เพื่อการปฐมพยาบาลในกรณีที่ได้รับอันตรายจากสัตว์ร้ายต่างๆ

ว่าน ๑๐๘ ของชุมชนบางกระบี่ ประกอบด้วยว่านและวัตถุมงคล ๑๐๘ ชนิด ที่นำมาเข้าพิธีและประกอบขึ้นเป็นเครื่องรางของขลัง ซึ่งที่ผ่านมามีพระเกจิอาจารย์ของวัดบางกระบี่ได้ทำการสร้างไว้หลายคน อาทิ พระอาจารย์สีล สร้างวัตถุมงคลหลายรุ่น อาทิ รุ่นตะกรุด รุ่นประคำ รุ่นจอบ รุ่นนางกวัก และรุ่นไข่ พระอาจารย์หนู สร้างวัตถุมงคลรุ่นพระอาจารย์หนู รุ่นหนังสือ รุ่นเหรียญกลม รุ่นตะกรุด ๑๒ ราศี พระอาจารย์สง่า สร้างเหรียญรูปไข่ พระอาจารย์จิต สร้างเหรียญรูปเสมา เป็นต้น

๓. สาขาวรรณกรรม

๓.๑ ตำนานข้าวแช่

ตำนานที่ ๑ มีเรื่องเล่าอยู่ว่า เศรษฐีคนหนึ่ง รู้สึกอับอายเป็นอย่างมาก เพราะตนเองไม่มีบุตรที่จะสืบสกุล ทำให้ขาดผู้ที่จะมาสืบทอดมรดกมากมายที่หาเอาไว้ ดังนั้น จึงได้ทำพิธีบวงสรวงพระอาทิตย์และพระจันทร์เรื่อยมา แต่บวงสรวงเท่าไรๆ ก็ไม่ได้ผล วันหนึ่งในช่วงหน้าร้อน ซึ่งเป็นช่วงเทศกาลปีใหม่ ผู้คนทั่วไปต่างเฉลิมฉลองกัน เพราะถือว่าเป็นวันมหาสงกรานต์ เศรษฐีผู้นั้น จึงพาบริวารของตนไปที่ต้นไทรใหญ่ ที่เชื่อว่าเป็นที่อยู่อาศัยของรุกขเทวดาทั้งหลาย พร้อมกับนำข้าว ที่หุงจากการล้างน้ำ ๗ ครั้ง เพื่อบูชารุกขเทวดาประจำต้นไทร แล้วจึงตั้งจิตมั่นเพื่ออธิษฐานขอบุตรมาสืบสกุล ฝ่ายรุกขเทวดาเห็นความตั้งใจแน่วแน่ของเศรษฐี เกิดความรู้สึกเห็นใจ จึงไปทูลขอเด็กให้เศรษฐีต่อจากพระอินทร์ พระอินทร์จึงทรงประทานเด็ก ให้มาจุติเป็นบุตรของเศรษฐี ซึ่งต่อมามีชื่อว่า “ธรรมบาลกุมาร”

ตำนานที่ ๒ ชาวไทย-รามัญบางกระบี่ มีตำนานเล่าต่อกันมาว่า การบูชาเทวดาในช่วงเทศกาลสงกรานต์ เป็นสิ่งสำคัญ โดยต้องตั้งจิตให้แน่วแน่ แล้วหากอธิษฐานขอสิ่งใด ทั้งทรัพย์สินสมบัติ หรือทายาทสืบสกุล ก็จะได้ตามที่ขอ โดยมีเรื่องเล่าต่อกันมาในชุมชนบางกระบี่ว่า ธรรมบาลกุมาร ได้ถูกท้าวภิลพรหมทำพนัน เพื่อถามปัญหา ๓ ข้อ โดยมีเงื่อนไขว่า หากธรรมบาลกุมารตอบได้ถูกต้อง ท้าวภิลพรหมจะตัดศีรษะตนเองเพื่อบูชา แต่หากตอบผิด ธรรมบาลกุมารก็ต้องตัดศีรษะของตนเองออกเช่นเดียวกัน โดยคำถามมีอยู่ว่า ยามเช้า “ศรี” ของมนุษย์อยู่ที่ใด ยามเที่ยงอยู่ที่ใด และยามค่ำอยู่ที่ใด ผลปรากฏว่า ธรรมบาลกุมารตอบได้ถูกต้องทั้งสามข้อ คือ ยามเช้า “ศรี” อยู่ที่หน้า มนุษย์จึงต้อง

ล้างหน้า ยามเที่ยงอยู่ที่อก จึงต้องนำเครื่องหอมมาประพรมที่อก และยามค่ำอยู่ที่เท้า มนุษย์จึงต้องล้างเท้าก่อนเข้านอน

แต่อย่างไรก็ตาม การตัดศีรษะตนเองของท้าวทิลพรหม ต้องเดือดร้อนไปถึงลูกสาวทั้งเจ็ดคน เพราะไม่สามารถปล่อยให้ศีรษะของท้าวทิลพรหมตกลงถึงพื้นได้ มิเช่นนั้นจะก่อให้เกิดไฟบรรลัยกัลป์เผาผลาญพื้นดินและโลกมนุษย์ไปจนหมดสิ้น และหากโยนทิ้งไปในอากาศก็จะก่อให้เกิดฝนแล้ง หากศีรษะนี้ตกลงในมหาสมุทรก็จะทำให้น้ำแห้งเหือดหายไป จึงทำให้ลูกสาวทั้งเจ็ด ต้องผลัดเวรกันถือพานมารองรับศีรษะของท้าวทิลพรหมปีละคน จนเกิดเป็นตำนานสงกรานต์ในเวลาต่อมา

๓.๒ ตำนานธตะขาบ

ในสมัยบรรพกาลมีฤๅษี ๔ คนเป็นสหายสนิทกัน และต่างบำเพ็ญเพียรอยู่บนยอดเขา ๔ ลูก ทุกปีฤๅษีทั้ง ๔ คนให้สัญญาต่อกันว่า จะชูธงบนยอดเขาเพื่อส่งข่าวให้สหายของตนรู้ว่าต่างยังมีชีวิตอยู่ แต่ปรากฏว่ามีฤๅษีคนหนึ่งได้เสียชีวิตลงและได้ไปเกิดเป็นพระราชา ต่อมาพระราชาเกิดอาการแสบร้อนในพระวรกาย จึงเรียกหมอหลวงให้มาตรวจรักษาและทำนายพระชะตา หมอหลวงจึงได้ทำนายว่าอาการประชวรนั้นเกิดขึ้นจากเมื่อครั้งเกิดเป็นฤๅษี ได้กระทำผิดสัจสัญญาต่อพระสหาย ดังนั้น หากพระราชาได้ไปขอภัยต่อพระสหายแล้ว อาการประชวรก็จะหายไป พระราชาทราบดังนั้น จึงได้จัดกระบวนเรือเพื่อเสด็จไปยังเขาทั้งสามลูกนั้น หลังจากได้พบและสนทนากับฤๅษีทั้ง ๓ คนจนเข้าใจกันเป็นอย่างดีแล้ว ระหว่างทางเสด็จกลับพระราชวัง พระราชาได้พบงาช้างกองมหิมา จึงรับสั่งให้ขนลงเรือกลับไปพระราชวังด้วย แต่ด้วยงาช้างนั้นมีจำนวนมากมาย จนต้องใช้เรือบรรทุกถึง ๗ ลำจึงหมด พญาตะขาบเจ้าของงาช้าง กลับมาไม่พบสมบัติของตน จึงออกติดตามและมาพันขบวนเรือของพระราชาที่กลางมหาสมุทร เมื่อพระราชาทอดพระเนตรเห็น จึงรับสั่งให้กองเรือแล่นหนี ผ่านไประหว่างก้ามปูยักษ์ที่นอนแผ่ก้ามอยู่กลางมหาสมุทร พญาตะขาบพยายามติดตามกองเรือไป แต่เนื่องจากตัวใหญ่ จึงผ่านไปไม่ได้ ถูกก้ามปูหนีบขาดสองท่อนเสียชีวิตทันที

ฝ่ายพระราชาเมื่อเสด็จกลับถึงพระราชวัง เกิดรู้สึกผิดบาปต่อพญาตะขาบ จึงนำงาช้างที่ขโมยมาได้ สร้างเป็นหอคอยงาช้างสูงถึง ๗ ชั้น แล้วทำธงรูปตะขาบแขวนไว้เหนือหอคอยนั้น เพื่อเป็นการรำลึกถึงความผิดที่กระทำต่อพญาตะขาบ

๓.๓ ตำนานข้าวเหนียวแดง

มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า เมื่อสมัยพุทธกาล มีจิตตคหบดีคนหนึ่ง เป็นชาวเมืองมัจฉิภาสันตะ ในแคว้นมคธ ในวันที่ถือกำเนิดขึ้นมา เกิดเหตุการณ์ประหลาดขึ้นคือ มีดอกไม้มากมายโปรยปรายลงมาจากท้องฟ้า ชาวเมืองทั้งหลายจึงเชื่อว่า ทารกผู้ถือกำเนิดเป็นผู้ที่มีบุญบารมี และงดงาม และต่อมาจึงได้ชื่อว่า “จิตตกุมาร” ซึ่งหมายความว่า เด็กชายผู้นำพิศวาสผู้เกิดจากความวิจิตรพิสดาร กุมารน้อยผู้นี้ เมื่อเติบโตใหญ่ ก็ได้เป็นผู้สืบทอดมรดกจากเศรษฐีผู้เป็นบิดา และได้ชื่อว่า จิตตคหบดี ครึ่งหนึ่ง เมื่อได้พบกับพระมหานามะ ซึ่งเป็นหนึ่งในปัญจวัคคีย์ เกิดเลื่อมใส และได้สร้างที่พำนักไว้ในสวนชื่อ อัมพภา

การาม พร้อมนิมนต์ให้พระจำพรรษาเป็นการถาวร ระหว่างนั้น โดยสวนอัมพาฏการามแห่งนี้ จะมีพระเถระรูปอื่นๆ แวะเวียนมาพำนักอยู่เนืองๆ ในเวลาต่อมาก็ได้มีพระภิกษุชื่อ สุธรรมเถระ มาพำนักอยู่เป็นเวลานาน จนเข้าใจว่าตนเองเป็นสมภารวัด

พระมหานามะได้แสดงธรรมโปรดแก่ จิตตคหบดีทุกวัน วันหนึ่ง ได้แสดงธรรมเรื่อง อายุตนะ ๖ ซึ่งประกอบด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อจบเทศนา ปรากฏว่า จิตตคหบดี ทำให้เกิดความเลื่อมใส เข้าใจธรรมะที่แสดงจนแจ่มแจ้งจนเกิดบรรลุนาคามิผล จนได้เป็นอริยบุคคลระดับอนาคามี และเฝ้าศึกษาธรรมะต่อมาจนเกิดความแตกฉาน สามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่ชาวเมืองทั่วไปได้เป็นอย่างดี จนเป็นที่ยอมรับนับถือศรัทธาแก่คนทั่วไป

ฝ่ายจิตตคหบดี แม้ว่าจะบรรลุเป็นอริยบุคคลระดับอนาคามีแล้ว ก็ยังกราบไหว้พระสุธรรมเถระเป็นประจำ จนวันหนึ่งพระโมคคัลลานะและพระเสริบุตร เดินทางผ่านมา จิตตคหบดีพบเข้า จึงนิมนต์เข้าพำนักอยู่ที่สวน พร้อมนิมนต์ให้ฉันภัตตาหารที่บ้านในวันรุ่งขึ้น สุธรรมเถระ ซึ่งเข้าใจว่าตนเองเป็นสมภาร เมื่อถูกนิมนต์ที่หลัง จึงไม่รับนิมนต์ ตกเย็น หลังจากมีการเตรียมอาหารไว้เพื่อเตรียมถวายแก่พระโมคคัลลานะและพระเสริบุตร แต่เมื่อสุธรรมเถระมาเห็นเข้าจึงได้กล่าวเปรียบเปรยว่า อาหารเหล่านี้ ดีทุกอย่างเสียแต่ไม่มีขนมแดกเงา เพื่อย้ำหยันจิตตคหบดีที่มีต้นตระกูลเป็นคนยากไร้ และขนมนี้เป็นของราคาถูกซื้อคนยากจนมารับประทานได้ ทั้งสุธรรมเถระและจิตตคหบดี ต่างโกรธและไม่ให้อภัยแก่กัน ผลัดกันไปฟ้องพระศาสดา จนท่านได้เทศนาธรรมโปรด สุธรรมเถระ ได้ฟังรู้สำนึกและบรรลุพระอรหันต์ ต่อมาได้ไปขอมาจิตตคหบดีอีกหลายครั้ง แต่ก็ยังขุนเคืองไม่สามารถละความโกรธลงได้

ในวาระสุดท้ายของ จิตตคหบดี ได้ล้มป่วยหนักลง จนมีเทวดามาปรากฏกายและกล่าวกับท่านว่า ท่านเป็นผู้ที่มีบุญบารมียิ่งนัก หากปรารถนาทรัพย์สมบัติใดๆ หลังจากมรณะลงแล้วก็ย่อมกระทำได้ แต่หากปฏิเสธ ก็จะได้รับสิ่งอื่นที่มีค่ามากกว่า จิตตคหบดี จึงได้ตอบว่า สิ่งที่คุณเองปรารถนานั้นคือความศรัทธาที่แน่วแน่และมั่นคงต่อพระรัตนตรัย

๓.๔ ตำนานเมืองหงสาวดี

มีเรื่องเล่ากันต่อๆ มาว่า ในสมัยพุทธกาล พื้นที่ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองหงสาวดีในปัจจุบันยังเป็นที่ลุ่มอยู่ จนเมื่อน้ำท่วมถึง จึงปรากฏยอดของภูเขาสุทัศน์มั่งสิตสูงถึง ๒๓ วา รูปทรงคล้ายกับทรงเจดีย์ ชาวมอญจึงเรียกว่า สุทัศน์บรรพต ถึงจุลศักราชในปฐมปริเฉท ๕๒๒ ปี ในช่วงเดือนห้า แรมเก้าค่ำ วันพุธ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ๘ พรรษา และได้เสด็จจาริกมาถึงภูเขาสุทัศน์มั่งสิต เมื่อฝนพระพักต์ไปทางทิศตะวันออก ได้ทอดพระเนตรเห็นหงส์ทองสองตัวเล่นน้ำอยู่ จึงทรงทำนายว่า สืบไปภายหน้า บริเวณที่หงส์ทองทั้งสองเล่นน้ำอยู่นั้นจะกลายเป็นประเทศชื่อ หงสาวดี และเป็นที่ตั้งของพระธาตุสุปเจดีย์สำคัญ พระศรีมหาโพธิ์ ซึ่ง ณ ที่แห่งนั้น พระพุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองยิ่งนัก ต่อมาภายหลังที่

พระพุทธเจ้าได้เสด็จปรินิพพานไปแล้ว ๑,๐๐๐ ปี หาดทรายชายเขาสุทนต์มั่งสิตจึงได้ตั้งขึ้นมาอีก ๑๓ วา โดยทางตอนใต้เมื่อน้ำขึ้นแล้วลึกลึกสามวา และกลายมาเป็นเมืองหงสาวดีในปัจจุบันในที่สุด

๔. สาขากีฬากฎมีปัญญา

๔.๑ สะบ้า

ประวัติความเป็นมา สะบ้า (วอนฮะหนี) เป็นการละเล่นเก่าแก่ ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางของชาวไทยรามัญบางกระตี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้ชาย การละเล่นสะบ้าของชายในชุมชนบางกระตีมีหลายชนิดคือ สะบ้าบ่อน สะบ้าทอย สะบ้ารำ และสะบ้าข้าง โดยวัตถุประสงค์ในการเล่น เลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงเรื่อยมา ในอดีต การเล่นสะบ้ามีเป้าหมายเพื่อผ่อนคลายความเครียด เพื่อความสนุกสนาน และเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติและมิตรสหายชาวมอญซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนมอญที่อยู่ห่างไกลกัน โดยมีเรื่องเล่าต่อกันมาว่า การเล่นสะบ้าในยุคแรกของชุมชนบางกระตี นิยมเล่นกันในช่วงหลังฤดูการเก็บเกี่ยว ในระหว่างการเล่น หญิงชายจะมีโอกาสได้พบปะพูดคุยและเกี้ยวพาราสีกัน แต่ในปัจจุบัน เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต สะบ้าจึงถูกนำมาใช้เป็นกิจกรรมเพื่อสนับสนุนด้านการท่องเที่ยว และเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงในชุมชนในช่วงเทศกาลสงกรานต์

วิธีการเล่น สะบ้า เป็นการละเล่นพื้นบ้าน ซึ่งนิยมเล่นกันในช่วงวันสงกรานต์ โดยสะบ้าบ่อนจะนิยมเล่นกันตามใต้ถุนบ้าน โดยฝ่ายหญิงจะรออยู่ในบ้าน ฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายที่เดินทางมาจากชุมชนอื่น เพื่อมาเล่นสะบ้าและพูดคุยกับหญิงสาวเจ้าของบ้าน ในชุมชนบางกระตี อุปกรณ์ที่ใช้ สำหรับสะบ้าเล็ก เป็นลักษณะกลม เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๒.๕ นิ้ว หนาประมาณครึ่งนิ้ว ใช้สำหรับทอย ล้อ ดัด หรือโยน ส่วนสะบ้าใหญ่ เป็นทรงกลมที่มีขนาดใหญ่ขึ้น หรือมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๕ นิ้ว หนาประมาณ ๑ นิ้ว ใช้เพื่อตั้งเป็นเป้านิ่ง เพื่อให้ผู้เล่นใช้สะบ้าเล็กทอย ล้อ หรือดัด หรือโยนให้ถูกสะบ้าใหญ่ ส่วนสนามที่ใช้เล่น โดยทั่วไปจะมีขนาดกว้างยาวยืดหยุ่นตามสภาพลานใต้ถุนบ้านที่ตั้งบ่อนสะบ้า แต่โดยทั่วไปจะกว้างประมาณ ๕ เมตร หรือขึ้นกับจำนวนของผู้เล่น

สำหรับสะบ้าทอย จะนิยมเล่นกันที่บริเวณวัดบางกระตี สนามสะบ้าทอย มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๘ x ๓๐ เมตร ลูกสะบ้าทอยมีลักษณะกลม ลบเหลี่ยม ๑ ด้าน จำนวน ๖ ลูก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑๒ เซนติเมตร หนาประมาณ ๒ เซนติเมตร โดยลูกสะบ้าที่ใช้ตั้ง ทำจากไม้เนื้อแข็ง มีทั้งสี ๑๐ ลูก เส้นผ่าศูนย์กลาง ๖ เซนติเมตร หนาประมาณ ๑.๕ เซนติเมตร เวลาแข่งขันจะมีเพียงทีมละ ๑ คนเท่านั้น ก่อนเล่นจะมีการจับฉลากเลือกฝั่ง ว่าทีมใดจะอยู่ฝั่งเหนือลมหรือใต้ลม ผู้ชนะ จะพิจารณาจาก ผู้เล่นที่มีความแม่นยำมาก สามารถทอยให้ลูกสะบ้าของฝ่ายตรงข้ามล้มมากกว่าจะเป็นฝ่ายชนะ

ภาพ ๕๔ บ่อนสะบ้า งานสงกรานต์วัดบางกระดี่

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๖)

สะบ้ารำ (หว่าญฮะหนิ) เป็นการเล่นเพื่อความสนุกสนานระหว่างกลุ่มชายหญิง เป็นการเปิดโอกาสให้ได้พบและทำความรู้จักกัน มีท่าที่กำหนดไว้ ๑๓ ท่า ระหว่างที่เล่นกันอยู่นั้น จะมีการบรรเลงดนตรีประกอบ ด้วยเครื่องดนตรี ๕ ชิ้น คือ โกร (ซอหมอลอย) จายาม (จระเข้หมอลอย) อะโลด (ขลุ่ยหมอลอย) ปุงตัง (เปิงมาง) และหะเดหรือคะเด (ฉิ่ง) กติกาการเล่น ระบุให้ผู้แพ้ต้องถูกทำโทษ

สะบ้าช้าง (ฮะหนิเงิน) มีลักษณะคล้ายกับการโยนโบว์ลิ่ง กล่าวคือ มีการตั้งลูกสะบ้าเล็กเป็นเป้า ๕ ลูก และลูกทอยเป็นสะบ้าลูกใหญ่ จำนวนคนละ ๓ ลูก ผู้ชนะคือผู้ที่ทอยเข้าเป้าลูกสะบ้าได้ก่อน การเล่นสะบ้าประเภทนี้ นิยมเล่นกันในหมู่ผู้ชายเท่านั้น

๕. สาขาแนวทางปฏิบัติการสังคม ประเพณีพิธีกรรม

๕.๑ การรำผี

ประวัติการรำผี เป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์วัฒนธรรม เพื่อสื่อถึงความเชื่อ ความกตัญญู และความเคารพต่อบรรพบุรุษที่ตายจากไป ชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ ยังมีความเชื่อเรื่องผีอยู่ แต่มาบ้างน้อยบ้างต่างกันไปในแต่ละบุคคล โดยบ้านที่ยังนับถือและเข้มงวดอยู่กับความเชื่อเรื่องผี จะมีผ้าผี รำผี และทำพิธีไหว้ผีอยู่เป็นประจำทุกปี แต่ละบ้านจะนับถือผีต่างกันไป อาทิ ผีเต่า ผีข้าวเหนียว ผีผ้า ผีไม้ไผ่

วัตถุประสงค์ การรำผีมีวัตถุประสงค์เพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ เมื่อมีการกระทำใดๆที่เป็นสิ่งต้องห้าม การรำผี จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการขอขมา เมื่อมีการทำผิดข้อห้าม เพื่อบูชาผีที่ตนเคารพ สาเหตุสำคัญที่ต้องรำผี อาทิ การมีคนในสายตระกูล หรือสายผี เจ็บป่วยด้วยอาการที่ผิดปกติธรรมดา โดยการบนบาน กระทำขึ้นเพื่อให้ได้สมหวังในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือ

เมื่อมีหญิงมีครรภ์มานอนค้างคืนที่บ้าน และมีคนนอกตระกูลมานอนค้างคืนในบ้าน หรือกล่าวโดยสรุปก็คือ เมื่อมีการทำผิดข้อห้ามของมอญ

พิธีรำผี เป็นลักษณะของการทำบุญให้กับบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปแล้ว โดยจะมีการกำหนดฤกษ์ยามที่ถือว่าเป็นวันดี สำหรับระยะเวลาที่ไหว้ผี จะใช้ประมาณ ๓ วัน วันแรก เป็นการเตรียมข้าวของที่จะใช้ในพิธีกรรม โดยก่อนรำผี ๑ วัน จะมีการทำขนมเพื่อไหว้ผี อาทิ ขนมดำ ข้าวเหนียวแดงงา หรือขนมคลุกงา ขนมเทียน ตลอดจนเครื่องเซ่นไหว้ต่างๆ ประกอบด้วย ผลไม้ ได้แก่ มะพร้าว กล้วย น้ำว้า น้ำสะอาด ใบตอง ธูปเทียน หมากพลู วันที่สองปลุกโรงพิธี โดยทั่วไปมุ่งหลังคาด้วยจากหรือหญ้าแฝก กว้างประมาณ ๓ ศอก ๑ คืบ ยาว ๖ ศอก ๑ คืบ ทำเป็นชั้นทางด้านทิศตะวันออก โดยโรงพิธีจะจำลองแบบมาจากที่ตั้งศพของชาวมอญ นอกจากนี้จะมีการจัดเตรียมเครื่องดนตรี อาทิ ปี่พาทย์มอญ ฆ้อง ตะโพน กลอง และวันที่สาม เป็นวันรำผี

ภาพ ๕๕ พิธีรำผี ชุมชนบางกระดี่
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๖)

การรำผี ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญคือ เจ้าของบ้านแจกหมากพลูให้ผู้เข้าร่วมงาน การเตรียมพิธีหรือไหว้ครูโดยโด้ง (คนทำพิธี) จะจัดเตรียมน้ำมนตร์ นำเครื่องเซ่นไหว้ใส่ถาด เรียกผีบรรพบุรุษมาที่โรงพิธี การรำผีเพื่อขอขมา การเซ่นไหว้ด้วยเครื่องเซ่นที่ตระเตรียมไว้ การอาบน้ำตันผี หรือลูกชายคนโต ตันผีรับอาหารเซ่นไหว้บรรพบุรุษ การรำผีและแยกผี โดยการรำผีนियมจัดในตอนเช้า ส่วนตอนบ่ายจะเป็นพิธีเพื่อความสนุกสนาน และมักปิดท้ายด้วยการชนไก่

๕.๒ ประเพณีอาบน้ำผู้ใหญ่

ประวัติความเป็นมา ประเพณีอาบน้ำผู้ใหญ่ (สมดำดหญโหนก) เป็นประเพณีเก่าแก่ของชุมชนบางกระดี่ ที่มีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมานานแล้ว เพียงแต่ไม่พบหลักฐานที่ชัดเจนว่าเริ่มยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่เมื่อใด แต่จะนิยมกระทำกันในช่วงสงกรานต์ โดยมีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อให้

ลูกหลานในตระกูลหรือสายผีเดียวกัน ได้แสดงความรัก ความเคารพ และความกตัญญูแก่ญาติผู้ใหญ่ หรือผู้อาวุโสในตระกูล ในขณะเดียวกัน ก็ให้ผู้อาวุโสในตระกูล ได้อวยพรให้เจริญก้าวหน้ารุ่งเรืองในชีวิต

วิธีการ การอาบน้ำผู้ใหญ่ของชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ เป็นการอาบน้ำจริงๆ ลูกหลานต้องเตรียมเสื้อผ้าชุดใหม่ พร้อมของขวัญ เครื่องอาบน้ำ อาทิ สบู่ น้ำสะอาด แป้ง เพื่ออาบน้ำ ให้แก่ญาติผู้ใหญ่ ขั้นตอนการอาบน้ำ จะให้ญาติผู้ใหญ่นั่งขึ้นแบบกระโหมก นั่งบนเก้าอี้ที่ลูกหลาน จัดเตรียมไว้ เสร็จแล้วให้ลูกที่มีอาวุโสสูงสุดเป็นอาบนำคนแรก และทยอยอาบต่อๆกันไปจนครบทุกคน หลังจากนั้น จึงช่วยกันเปลี่ยนผ้าที่เปียกออก และสวมใส่เสื้อผ้าชุดใหม่ให้ พร้อมทาแป้งหรือเครื่องหอมให้

อนึ่ง หากญาติผู้ใหญ่อยู่คนละบ้านกับลูกหลาน ก็อาจมีพิธีการรดน้ำอวยพร (แจ๊คโฟนด้าด) โดยลูกหลานจะเดินเป็นแถวมา พร้อมขวดน้ำสะอาด หรือขันใส่น้ำที่มีดอกไม้และเครื่องหอมปรุงแต่งไว้ ลูกหลานในบ้านที่มีญาติผู้ใหญ่อาศัยอยู่ ต้องเตรียมสถานที่ ซึ่งส่วนใหญ่ เป็นการเตรียมเก้าอี้ให้ ญาติผู้ใหญ่นั่ง และปูเสื่อรองรับลูกหลานที่มา บางบ้านจะมีการแสดงทေးมอญ หรือการฟ้อนรำ และ บางบ้านมีการตั้งขันรับบริจาคเงินไว้ด้วย เมื่อเสร็จสิ้นพิธี ผู้อาวุโสหรือญาติผู้ใหญ่ หรือผู้แทนที่เป็น สมาชิกในครอบครัว จึงรวบรวมเงินบริจาคและนำไปถวายแก่เจ้าอาวาสวัดบางกระดี่

ภาพ ๕๖ การรดน้ำขอพรผู้อาวุโสในวันสงกรานต์ บางกระดี่
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๖)

๔.๓ ตักบาตรน้ำผึ้ง

ประวัติความเป็นมา ชาวไทยรามัญบางกระดี่มีความเชื่อมาตั้งแต่ยุคจารีตว่า น้ำผึ้งเป็นโอสถของพระสงฆ์ จึงจัดให้มีประเพณีการตักบาตรน้ำผึ้ง (ลองฮะเปียงตาดชาย) ขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๐ เนื่องจากมีความเชื่อว่า ผู้ที่ถวายน้ำผึ้งให้แก่พระสงฆ์จะได้รับอานิสงค์แรงกล้า เมื่อตายแล้วจะได้เกิดในเทวโลก

พิธีกรรม คนในชุมชนจะเตรียมน้ำผึ้งบริสุทธิ์เพื่อไปตักบาตรพระ โดยวัดบางกระดี่จะจัดเตรียมสถานที่ พร้อมจัดวางบาตรพระเรียงกันไว้ในบริเวณด้านล่างของศาลาวัด และให้ผู้มาตักบาตรเดินรินน้ำผึ้งบริสุทธิ์ใส่ลงในบาตรพระที่วางอยู่ บางครอบครัวมีการเตรียมขนมบางประเภท ที่นิยมใช้ในพิธีกรรม เช่น ข้าวต้มลูกโยน ข้าวต้มคลุก และข้าวต้มผัดไปถวายพระด้วย

๔.๔ ตักบาตรดอกไม้

ประวัติความเป็นมา ประเพณีตักบาตรดอกไม้ (ลองผะกาว) จัดขึ้นในช่วงวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๑ ซึ่งเป็นช่วงวันออกพรรษา โดยชาวบางกระดี่มีความเชื่อที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาว่า ในช่วงเวลานี้เป็นช่วงวันเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงเสด็จกลับมาจากเทศนาโปรดพระราชมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังนั้น จึงสมควรนำดอกไม้ธูปเทียนไปถวายเพื่อเป็นการแสดงสักการะสูงสุดแก่พระพุทธเจ้า

พิธีกรรม ในช่วงเช้า ชาวบ้านบางกระดี่จะจัดเตรียมดอกไม้ธูปเทียนตลอดจนปัจจัยต่างๆ ที่จะนำมาถวายพระไว้ พิธีนี้จะจัดขึ้น หลังจากที่พระภิกษุในวัดบางกระดี่ฉันภัตตาหารเพลที่คณะศรัทธานำมาถวายเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระสงฆ์ทั้งหมดจะไปร่วมพิธีปวารณา ออกพรรษาในพระอุโบสถ หลังจากนั้น จึงไปนั่งรอที่บริเวณหน้าโบสถ์เรื่อยไปจนถึงบริเวณหน้ากุฏิของพระสงฆ์ หลังจากนั้นผู้แทนฆราวาสจะนำรูปปั้นพระโพธิสัตว์ปางประสูติ ใส่รถเข็นชักลากมาเตรียมไว้ที่บริเวณพิธี เมื่อพระสงฆ์ทั้งหมดออกจากกุฏิ ผู้มาตักบาตรทั้งหมดจึงนำดอกไม้ ธูป เทียน และเครื่องสักการะทั้งหมดถวายพระพุทธรูปก่อน หลังจากนั้น จึงถวายแก่พระสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์นำดอกๆ ไม้และเครื่องสักการะทั้งหลาย ไปสักการะพระพุทธรูปในพระอุโบสถต่อไป

เมื่อพระสงฆ์ทั้งหมดกลับเข้าไปในพระอุโบสถแล้ว ผู้มาตักบาตรทั้งหมดจะรอ จนกว่าพระสงฆ์จะสวดปวารณาออกพรรษาเสร็จ จึงร่วมกันสวดมนตร์เย็น หลังจากนั้น จึงทำพิธีขอมาแก่เจ้าอาวาสวัดบางกระดี่ จึงเสร็จพิธีกรรมตักบาตรดอกไม้

ภาพ ๕๗ ตักบาตรดอกไม้ ชุมชนบางกระดี่

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๖)

๖. สาขาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล

๖.๑ อาหารมอญ

อาหาร เป็นรูปแบบหนึ่งของวัตถุวัฒนธรรม (Material Culture) จึงมีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ทั้งในด้านส่วนผสม เครื่องปรุง กระบวนการผลิต รสชาติ โอกาสในการบริโภค และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างอาหารกับสังคม การดำรงอยู่ของอาหารจึงดำเนินเรื่อยมาในลักษณะสะสมและมีพลวัตตามพัฒนาการของชุมชนบางกระดี่ในยุคสมัยต่างๆ เพื่อให้อาหารมีความสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิต สภาพเศรษฐกิจ ตลอดจนบริบททางสังคมวัฒนธรรมของบุคคลและชุมชน อาหารหลายชนิดที่เคยบริโภคกันในชุมชนบางกระดี่ยังคงดำรงอยู่ ในขณะที่หลายชนิดได้สูญหายหรือเปลี่ยนแปลงรูปลักษณ์ไป ทั้งในเชิงความหมาย สัญลักษณ์ และกระบวนการทำให้เป็นอาหาร

๖.๑.๑ จำแนกตามวัตถุดิบและเครื่องปรุง

โดยทั่วไป ชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ บริโภคอาหาร ๓ มื้อต่อวัน ได้แก่ มื้อเช้า กลางวัน และเย็น ประกอบด้วยวัตถุดิบและเครื่องปรุง ที่สำคัญคือ

(๑) เนื้อสัตว์ แบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ สัตว์น้ำ อาทิ ปลาน้ำจืด เช่น ปลาหมอเทศ ปลาดุก ปลาตะเพียน ปลาช่อน ปลาทุบ ปลาสด ปลากระบอก และสัตว์น้ำอื่นๆ เช่น กุ้งแห้ง กุ้งกุลาดำ ปลาหมึก หอยแมลงภู่ เนื้อสัตว์บก ได้แก่ เนื้อวัว เครื่องในหมู เนื้อไก่ เครื่องในไก่ ลูกชิ้นวัว ลูกชิ้นหมู ไช้ อาทิ ไช้ไก่ ไช้เป็ด

(๒) ผักสด เป็นที่น่าสังเกตว่าชาวไทยรามัญบางกระดี่นิยมบริโภคผักสดในทุกมื้ออาหาร โดยเฉพาะผักที่มีรสเปรี้ยว ผักส่วนใหญ่มาจากสวนครัวเล็กๆ ภายในบ้าน หรือหาซื้อมาจากตลาดสด ตลาดนัด ได้แก่ กระเจี๊ยบ (ใช้ทั้งผักและใบ) มะเขือ ดอกแค หัวปลี กะเพรา กะหล่ำปลี กวางตุ้ง คะน้า ข้าวโพดอ่อน บวบ ใบยอ หน่อไม้ แตงกวา สายบัว ฟัก หัวไชเท้า หัวปลี ถั่วฝักยาว ถั่วลันเตา ถั่วอก

มะระ ผักชี เห็ดหูหนู เห็ดนางฟ้า พริก มะนาว กระเทียม หอมแดง หอมหัวใหญ่ ชিং ข่า มะกรูด พริก ตะไคร้ ข่า

(๓) ถั่วและผลิตภัณฑ์จากถั่ว เช่น ถั่วลิสง เต้าเจี้ยว เต้าหู้ขาว เต้าหู้เหลือง เต้าหู้ยี้ และเต้าหู้หลอด

(๔) ธัญชาติและผลิตภัณฑ์จากธัญชาติ ได้แก่ ข้าวสารขาว ข้าวเหนียว ขนมจีน เส้นบะหมี่ เส้นก๋วยเตี๋ยว เส้นผัดไท วุ้นเส้น

(๕) ผลิตภัณฑ์จากพืชหัว ได้แก่ แป้งมันสำปะหลัง แป้งท้าวยายม่อม

(๖) ไขมัน ประกอบด้วย ไขมันทั้งจากพืชและสัตว์ เช่น กะทิ น้ำมันพืชบรรจุขวด น้ำมันหมู

(๗) เครื่องปรุงรส เช่น กะปิ น้ำตาลปีบ น้ำตาลมะพร้าว น้ำตาลทราย น้ำปลา น้ำปลาร้า

(๘) ผลไม้ ส่วนใหญ่เป็นผลไม้ที่หาได้ตามฤดูกาล ได้แก่ กล้วยไข่ กล้วยหอม มะพร้าว ส้มโอ แตงโม มะม่วง มะละกอ สับปะรด และชมพู

๖.๑.๒ จำแนกตามลำดับการบริโภค

จากการศึกษาพบว่า การจำแนกประเภทของอาหารในชุมชนมอญบางกระดี่ ในทัศนะของคนในชุมชน เป็นสิ่งที่มีพลวัตไม่ได้ตายตัว สามารถกระทำได้หลากหลายลักษณะ อาทิ จำแนกตามลำดับการบริโภคและเครื่องปรุง ประกอบด้วย อาหารคาว และอาหารหวาน หรือบางครั้งก็เรียง จำแนกตามวัตถุประสงค์การปรุง เช่น อาหารที่ใช้ในพิธีกรรม อาหารสำหรับผู้ป่วย อาหารสำหรับเทศกาลสำคัญของว้าง อาหารงานศพ เป็นต้น

ในส่วนนี้ คณะผู้วิจัยนำเสนออาหารที่พบว่ายังมีการปรุง ใช้ และบริโภคในชุมชน ดังมีสาระสำคัญพอสรุปได้ ดังนี้

อาหารคาว

อาหารคาวหรือ “กับข้าว” ของชาวไทย-รามัญบางกระดี่มีอยู่เป็นจำนวนมาก แต่หลายชนิดได้ถูกกลืนกลายเข้ากับอาหารไทยไปหมดแล้ว ดังนั้น ในส่วนนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกนำเสนออาหารคาวบางประเภทซึ่งเป็นที่นิยม รู้จัก และยังคงบริโภคอยู่ในโอกาสต่างๆ โดยจำแนกออกเป็น ๕ ประเภทย่อยได้แก่

๑. อาหารประเภทแกง

ประเภทแรก ได้แก่ แกงจืดหรือต้มจืด อาทิ แกงจืดเต้าหู้หลอด แกงจืดฟักใส่กระดูกหมู แกงจืดมะระ แกงจืดวุ้นเส้นใส่หมูสับ แกงจืดหนังหมู แกงจืดหัวไชเท้า แกงส่ายบัวปลาทุ้ม ประเภทที่สอง ได้แก่ แกงเผ็ด โดยแกงเผ็ดสามารถแบ่งออกได้อีก ๒ ชนิดย่อยๆ คือ แกงเผ็ดชนิดที่ใส่กะทิ เช่น แกงเขียวหวาน แกงเทโพหมูสามชั้น แกงคั่วปลากับมะเขือ ขนมจีนแกงเขียวหวาน กับอาหารประเภทแกงชนิดที่ไม่ใส่กะทิ เช่น แกงเลียง แกงป่า ปลาต้มส้ม ต้มยำปลาช่อน ต้มยำปลาทุ้ม แกงคั่วส้ม แกงส้มลูกมะตาด แกงส้มกระเจียบใส่ปลาหมอ แกงส้มมะละกอ

๑.๑ แกงเนื้อ

ความเป็นมา แกงเนื้อ หรือที่ชาวไทย-รามัญบางกระดี่ เรียกว่า “พะขุน” หรือแกงเนื้อวัว นิยมปรุงขึ้นในเทศกาลสำคัญ เช่น สงกรานต์ งานบุญใหญ่ ในปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงเครื่องปรุง บางอย่าง เช่น ไม่ใส่กระชาย เพิ่มรสหวานแบบไทยนิยม ไม่ใส่กล้วยดิบ

ส่วนประกอบของเครื่องแกงที่สำคัญ ได้แก่ ข่า ตะไคร้ ใบหรือผิวมะกรูด เกลือ พริกแห้ง หอม กระเทียม กะปิ มะเขือพวง พริกชี้ฟ้าสดหลากสี มะพร้าวห้าว น้ำตาลปีบ ใบโหระพา สำหรับเนื้อ นิยมใช้เนื้อวัว

การปรุง ความสะอาดเป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้นก่อนประกอบอาหาร ชาวไทยรามัญบางกระดี่จะล้างเครื่องปรุงที่จะใช้ทุกอย่างจนสะอาด โดยนิยมตำเครื่องแกงเองมากกว่าซื้อเครื่องแกงสำเร็จรูปแบบซอง ทั้งนี้เริ่มจากการหั่นพริกแห้งเป็นท่อนๆแช่น้ำสะอาดไว้ หั่นใบหรือผิวมะกรูดเป็นชิ้นเล็กๆ ส่วนข่าและตะไคร้ ตัดใบและราก ล้างให้สะอาด แล้วจึงซอยแบบหยาบๆ หรือทุบพอขำ เสร็จแล้วนำมาโขลกรวมจนเข้ากันดีกับเกลือประมาณ ๑ ช้อนโต๊ะ โขลกต่อไปจนละเอียดพอประมาณ จึงใส่หอม กระเทียม และกะปิประมาณ ๑ ช้อนชา สำหรับมะพร้าว ให้เลือกแบบที่กะเทาะออกมาใหม่ๆ จะได้ไม่เหม็นหืน เวลาคั้นระวังอย่าให้มีส่วนของกะลาติดมา เพื่อเวลานำมาคั้นกะทิจะได้กะทิสีขาวหอมมารับประทาน

การปรุงเนื้อวัว ใช้วิธีการรวนไว้แบบแห้ง เสร็จแล้วพักไว้ก่อน การคั้นกะทิ ให้แยกหัวแยกหาง ตักหัวกะทิใส่ลงในกระทะ นำเครื่องแกงที่โขลกเสร็จแล้วลงไปผัด คนให้ทั่วจนละลายเข้ากันดี และจึงเคี่ยวต่อไปเติมหัวกะทิไปเรื่อยๆ จนน้ำแกงข้น กะทิแตกมัน นำเนื้อที่รวนไว้ลงไปผัดให้เข้ากันดี ค่อยๆ เติมหัวและหางกะทิที่เหลือ ใส่ข่า ตะไคร้ที่หั่นเตรียมไว้ ใส่มะเขือพวงที่ทุบพอแตกเพื่อให้น้ำแกงแทรกซึมเข้าข้างในได้และไม่ขม บางครอบครัวชอบให้เครื่องปรุงข้นและเละ อาจเลือกใช้มะเขือเปราะ ฟักทอง หรือกล้วยดิบแทนมะเขือพวง แล้วจึงปรุงรสเค็ม เติมน้ำตาลปีบ หากต้องการรสหวานเพิ่มเติมจากกะทิ แล้วจึงโรยด้วยใบมะกรูดฉีก แต่งด้วยพริกชี้ฟ้าหั่นตามยาวเพื่อให้สวยงาม ก่อนรับประทานจึงโรยหน้าด้วยใบโหระพา เพื่อเพิ่มกลิ่นหอมและตกแต่งให้สวยงาม

วัฒนธรรมการบริโภค แกงเนื้อแบบมอญ ของชาวไทยรามัญ บางกระดี่ เป็นอาหารจานหลัก ประเภทกับข้าว ที่นิยมรับประทานกับข้าวสวยร้อนๆ บางบ้านเพิ่มน้ำปลามอญ หรือพริกน้ำปลาแบบไทยเข้าไปด้วย แกงแต่ละหม้อทำไว้กินกันหลายวัน ยิ่งอุ่นนานวันยิ่งอร่อย

๑.๒ แกงเลียงมันมือเสือ

ความเป็นมา แกงเลียงมันมือเสือ (พะเซียง) เป็นอาหารประจำวันที่นิยมปรุงขึ้นรับประทานกันในครอบครัว ที่ไม่นิยมนำไปถวายพระหรือใช้ในงานพิธีกรรม เนื่องจากเป็นอาหารพื้นบ้านที่หาง่าย ไม่พิถีพิถันและไม่มีเครื่องปรุงหรือส่วนประกอบที่หายาก ส่วนใหญ่เป็นผักที่หาได้ในละแวกชุมชน แกงเลียงตามนัยนี้ จึงไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่ใช้รับประทานในฐานะที่เป็นวัตถุดิบวัฒนธรรม แต่เป็นสัญลักษณ์

วัฒนธรรมที่ถูกเชื่อมโยงเข้ากับค่านิยมและสถานภาพทางสังคมของทั้งผู้ปรุงและผู้บริโภค ถูกตีความและให้คุณค่าแปรเปลี่ยนไปตามมิติเรื่องเวลาและสถานที่ส่วนประกอบ

ปลาช่อน ปลาหมอเทศ หรือปลาทุณาอย่างเพื่อทำน้ำแกง บางบ้านใส่กุ้งแห้ง หรือกุ้งสดเพิ่มเข้าไปเพื่อเพิ่มรสชาติ สำหรับเครื่องแกงประกอบด้วย หอมแดง กระเทียม พริกไทย กะปิ เกลือ น้ำปลา ผักที่ใช้ ได้แก่ ใบแมงลักเด็ดเป็นใบๆ และหัวมันมือเสือนำมาปอกเปลือกออกและล้างให้สะอาด หั่นเป็นสี่เหลี่ยมขนาดพอคำ นำไปล้างและแช่น้ำจนหมดเมือกและยาง บางบ้านนำไปแช่น้ำปูนใสเพื่อให้คงรูปและกรอบอร่อย แต่บางบ้านที่ชอบน้ำแกงข้นๆ ก็จะนำมันมือเสือที่ล้างสะอาดหมดเมือกแล้วลงต้มเลย จากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชนพบว่า สำหรับใบแมงลักนั้น ในอดีตไม่ได้ใส่ลงไปในการจานนี้ แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนมาตามค่านิยมในภายหลัง

การปรุง ย่างปลาให้หอม แกะเอาแต่เนื้อปลาวางพักไว้ โขลกเครื่องแกงประกอบด้วย กระเทียม หอมแดง กะปิ พริกไทยเข้าด้วยกัน พอเนียนดีแล้วจึงเติมเนื้อปลาโขลกต่อไป เหลือเนื้อปลาบางส่วนเอาไว้เพื่อใส่ในน้ำแกง บางบ้านใส่กุ้งสด หรือกุ้งแห้งด้วย หากใส่กุ้งแห้งให้โขลกจนละเอียดฟู เสร็จแล้วพักเอาไว้ เอาเครื่องแกงที่โขลกไว้ ละลายกับน้ำ นำใส่หม้อที่เตรียมไว้ตั้งไฟจนเดือด ใส่เนื้อปลาอย่างที่แกะแยกไว้ ใส่มันมือเสือ เคี่ยวจนสุก ค่อยเติมเนื้อกุ้งสด ปรุงรสด้วยน้ำปลา

วัฒนธรรมการบริโภค เป็นอาหารพื้นบ้านที่นิยมปรุงรับประทานกันเองภายในครอบครัว โดยรับประทานกับข้าวสวยร้อนๆ

๑.๓ แกงมะตาด

ประวัติความเป็นมา มะตาด หรือ คะเปร้า เป็นไม้เนื้อแข็งประเภทพุ่มยืนต้น ที่พบโดยทั่วไปในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอินเดียได้ แถวๆ อินเดีย บังคลาเทศ และบางส่วนของศรีลังกา ที่นำมาใช้ปรุงอาหารมอญ คือส่วนของผลอ่อน ชื่อมะตาด เป็นภาษาถิ่นภาคกลาง ภาคเหนือเรียก “ส้านป้าว” “ส้มปฐู” ภาคใต้เรียก “แสน” ทางอีสานเรียกว่า “บักสันใหญ่” มะตาดจะออกดอกในช่วงเดือนกรกฎาคมหรือสิงหาคม หากไม้ไซพันธุ์หายจะออกผลปีละครั้ง และผลจะเริ่มสุกในช่วงเดือนกันยายน และวายในราวเดือนตุลาคม ดอกมะตาด สวยงามมาก มี ๒ ชนิดๆแรกเรียกว่า มะตาดข้าวเจ้า เนื้อหยาบ เส้นกากมาก ผลมีสีเขียวอ่อน ไม่อร่อย อีกชนิดหนึ่งเรียกว่า มะตาดข้าวเหนียว ผลสีเขียวเข้ม เส้นกากน้อย รสเปรี้ยวอมฝาดเล็กน้อย ชาวมอญบางกระด้นิยมรับประทานประเภทหลัง เนื่องจากนิยมผลไม้รสเปรี้ยวอยู่แล้ว

ส่วนประกอบ ผลอ่อนของมะตาด กุ้งสดลอกเปลือกออกหรือปลาอย่างตัดเป็นชิ้น ใช้แต่เนื้อปลา ปลาช่อนหรือปลาหมอสำหรับทำน้ำแกง น้ำพริกแกงส้ม (หอมแดง ๔-๕ หัว พริกแห้งเม็ดใหญ่ฝีกเป็นท่อนๆ แช่น้ำไว้ เกลือ กะปิประมาณ ๑ ช้อนแกง) น้ำปลาดี ในรัฐมอญพบว่าการใส่ขมิ้นเล็กน้อย และน้ำแกงใสกว่าที่บางกระด้น

วิธีการปรุง เตรียมน้ำแกงให้พร้อม โดยการนำปลาที่เตรียมไว้ล้างให้สะอาด ขอดเกล็ดปลา ตัดเอาดีออก เคล้าเกลือให้ทั่วเพื่อช่วยดับกลิ่นคาวปลา ต้มน้ำจนเดือด นำปลาใส่หม้อต้มพอสุก ตักปลาขึ้น แกะเอาแต่เนื้อ ใส่ภาชนะพักเอาไว้ โขลกส่วนผสมของน้ำพริกแกงส้ม เมื่อเข้ากันดีแล้วนำเนื้อปลาที่แบ่งแยกเอาไว้ลงโขลกรวมด้วยจนเข้ากัน นำเครื่องแกงทั้งหมดลงละลายน้ำ แล้วใส่น้ำแกงลงในหม้อต้มจนเดือดหรือไฟลง นำผลมะตาดอ่อนที่เตรียมไว้ล้างให้สะอาด ตัดส่วนที่แก่ออกใช้เฉพาะ ๒-๓ กลีบในเท่านั้น ไม่ใช่ส่วนที่เป็นเมล็ดหรือเกสร บางบ้านใช้วิธีสับโดยรอบผลมะตาดแล้วฝานออกเป็นชิ้นๆ เสร็จแล้วใส่ครกตำหยาบๆ อีกครั้ง บางบ้านหันหยาบใส่ลงไปเลย ใส่กุ้งสดหรือเนื้อปลาลงในน้ำแกง เสร็จแล้วใส่มะตาดลงในน้ำแกงที่เตรียมไว้ ตั้งไฟจนน้ำแกงเดือด คนให้เข้ากัน เติมรสด้วยน้ำปลา ชิมรสเปรี้ยวเค็มได้ที่ก็ยกลง

วัฒนธรรมการบริโภค ในชีวิตประจำวัน ชาวไทยรามัญบางกระดี่รับประทานแกงมะตาดกับข้าวสวยร้อนๆ แต่โดยทั่วไป แกงมะตาดนิยมปรุงเพื่อนำไปใส่บาตรหรือถวายพระ เพราะมีขั้นตอนยุ่งยาก และทุกวันนี้ ผลมะตาดก็หาได้ยากขึ้น แต่เมื่อแกงมะตาดเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์วัฒนธรรม จึงมีการเปลี่ยนแปลงจากเนื้อปลาเป็นเนื้อหมู เพิ่มเติมเนื้อกุ้ง หอยแมลงภู่ หรือกุ้งแม่น้ำตัวโตๆ บางบ้านนิยมรับประทานแกงมะตาดกับปลาเค็มทอดหรือย่าง ผู้อาวุโสในชุมชนเล่าว่า เมื่อก่อนๆ ในผลมะตาดมีสรรพคุณเป็นยา ช่วยขับสารพิษในร่างกาย ช่วยเคลือบแผลในกระเพาะอาหาร และเป็นยาระบายอ่อนๆ ส่วนผลมะตาดสด แม้ว่าในปัจจุบันจะไม่นิยมรับประทานกันแล้ว แต่รสเปรี้ยวก็มีสรรพคุณเป็นยาเย็น ช่วยแก้ไข้ แก้ไอ ขับเสมหะ

๑.๔ แกงกระเจี๊ยบมอญ

ประวัติความเป็นมา กระเจี๊ยบมอญ (กระตาด) หรือกระเจี๊ยบเขียว เป็นพืชอาหารที่ชาวไทยรามัญบางกระดี่นิยมปลูก และรับประทานมานานแล้ว มีลักษณะเป็นไม้พุ่มเขตร้อน มีดอกสีเหลือง ฝักสีเขียวอ่อน เดิมเป็นพืชอาหารที่มีถิ่นกำเนิดอยู่ในทวีปแอฟริกา แต่ต่อมาได้แพร่หลายมาในบริเวณหมู่เกาะแคริบเบียน และทางตอนใต้ของสหรัฐอเมริกา และพ่อค้าพาเดินทางเข้ามาทางอินเดีย ชาวมอญบางกระดี่แยกกระเจี๊ยบแดง หรือ แกะเจ็บ ออกจาก กระตาด แต่ก็นับเป็นพืชอาหารยอดนิยมของชาวมอญทั้งสองประเภท

ส่วนประกอบ ฝักอ่อน ใบและยอดอ่อนกระตาด กุ้งสดแกะเปลือก ปลาล้างแกะเอาแต่เนื้อ เครื่องปรุงสำหรับแกง ได้แก่ พริกแห้งเม็ดใหญ่แช่น้ำให้นิ่ม กะปิ หอมแดง น้ำปลา และเกลือ

วิธีการปรุง ล้างทำความสะอาดฝักอ่อน ใบและยอดกระตาดให้สะอาด สำหรับฝักอ่อนหั่นเป็นแว่นไม่ต้องแช่น้ำอีก หากชอบรสเปรี้ยวให้หั่นใบและยอดอ่อนขนาดเล็กลง ปรุงเครื่องแกง โดยนำส่วนผสมทั้งหมดโขลกรวมกันให้ละเอียด นำเนื้อปลาที่แกะไว้ลงโขลกด้วย ละลายเครื่องแกงกับน้ำ ใส่หม้อตั้งไฟจนเดือด ใส่กุ้งสดลงไป ตามด้วยฝัก ยอดอ่อน และใบอ่อนกระตาด ไม่ต้องคน พอเดือดปรุงรสด้วยน้ำปลา

วัฒนธรรมการบริโภค ชาวไทยรามัญบางกระดี่ชอบผักที่มีรสเปรี้ยว กล่าวกันว่า หากจะรับประทานแกงกระดี่ให้อร่อย ให้แกงทิ้งไว้ข้ามคืน รับประทานกับข้าวสวยร้อนๆ แยมด้วยปลาอินทรีเค็ม หรือแดดเดียวทอดให้กรอบ จะอร่อยมาก เป็นอาหารที่รับประทานกันในชีวิตประจำวัน บางครอบครัวมีการเพิ่มเติมใส่ผักอื่นๆ ลงไปร่วมด้วย อาทิ ดอกแค ถั่วฝักยาว มะละกอดิบ

๒. อาหารประเภทผัด

อาหารในกลุ่มนี้มี ๓ ประเภทหลักๆ ประเภทแรก คือ ผัดจืด หรือผัดที่ไม่ได้ใส่พริก ส่วนใหญ่จะคล้ายคลึงกับอาหารไทยประเภทผัดโดยทั่วไป เช่น กะหล่ำปลีผัดไข่ ผัดถั่วงอก ผัดบักขี้ ถั่วลันเตา ผัดปลาหมึก กับประเภทที่ ๒ ได้แก่ อาหารประเภทผัดเผ็ด หรือที่ใส่พริก มีรสเผ็ด เช่น ผัดกะเพราะกุ้ง ผัดกะเพราหมู ผัดกะเพราเครื่องใน และอาหารประเภทผัดที่ใส่เครื่องแกงเผ็ดทั้งหลาย เช่น ผัดเผ็ดหมู พริกแดง และประเภทที่ ๓ ได้แก่ ข้าวผัดต่างๆ เช่น ข้าวผัดหมู ข้าวผัดใส่ไข่

๓. อาหารประเภทเครื่องจิ้ม

อาหารประเภทนี้ ชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่นิยมมากที่สุด เป็นอาหารที่พบบริโภคมากในชีวิตประจำวัน โดยทั่วไปมักมีผักพื้นบ้านเป็นเครื่องจิ้ม เช่น ยอดอ่อนใบชะคราม ซึ่งเป็นไม้ล้มลุกพุ่มเตี้ยที่พบมากในชุมชน แต่ในปัจจุบันพบว่า หลายครอบครัวก็ใช้ผักทั่วไปที่หาซื้อมาจากตลาดหรือ super market ในห้างสรรพสินค้าใกล้ๆ เช่น ถั่วฝักยาว แตงกวา ผักกาดขาว โดยมีปลาที่ปรุงในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น ทอด ปิ้ง หรือย่าง เป็นเครื่องเคียงรับประทานกับน้ำพริกชนิดต่างๆ ตัวอย่างเช่น

๓.๑ น้ำปลามอญกับปลานิลทอด

ส่วนประกอบ ปลานิลขนาดไม่ใหญ่จนเกินไป น้ำปลามอญ เพื่อใช้กินกับปลานิลทอด ประกอบด้วย น้ำปลาดี น้ำตาลปีบ น้ำมะขามเปียกหรือน้ำมะกรูด น้ำมะนาว ตะไคร้ หอมแดง กระชาย กระเทียม พริกขี้หนูสด พริกขี้หนูแห้ง มะเขือขื่น และใบมะกรูด

การปรุง

น้ำปลามอญ, น้ำปลายำ, น้ำปลาทรงเครื่อง เริ่มจากการนำส่วนประกอบทั้งหมด อย่างละเท่าๆ กัน ยกเว้นตะไคร้ที่ใช้มากกว่าเครื่องปรุงชนิดอื่น มาล้างให้สะอาด หลังจากนั้น จึงซอยเครื่องปรุงทั้งหมดให้ละเอียด แล้วผสมคลุกเคล้าเข้าด้วยกัน คั่วพริกขี้หนูแห้งจนกรอบ บุบให้แหลกเล็กน้อย เติมน้ำตาลปีบลงไปเพื่อเพิ่มกลิ่นหอมของน้ำปลา สำหรับชาวบางกระดี่ รสชาติของน้ำปลามอญที่ดี ต้องกลมกล่อมสามรส มีทั้งหวาน เปรี้ยว และเค็ม อย่าให้รสใดรสหนึ่งแหลมนำ จึงจะได้ น้ำปลามอญที่กลมกล่อม

ปลานิลทอด, ปิ้ง น้ำปลานิลสด มาล้างให้สะอาด ขอดเกล็ดออก ตัดหัวและควักเครื่องในออกให้หมด ล้างด้านในจนสะอาด บั้งตามลำตัวปลาในแนวขวางกับลำตัว เพื่อช่วยให้เนื้อปลาด้านในสุก

ขณะปรุง และเพื่อให้มีรสชาติของเครื่องปรุงแทรกอยู่ในเนื้อปลาอย่างเสมอกัน แล้วจึงคลุกเคล้าด้วยเกลือป่น ที่ไว้สักครู่จึงนำไปทอดหรือปิ้ง เวลาปรุงนิยมใช้ไฟปานกลาง น้ำมันที่ทอดต้องใหม่ ไม่ควรใช้น้ำมันเก่า จะทำให้กลิ่นหอมของเนื้อปลาลดลง ทอดจนปลามีสีเหลืองนวลจึงกลับด้าน บางบ้านยังใช้วิธีปิ้งปลาแทนการทอด โดยจะเลือกปลาที่มีขนาดเล็กลงมา และหลายบ้านปิ้งทั้งเกล็ด

วัฒนธรรมการบริโภค เนื่องจากจากเครื่องปรุงของอาหารจานนี้ ราคาไม่แพง และส่วนประกอบก็หาได้ง่าย จึงนิยมรับประทานกันทั่วไปในชีวิตประจำวัน โดยกินร่วมกับข้าวสวยหุงร้อนๆ แนนกับผักสด เช่น มะเขือเปราะ หน่อกะลา (คนไทยเรียก ข่าน้ำ คนมอญเรียก ต้นกุ่ม) บางคนก็เอาไปต้มสุก ถั่วฝักยาวหั่นเป็นท่อนๆ ผักต้ม อาทิ ขนุนอ่อนต้ม หน่อไม้ต้ม

ในปัจจุบัน การปิ้งย่างปลาดูเป็นความล้ำสมัย ทั้งนี้ สืบเนื่องมาจากความยากลำบากในการหาฟืน หรือเตาถ่าน บางบ้านที่ยังใช้การปิ้ง ก็มักกระทำโดยใส่ตะแกรงปิ้งย่างบนเตาแก๊ส ซึ่งไม่สะดวก และยังทำให้กลิ่นหอมจากการปรุงลดลง นอกจากนี้ การเกิดความนิยมกระทะเหล็กเพื่อใช้ทอดอาหารแบบชาวจีน ทำให้การเสียบปลาเรียงเป็นตับด้วยไม้ไผ่เหลาปลาย ก่อนย่างบนเตาไฟ หมดความนิยมลง และคนในชุมชนบางกระดี่ในปัจจุบันนิยมใช้วิธีการทอดกันมากขึ้น

๔. อาหารประเภทยำ ปลา

เป็นอาหารที่มีรสจัด ประกอบด้วยรสชาติหลักๆ ๓ รสด้วยกัน ได้แก่ รสเปรี้ยว รสเค็ม และรสหวาน ตัวอย่างเช่น ส้มตำ ลาบหมู อาหารในกลุ่มนี้ ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอาหารไทย และลาวอย่างกว้างขวาง ทั้งในด้านรสชาติ เครื่องปรุง และวัฒนธรรมการบริโภค

๔.๑ ยำชะคราม

ประวัติความเป็นมา ชะคราม เป็นพืชล้มลุกเก่าแก่ที่ชาวไทยรามัญบางกระดี่รู้จักและคุ้นเคยเป็นอย่างดีมานานแล้ว เพราะเป็นพืชอาหารที่พบมากตามป่าชายเลน โดยเฉพาะแถวสมุทรสาคร สมุทรสงคราม มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามภาคถิ่น อาทิ สมุทรสาครเรียก ลำคราม ชุมชนภาคกลางเรียก ชักคราม หรือชะคราม ลักษณะเป็นพุ่มสูงประมาณ ๑ เมตร ขึ้นได้ดีเฉพาะในป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์สภาพแวดล้อมดี

เครื่องปรุง ใบชะครามอ่อน หอยแมลงภู่มัดต้มให้พอสุก หรือหมูสับต้มให้พอสุก หรือกุ้งสด ลวกให้พอสุก ตะไคร้ซอยหยาบๆ พริกแห้งเม็ดใหญ่คั่วให้สุกหอม หอมแดงเผาเอาเปลือกออก มะขามเปียกคั้นกับน้ำอุ่นใช้แต่ส่วนน้ำประมาณครึ่งถ้วย กะทิ น้ำปลา น้ำตาลปี๊บ ระวังอย่าใส่น้ำปลา太多 เพราะใบชะครามจะมีรสเค็มอยู่แล้ว

วิธีปรุง ลวกใบชะครามอ่อนในน้ำต้มสุก แล้วลงแช่ในน้ำเย็น รูดเฉพาะใบอ่อนมาใช้ปรุง นำหอมแดง ตะไคร้ และพริกแห้งที่เตรียมไว้ลงโขลกให้ละเอียด นำเครื่องแกงที่โขลกแล้วเทลงในภาชนะใหญ่หน่อยจะได้คลุกได้ ตามด้วยกะทิ เนื้อสัตว์ ชะคราม น้ำมะขามเปียก น้ำตาลปี๊บ ให้ได้สามรสคือ

เปรี้ยว เค็ม หวาน แต่ชาวไทยรามัญบางกระดี่ในปัจจุบันนิยมบริโภคอาหารมันเพิ่มมากขึ้น จึงใส่กะทิ มาก

วัฒนธรรมการบริโภค ยำชะคราม เป็นอาหารรับประทานเล่น บางครอบครัวใช้เป็นกับแกล้ม และบางครอบครัวใช้เป็นอาหารที่รับประทานร่วมกับอาหารอื่นๆ ในสำหรับอาหารประจำวันปกติ ไม่นิยมนำไปถวายพระในเทศกาลงานบุญต่างๆ เพราะอาหารยำถ้าปล่อยทิ้งไว้นานจะไม่อร่อย

๕. อาหารประเภท ปิ้งย่างทอด นึ่ง

อาหารประเภทนี้พบได้มากในชุมชนเช่นกัน ตัวอย่างเช่น อาหารเรียกน้ำย่อยต่างๆ ซึ่งโดยทั่วไป มักมีน้ำจิ้ม ๔ รส คือ รสเปรี้ยว รสหวาน รสเค็ม และรสเผ็ด เป็นส่วนประกอบของการกิน ตัวอย่างเช่น ไก่ย่าง คอหมูย่าง หมูย่าง เนื้อย่าง ปลาทอด ปลานึ่ง

๕.๑ ทอดมันหน่อกะลา

ประวัติความเป็นมา หน่อกะลา เป็นผักพื้นบ้านมอญบางกระดี่ ที่อยู่ในตระกูลข่า บางชุมชน เรียกขาน้ำ เร่ว เร่วน้อย ลำต้นสูงประมาณ ๒ เมตร ลักษณะเป็นกอแน่น ขยายพันธุ์ได้ง่ายและงอกงามได้ดีในพื้นที่น้ำท่วมถึงและตามร่องสวน มีสรรพคุณทางยา ช่วยแก้อาการจุกเสียดท้องอืด ท้องเฟ้อ บางบ้านใช้เป็นผักจิ้มน้ำพริก รับประทานได้ทั้งสดและลวก

เครื่องปรุง ลำต้นหน่อกะลาลอกเปลือกออก จนเห็นเนื้อในสีขาวหั่นฝอย ปลาทรายหรือปลาชนิดอื่นชุดเอาแต่เนื้อ ไข่ไก่เครื่องแกง ได้แก่ พริกแห้งฉีกเป็นท่อนๆ แขน้ำให้นิ่ม พริกไท ข่า ตะไคร้ หอมแดง กระเทียม ผิวมะกรูด รากผักชี กะปิดี

วิธีปรุง โขลกเครื่องแกงทั้งหมดให้ละเอียดเข้ากันดี นำเนื้อปลาที่ชุดไว้ไปนวดกับน้ำเกลือจนเหนียว แล้วผสมกับพริกแกงที่โขลกไว้ นวดให้เข้ากัน ใส่ไข่ลงไป ใส่หน่อกะลาที่ซอยไว้ นวดอีกครั้งจนเข้ากัน แล้วนำไปทอดพอเหลือง

วัฒนธรรมการบริโภค เป็นอาหารที่ใช้รับประทานในชีวิตประจำวัน โดยนิยมรับประทานกับข้าวสวยร้อนๆ บางบ้านนำไปใส่บาตรพระตอนเช้าที่เดินรับบาตรในชุมชน

๖. อาหารประเภทต้ม

อาหารประเภทต้มมี ๒ ประเภท ประเภทแรก เป็นการต้มจืด เช่น ข้าวต้ม ผักต้ม ไข่ต้ม ประเภทที่สองเป็นการต้มแบบมีการปรุงรส เช่น ปลาหมอต้มเค็ม กุ้งต้มน้ำปลา ปลาตุ๋นต้มเค็ม ปลากระบอกต้มเค็ม และไข่พะโล้

๗. อาหารประเภทเส้นแป้ง

อาหารในกลุ่มนี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกับอาหารไทย-จีนโดยทั่วไป ได้แก่ บะหมี่หมูสับ ก๋วยเตี๋ยวลูกชิ้นหมู ก๋วยเตี๋ยวลูกชิ้นปลา ก๋วยเตี๋ยวลูกชิ้นปลา

๗.๑ คะนอม

ประวัติความเป็นมา คะนอม หรือ ขนมนจีน หรือที่มอญเรียกว่า “ปิณฑะปัตตะเหลียว” หมายถึง อาหารที่มีลักษณะเป็นเส้นยาวๆ เป็นอาหารที่พบในหลายประเทศในภูมิภาคนี้ สำหรับในประเทศไทย พบชื่อเรียกแตกต่างกันไป ทางเหนือเรียก ขนมนเส้น หรือ ข้าวเส้น ภาคใต้เรียก ละสา

เครื่องปรุง คะนอม ประกอบด้วย ข้าวสาร เกลือ น้ำสะอาด ส่วนเครื่องปรุงสำหรับแกง ประกอบด้วย ปลาช่อน ปลาอินทรีเค็ม ตะไคร้ ข่า หัวหอมแดง กระชาย กระเทียม กะทิ

วิธีปรุง เส้นกะนอม นำข้าวสารมาล้างน้ำกับเกลือแล้วหมักลงในช่ง หมั่นล้างทำความสะอาดทุกวันเช้าเย็นติดต่อกัน ๓ วัน เปลี่ยนน้ำที่แช่ทุกวัน หลังจากนั้น นำข้าวที่หมักแล้วไปโม่จนละเอียด นำแป้งหมักเทลงในผ้าขาวบางทิ้งไว้จนสะเด็ดน้ำ หมักไว้ในไหอีก ๓ วัน เปลี่ยนน้ำแช่ทุกๆ วัน แล้วจึงนำแป้งหมักที่ห่ออยู่ในผ้าขาวบางนั้น ไปต้มในน้ำเดือด ร่อนแป้งด้านนอกสุก แล้วจึงนำใส่ครกตำจนมีลักษณะเหนียว นำมานวดจนกว่าจะนุ่ม เติมน้ำเล็กน้อยเพื่อให้นุ่มและมีลักษณะเหลวขึ้น รวบผ้าแล้วบีบผ่านกระบอกที่เจาะรูด้านล่าง ลงในน้ำเดือด นำกระชอนค่อยๆ ช้อนเส้นแป้งที่ลอยตัวขึ้น ล้างในน้ำเย็นเพื่อไม่ให้เส้นติดกัน แล้วจึงจับเรียงให้เป็น “หัว” เตรีนหมสรีฟพร้อมแกง

แกง นำปลาสดที่เตรียมไว้ไปล้างทำความสะอาด ผ่าท้อง ควักเครื่องในออกให้หมด ต้มน้ำจนเดือดแล้วจึงใส่ปลาลงไปต้มจนสุก เสร็จแล้วช้อนปลาขึ้น แกะเนื้อปลาพักเตรียมไว้ก่อน เก็บน้ำต้มเอาไว้ด้วย นำกระชายแก่ ปลอกเปลือกออก ตัดแบ่งออกเป็นส่วนๆ ตำให้ละเอียด แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งนำไปตำกับหอมแดง กระเทียม ข่า พริกแห้ง ตะไคร้ เนื้อปลาเค็ม และเกลือ เสร็จแล้วนำเนื้อปลาช่อนที่แกะเตรียมไว้ลงโขลกจนละเอียดเข้ากัน เพิ่มกระชายอีกส่วนที่เหลือไว้ และเนื้อปลาอินทรีเค็ม โขลกเข้าด้วยกันทั้งหมด ชูตมะพร้าว คั้นกะทิ แยกหัวและหางออกจากกัน นำหัวกะทิไปตั้งไฟอ่อน พอเดือดจึงนำเครื่องแกงที่เตรียมไว้ใส่ลงไปให้ไหม้ คนไปเรื่อยๆ เติมหางกะทิ หลังจากนั้นจึงหรีไฟ ใช้ไฟอ่อน ปรุงรส ด้วยน้ำตาล น้ำปลา

วัฒนธรรมการบริโภค อาหารมอญในอดีตไม่ใส่กะทิ จึงสันนิษฐานว่า คะนอม จะเป็นอาหารมอญที่ได้รับอิทธิพลจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ทั้งจากพม่าและไทย ปัจจุบัน ชาวไทยรามัญบางกระดี่ นิยมปรุงกะนอมขึ้นบริโภคในช่วงเทศกาลงานบุญ เพราะเป็นอาหารที่มีขั้นตอนการปรุงซับซ้อนยุ่งยาก และจำนำมาบริโภคหลังจากที่ถวายพระที่วัดเรียบร้อยแล้ว ในอดีต อาจมีคติเรื่องการรับประทาน คะนอม ในฐานะที่เป็นอาหารจานหลัก แต่ในปัจจุบัน กลายเป็นอาหารว่าง หรือทานร่วมกับอาหารอื่นๆ

๘. อาหารประเภทหมักดอง

อาหารประเภทหมักดองที่สำคัญที่ยังนิยมบริโภคกันในชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ ได้แก่ ปลา ร้า ปลาจ่อม เต้าหู้ยี้ แหนม ไส้กรอก อาหารเหล่านี้ หลายชนิดถูกผสมกลืนกลายเข้ากับอาหารไทย และอาหารอีสาน ตัวอย่างอาหารที่ยังคงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญ ได้แก่

๘.๑ ปลาร้ามอย

ปลาร้ามอยหรือที่ชาวมอยเรียกว่า “ฮะร็อกกะ” เป็นอาหารที่ปรุงขึ้นจากปลาที่ผ่านกระบวนการถนอมอาหารมาแล้ว การที่ชุมชนไทยรามัญ บางกระดี่ เป็นชุมชนสองฝั่งคลองมานานกว่าศตวรรษ ทำให้คนในชุมชนเรียนรู้วิธีทำปลาร้าและปรุงอาหารจากปลาร้าเป็นอย่างดี ปลาร้าของบางกระดี่ทำจากปลาหลายชนิด แต่เนื่องจากชุมชนบางกระดี่มีปลากระดี่มาก จึงนิยมใช้ปลากระดี่ ทั้งนี้พบว่ามีบางครอบครัวใช้ปลาช่อน ปลาตะเพียน ปลาสวาย และปลาหมู ด้วยเช่นเดียวกัน

ส่วนประกอบ

การทำปลาร้า ส่วนประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ปลา หากใช้ปลากระดี่ ต้องล้างทำความสะอาดให้ดีกว่าก่อนนำไปปรุง เกลือ และข้าวสุก สำหรับเครื่องปรุงปลาร้าแบบมอย ประกอบด้วย ปลาร้ามอย ปลาช่อน หรือกุ้งแห้ง มะพร้าวห้าว หอมแดง พริกขี้หนูสด มะนาว น้ำตาล ตะไคร้ ข่า กระชายใบมะกรูด และพริกขี้ฟ้าหลากสี ผักต้มที่นิยมนำมาใช้แนม อาทิ หน่อไม้ มะเขือเปราะ ถั่วฝักยาวกระเจี๊ยบ บวบเหลี่ยม ถั่วพู

การปรุงปลาร้า เริ่มจากการนำปลากระดี่มาล้าง ขอดเกล็ดให้หมด ล้างอีกครั้งให้สะอาด ควักเครื่องในออก ปลอ่ยไว้ให้สะเด็ดน้ำ ทิ้งไว้สัก ๒ วันเพื่อให้เน่า แล้วจึงคลุกกับเกลือ ผึ่งแดดจนแห้ง แล้วจึงนำลงครกขนาดใหญ่ โขลกกับเกลือชนิดเม็ดพร้อมกับข้าวสุก แล้วจึงบรรจุใส่ลงในไห กดให้แน่นแล้วจึงปิดฝาให้มิดชิด เพื่อป้องกันไม่ให้แมลงวันเข้าไปไข่ เก็บรักษาไว้ในที่ร่ม เวลาจะใช้ จึงตักเอาน้ำปลาร้าใส่ถ้วย ที่อยู่ด้านบนมาใช้

การทำปลาร้ามอยบางกระดี่ เริ่มจากการคั้นมะพร้าว เพื่อเตรียมน้ำกะทิ เสร็จแล้วใส่ลงในหม้อที่เตรียมไว้ แล้วจึงนำไปตั้งไฟ เคี่ยวน้ำปลาร้ากับกะทิด้วยไฟอ่อน แล้วจึงกรองด้วยตะแกรงตาละเอียด เลือกลงแต่น้ำ เสร็จแล้วจึงนำกุ้งแห้ง หรือปลาที่เตรียมไว้มาต้ม บางบ้านใช้ปลาอย่าง แกะเอาแต่เนื้อปลา โขลกจนฟู ใส่หอมแดง พริกขี้หนูสด โขลกพอหยาบ แล้วจึงนำไปผสมกับน้ำปลาร้าที่เคี่ยวไว้ ปรุงรสด้วยน้ำตาล มะนาว ตามที่ชอบ บางบ้านใส่เนื้อปลาแห้งเป็นชิ้น และผักสดต่างๆลงไปเคี่ยวด้วย เสร็จแล้วอาจใส่ตะไคร้และกระชายหั่นฝอย กับข่าที่ผ่านออกเป็นแว่นบางๆ ใบมะกรูดฉีก และพริกขี้ฟ้าสไลด์หั่นตามยาว โรยหน้าเพื่อให้ดูสวยงามน่ารับประทาน

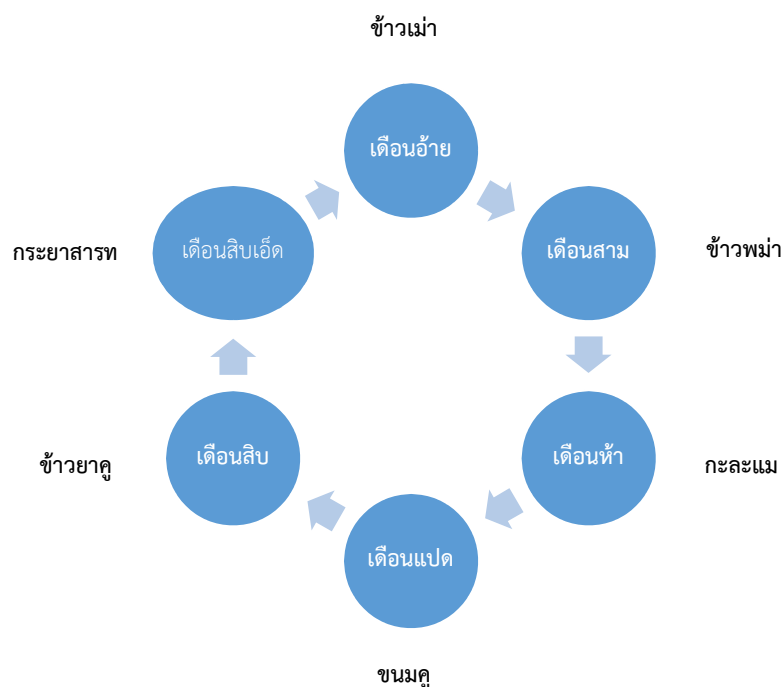
วัฒนธรรมการบริโภค การรับประทานปลาร้ามอยของชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ นิยมกินแนมกับผัก มีทั้งผักสดและผักต้ม อาทิ กระเจี๊ยบ มะลั่น โดยรับประทานกับข้าวสวยร้อนๆ

อาหารหวาน

อาหารหวาน หรือ ของหวาน เป็นอาหารที่นิยมรับประทานตามหลังของคาวหรือหลังอาหารมื้อสำคัญ ชาวไทยรามัญบางกระดี่มีวัฒนธรรมบริโภคขนมหวานและผลไม้มานานแล้ว โดยขนมหรือของหวานที่พบมากในชุมชนบางกระดี่ จำแนกเป็นประเภทหลักได้ดังนี้ (๑) ขนมที่มีส่วนประกอบจาก

ไข่ ได้แก่ ฝอยทอง ทองหยิบ ทองหยอด สังขยา เม็ดขนุน (๒) ขนมประเภทหนึ่ง ได้แก่ ขนมชั้น ขนมสาลี ขนมกล้วย ขนมตาล ขนมดอกโสน (๓) ขนมประเภทดัด ได้แก่ ถั่วแปบ ขนมต้มขาว ขนมต้มแดง ข้าวต้มมัด (๔) ขนมประเภทกวน เช่น เปียกปูน กะละแม ข้าวทิพย์ (๕) ขนมประเภทอบและผิง เช่น ขนมดอกท้อ ขนมบัวปิ่น (๖) ขนมประเภททอด เช่น ขนมกง ขนมฝักบัว ข้าวเม่าทอด (๗) ขนมประเภทปิ้ง เช่น ขนมจาก ข้าวเหนียวปิ้ง (๘) ขนมประเภทเชื่อม เช่น มันเชื่อม เผือกเชื่อม (๙) ขนมประเภทน้ำกะทิ เช่น ลอดช่องน้ำกะทิ ลูกจากน้ำกะทิ บัวลอยไข่หวาน (๑๐) ขนมประเภทแช่อิ่ม เช่น ผลไม้แช่อิ่มต่างๆ (๑๑) ขนมประเภทในน้ำเชื่อม เช่น รวมมิตร ผลไม้ลอยแก้ว (๑๒) ขนมประเภทฉาบ เช่น กล้วยฉาบ มันฉาบ และ (๑๓) ขนมประเภทบวช เช่น กล้วยบวชชี ฟักทองบวช มันบวช

เป็นที่น่าสังเกตว่า วัฒนธรรมอาหารของมอญผูกไว้กับมิติเรื่องเวลาและพื้นที่ทางวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง ดังนั้น อาหารหวานหรือขนมแต่ละประเภทจึงมีพื้นที่ทางวัฒนธรรมของตนเอง ในการแสดงบทบาทและปฏิสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ ในชุมชน อาทิ เดือนอ้ายหรือเดือน ๑ รับประทานข้าวเม่า เดือน ๓ วันมาฆบูชา รับประทานข้าวพม่าหรือขนมข้าวมาชะ เดือน ๕ เทศกาลสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ รับประทานกะละแม เดือน ๘ วันอาสาฬหบูชา รับประทานขนมकु เดือน ๑๐ ตักบาตรน้ำผึ้ง รับประทานข้าวยาคุ เดือน ๑๑ รับประทานกระยาสารท

ภาพ ๕๘ แผนภาพแสดงวัฒนธรรมการบริโภคอาหารหวานกับมิติเวลา

ที่มา: พัฒนาโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

จากแผนภาพข้างต้น สะท้อนความสัมพันธ์ของชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่กับพฤติกรรม การบริโภคอาหารหวานกับค่านิยมเรื่องเวลา การประกอบอาหารแต่ละชนิดถูกผูกไว้กับองค์ประกอบหลักของสถาบันทางสังคม อาทิ วิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม ที่มีข้าวเป็นพืชอาหารที่สำคัญ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ บริบททางสังคม และความเชื่อในพุทธศาสนา ช่วงเวลาของเดือนต่างๆ จึงถูกยึดโยงเข้ากับวันสำคัญทางพุทธศาสนา ประเพณีและพิธีกรรมตามความเชื่อ อาหารเหล่านี้ จึงกลายเป็นขนมทางวัฒนธรรม ที่มีเงื่อนไขในการบริโภค ในช่วงเวลาต่างๆ ในแต่ละปี และมีความสัมพันธ์กับการกลับบ้านเพื่อรวมตัวกันของสมาชิกในครอบครัวและมิตรสหายที่จากไปอยู่แดนไกล ปีละไม่กี่วันในช่วงเทศกาลสำคัญเหล่านี้ จึงสร้างแบบแผนความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและชุมชนขึ้น พร้อมๆ กับแบบแผนการบริโภคอาหารหวานชนิดนั้นๆ ตามเงื่อนไขเรื่องเวลา และบริบททางสังคมขึ้นใหม่

ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบหลักของสถาบันทางสังคม จึงมีส่วนสำคัญในการคงอยู่ หรือสูญหายไปของอาหารหลายชนิด บางชนิดเปลี่ยนแปลงหรือถูกลดทอนรูปแบบลงไป บางชนิด แม้ว่าจะยังมีการกล่าวถึงอยู่ แต่ก็ไม่นิยมปรุงบริโภคกันอีกต่อไปแล้ว เนื่องจากหาเครื่องปรุงไม่ได้ หรือขั้นตอนยุ่งยากเกินไป

ภาพ ๕๙ ขนมจากและขนมเม็ดขนุน บางกระดี่
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

๑. ขนมแดกงา

ประวัติความเป็นมา ขนมแดกงา (กะเปียง) หรือข้าวเหนียวแดกงา มีเรื่องราวและความเป็นมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เพราะปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก สันนิษฐานว่าเมื่อมอญรับพุทธศาสนาจากอินเดีย ก็รับความคิดและความรู้เรื่องขนมแดกงามาด้วย แล้วก็กินและเชื่อต่อเนื่องกันเรื่อยมา จนขนมแดกงากลายเป็นขนมตามวัฒนธรรมของมอญ หรือในปัจจุบันคนกรุงเทพฯ เปลี่ยนไปเรียกว่า “ขนมงาดำ” เนื่องจากเห็นว่า คำว่า “แดก” เป็นคำหยาบคาย เมื่อรับประทานการنانๆ เข้า ก็แพร่หลาย

ไปสู่สังคมไทยในภูมิภาคต่างๆ และถูกเรียกขานชื่อแตกต่างกันไปตามบริบททางสังคม ดังพบว่า จังหวัดพิจิตรเรียกขนมชนิดว่า “ข้าวโป่ง” ภาคเหนือเรียกว่า “ขนมข้าวปุก” กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในอดีตเรียกว่า “ข้าวตางา” แต่ต่อมาก็เรียกตามคนพื้นถิ่นในภาคเหนือว่า “ขนมข้าวปุก” หรือ “ขนมข้าวปลุก” อีสานเรียกว่า “ขนมข้าวเปียง”

เครื่องปรุง ข้าวเหนียวดำใหม่หนึ่งสุก เกลือ งาดำ น้ำผึ้ง น้ำสะอาด (มะพร้าวขูดฝอย) ใบตอง

วิธีการปรุง เตรียมข้าวเหนียวดำหนึ่งสุก นำงาดำไปคั่วจนเหลืองและมีกลิ่นหอม นำเกลือละลายในน้ำสะอาด นำข้าวเหนียวดำใส่ลงในครกตำจนเหนียวเป็นเนื้อเดียวกัน ขณะตำและกลับไปมา ทอยใส่งาดำลงทีละน้อยและตำไปเรื่อยๆ จนเข้ากัน ค่อยๆ เหยาะน้ำเกลือลง บางบ้านในเมืองเกาะเปาะเนือะ ในรัฐมอญ ใส่มะพร้าวขูดเป็นฝอยใส่ลงไปด้วยขณะตำเพื่อเพิ่มกลิ่นหอม ความมัน และรสชาติ เสร็จแล้วปั้นเป็นก้อนแบนๆ ตัดใบตองเป็นแผ่นเล็กๆ วางข้าวเหนียวดำที่ปั้นแล้วเรียงบนใบตอง

วัฒนธรรมการบริโภค ในปัจจุบัน ชาวไทยรามัญบางกระดี่นิยมบริโภคขนมแดงา โดยการจิ้มกับน้ำผึ้ง หรือน้ำตาลทราย ทำกินกันเองในครัวเรือน และแจกจ่ายให้เพื่อนบ้าน

ภาพ ๖๐ การทำขนมแดงา บางกระดี่

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๗)

๒. ขนมเม็ดขนุน

ประวัติความเป็นมา เม็ดขนุน เป็นขนมมงคลที่มีมานานแล้ว ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเข้ามาในชุมชนตั้งแต่เมื่อใด เนื่องจากเป็นขนมประเภทหนึ่งในตระกูลขนมที่มีสีเหลืองทอง ได้แก่ ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ทำให้เม็ดขนุนเป็นขนมเชิงสัญลักษณ์วัฒนธรรม ที่ถูกผูกไว้กับความงดงาม สิริมงคล

ความโชคดียุค และงานบุญต่างๆ ผสมกับชื่อขนมที่ฟังกับคำที่มีความหมายเชิงสร้างสรรค์คือ สนับสนุน เกื้อหนุนหนุนเนื่อง ทำให้เม็ดขนุน มีความหมายเชื่อมโยงกับความหมายทางสังคมอื่นๆ ด้วย

เครื่องปรุง ถั่วเขียวกระเทาะเปลือก น้ำตาลทราย ไข่แดง กะทิ

วิธีการปรุง นำถั่วเขียวกระเทาะเปลือกแช่น้ำทิ้งค้างคืนไว้ จนถั่วอ่อนตัว นำมาล้างให้สะอาด และพักใส่กระชอนเอาไว้ให้สะเด็ดน้ำ นำไปนึ่งประมาณครึ่งชั่วโมง จนถั่วบานและนิ่ม จึงถายลงหม้อ หรือกระทะสำหรับกวน ค่อยเติมน้ำตาลทีละน้อย กวนถั่วไปเรื่อยๆ ด้วยไฟอ่อน ระวังอย่าให้ไหม้ ค่อยๆเติมกะทิไปเรื่อยๆ อย่าให้แฉะ และต้องไม่ใส่มากจนเกินไป มิฉะนั้น จะทำให้เม็ดขนุนลื่น เวลาชุบไข่จะไม่ติด เมื่อนำลงจุ่มในน้ำเชื่อมจะไม่ใช่ทองสวย กวนจนถั่วแห้งจับเป็นก้อน นำถั่วมาใส่อ่าง นวดต่อไปเรื่อยๆ จนเนียน ในขณะที่ยังอุ่นอยู่ โดยแบ่งถั่วออกเป็นก้อนยาวๆ เพื่อให้สะดวกในการปั้น เป็นเม็ดขนุนรูปกลมรีต่อไป จากการศึกษาพบว่า เม็ดขนุนของบางกระดังจะแตกต่างจากที่อื่น ตรงที่มี ขนาดใหญ่ ความยาวประมาณ ๑ นิ้ว กว้างประมาณครึ่งนิ้ว

การเตรียมน้ำเชื่อม ควรใช้น้ำตาลในปริมาณมาก เพื่อให้ น้ำเชื่อมมีความเข้มข้น โดยทั่วไป นิยมทำในกระทะทองเหลือง หลังจากนั้น จึงนำถั่วที่ปั้นเตรียมเอาไว้ลงไปชุบ โดยนำน้ำเชื่อมตั้งไฟให้ พออุ่นๆอย่าให้เดือด นำถั่วชุบไข่แดงที่เตรียมไว้ ค่อยๆ หย่อนลงในน้ำเชื่อมยกสูงๆ เพื่อให้เม็ดขนุนมี สายสวยงาม เสร็จแล้วตักเรียงในถาดให้สวยงาม

วัฒนธรรมการบริโภค นิยมใช้ถวายพระ ในงานเทศกาลสงกรานต์ หรืองานบุญใหญ่ เช่น บุญ เดือนสิบ หรือในงานมงคลต่างๆ อาทิ งานแต่งงาน งานบวช หลังจากนั้น จึงนำมารับประทานเป็นของ หวานในครัวเรือนหรือแจกจ่ายให้ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านต่อไป

๓. กะละแม

ประวัติความเป็นมา กะละแม ที่เห็นทุกวันนี้ ชาวบางกระดังเชื่อว่าเป็นขนมของชาวมอญ เริ่ม มาตั้งแต่รัฐมอญในประเทศพม่า ผู้รู้บางคนกล่าวว่า น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากพวกโปรตุเกสเมื่อหลาย ร้อยปีมาแล้ว โดยสันนิษฐานว่าในครั้งนั้น ชาวโปรตุเกสคงล่องเรือมาค้าขายกับชาวมอญที่เมืองหงสาวดี แต่ผู้รู้บางคนโต้แย้งว่า ขนมโปรตุเกสไม่น่าที่จะใส่ข้าวเหนียวและกะทิ บางคนเชื่อว่าชื่อ “กะละแม” น่าจะมาจาก “คาราเมล (Caramel)” ของตะวันตก ซึ่งหากพิจารณาในรายละเอียดก็พบว่าแตกต่างกัน อยู่มาก เพราะคาราเมลมีส่วนผสมหลักเพียงสองอย่างคือ น้ำตาลและเนย ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าประวัติ ความเป็นมาของกะละแม น่าจะคล้ายกับขนมมอญอื่นๆหลายชนิดที่ไม่ทราบแน่ชัดว่าเริ่มมาตั้งแต่ เมื่อใด เนื่องจากเป็นวัฒนธรรมราชภัฏจึงไม่ค่อยมีการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

เครื่องปรุง กะละแม ประกอบด้วยเครื่องปรุงสำคัญคือ ข้าวเหนียวหรือแป้งข้าวเหนียว กะทิ น้ำตาลปีบ

วิธีการปรุง แช่ข้าวเหนียวในน้ำสะอาดข้ามคืน กะทิแยกหัวและหางกะทิ การกวนกะละแม นิยมใช้เตาถ่าน จึงต้องใช้ฟืนและแรงงานคนกวนจำนวนมาก เริ่มตั้งแต่ตั้งกระทะใส่หางกะทิลงไป

พร้อมข้าวเหนียวหรือน้ำตาล กวนไปจนเดือด ช่วงนี้ใช้เวลาประมาณครึ่งชั่วโมง ต้องระวังอย่าให้กะทิติดกระทะ พอสีเปลี่ยนเป็นสีเทา และข้นมากขึ้น มีฟองเดือดเป็นเม็ดใหญ่ๆ ต้องเพิ่มคนกวนเป็น ๒ คน ยืนคนละฝั่งของกระทะใบใหญ่ ผลัดกันกวนไปมา พอสีเริ่มเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาล ต้องใช้แรงมากขึ้น เพราะจะเหนียวและข้นมาก กวนไปเรื่อยบางกระทะใช้เวลา ๖-๗ ชั่วโมง ต้องใช้คนเป็นจำนวนมาก พอสีเปลี่ยนเป็นสีดำ ก็ควักขึ้นมาจากกระทะ

ภาพ ๖๑ กะละแมของชุมชนบางกระดี่
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

วัฒนธรรมการบริโภค กะละแม เป็นขนมที่ปรุงและบริโภคในช่วงเดือน ๕ หรือ ในเทศกาลสงกรานต์ กะละแม เป็นขนมวัฒนธรรม เพราะต้องใช้การปฏิสัมพันธ์ของคนจำนวนมาก มีวัฒนธรรมการบริโภคที่ยึดโยงกับเวลา ความเชื่อ และใช้พื้นที่ในการทำและบริโภคทั้งในครอบครัวและในสังคม เพราะกะละแมที่กวนเสร็จแล้ว นอกจากต้องตักแบ่งไปถวายพระที่วัดแล้ว ยังต้องตักแบ่งและจัดลงภาชนะให้สวยงาม ไปแจกจ่ายญาติมิตรที่อยู่ห่างไกล เพื่อนบ้าน และเครือญาติในชุมชนที่ร่วมสายฝิเดียวกัน ทั้งๆที่ทุกบ้านก็กวนกะละแม แต่ความอร่อยและฝีมือ กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดช่วงชั้นทางสังคมให้กับผู้ปรุงกะละแมและครอบครัว ขึ้นทางสังคม ตามนัยนี้ จึงไม่เกี่ยวข้องกับสถานะทางเศรษฐกิจของผู้กวนกะละแมและครอบครัว แต่เกี่ยวข้องกับฝีมือการปรุงและรสชาติของกะละแม

๔. ข้าวพม่า

ประวัติความเป็นมา จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้อาวุโสในชุมชนบางกระดี่ ไม่มีใครสามารถยืนยันหลักฐานที่มาของอาหารหวานชื่อ “ข้าวพม่า” “ข้าวมาชะ” ได้ว่ามีความเป็นมาตั้งแต่เมื่อใด

เครื่องปรุง ข้าวเหนียว ถั่วลิสงคั่วเอาเปลือกออกกระหว่างอย่าให้ไหม้ งาขาว งาคั่วให้หอม มะพร้าวแก่ มะพร้าวอ่อนหั่นเป็นชิ้นขนาดพอคำ ขิงปอกเปลือกหั่นเป็นท่อนเล็กๆ น้ำตาลทราย เกลือ น้ำมัน

วิธีการปรุง แช่ข้าวเหนียวทิ้งไว้ข้ามคืน สงข้าวเหนียวขึ้นจากน้ำลงหวด นำไปนึ่งให้สุก คั้นกะทิใส่หม้อพักเอาไว้ เจียวขิงในน้ำมันใหม่ๆ นำกะทิตั้งไฟ เคี่ยวจนแตกมัน คลุกเคล้าข้าวเหนียวสุกลงไป ใส่เครื่องปรุงทั้งหมดที่เตรียมไว้ ใช้ไฟอ่อน คลุกให้เข้ากัน เหยาะเกลือ ยกลงจากเตาปิดฝาหม้อเอาไว้ก่อนรอให้ระอุ

วัฒนธรรมการบริโภค การบริโภคข้าวพม่าจะกระทำกันในช่วงวันมาฆบูชา หลังจากนำไปถวายพระที่วัดแล้ว ปัจจุบัน อาหารหวานชนิดนี้หารับประทานยากมากแล้วที่ชุมชนบางกระดี่

เครื่องดื่ม

ในปัจจุบัน ความเป็นเมืองและการเปลี่ยนแปลงไปสู่สมัยใหม่นิยม ที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปในสังคมไทย ทำให้วัฒนธรรมการบริโภคอาหารประเภทเครื่องดื่ม ประกอบด้วย ชนิดและรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งที่สามารถประกอบเองได้ในครัวเรือน อาทิ เครื่องดื่มสมุนไพร เช่น น้ำกระเจียว น้ำตะไคร้ น้ำใบบัวบก น้ำเก็กฮวย น้ำลำไย น้ำใบเตย และที่ซื้อสำเร็จมาจากร้านค้า อาทิ น้ำเปล่า ชา กาแฟ ชาเขียวบรรจุขวด เครื่องดื่มประเภทโซดา น้ำอัดลม ตลอดจนเครื่องดื่มที่มีส่วนผสมของแอลกอฮอล์ต่างๆ

อาหารในพิธีกรรม

๑. ข้าวแช่

ประวัติความเป็นมา ข้าวแช่ บางครั้งเรียกว่า หรือข้าวสงกรานต์ หรือที่ชาวไทยรามัญ บางกระดี่เรียกว่า “เป็งซังกราน” ส่วนชาวมอญที่บ้านกอบเนอะในรัฐมอญเรียก “เป็งดัจจ์” หมายความว่า ข้าวน้ำ เป็นอาหารในพิธีกรรมอีกชนิดหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญมากกับวิถีชีวิตของชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ เดิมข้าวแช่ถูกปรุงขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้บูชาเทวดา หรือขอพรให้ได้มีทายาทไว้สืบสกุล แต่ในปัจจุบัน ข้าวแช่ถูกนำมาใช้ในเชิงสัญลักษณ์ของเทศกาลสงกรานต์ ตามตำนานเรื่องข้าวแช่ที่ถูกเชื่อมโยงเข้ากับตำนานเรื่องวันสงกรานต์ เพราะชาวไทย-รามัญในชุมชนบางกระดี่ถือเอาเทศกาลสงกรานต์เป็นวันขึ้นปีใหม่ ตามคติความเชื่อแบบอินเดีย จึงนิยมปรุงข้าวแช่ขึ้นในช่วงวันที่ ๑๓-๑๗ เมษายน ของทุกปี และเนื่องจากการปรุงข้าวแช่ มีขั้นตอนและเครื่องปรุงที่มีความซับซ้อน กระบวนการปรุง จึงถูกใช้เป็นกลไกในการสร้างและกระชับความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว ที่

ต้องกลับมาบ้าน เพราะการปรุงข้าวแช่แต่ละครั้ง ต้องใช้แรงคนในครอบครัวมากเป็นพิเศษ เนื่องจากต้องมีการเตรียมเครื่องปรุงต่างๆ ไว้ล่วงหน้า เพราะต้องเร่งทำในช่วง ๒-๔ นาฬิกาในตอนเช้า

เมื่อจัดเตรียมข้าวแช่เสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงจัดแบ่งใส่สำหรับเล็กๆ เพื่อนำไปบูชาเทวดาในศาลเพิงตา หรือที่ชาวไทยรามัญบางกระดี่เรียกว่า “ฮ้อยซังกราน” ซึ่งถูกปลูกสร้างขึ้นชั่วคราว โดยทั่วไปนิยมใช้ไม้ฉลาก หรือไม้ไผ่เหลาซีก สูงระดับสายตา กว้างยาวประมาณ ๑ ศอก ใช้ทางมะพร้าวตัดใบสั่นผ่าซีกนำมาโค้งและผูกตาแต่งเสาของศาลเพิงตา แล้วจึงประดับด้วยดอกไม้สด ศาลเพิงตานี้นิยมตั้งไว้บนบริเวณลานโล่งนอกตัวเรือนที่พักอาศัย และจัดวางสำหรับอาหาร ๑ สำหรับ ศาลนี้นิยมตกแต่งด้วยผ้าสีสดใส ปูรองสำหรับอาหารด้วยผ้าขาว และประพรมด้วยน้ำอบน้ำปรุงให้สะอาดหอม นอกจากนี้ครอบครัวยังมีการจัดเตรียมข้าวแช่พิเศษอีกสำหรับ เพื่อใช้กราบไหว้ผีบรรพบุรุษ

หลังจากนั้น เวลาประมาณ ๗-๘ นาฬิกา จึงนำสำหรับข้าวแช่ไปทำบุญและถวายพระที่วัดบางกระดี่ หลังจากเสร็จสิ้นการสวดมนตร์ไหว้พระและพิธีกรรมทางสงฆ์ในตอนเช้า สำหรับข้าวแช่ในแต่ละบ้าน ที่มีรูปลักษณะคล้ายคลึงกันจะแตกต่างกันที่ตรงรสชาติและความพิถีพิถัน จะถูกจัดเรียงใส่สำหรับ ทุกครอบครัวไม่ว่าร่ำรวยหรือยากจน ก็สามารถเข้าร่วมกิจกรรมทางอาหารในสำหรับข้าวแช่นี้ได้ บางบ้านที่ฐานะดี จะจัดสำหรับอย่างสวยงามด้วยเครื่องกระเบื้องเข้าชุดกัน แต่ครอบครัวส่วนใหญ่นิยมจัดเรียงอาหารใส่ปิ่นโต แล้วจึงมาจัดเรียงอาหารลงสำหรับที่ทางวัดจัดเตรียมเอาไว้ให้ หลังจากเสร็จพิธีทางสงฆ์ในช่วงเช้า ช่วงบ่ายจึงมีการสรงน้ำพระพุทธรูป และบังสุกุลอัฐิบรรพบุรุษผู้วายชนม์ ซึ่งครอบครัวส่วนใหญ่จะเข้าช่อกันในกำแพงวัดบางกระดี่ เพื่อเก็บอัฐิไว้ ถึงวันสงกรานต์ในแต่ละปีลูกหลานก็จะกลับบ้านมารวมกัน เพื่อทำบุญ อุทิศส่วนกุศลไปให้ และช่วยกันทำความสะอาดบริเวณช่องเก็บอัฐิ จัดแต่งดอกไม้ และประดับธงสีสันทสวยงามตามแนวกำแพง แล้วจึงไปปล่อยนก ปล่อยปลา ค้าต้นโพธิ์ ทำความสะอาดลานวัด และอาณาบริเวณใกล้เคียง ตลอดจนสาธารณสมบัติของชุมชน เช่น ถนน ทางเท้า แหล่งน้ำ เสร็จภารกิจทั้งหมด ข้าวแช่จะถูกลำเลียงใส่สำหรับขนาดเล็ก แต่ละบ้านมอบหมายให้ลูกหลานเดินถือสำรับนำข้าวแช่ของครอบครัว ไปแลกเปลี่ยนแจกจ่ายกันในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ เพื่อนบ้าน ครอบครัวหรือสมาชิกใน “สายผี”

ส่วนประกอบ ข้าวแช่ มีส่วนประกอบที่สำคัญคือ ข้าวสารเมล็ดสวย น้ำสะอาด ควันเทียนสำหรับอบรำให้หอม และดอกไม้หอมที่ไม่มียาง เช่น กุหลาบมอญ มะลิ ขมิ้นดอง กะดังงา และน้ำแข็งทุบละเอียด บางบ้านได้คิดค้นสูตรในการหุงข้าวเพื่อให้มีสีสวยงามและกลิ่นหอมมากยิ่งขึ้น โดยใส่ใบเตยลงไปในช่วงหุง

ส่วนเครื่องเคียงที่ใช้กินกับข้าวแช่ของชุมชนชาวไทย-รามัญบางกระดี่ ประกอบด้วย ปลาแห้งป่น เนื้อเค็มแห้งฉีกฝอย หัวไชโป๊ต้มกะทิ ไช้เค็ม กระเทียมดอง ยำมะม่วงใส่มะพร้าวคั่ว และผัดหมี่ โดยหนึ่งสำรับอาจมีเครื่องเคียง ๕ ชนิด หรือหากเป็นสำรับใหญ่ ก็อาจมีเครื่องเคียงถึง ๗ ชนิด

นอกจากนี้ ยังมีส่วนประกอบสำคัญ ได้แก่ เครื่องปรุงรส เช่น น้ำตาลทราย เกลือ น้ำปลา หรือ ส่วนประกอบอื่นๆ ตามชนิดของเครื่องเคียง

การปรุงข้าวแช่ ชาวไทยรามัญ ในชุมชนบางกระดีมีความเชื่อว่า การปรุงข้าวแช่เป็นพิธีกรรม มงคลเพื่อบูชาเทวดา ดังนั้น ทุกขั้นตอน ตั้งแต่การจัดเตรียมจนถึงการประกอบอาหาร จึงต้องพิถีพิถัน และกระทำด้วยความนอบน้อม โดยทั่วไป นิยมปรุงข้าวแช่ในช่วงปลายวันที่ ๑๒ เมษายน หรือหนึ่งวัน ก่อนวันสงกรานต์ โดยเริ่มตั้งแต่การคัดเลือกข้าวสารที่มีเมล็ดสวย ไม่แตกหัก ไม่มีก้อนกรวดทราย ปะปน แล้วจึงล้างข้าวด้วยน้ำสะอาด ๗ ครั้ง ใส่น้ำ ต้มหม้อข้าวบนเตาไฟ ในอดีตนิยมใช้หม้อดินและ เตาถ่าน โดยตั้งเตาไว้ในลานโล่ง แต่ปัจจุบัน บางบ้านได้หันมาใช้เตาแก๊สบ้างแล้ว แต่ก็ยังพบว่า ส่วน ใหญ่ยังนิยมใช้เตาถ่าน ด้วยเหตุผลว่าช่วยให้ข้าวหอมน่ารับประทาน เมื่อหุงข้าวจนใกล้สุก ต้องคอยดู ให้เมล็ดข้าวสวยเป็นเม็ดระว่างอย่าให้แฉะหรือเลอะจนเกินไป แล้วจึงรินน้ำออก ปล่อยให้สะเด็ดน้ำ

สำหรับน้ำที่จะกินกับข้าวแช่ ให้เตรียมน้ำสะอาด ต้มสุก หรือบางบ้านใช้น้ำแร่หรือน้ำดื่ม บริสุทธิ์บรรจุขวด เทลงในหม้อใบใหญ่ที่มีฝาปิด อบด้วยควันเทียนเพื่อแต่งกลิ่นให้หอม ลอยด้วยดอกไม้ หอม เช่น มะลิ ชมนาด กระดังงา กุหลาบมอญ ทั้งไว้หนึ่งคืน

วัฒนธรรมการบริโภค ข้าวแช่ ถือเป็นอาหารในพิธีกรรมที่สำคัญที่สุดของชาวไทย-รามัญใน ชุมชนบางกระดี โดยนิยมทำกันในช่วงเทศกาลสงกรานต์เท่านั้น การรับประทานข้าวแช่ในช่วงฤดูร้อน นับเป็นความขาญฉลาดของคนในชุมชน ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนมอญในอดีตมาใช้ เนื่องจากข้าวแช่มีน้ำ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ จึงช่วยลดความเครียดและคลายความร้อนจากอากาศ โดยรอบ

วิธีรับประทานข้าวแช่ ผู้บริโภคต้องใช้ช้อนกลางแบ่งข้าวใส่ถ้วยขนาดเล็ก เสร็จแล้วจึงตักน้ำ อบควันเทียนหรือลอยดอกไม้หอมราดลงไปพอประมาณ ใส่น้ำแข็งทุบละเอียดเพื่อให้เย็นชื่นใจเวลา รับประทาน แล้วจึงค่อยๆ ตักเครื่องเคียงตามที่ต้องการแบ่งใส่ถ้วยเล็กของตนเอง วิธีการกินที่เหมาะสม สำหรับชาวบางกระดี เริ่มจากการตักเครื่องเคียงใส่ปากก่อน แล้วจึงตักข้าวพร้อมน้ำอบควันเทียนใส่ ปาก และเคี้ยวพร้อมๆ กัน ระวังอย่าให้เครื่องเคียงหกเลอะเทอะในชามข้าวจะดูไม่งาม แต่จาก การศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า คนรุ่นใหม่ ไม่เคร่งครัดกับวัฒนธรรมการบริโภครดดังกล่าว แต่ ตักกินกันตามสะดวก

๒. ข้าวทิพย์

ประวัติความเป็นมา ข้าวทิพย์ หรือ “เปิงปะมน” หรือ “เปิงตบ” หรือ “ข้าวมธุปายาส” เป็น อาหารที่ใช้ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เนื่องจากมีเรื่องเล่าต่อเนื่องกันมาว่า ครั้งหนึ่งนางสุชาดา ได้หุง ข้าวชนิดหนึ่งด้วยน้ำนมโคสด แล้วนำมาถวายพระพุทธเจ้า ในช่วงวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๖ หลังพระพุทธ องค์ลี้เลิกการบำเพ็ญทุกรกิริยา

เครื่องปรุง เครื่องปรุงข้าวทิพย์ประกอบด้วย ถั่วและธัญพืชต่างๆ ที่เป็นสิ่งมงคล อาทิ นม เนย ถั่ว งาดำ งาขาว น้ำอ้อย น้ำตาล น้ำผึ้ง ผลไม้ต่างๆ ลูกเดือย เมล็ดบัว ข้าวตอก ช่างเหนียว ข้าวก่ำ สาคุ ข้าวเม่า น้ำหวาน น้ำใบเตย น้ำดอกมะลิ กะทิ มะพร้าว และผลไม้ตามฤดูกาล รวมทั้งสิ้น ๒๙ ชนิด

วิธีการปรุง ข้าวทิพย์ จัดเป็นอาหารในพิธีกรรม กระบวนการปรุงจึงเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การเตรียมประำพิธี โดยมีการแบ่งงานกันทำตามบทบาททางเพศชัดเจนตั้งแต่ขั้นการเตรียมการ กล่าวคือ เพศชายทำหน้าที่จัดเตรียมแทนพิธีบูชาท้าวจตุโลกบาล ซึ่งเป็นเทวดาที่อาศัยอยู่ในชั้นจาตุมหาราช ผู้ทำหน้าที่รักษาโลกทั้ง ๔ ทิศ ฝ่ายหญิงจัดเตรียมเครื่อง ๔ ใส่ภาชนะรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ส่วนใหญ่ใช้กระทงใบตองเย็บมุม ขนาดใหญ่ ๑ อัน และขนาดเล็กอีก ๕ อัน มะม่วง อ้อย มะพร้าว มะยม กล้วยดิบ ข้าวตอก ดอกไม้ หมากรุก รูป เทียน บุหรี่ ปลาย่าง พร้อมปักธงสีขนาดเล็ก ๔ มุมของกระทง ในพิธีใช้พราหมณ์เป็นผู้เสกบริกรรมคาถาตามตำรามอญ เพื่ออัญเชิญพระพุทธรูปเจ้าทุกพระองค์ พระโพธิสัตว์ พระพรหม เทวดา ครูอาจารย์

หลังจากนั้น พระสงฆ์ทำพิธีบูชาพระรัตนตรัย รับศีล ๕ บริกรรมคาถา เจิมหน้าผากสาวพรหมจรรย์ ๓ คน ซึ่งประกอบด้วย ลูกคนโต คนกลาง และคนสุดท้อง นุ่งขาวห่มขาว ก่อนกวนสาวทุกคนที่ถูกคัดเลือกคนมากวนข้าวทิพย์ ต้องเข้ารับศีล ๓ วัน ๓ คืน เหน็บข้อโบขนุน และใบมะตูมที่หูสาวทุกคน แล้วจึงเจิมไม้พายที่จะใช้กวน ถวายพานดอกไม้ขาวทั้ง ๔ มุม เพื่ออัญเชิญท้าวโลกบาล พระสงฆ์พิธีเจริญพระพุทธมนต์ หลังจากนั้น ผู้ปรุงทยอยเทส่วนผสมทั้งหมดที่เตรียมไว้ลงในกระทะใบบัว และนิยมกวนในเตาถ่าน โดยเริ่มตั้งแต่ส่วนผสมที่เป็นน้ำก่อน ประกอบด้วย น้ำใบเตย น้ำมะพร้าว และน้ำดอกไม้หอม สาวทั้ง ๔ ยืนประจำพายและเริ่มกวนเป็นปฐมฤกษ์ หลังจากนั้น ชาวชุมชนบางกระบือก็เข้ามามีส่วนร่วมในการกวนได้ทั้งสิ้น ขณะกวนก็ทยอยใส่เครื่องปรุงอื่นๆ ลงกวนจนครบ เริ่มจากเนย ข้าวเม่า ธัญพืชต่างๆ และเครื่องปรุงที่เหลือ โดยในขั้นตอนนี้ใช้เวลาประมาณ ๓-๔ ชั่วโมง

วัฒนธรรมการบริโภค ข้าวทิพย์เป็นอาหารในพิธีกรรม ที่แบ่งไปด้วยสัญญาวัฒนธรรม ตั้งแต่ขั้นตอนของการเตรียมการ กล่าวคือ วัสดุและเครื่องปรุงทุกชนิดต้องเป็นของที่มีคุณภาพดีที่สุดในขั้นต้น หลังจากนั้น ในพิธีกรรมก็ประกอบไปด้วยความเชื่อที่หลากหลาย ทั้งเรื่องผี เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ลัทธิพราหมณ์ และความเชื่อทางพุทธศาสนา นอกจากนี้ การคัดเลือกผู้กวนเป็นปฐมฤกษ์ ยังถือเอาพรหมจรรย์ของหญิงเป็นเกณฑ์สำคัญ หลังจากกวนเสร็จ จะปั้นข้าวทิพย์เป็นก้อนๆ จัดเรียงในภาชนะให้สวยงาม นำไปถวายพระที่วัดทั้งวัดบางกระบือและวัดใกล้เคียง การบริโภคข้าวทิพย์ จะกระทำได้หลังจากนั้นแล้ว

อาหารในชีวิตประจำวัน

อาหารมอญที่บริโภคกันในชีวิตประจำวัน จำแนกออกได้หลายลักษณะ อาทิ จำแนกตามสถานะของบุคคล เช่น อาหารเพื่อส่งเสริมและบำรุงสุขภาพ อาหารยามเจ็บป่วย และอาหารยามปกติ ตลอดจนจำแนกตามอายุ ได้แก่ อาหารสำหรับเด็ก อาหารสำหรับผู้ใหญ่ อาหารสำหรับผู้สูงอายุ อาหารเหล่าเชื่อมโยงใกล้ชิดกับวัฒนธรรมในหลายมิติ ดังนี้

๑. อาหารกับวัฒนธรรม

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ทำให้อาหารมีความแตกต่างกันมีอยู่มากมาย อาทิ ความหายากของเครื่องปรุงหรือวัตถุดิบบางประเภท ตลอดจนการมีรสชาติหรือรูปลักษณะซึ่งไม่เป็นที่นิยมของคนรุ่นต่อมา ดังนั้น การคงอยู่ การอนุรักษ์ และการสืบทอดอาหารชนิดหนึ่งของชุมชนบางกระดี่ จึงยึดโยงเข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน ๓ มิติที่คณะผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้ว คือ มิติเรื่องพื้นที่ เวลา และระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

พลวัตที่เกิดขึ้นกับอาหารมอญในชุมชนบางกระดี่ สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพในการปรับตัว การต่อต้านขัดขืนและการต่อรองที่ดำเนินสืบเนื่องมาตั้งแต่ยุคชุมชนจารีตจนถึงปัจจุบัน ความสามารถในการปรับความคิด ค่านิยม และความเชื่อ ที่เกี่ยวข้องกับอาหารให้สอดคล้องกับปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่เป็นแหล่งของเครื่องปรุง และแหล่งที่มาของอาหาร ตลอดจนผลประโยชน์ที่บุคคลผู้ปรุงและผู้บริโภคได้รับจากกระบวนการเกิดขึ้นหรือเปลี่ยนแปลงของอาหารนั้นๆ

พลวัตที่เกิดขึ้นกับอาหารมอญในชุมชนบางกระดี่ และกระบวนการทำงานของอาหารในมิติของวัฒนธรรม ทำให้ความรู้ด้านอาหาร มิได้ถูกจำกัดอยู่เพียงประเด็นด้านสูตรและตำรับตำราอาหาร แต่สร้างความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับอาหารในฐานะที่เป็นวัตถุวัฒนธรรมหรือสัญลักษณ์ ที่มีบทบาทแฝงเร้นในรูปของสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นตัวกำหนดรูปแบบและกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนบางกระดี่ บทบาททางวัฒนธรรมของอาหาร และความสัมพันธ์เชิงอำนาจของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตอาหาร การต่อรองผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในรูปแบบต่างๆ ทั้งทางด้านการค้า และการท่องเที่ยว ตลอดจนความสัมพันธ์ของอาหารกับคน ทั้งระหว่างอาหารกับคนในชุมชน อาหารกับบุคคลภายนอกชุมชน อาทิ นักท่องเที่ยว หน่วยงานภาครัฐ หรือแหล่งทุนวิจัย จึงเป็นประเด็นทางวัฒนธรรมที่สำคัญในการศึกษาวิจัยนี้

อาหารมอญ เป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่สำคัญในการกำหนดบทบาท หน้าที่ พลังอำนาจและสถานภาพของบุคคลที่เกี่ยวข้องในกระบวนการที่อาหารถูกผลิตขึ้น ผลการศึกษาพบว่า การปรับตัวของอาหารในชุมชนบางกระดี่ มีมูลเหตุปัจจัยที่สำคัญมาจากมูลเหตุปัจจัยที่สำคัญ ๓ ประการ ประการแรก ได้แก่ ปัจจัยด้านพื้นที่ (Space) ประการที่สอง ได้แก่ ปัจจัยด้านเวลา (Time) และประการสุดท้าย ได้แก่ ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างอาหารกับบุคคล ชุมชนและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (Power Relations) ทั้งนี้ ปัจจัยทั้ง ๓ ประการเชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน ผ่านเงื่อนไขของ

เวลาและความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลกับสรรพสิ่งรอบตัว อาหารตามนัยนี้ จึงเป็นทั้งวัตถุวัฒนธรรม ที่สามารถมองเห็นจับต้องได้ และสัญลักษณ์วัฒนธรรม ที่มีความหมาย บทบาท ความเชื่อและอำนาจซ่อนเร้น

๑.๒ อาหารในมิติของพื้นที่

ผลการศึกษาพบประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องอาหารในมิติเรื่องพื้นที่หลายประการ โดยความสัมพันธ์ของอาหารกับพื้นที่มีความเลื่อนไหล ในมิติของพื้นที่ ๔ ประเภท ได้แก่ พื้นที่กายภาพ พื้นที่สังคม พื้นที่วัฒนธรรม และพื้นที่ในจินตนาการ โดยการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับอาหารมอญ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม โดยตรง ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงด้านวัตถุดิบ กระบวนการผลิตอาหาร การปรุง รูปแบบของอาหาร เวลา พฤติกรรมการบริโภค การจำหน่าย การแจกจ่ายให้กับเพื่อนบ้าน เครือญาติ และการนำอาหารไปใช้กิจกรรมทางสังคมต่างๆ นอกจากนี้ พื้นที่ยังมีความสัมพันธ์กับอาหารทางอ้อม ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงบทบาทของอาหารและบุคคลที่ปฏิสัมพันธ์กัน อาหาร ตามนัยนี้ จึงมิใช่วัตถุวัฒนธรรมที่ชาวบางกระดี่ใช้ในการบริโภค เช่น ข้าวแช่ กะละแม หรือข้าวเหนียวดำเท่านั้น แต่มีความหมายครอบคลุมถึงอาหารในมิติที่เป็นสัญลักษณ์วัฒนธรรม ซึ่งชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ใช้เพื่อแสดงออกซึ่งความเชื่อ ค่านิยม สถานภาพทางสังคม ตลอดจนเป็นเครื่องมือในการต่อรองเพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรม และความสัมพันธ์เชิงอำนาจอีกด้วย

(๑) พื้นที่กายภาพ

ชุมชนบางกระดี่ ในยุคจารีตหรือประมาณกว่าศตวรรษมาแล้ว ร่ายล้อมไปด้วยป่าชายเลน ต้นไม้ไม่น้อยใหญ่ขึ้นรกทึบ แหล่งน้ำธรรมชาติยังใสสะอาดและอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์น้ำน้อยใหญ่ ผู้อาวุโสของชุมชนเล่าว่าคลองสนามชัย หรือคลองมหาชัย เป็นคลองที่ขุดมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ แห่งกรุงศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อใช้ทดแทนคลองโคกขามเดิมที่มีความคดเคี้ยว โดยในครั้งแรกถูกเรียกว่าคลองพระพุทธเจ้าหลวง แต่การขุดคลองนี้มาแล้วเสร็จลงในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ โดยการเกณฑ์ผู้คนจากหัวเมืองทางใต้ของกรุงศรีอยุธยามากมาย อาทิ เมืองสาครบุรี สามโคก ราชบุรี ธนบุรี นนทบุรี และเพชรบุรี โดยจุดเริ่มต้นของคลองต่อมาจากคลองด่าน บริเวณแยกบางขุนเทียนในปัจจุบัน แล้วจึงไปออกที่แม่น้ำท่าจีน ที่อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร โดยในยุคแรก คลองสนามชัยถูกใช้เพื่อการคมนาคมและการทำสงครามเป็นหลัก การที่คลองสนามชัยเชื่อมต่อกับคลองด่าน ซึ่งเป็นคลองสายประวัติศาสตร์ที่สำคัญ เพราะในอดีต บริเวณปากคลองด่านด้านวัดหนู หรือวัดอัมพรสวรรค์ในปัจจุบัน เคยเป็นด่านขนอน หรือด่านที่เป็นกระโจมหลังคา มียอดสำหรับคูเรือในระยะไกล เพื่อตรวจตราสิ่งของต้องห้ามและเก็บภาษีจากเรือสินค้าของต่างชาติ ที่นำสินค้าเข้ามาขายในราชอาณาจักร ทำให้การเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดขึ้นกับคลองสนามชัย ส่งผลกระทบต่อบริบททางวัฒนธรรมของชุมชนบางกระดี่

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้อาวุโสของชุมชน และตรวจสอบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบความสอดคล้องต้องกันว่า ความเป็นชุมชนริมน้ำของชุมชนบางกระบือในปัจจุบัน ได้ก่อกำเนิดขึ้นมานานแล้ว เนื่องจากคลองด่านเคยเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญสู่ทะเล ที่ใช้เพื่อการค้าขายและการเดินทัพในช่วงสงคราม การเปลี่ยนสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชน เกิดขึ้นซ้ำๆ จากนโยบายของผู้ปกครองประเทศตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อาทิ ในปี พ.ศ.๒๐๘๕ สมเด็จพระไชยราชาธิราช แห่งกรุงศรีอยุธยา โปรดให้ขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยา จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทางกายภาพที่สำคัญ ได้แก่ การตัดขาดและการเปลี่ยนแปลงเส้นทางน้ำ กล่าวคือ บางส่วนของแม่น้ำต้นเขินกลายเป็นคลอง เช่น คลองบางกอกน้อย และคลองบางกอกใหญ่ โดยมีคลองด่าน เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญที่เชื่อมต่ออยุธยาไปออกทะเล

ประมาณปี พ.ศ.๒๓๗๑-๒๓๗๔ หรือในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คลองด่านได้เกิดต้นเขิน จึงได้โปรดให้พระยาโชฎีกกราชเศรษฐี (ทองจีน) เป็นแม่กองไปขุดลอกคลองด่านและคลองอื่นๆ ที่ต้นเขิน ตลอดจนสร้างป้อมปราการบริเวณเมืองสมุทรสาคร และมีการเกณฑ์แรงงานชาวจีนที่มีความเชี่ยวชาญในการขุดคลองมาเป็นแรงงาน ส่วนชาวมอญซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านการเผาอิฐก็ถูกเกณฑ์มาเป็นแรงงานในขณะนั้นด้วยเช่นกัน นโยบายของผู้ปกครองในช่วงเวลาดังกล่าว ทำให้เกิดการอพยพโยกย้ายชาวมอญจำนวนมาก เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนริมสองฝั่งคลองด่าน ไปจนถึงแถบมหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร การก่อตั้งชุมชนริมน้ำในยุคแรกๆ จึงสืบเนื่องมาจากแนวนโยบายดังกล่าว นอกจากเหตุผลเชิงนโยบายแล้ว ยังพบว่าความแน่นแฟ้นของเครือข่ายความสัมพันธ์ของชาวมอญ ทำให้คลองสนามชัย ถูกใช้เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญสืบเนื่องต่อกันมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวมอญที่อาศัยอยู่ในละแวกชุมชนริมคลองด่าน ได้แก่ ชุมชนบางกระบือ หมู่ ๘ เรื่อยไปตามชุมชนสองฝั่งคลองจนถึงจังหวัดสมุทรสาคร

การที่คลองด่าน มีความยาวถึง ๓๕๔ กิโลเมตร และเชื่อมกับคลองสนามชัย ซึ่งเชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า ช่วงที่เรียกว่า คลองบางหลวง หรือคลองบางกอกใหญ่ และไหลเรื่อยลงไปทางทิศใต้ผ่านหลายเขตในกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน อาทิ แขวงบางค้อ แขวงบางขุนเทียน แขวงจอมทอง แขวงบางมด แขวงท่าข้าม และแขวงแสมดำ ในเขตบางขุนเทียน และไหลต่อเนื่องไปยังคลองมหาชัย เขตเมือง จังหวัดสมุทรสาคร ทำให้การเดินทางทางน้ำของชาวไทยรามัญที่ตั้งรกรากอยู่ในชุมชนริมคลอง ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ รวมทั้งชุมชนบางกระบือที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับสายน้ำมาตั้งแต่แรกเริ่ม

ผู้อาวุโสในชุมชนเล่าว่าเมื่อประมาณ ๔๐ ที่ผ่านมา วิถีชีวิตของชาวชุมชนบางกระบือเกือบทั้งหมดผูกไว้กับสายน้ำ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนสองฝั่งคลอง มีอาชีพเกษตรกรรม ทำสวนผลไม้ โดยมีลำคลองเป็นเส้นทางคมนาคมหลักที่พ่อค้าแม่ค้าใช้ในการขนส่งผลไม้จากสวนออกไปขาย ทุกๆวันจึงมีพ่อค้าแม่ค้าล่องเรือมาซื้อขายผักผลไม้และอาหารทะเล ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำที่ไหลผ่าน

ชุมชน ทำให้เกิดป่าไม้ชายเลนที่อุดมสมบูรณ์ มีพืชสมุนไพรหายากและพืชอาหารมากมาย เช่น ต้นแสมขาว (*Avicennia Alba*) ต้นขवाद (*Lumnitzera racemosa* Wild) ต้นจาก (*Nipa*, Atap Palm) ต้นตะบูนหรือกระบูน (*Xylocarpus moluccensis* Roem) นอกจากนี้ ช่วงทำชุมชนที่ติดกับป่าชายเลน ยังพบพืชพันธุ์ไม้ท้องถิ่นตามธรรมชาติหายากขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ต้นกะลา (*Zingiberaceae*) ต้นตาตุ่ม (*Excoecaria agallocha* Linn.) ต้นโกงกาง (*Mangrove*) ต้นชะคราม (*Sueda maritime*) ต้นปรงทะเล (*Cycads sea*, Swamp fern) ต้นโพทะเล (*Portia tree*) ต้นลำพู (*Mangrove apple*) ลำแพน (*Sonneratia ovate*) และต้นเหือกปลาหมอ (*Sea holly*)

ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่กายภาพทำให้บริเวณสองฝั่งคลอง เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์นาๆชนิด ทั้งสัตว์น้ำ สัตว์ปีก แมลง และสัตว์เลื้อยคลานจำนวนมาก ทำให้ชุมชนมีแหล่งอาหารที่หลากหลายอยู่ทั่วไป วิธีการดำเนินชีวิตตลอดจนวัฒนธรรมด้านอาหารของชาวบางกระดี่จึงผูกโยงไว้กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ทางด้านอาหาร นอกจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ แหล่งน้ำตามธรรมชาติ ได้แก่ คลองสนามชัย หรือแหล่งน้ำที่ขุดขึ้นใหม่ ได้แก่ คลองลิง ที่เริ่มบริเวณปลายหมู่บ้านบางกระดี่หมู่ ๙ อ้อมด้านหลังชุมชน ไปจนจรดคลองบางกระดี่ บริเวณศาลเจ้าพ่อกลางทุ่ง ล้วนเป็นแหล่งน้ำที่มีสัตว์น้ำชุกชุม และเนื่องจากแหล่งน้ำเหล่านี้มีน้ำตลอดทั้งปีและบ่อยครั้งที่น้ำในคลองเอ่อล้นเข้ามาในชุมชน ทำให้เกิดการสะสมตะกอนริมตลิ่ง ทำให้สภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้น เกิดพันธุ์ไม้หายากและวัชพืชขึ้นปกคลุมริมตลิ่ง กลายเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำจำนวนมาก

ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๓ ประการของพื้นที่ทางกายภาพ ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาต่างๆ ของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนบางกระดี่ และส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ประกอบด้วย

ประการแรก ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย ได้แก่ นโยบายการอพยพคนจำนวนมากเข้ามาตั้งรกรากในช่วงก่อนยุคจารีต เช่น การอพยพชาวมอญซึ่งเป็นช่างเผาอิฐจำนวนมากเข้ามาเพื่อขุดลอกคลองด่านและคลองอื่นๆ ที่ตื้นเขิน ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และนโยบายการบริหารจัดการประตุน้ำและแก้มลิงของรัฐ ได้แก่ การก่อสร้างประตูกั้นน้ำคลองด่านที่หัวกระบือ ประตูน้ำแก้มลิงบริเวณวัดโคก และประตูน้ำคลองเกาะโพธิ์แสมดำ เนื่องจากการเปิดปิดประตุน้ำเหล่านี้ เป็นไปตามการขึ้นลงของน้ำ ส่งผลให้เรือสินค้าที่เคยเดินทางมาค้าขายอาหารและวัตถุดิบต่างๆ ตามเส้นทางระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาผ่านประตุน้ำที่หัวกระบือเข้าสู่คลองสนามชัย และชุมชนบางกระดี่ไม่สามารถรอดได้ เนื่องจากสินค้าในเรือจะเสียหาย นอกจากนี้ การก่อสร้างประตุน้ำยังเป็นอุปสรรคสำหรับเรือสินค้า ที่ใช้เส้นทางบางขุนเทียนชายทะเล ที่เคยล่องมาตามลำน้ำคลองสหกรณ์แสมดำ ผ่านบริเวณที่เป็นประตูคลองเกาะโพธิ์ในปัจจุบันมาที่คลองสนามชัย เพื่อ

เข้าสู่ชุมชนบางกระดี่ และเรือสินค้าที่ใช้เส้นทางแม่น้ำท่าจีน ผ่านคลองมหาชัย ผ่านประตูน้ำโครงการแก้มลิงที่แก้มวัดโคก เข้าคลองสนามชัยสู่ชุมชนบางกระดี่

ประการที่สอง ได้แก่ นโยบายการตัดถนนบางกระดี่เชื่อมต่อกับสะพานวัดบางกระดี่ และถนนพระราม ๒ ทำให้รถเร่ขายสินค้าจากภายนอก เดินทางเข้าออกชุมชนได้โดยง่ายตลอดเวลา นอกจากนี้การคมนาคมทางถนนที่สะดวกสบายขึ้น ยังทำให้การเดินทางเข้า-ออกชุมชน เพื่อเข้าถึงแหล่งอาหารอื่นๆกระทำได้อย่างง่ายและรวดเร็วตลอดเวลา อาทิ การซื้อวัตถุดิบในห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ เช่น เซ็นทรัลพระราม ๒ ห้างโลตัสพระราม ๒ ห้างแมคโครบางบอน

ประการสุดท้าย ได้แก่ นโยบายการสร้างเส้นทางรถไฟสายวงเวียนใหญ่-มหาชัย ซึ่งเชื่อมการเดินทางจากกรุงเทพฯ มายังชุมชนบางกระดี่ ทำให้การเข้าถึงแหล่งอาหารที่หลากหลายเพิ่มมากขึ้น และไกลยิ่งขึ้น

ผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากคนในชุมชนบางกระดี่พบว่า ชาวชุมชนบางกระดี่ส่วนใหญ่รับรู้ร่วมกันว่า ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา คุณภาพของน้ำในแหล่งน้ำที่ไหลผ่านชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คลองสนามชัย ได้เสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมที่กล่าวว่า

“ค่าออกซิเจนละลาย (DO) ของคลองสนามชัยในรอบสิบปีที่ผ่านมาอยู่ในระดับเสื่อมโทรม และค่าไนเตรท ไม่เป็นไปตามมาตรฐาน พบโคลิฟอร์มแบคทีเรียทั้งหมด (Total Coliform) ชนิดฟีคัล (Fecal Coliform Bacteria) และพบแบคทีเรียชนิดอื่นๆจำนวนมาก ซึ่งสะท้อนว่ามีการขับถ่ายหรือปล่อยของเสียประเภทอุจจาระหรือปัสสาวะของคนและสัตว์ลงในแหล่งน้ำ”

จากการสังเกตพบว่า แต่ละวันครัวเรือนต่างๆที่บ้านเรือนอยู่ริมคลอง มีการทิ้งขยะ ของเสีย ขากสัตว์และเศษอาหารจำนวนมากลงในลำคลองทั้งคลองย่อยที่เชื่อมต่อกับคลองสนามชัย และคลองสนามชัย จากการนั่งเรือสังเกตไปตามลำน้ำพบว่าแทบทุกคลอง มีการปล่อยน้ำเสียจากบ้านเรือนลงในน้ำ ส่งผลให้ลำคลองย่อยและคลองสนามชัยกลายเป็นท่อระบายน้ำขนาดใหญ่ ที่รองรับน้ำเสียและสิ่งปฏิกูลจากบ้านเรือน สภาพดังกล่าว มีส่วนสำคัญต่อคุณภาพน้ำ ปริมาณและความหลากหลายของแหล่งอาหารประเภทสัตว์น้ำ

สำหรับคลองลิง ซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำคัญอีกแห่งหนึ่งของชุมชน ที่เชื่อมต่อกับคลองสนามชัย แม้ว่าน้ำในคลองลิงจะมีสภาพเสื่อมโทรมลงน้อยกว่าคลองสนามชัย เนื่องจากยังคงมีพื้นที่ส่วนหนึ่งอยู่ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ กล่าวคือ เป็นป่าจากและป่าโกงกาง จึงยังมีพืชน้ำขึ้นปกคลุม อาทิ ต้นกะลา ผักแนมน้ำพริกที่คนมอญขึ้นชอบ หรือใช้แทนข่าใส่ต้มยำก็ได้ ต้นกะลายังเป็นสมุนไพรแก้ท้องอืดแน่น เพื่อ จุกเสียด ได้อย่างดี และมีสัตว์น้ำนานาชนิดอาศัยอยู่มาก แต่ในรอบ ๕ ปีที่ผ่านมาเริ่มพบว่า

มีการทิ้งของเสียและขยะลงในลำคลองเพิ่มมากขึ้น ทำให้พืชอาหารและพืชสมุนไพรจำนวนมากเริ่มลดน้อยลง

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงที่กระทบต่อวิถีชีวิตของชาวชุมชนบางกระดี่อีกประการหนึ่งที่สำคัญ ได้แก่ การมีน้ำท่วมทุกปี เนื่องจากแผ่นดินทรุดตัว และชุมชนมีสภาพที่ตั้งในพื้นที่ดินที่ต่ำ โดยน้ำท่วมของชุมชนมี ๒ ลักษณะ คือ (๑) สภาพการท่วมประจำปี น้ำที่ท่วมจะสูงประมาณ ๕-๑๐ เซนติเมตร แต่ในอดีต เนื่องจากชาวชุมชนมีวิถีชีวิตแบบชุมชนริมน้ำ จึงไม่ประสบปัญหาน้ำท่วม เพราะน้ำมีลักษณะน้ำไหลผ่าน ไม่เน่าเหม็น แต่ในปัจจุบัน ความเสื่อมโทรมลงของน้ำ ทำให้หลายบ้านในชุมชนถูกตื้อให้สูงขึ้น มีการก่อรั้วสูง และกำแพงเป็นแนวป้องกันน้ำ และบางบ้านก่อสร้างประตูเหล็กปิดกั้นบริเวณบ้านเอาไว้ ทำให้ปัจจุบันเกิดค่านิยมแบบปัจเจกนิยมสูงขึ้น และ (๒) สภาพน้ำท่วมตามเวลาขึ้นแรมและตามฤดูกาล เช่น ช่วงขึ้น ๑๕ ค่ำ จะเป็นฤดูน้ำหลาก น้ำจะขึ้นท่วมในชุมชนหมู่ ๘ และ ๙ ในปัจจุบัน จึงมีการถนนและสร้างทางเดินคอนกรีตขึ้นในชุมชน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทำให้รถเร่ขายอาหารขนาดเล็กของพ่อค้าภายนอก เข้าถึงบ้านเรือนในชุมชนได้ง่ายเพิ่มขึ้น

(๒) พื้นที่ทางสังคม

ในอดีต ชุมชนบางกระดี่ เป็นชุมชนเกษตรกรรมริมน้ำ การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนส่วนใหญ่ มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ และเป็นแบบพึ่งตนเอง เนื่องจากมีแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ ประกอบกับ ชุมชนมีลักษณะเป็นชุมชนปิด เนื่องจากในอดีต การคมนาคมเข้าออกไม่สะดวก ต้องเดินทางโดยทางน้ำเท่านั้น ทำให้คนในชุมชนบางกระดี่ มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นทั้งความสัมพันธ์ระหว่างกันเอง ระหว่างสมาชิกในสายฝัเดียวกัน ระหว่างบุคคลกับธรรมชาติ และบุคคลกับความเชื่อเหนือธรรมชาติ คนในชุมชนบางกระดี่ จึงมีความเคร่งครัดในการปฏิบัติทางศาสนา และการปฏิบัติตามความเชื่อเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาติอื่นๆ

อาหาร จึงเป็นวัตถุวัฒนธรรม ที่แสดงบทบาทสำคัญทางสังคม ในกระบวนการประกอบสร้างความเป็นมอญที่เชื่อมต่อบรรยากาศความสัมพันธ์ของบุคคลเข้าด้วยกัน กำหนดสถานภาพทางสังคมทั้งระหว่างบุคคล บุคคลกับอำนาจเหนือธรรมชาติ และบุคคลกับธรรมชาติ นอกจากนี้ อาหารยังถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างกลไกทางสังคมเพื่อจัดระเบียบชุมชนอีกด้วย

การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทางกายภาพ ได้แก่ การมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกขึ้น ทำให้ที่ดินมีราคาสูงขึ้น เกิดแหล่งอุตสาหกรรม โรงงาน และบริษัทร้านค้าทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กมากมาย โดยรอบชุมชน เกิดความต้องการแรงงานจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้พื้นที่ทางสังคม อาทิ อาชีพการเข้าร่วมประเพณี การประกอบพิธีกรรม และรูปแบบการดำเนินชีวิต ในปัจจุบันพบว่า มีเด็กและเยาวชนออกไปเรียนหนังสือในโรงเรียนและสถาบันการศึกษาจำนวนมาก และคนในวัยแรงงานก็นิยมออกไปทำงานรับจ้าง รับราชการ ประกอบธุรกิจและค้าขายนอกชุมชนเพิ่มมาก

ขึ้น เกิดการแต่งงานกับคนไทยและคนเชื้อชาติอื่นๆ เพิ่มมากขึ้น มีการติดต่อสื่อสารและรับข้อมูล ข่าวสารด้านอาหารอื่นๆ เพิ่มขึ้น ทั้งจากประสบการณ์ตรงสื่อสารมวลชนและสื่อออนไลน์เพิ่มมากขึ้น สภาพดังกล่าวทำให้อาหารมอญ มีบทบาทในพื้นที่ทางสังคมน้อยลง

ในด้านการประกอบอาหารพบว่า วัตถุดิบที่ใช้ รสชาติ และพฤติกรรมการบริโภค ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ทั้งนี้ พบว่าคนในชุมชนมีค่านิยมการบริโภคอาหารสำเร็จรูป และอาหารถุงเพิ่มมากขึ้น การปรุงอาหารมอญแบบจารีต จะกระทำโดยผู้อาวุโสของครอบครัว ในโอกาสสำคัญ หรือ เทศกาลสำคัญทางวัฒนธรรมหรือวันสำคัญทางศาสนาเท่านั้น ส่วนในวิถีชีวิตปกติ กล่าวได้ว่า วัฒนธรรมอาหารของชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ ถูกกลืนกลายกับวัฒนธรรมอาหารแบบไทย และแบบสากลไปมากแล้ว

นอกจากนี้ อาหารบางประเภทยังถูกกำหนดพื้นที่ทางสังคมใหม่ อาทิ กรณีของข้าวอีกา (เป็งค๊ะต้อจก หรือ เป็งค๊ะด้าจก หมายความว่า ข้าวที่ถูกทำให้แหลก) เป็นอาหารมอญชนิดหนึ่งซึ่งทำหน้าที่ทางสังคม ที่ในอดีตเคยใช้เป็นของหวานที่ปรุงขึ้นง่ายๆ เพื่อเลี้ยงแขกหรือในงานศพเท่านั้น เพราะการตายเป็นเรื่องกะทันหัน ข้าวอีกา ที่ปรุงจากข้าวสารกวนกับน้ำ จนเมล็ดข้าวแหลกและข้น เสร็จแล้วเทใส่ถาด ปล่อยให้จมน้ำเย็นให้จับกันเป็นก้อน เวลาจะกิน ก็ตักแบ่งกันจิ้มกับน้ำตาลปีบ จึงถือเป็นความสะดวกและเหมาะสมกับปรากฏการณ์ทางสังคมในช่วงเวลาของความเศร้าโศก แต่ในปัจจุบัน กระแสความนิยมในเรื่องวัตถุ และความทันสมัย ทำให้ข้าวอีกาแบบเดิม กลายเป็นเรื่องน่าอับอายสำหรับเจ้าภาพ เพราะการนำอาหารเรียบง่าย ราคาถูกมาเลี้ยงดูแขก ได้กลายเป็นเรื่องไม่เหมาะสม ดังนั้น การปรุงข้าวอีกาแบบใหม่ จึงเกิดขึ้น เพื่อใช้ในงานศพ โดยบางบ้านจะกวนกะทิกับข้าว ชูตมะพร้าวห้าวลงไปด้วย และโรยน้ำตาลทราย กินกับชาหรือกาแฟสำเร็จรูป นมเปรี้ยวหรือน้ำผลไม้สำเร็จรูปแบบกล่อง

สำหรับข้าวแช่ และกะละแม ที่ในอดีตมีความหมายถึง ช่วงเวลาของการกลับบ้าน การรวมญาติพี่น้อง และเทศกาลของความสุข หรืองานบุญใหญ่ เพราะปรุงในช่วงเทศกาลสงกรานต์เท่านั้น ก็ถูกปรับเปลี่ยนเป็นการปรุงกันได้ตลอดทั้งปี เพื่อตอบรับกระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่รุกคืบเข้ามาในชุมชน เครื่องเคียงแบบมอญในอดีต เช่น ยำมะม่วงใส่มะพร้าวขูด ไข่เค็ม ก็มีการประดิษฐ์ประดอยเพิ่มขึ้น เช่น พริกหยวกยัดไส้หมูชุบแป้งทอด กะปิชุบไข่ทอด หอมใหญ่ยัดไส้ทอด เป็นต้น

นอกจากนี้ อาหารมอญยังมีส่วนประกอบสร้าง ความหมายใหม่ในสังคม โดยอาหาร สะท้อนปรากฏการณ์ทางสังคม ในมุมมองด้านชนชั้น ชาวไทยรามัญบางกระดี่ เรียนรู้เรื่องนี้และประกอบสร้างอาหารเข้าไปในกระบวนการทางสังคมอย่างชาญฉลาดตั้งแต่อดีตจนถึงในปัจจุบัน ดังพบอาหารมอญสูตรและชื่อต่างๆ มากมาย ที่เชื่อมโยงอาหารเข้ากับค่านิยมเรื่องชนชั้นแบบไทย อาทิ การใส่คำว่า “ชาววัง” ต่อท้าย เป็น ข้าวแช่ชาววัง เพื่อสะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างอาหารมอญกับความ เป็นมอญในราชสำนักไทย เนื่องจากในสมัยรัตนโกสินทร์มีสตรีมอญ เข้ารับราชการเป็นฝ่ายในจำนวนมาก

มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวแช่สูตรเจ้าจอมมารดาอ่อนกลิ่น หอมกลิ่นของเจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง คชเสนี) ข้าราชการฝ่ายใน ที่ได้นำสูตรอาหารมอญเข้าไปถวายงานในพระราชวัง จนได้ขึ้นโต๊ะเสวยของพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ถึง ๓ รัชกาล คือ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ในปัจจุบัน จึงพบว่ามีการขายอาหารมอญจำนวนมากที่ขายข้าวแช่ และใช้ชื่อว่า ข้าวแช่ขาววัง ข้าวแช่เสวย จำนวนมาก ซึ่งนอกจากข้าวแช่แล้ว ก็ยังพบในกรณีของกะละแม เช่นเดียวกัน กล่าวคือ มีการเติมคำว่า “เสวย” ต่อท้าย เพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าให้แก่อาหารมอญ

(๓) พื้นที่ทางวัฒนธรรม

การที่ชุมชนบางกระดี่ มีอายุยาวนานกว่าศตวรรษ หรือสามารถสืบไปได้ถึงราวปลายรัชกาลที่ ๔ ถึงต้นรัชกาลที่ ๕ และสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่อพยพต่อเนื่องมาจากสมุทรสาครและพื้นที่ใกล้เคียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณมหาชัย และจังหวัดใกล้เคียงอื่นๆ ทำให้สายสัมพันธ์ของหลายครอบครัว ยังทอดยาวไปถึงญาติพี่น้องไทยรามัญที่อยู่ในจังหวัดอื่นๆ รวมไปถึงบรรพบุรุษมอญในรัฐมอญในประเทศพม่า ความเกาะเกี่ยวกันของสายเครือญาติ สายผี ทำให้บางครอบครัวที่ยังเคร่งครัดในวัฒนธรรมอาหารมอญ มีการแลกเปลี่ยน ซื้อขายเครื่องปรุง วัตถุดิบในการประกอบอาหารได้สะดวกสบายขึ้น

ในช่วงเทศกาลสำคัญๆ ของชุมชน เช่น สงกรานต์ ปีใหม่ และในโอกาสสำคัญของครอบครัว เช่น งานแต่งงาน งานศพ การไหว้ผี อาหาร ได้กลายเป็นวัตถุวัฒนธรรมที่สำคัญ ที่ชาวชุมชนบางกระดี่ใช้ เพื่อสร้างความเข้มแข็งของระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยน แบ่งปัน จำหน่ายและแจกจ่ายอาหารมอญ ที่กระทำกันอย่างกว้างขวาง ทั้งในหมู่เครือญาติ เพื่อนบ้าน สายผี และสมาชิกในครอบครัวที่ออกไปอยู่ที่อื่น ในกระบวนการดังกล่าว รสชาติ ความพิถีพิถันในเครื่องปรุง ส่วนประกอบ ไปจนถึงการจัดวางและตกแต่งสำหรับ เป็นองค์ประกอบสำคัญในการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของผู้ประกอบอาหารหรือเจ้าของสำหรับอาหารนั้นๆ ด้วย อาหารมอญ ตามนัยนี้ จึงแสดงบทบาทในการเป็นสัญลักษณ์วัฒนธรรม ที่กำหนดสถานภาพทางสังคมของเจ้าของ และจัดวางตำแหน่งแห่งที่ในสังคม เมื่ออาหารถูกจัดแสดงในพื้นที่สาธารณะ เช่น ที่วัด หรือในพิธีรำผี

อย่างไรก็ตามพบว่า มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทของอาหารในพื้นที่ทางวัฒนธรรมหลายประการ อาหารมอญในปัจจุบัน ถูกให้ความหมายใหม่ โดยนำมายึดโยงเข้ากับความสัมพันธ์เชิงอำนาจของบุคคลและครอบครัว ในการต่อรองเพื่อผลประโยชน์บางประการ อาทิ ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการเลื่อนสถานภาพทางสังคม เช่น การเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านอาหารมอญ ทำให้ได้รับการยอมรับจากสังคมภายนอก เนื่องจากได้รับสถานภาพใหม่ทางสังคม เป็นวิทยากรพิเศษ หรือได้รับการยกย่องเป็นปราชญ์ของชุมชน ที่ปรากฏภาพลักษณ์ในเครือข่ายออนไลน์ต่างๆ ดังนั้น อาหารใน

บทบาทใหม่ จึงแตกต่างจากในอดีต ที่เคยเป็นเพียงวัตถุดิบวัฒนธรรม ในวงจรการดำเนินชีวิตตามปกติ แต่ในพื้นที่ทางวัฒนธรรม อาหารได้กลายเป็นกลไกกำหนดความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้รอบรู้

นอกจากนี้ยังพบว่า การเปลี่ยนแปลงความหมายและรูปสัญลักษณ์ของอาหารมอญในชุมชนไทย รามัญบางกระดี่ เกิดขึ้นตลอดเวลา อาหารบางชนิดเปลี่ยนแปลงรูปร่างและส่วนประกอบไปเพียงเล็กน้อย ในขณะที่หลายชนิดเปลี่ยนแปลงทั้งความหมาย และรูปสัญลักษณ์ ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนแปลงความหมายเชิงวัฒนธรรมของอาหารบางชนิด ที่ในอดีต เคยปรุงขึ้นเฉพาะในช่วงเทศกาลสำคัญๆ เพื่อตอบสนองความเชื่อบางประการของคนในชุมชน เช่น ขนมจีน (คะนอม) ที่เคยปรุงในช่วงงานบุญใหญ่ งานมงคล เช่น งานแต่งงาน แต่ไม่ปรุงในงานอวมงคล เช่น งานศพ เพราะมีความเชื่อว่า จะทำให้มีการตายต่อเนื่องไปไม่รู้จบสิ้น แต่ในปัจจุบัน ความหมายตามความเชื่อดังกล่าวก็ลดลง และสามารถปรุงขึ้นได้ทุกวันเพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว หรือเพื่อการถ่ายทำสารคดี เป็นต้น

(๔) พื้นที่ในจินตนาการ

อาหารเป็นทั้งกลไกและเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่บุคคลและชุมชน ใช้เปิดทางเข้าสู่พื้นที่ในจินตนาการอาหารช่วยเชื่อมโยงบุคคลในชีวิตจริงเข้ากับ โลกของความเชื่อ ค่านิยม และอุดมการณ์ อาหารเชื่อมโยงความหวังว่าจะมีชีวิตที่ดีขึ้นในพิธีกรรมไหว้ผีหรือรำผี ความพิถีพิถันในการประกอบอาหารและจัดแต่งสำหรับช่วยกำหนดสถานภาพทางสังคมที่แตกต่างกันในงานเทศกาลสำคัญของชุมชน อาหารที่ปรุงยากและมีความซับซ้อนสร้างความภาคภูมิใจให้ทั้งผู้ให้และผู้รับ อาหารจึงมีบทบาทอยู่ในพื้นที่จินตนาการหลากหลายลักษณะ ในอดีตอาหารบางประเภทจะปรุงขึ้นในโอกาสพิเศษ หรือในพิธีกรรมหนึ่งๆ เท่านั้น แต่ในปัจจุบัน อาหารในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์วัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงไป ตัวอย่างเช่น ข้าวแช่ได้กลายเป็นสำหรับที่หาмаากินได้ตลอดทั้งปี ไม่จำกัดเฉพาะในเทศกาลสงกรานต์อีกต่อไป นอกจากนี้ ยังพบว่าการเปลี่ยนแปลงวิธีการกินขนมจีนน้ำยา จากเดิมที่เป็นอาหารว่างซึ่งนิยมกินกันอย่างแพร่หลายในงานบุญ แต่ในปัจจุบัน กลายเป็นอาหารจานหลัก และจากเดิมที่เป็นการกินร่วมกับผักสดนานาชนิด มาเป็นการกินขนมจีนเปล่าๆ กับน้ำยา

๒. อาหารในมิติความสัมพันธ์ทางสังคม

อาหารมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนบางกระดี่ ๔ ประการคือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับอาหาร ระหว่างธรรมชาติกับอาหาร ระหว่างความเชื่อกับอาหาร และระหว่างอำนาจกับอาหาร ผลการศึกษาพบหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สำคัญ ๒ ประการ ที่สะท้อนถึงการปรับเปลี่ยนและการลดทอนคุณค่าของอาหารในพื้นที่ทางวัฒนธรรม

๒.๑ การปรับเปลี่ยน

มิติด้านการปรับเปลี่ยน ประกอบด้วย การปรับเปลี่ยนทั้งบางส่วนและปรับเปลี่ยนทั้งหมด ตั้งแต่กระบวนการประกอบอาหาร ตั้งแต่แหล่งที่มาของวัตถุดิบ วิธีการเลือกวัตถุดิบ วิธีการปรุง การ

เปลี่ยนแปลงส่วนผสม และการเปลี่ยนแปลงรสชาติ เนื่องจากอาหารมอญหลายชนิด มีขั้นตอนการปรุงที่ยุ่งยากซับซ้อน บางชนิดต้องใช้เวลาทำหลายวัน เช่น ขนมจีน (คะนอม) ต้องใช้แรงงานคนจำนวนมาก และนิยมประกอบขึ้นในงานสำคัญๆที่มีแรงงานมาช่วยในครัวจำนวนมาก จึงไม่เหมาะในการทำบริโภคเองในครอบครัวในชีวิตประจำวันปกติ หรือของหวานอย่าง กะละแม ซึ่งเดิมต้องกวนกันนานถึง ๘-๙ ชั่วโมงต่อหนึ่งกระทะ ก็ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เร่งด่วนของคนในชุมชนบางกระดี่ในปัจจุบัน ทำให้กะละแมในปัจจุบัน ถูกเพิ่มคำเรียกขานใหม่เป็น “กะละแมเสวย” เพื่อเป็นการเพิ่มคุณค่าและผูกโยงไว้กับค่านิยมเรื่องอาหารของคนชั้นสูง ซึ่งพบว่าการเปลี่ยนแปลง โดยเลือกใช้แป้งข้าวเหนียวแทนข้าวเหนียวเป็นเมื่ใดๆ ลดความเข้มข้นของกะทิลง และลดระยะเวลาของการกวนลงเหลือเพียง ๑-๒ ชั่วโมง หรือบางบ้านอาจใช้เครื่องจักรเข้าช่วย สีดำของกะละแมก็เกิดจากการใส่สีวิทยาศาสตร์ หรือน้ำที่ละลายกับกาบมะพร้าวเผาไฟ แทนที่จะเกิดจากกระบวนการกวนอย่างพิถีพิถันเช่นในอดีต เนื่องจากข้อจำกัดเรื่องเวลาและกำลังคนที่จะใช้กวน

ในกรณีของข้าวแช่ ก็มีการเพิ่มเติมคุณค่าเข้าไป เช่น “ข้าวแช่ขาววัง” ซึ่งแต่เดิมเคยมีขั้นตอนที่ละเอียดและซับซ้อน เช่น การหุงข้าวแช่ในอดีตต้องใช้หม้อดินเผา อบด้วยควันที่ได้จากกาบมะพร้าวเผาไฟ การทำน้ำข้าวแช่ เดิมต้องใช้ดอกไม้สด เช่น กุหลาบมอญ จำปี ชมนาด มะลิ จำปา แต่ในปัจจุบัน การปรุงข้าวแช่นิยมใช้กลิ่นสังเคราะห์แทน เพราะดอกไม้เหล่านั้นเป็นสิ่งที่หายากในชุมชน นอกจากนี้ การที่ข้าวแช่เป็นอาหารที่ปรุงยาก ในปัจจุบันจึงนิยมประกอบขึ้นในเทศกาลสงกรานต์หรืองานใหญ่ๆ หรือเพื่อการรองรับนักท่องเที่ยว มากกว่าการทำกินกันเองในครัวเรือน

ในส่วนของการปรับเปลี่ยนรสชาติ พบว่า ในปัจจุบันชาวไทยรามัญ บางกระดี่ นิยมอาหารรสหวานเพิ่มมากขึ้น มีการเติมน้ำตาลทั้งน้ำตาลทราย และน้ำตาลปีบลงไปในอาหารเกือบทุกประเภท นอกจากนี้ ยังเพิ่มรสมันและความเข้มข้นจากกะทิ นิยมใช้การทอดแทนการปิ้งย่าง และยังพบว่าการเปลี่ยนแปลงรสชาติ อาหารมอญจากเดิม ที่จะเน้นรสเค็มและเปรี้ยว เป็นรสชาติแบบไทย คือ รสหวานนำ ตามด้วยเค็ม เผ็ด มัน และเปรี้ยว

๒.๒ ด้านการลดทอน

ผลการศึกษาพบว่า จากเดิมที่อาหารมอญในชุมชนบางกระดี่ แต่ละประเภทจะทำหน้าที่แตกต่างกันไป ตามพื้นที่ทางวัฒนธรรมของบุคคลและชุมชน แต่ในปัจจุบัน มีการลดความสัมพันธ์ระหว่างอาหารมอญกับพื้นที่ทางวัฒนธรรมลง การกินอาหารในปัจจุบัน จึงเป็นการนำเข้าสู่ของวัตถุเพื่อการบริโภค ที่มีเป้าหมายเพื่อความอิ่ม อร่อย และประหยัด มากกว่า การบริโภคสัญลักษณ์วัฒนธรรมที่บูรณาการชาวไทยรามัญเข้ากับพื้นที่ทางวัฒนธรรม ที่วางอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ของคนครอบครัว และชุมชน ในมิติแตกต่างหลากหลาย

ตัวอย่างเช่น ข้าวแช่ ที่ในอดีต ถือเป็นอาหารที่ผูกพันกับพื้นที่ทางวัฒนธรรม อาทิ พิธีกรรมต่างๆที่จัดขึ้นในช่วงสงกรานต์เท่านั้น และการบริโภคข้าวแช่ในช่วงที่มีอากาศร้อน นับว่าเหมาะสม

เพราะข้าวแช่มีน้ำเย็น เป็นองค์ประกอบสำคัญ แต่ในปัจจุบัน ข้าวแช่ ถูกลดทอนทั้งความหมาย เชิงสัญลักษณ์ บทบาททางสัญลักษณ์วัฒนธรรมลง ทำให้รูปแบบของการกินข้าวแช่ เหลือเพียง การเป็นวัตถุ วัฒนธรรมที่อยู่ในหมวดหมู่ของอาหารว่าง ที่ทำกินหรือซื้อกินได้ตลอดทั้งปี และในปัจจุบันยังมีบาง ครอบครัวเปิดร้านขายข้าวแช่ในชุมชน หรือบางบ้านรับปรุงข้าวแช่ขายให้กับนักท่องเที่ยว การกินข้าวแช่ในความหมายใหม่ จึงคล้ายคลึงกับการกินข้าวต้มกุ๊ยร่วมกับ กับข้าวและเครื่องเคียงแบบของจีน

ภาพ ๖๒ สำหรับข้าวแช่ถวายพระ วันสงกรานต์วัดบางกระดี่ พ.ศ.๒๕๕๘

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

ในปัจจุบัน วัฒนธรรมการกินข้าวแช่ของเด็กรุ่นใหม่ หรือนักท่องเที่ยว จึงเป็นการตักกับข้าว หรือเครื่องเคียงหลายๆ อย่าง ลงไปในข้าวแช่ และตักชดกิน ซึ่งแตกต่างจากการกินในอดีต ที่ผู้กินจะค่อยๆ ตักกับข้าวหรือเครื่องเคียงเข้าปาก แล้วจึงตักข้าวแช่ที่มีกลิ่นหอมจากดอกไม้เย็นชื่นใจ ก่อนละเลียดเคี้ยวกินทั้งข้าวและกับอย่างเอร็ดอร่อย ข้าวแช่ในปัจจุบัน จึงกลายเป็นอาหารที่ทำขึ้นได้เสมอๆ ตามความต้องการของนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยี่ยมเยือน

นอกจากข้าวแช่แล้ว ยังพบกรณีการลดทอนส่วนผสมแบบมอญลงในอาหารมอญอื่นๆ ที่พบในชุมชนบางกระดี่ พบการลดทอนรูปแบบและกระบวนการประกอบอาหารแบบมอญ แต่เพิ่มรูปแบบส่วนผสม และค่านิยมการปรุงอาหารแบบไทยภาคกลางลงไป เช่น ไม่ใส่กระชายและมะกรูดลงในแกงส้ม การติตรสหวานและใส่น้ำตาลลงไปในการอาหารคาวหลายประเภท

นอกจากนี้ ยังพบการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางวัฒนธรรมของอาหาร ที่อยู่ในรูปของรสนิยม ลำดับการบริโภค และวิธีการกินอาหารของคนในชุมชนในหลากหลายลักษณะ ตั้งแต่เปลี่ยนแปลงภาชนะที่ใช้ปรุง ใส่อาหาร และรูปแบบวิธีการหยิบจับอาหารเข้าปาก ปัจจุบัน การกินอาหารด้วยมือ พบแต่ในคนสูงอายุเท่านั้น เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ของชุมชนบางกระดี่ จะถูกสอนให้หยิบจับอาหารด้วยช้อน ส้อม หรือตะเกียบตั้งแต่ก่อนเข้าโรงเรียน จากการศึกษาพบว่า อาหารหลายประเภทถูกกลืนกลายเข้าสู่วัฒนธรรมอาหารแบบไทยมากขึ้น กล่าวคือ เปลี่ยนแปลงรูปแบบการกิน ในลักษณะของ

การกินร่วมกับเครื่องเคียงจำนวนมาก ส่วนการเปลี่ยนแปลงวิธีการปรุงพบว่า มีการใช้การทอด ชุบแป้ง หรือใส่ไข่มากขึ้น นอกจากนี้ ยังมีความนิยมปรุงรสด้วยน้ำปลา พริกป่น น้ำส้มสายชู ซอสปรุงรส สำเร็จรูปต่างๆ ผลชูรส หรือซุบก้อนปรุงรส และใช้น้ำตาลเพิ่มมากขึ้น

เนื่องจากชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติความเป็นมายาวนานกว่า ๑๓๐ ปีแล้ว วัฒนธรรมอาหารจึงมีพลวัต เติบโตและปรับตัวเรื่อยมาตามแนวทางการพัฒนาสู่ความเป็นเมือง อาหารมอญที่พบในชุมชนบางกระดี่ในปัจจุบัน จึงมีลักษณะของการผสมผสาน กลืนกลาย และปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความต้องการและบริบททางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนบางกระดี่ อาหารหลายชนิด มีรสชาติและเครื่องปรุงตามแบบไทยร่วมสมัย ในขณะที่บางชนิดปรับเปลี่ยนตามข้อจำกัดทางวัฒนธรรม อาทิ ความขาดแคลนเครื่องปรุงบางชนิด ขาดแคลนผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้และทักษะในการปรุงอาหาร จึงพบว่า อาหารหลายชนิดที่มีความซับซ้อนของการกระบวนการปรุงถูกลดทอนหรือปรับเปลี่ยนให้ง่าย สะดวก และประหยัดมากขึ้น

๖.๒ ด้านข้อปฏิบัติและข้อห้าม

ชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ มีวัฒนธรรมเป็นกลไกสำคัญในการจัดระเบียบสังคม ข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่างๆ เป็นสิ่งที่คนในชุมชนยึดถือ ปฏิบัติ และสืบทอดต่อกันมา จนคนในชุมชนมีความเห็นร่วมกันว่าเป็นคุณค่า เป็นสิ่งที่ดีงาม และควรยึดถือ ส่งต่อ และสืบทอดให้คนรุ่นต่อไป ประกอบด้วยสาระสำคัญโดยสรุปดังนี้

๖.๒.๑ หมวดความสัมพันธ์ในครอบครัว

๑. ห้ามผู้หญิงมอญพบและพูดคุยกับพระภิกษุในที่สาธารณะหรือในยามวิกาล
๒. ห้ามผู้หญิงมอญเดินสวนกับพระภิกษุ หากไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ต้องนั่งลงหรือแสดงกิริยานอบน้อมให้พระภิกษุเดินผ่านไปก่อน
๓. หญิงชายมอญ ไม่จับมือกัน หรือแสดงความรักใคร่ต่อหน้าคนมอญอื่นๆ หรือในที่สาธารณะ
๔. ลูกสาวที่แต่งงานแล้ว ต้องย้ายออกไป ไม่ควรอยู่อาศัยในเรือนพ่อแม่อีกต่อไป
๕. ห้ามสตรีมีครรภ์ สัมผัสหรือฟิงเสาบานมมอญ และไม่ควรไปนั่งคุยหรืออยู่ในบ้านคนอื่นนานๆ
๖. หากบิดามารดาเสียชีวิตลงในบ้านมอญ ลูกหลานจะต้องยกเรือนหลังนั้นให้แก่วัด
๗. ลูกหลานต้องกราบไหว้ แสดงความกตัญญูต่อบิดามารดาและบรรพบุรุษ ทั้งที่มีชีวิตอยู่และที่เสียชีวิตไปแล้ว
๘. หากมีสมาชิกในตระกูลเสียชีวิตลงในปีใด ห้ามคนในตระกูลจัดงานพิธีต่างๆ รวมทั้งพิธีรำผี

๙. ชายหญิงคนละสายผีจะหลับนอนมีเพศสัมพันธ์กันในบ้านไม่ได้
๑๐. หญิงมีครรภ์ที่ไม่ใช่ลูกสาวของบ้านนั้นๆ ห้ามขึ้นไปนอนบนเรือน
๑๑. สมาชิกในสายผีที่กระทำผิดข้อห้ามทางวัฒนธรรม จะต้องมีการประกอบพิธีกรรมรำผี
๑๒. ผู้หญิงที่แต่งงานกับผู้ชายคนละสายผี ต้องทำพิธีคืนผี ก่อนไปรับผีใหม่ทางฝ่ายสามี

๑๓. ลูกชายคนโตคือผู้รับผีบรรพบุรุษต่อกับบิดามารดา และมีหน้าที่ต้องเว้นไหว้เสาผี เพื่อแสดงความเคารพต่อผีบรรพบุรุษ

๑๔. ต้องถวายอาหารตามเทศกาลให้แก่ผีบรรพบุรุษ เช่น กะละแมในวันสงกรานต์ กระจ่างสารทในเทศกาลออกพรรษา ข้าวเม่าทอดในเทศกาลทอดกฐิน ข้าวต้มลูกโยนน้ำผึ้งในเทศกาลวันเพ็ญเดือนสิบ มิเช่นนั้นบรรพบุรุษจะไม่ได้รับส่วนกุศลที่อุทิศไปให้

๑๕. เด็กมอญต้องโกนผมไฟ จึงจะเป็นมงคล

๑๖. ลูกชายต้องบวชเรียนจึงจะเจริญ

๖.๒.๒ หมวดข้อห้ามและการปฏิบัติในวัด

๑. การแต่งกายไปวัดและงานบุญ ต้องถูกต้องตามประเพณี สวยงาม สุภาพเรียบร้อย และสะอาด

๒. คนมอญไม่ไปร่วมพิธีศพของบุคคลที่ตายด้วยสาเหตุไม่ปกติ เช่น อุบัติเหตุตายโหงฆ่าตัวตาย หรือไม่ได้ตายตามวัยหรือเจ็บป่วยตามสังขาร ดังนั้น งานศพเหล่านี้จึงควรจัดให้เรียบง่าย

๓. ทุกวัดมอญจะมีศาลเจ้าในวัดเรียกว่า “ศาลตะละพาน”

๔. พระมอญต้องอยู่ในวัด ห้ามไม่ให้ไปเดินเล่นในชุมชน หรือไปนั่งเล่นตามร้านค้า

๕. คนมอญต้องปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัด

๖.๒.๓ หมวดที่อยู่อาศัย

๑. ทุกบ้านมอญต้องมีการตั้งเสาและหิ้งผี และต้องมีพิธีไหว้และรำผีบรรพบุรุษ เพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่สมาชิกในครอบครัว

๒. ในเดือน ๖ และเดือน ๙ ทุกบ้านต้องไหว้ผีบ้านผีเรือน ผีปู่ตายาย โดยใช้เครื่องไหว้คือ กล้วย ไก่ หมู ขนมห่มแดง ขนมห่มขาว

๓. การปลูกบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ต้องทำตามคติความเชื่อของมอญ ผู้อยู่อาศัยจึงจะมีความสุขสงบ

๔. ห้ามปลูกต้นไม้เหล่านี้ในบ้าน จะไม่เป็นมงคลแก่ผู้อยู่อาศัย ต้นโพธิ์ ต้นหว้า ต้นบุนนาค ต้นจิ้ง ต้นลิ้นทม ต้นราตรี ต้นพิกุล

๕. ห้ามนำตุ๊กตาเข้าบ้านมอญ เพราะเป็นสิ่งไม่ดี

๖. เสาบ้านต้องเท่ากันทุกต้น คนที่อาศัยอยู่ในบ้านจึงจะมีความสุข

๗. ปลุกบ้านตรงกับวันเกิดของเจ้าของบ้านจะเป็นมงคล

๖.๒.๔ หมวดชุมชน

๑. ชุมชนมอญทุกแห่ง ต้องมีศาลเจ้าประจำชุมชน และทุกปีจะต้องมีการประกอบพิธีกรรม “รำเจ้า”

๒. ศพคนตายต้องหันหน้าไปทางทิศเหนือ

๓. คนมอญไม่กินเต่า

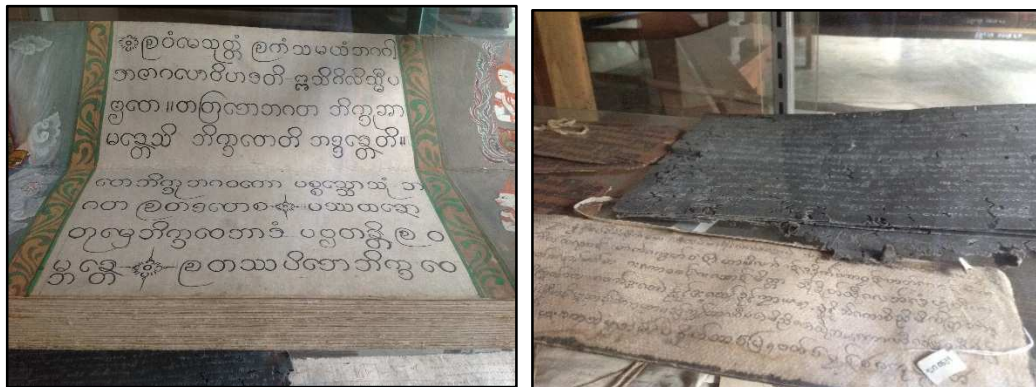
๔. บุคคลที่มีนามสกุลเดียวกัน จะจัดงานบวชกับงานแต่งงานในวันเดียวกันไม่ได้

๕. ต้องเกรงใจเพื่อนบ้าน สมาชิกในสายผี และคนในตระกูลเดียวกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๗. สาขาภาษา

ภาษามอญ อยู่ในตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic) จัดเป็นภาษาเก่าแก่กำเนิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๓ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแถบอินโดจีนและตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย ตัวอักษรเขียนของภาษามอญใช้ตัวอักษรปัลลวะ ก่อนเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน แต่เนื่องจากประชาชนในชุมชนบางกระดี่ ไม่ได้อพยพตรงมาจากรัฐมอญในประเทศพม่า แต่อพยพต่อเนื่องมาจากชุมชนอื่นๆ ในไทย อาทิ สมุทรสาคร สมุทรปราการ การใช้ภาษามอญในปัจจุบันในเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ในชุมชนบางกระดี่ จึงมีอยู่อย่างจำกัด ในขณะที่ คนวัยทำงานและผู้สูงอายุ ยังรักษาความสามารถและทักษะในการพูดและฟังภาษามอญได้ในระดับมาก โดยในด้านการพูดประกอบด้วย การระดับการพูดและฟังในระดับดี พูดและฟังได้เล็กน้อย ตามลำดับ และมีเพียงส่วนน้อยที่พูดและฟังไม่ได้เลย แต่ในส่วนของการอ่านและเขียนภาษามอญพบว่า ส่วนใหญ่เขียนอ่านไม่ได้ รองลงมาคือเขียนอ่านได้เป็นอย่างดี และเขียนอ่านได้บ้างเล็กน้อย

ในปัจจุบัน ผู้อาวุโสในชุมชนยังนิยมใช้ภาษามอญสื่อสารระหว่างกัน และพระภิกษุในวัดบางกระดี่ ยังคงใช้ภาษาบาลี-มอญในบทสวดมนตร์และการเทศน์ โดยพบว่ามีการใช้ภาษามอญในการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ตลอดจนพิธีกรรมตามความเชื่ออื่นๆ เป็นประจำ นอกจากนี้ ยังมีจัดการเรียนการสอนภาษามอญในโรงเรียนวัดบางกระดี่ แต่อย่างไรก็ตาม ความสามารถและทักษะการพูด อ่านและเขียนของเด็กและเยาวชนที่ต่ำกว่าชั้นประถมศึกษาตอนต้นก็ยังต่ำมาก ส่วนใหญ่นิยมใช้ภาษาไทยในการสื่อสารประจำวันหมดแล้ว

ภาพ ๒๓ อักษรมอญ วัดบางกระดี่
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

๓. นวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์

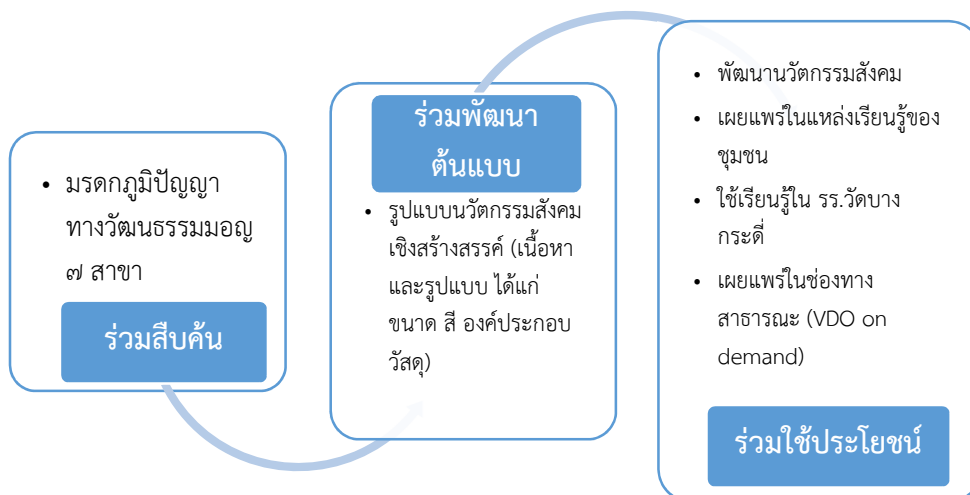
ในส่วนนี้ คณะผู้วิจัยนำเสนอผลการออกแบบนวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์ ที่คณะผู้วิจัยพัฒนาขึ้นมาจากการสังเคราะห์ข้อมูลด้านภูมิปัญญาวัฒนธรรมมอญที่เก็บรวบรวมมาจากชุมชนไทยรามัญ บางกระบือ และแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องในพื้นที่อื่นๆ หลังจากผ่านกระบวนการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับปราชญ์ชุมชน ผู้อาวุโส นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านมอญศึกษา คณะผู้วิจัยจึงทำการออกแบบต้นแบบ แบบจำลอง แล้วจึงสร้างนวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์ขึ้น ตามกรอบที่ได้ระบุไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย โดยนวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์ ในงานวิจัยนี้จำแนกออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

ส่วนแรก ได้แก่ นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ (Product Innovation) ได้แก่ การนำความรู้ด้านวัฒนธรรมมอญที่สืบค้นได้ มาวิเคราะห์ ออกแบบต้นแบบและแบบจำลองนวัตกรรม พัฒนา ปรับปรุง ตรวจสอบความถูกต้อง ประเมินผล และสังเคราะห์ผลที่ได้ทั้งหมด ก่อนประยุกต์ใช้เทคโนโลยีแขนงต่างๆ เพื่อให้เกิดผลิตผลด้านวัฒนธรรมมอญ (Cultural Output of Mon) ที่อยู่ในรูปของนวัตกรรมทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพเหมาะสมในการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมมอญแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย โดยใช้ตัวแปรหลัก ๓ ประการ เป็นรากฐานสำคัญคือ (๑) เทคโนโลยี เครื่องมือ อุปกรณ์ และกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ซึ่งในงานวิจัยมุ่งเน้นความเรียบง่าย สอดคล้องกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมและประโยชน์ในการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม (๒) ความต้องการของชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งในที่นี้ ได้แก่ เด็กและเยาวชน โรงเรียนวัดบางกระบือ และชาวไทยรามัญที่อาศัยอยู่ในชุมชนบางกระบือ และ (๓) ผลการสังเคราะห์ข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ที่ผ่านกระบวนการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation Process) จากปราชญ์และผู้อาวุโสของชุมชนบางกระบือ นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมมอญ เอกสารและงานวิจัยด้านมอญทั้งในและต่างประเทศ

อนึ่ง ผลที่ได้จากการวิจัยเพื่อพัฒนานวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์ในส่วนนี้ ได้แก่ สารคดีสั้น ประเพณีรำผี โมเดลอาหารมอญ แบบจำลองเรือนมอญ เว็บไซต์ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมอญบางกระบือ และคู่มือเรียนรู้วัฒนธรรมมอญบางกระบือ

ส่วนที่สอง ได้แก่ นวัตกรรมสังคมเชิงกระบวนการ (Social Innovation Process) ประกอบด้วย การประยุกต์ใช้แนวคิด วิธีการ หรือยุทธศาสตร์ใหม่ๆ เพื่อสร้างการเรียนรู้ผ่านวัตถุวัฒนธรรมมอญ (Material Culture of Mon) โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม จากผู้แสดงทางสังคม (Social Development Actor) ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน เพื่อให้กระบวนการเรียนรู้นำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์การเรียนรู้ที่ผู้เรียนรู้ปรารถนา ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ออกแบบขั้นตอนของการเรียนรู้คู่ขนานกันไปในทุกขั้นตอนของการพัฒนานวัตกรรมทาง

สังคมเชิงสร้างสรรค์เชิงกระบวนการ ซึ่งประกอบด้วย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในรูปของชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ ดังมีขั้นตอนโดยสรุป ดังนี้

ภาพ ๖๔ แผนภาพแสดงกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ที่มา: พัฒนาโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

ทั้งนี้ คณะผู้วิจัย ได้พัฒนานวัตกรรมทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งอยู่ในรูปของนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ ที่จับต้องได้ (Tangible Innovation) ๕ ประการ เพื่อใช้ในการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมมอญ บางกระดี่แบบมีส่วนร่วม ดังนี้

๓.๑ เว็บไซต์เพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรมมอญบางกระดี่

การออกแบบเว็บไซต์ เพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรมมอญบางกระดี่ จำแนกหน้าต่างการเรียนรู้โดยใช้การจัดระบบข้อมูลวัฒนธรรม ตามเกณฑ์การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) ๗ สาขา ตามที่คณะผู้วิจัยได้เสนอไว้ในโครงร่างการวิจัยที่ได้รับการพิจารณาเห็นชอบให้ดำเนินการจากผู้ทรงคุณวุฒิของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (ตามเอกสารสัญญาแนบท้ายในภาคผนวก ก) โดยจำแนกตามมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่พบว่ายังมีการปฏิบัติอยู่ในชุมชนมอญบางกระดี่ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๕๗-๒๕๕๘ ซึ่งประกอบด้วยสาขาต่างๆ ได้แก่

- (๑) สาขาศิลปะการแสดง
- (๒) สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม
- (๓) สาขาวรรณกรรม
- (๔) สาขากีฬามรดกภูมิปัญญาไทย
- (๕) สาขาแนวทางปฏิบัติการสังคม ประเพณีพิธีกรรม

(๖) สาขาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล

(๗) ด้านภาษา

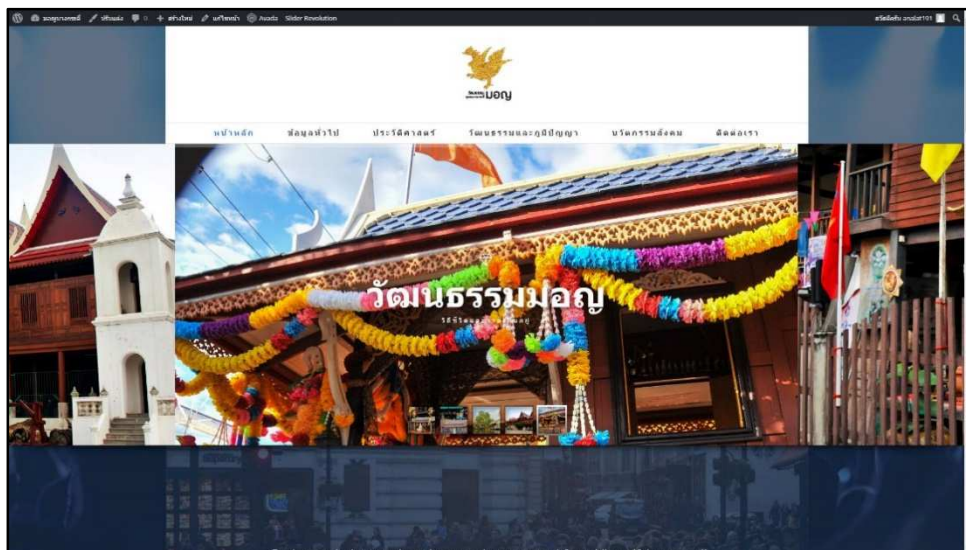
โดยแต่ละหน้าต่างของเว็บไซต์ นี้ได้บรรจุบทสังเคราะห์ความรู้ด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสรุป พร้อมภาพประกอบที่เก็บรวบรวมมาได้จากกิจกรรมภาพเก่าเล่าเรื่อง ซึ่งคณะผู้วิจัยดำเนินงานร่วมกับชุมชนเพื่อคัดเลือกและนำมาใช้ประกอบ และรูปภาพใหม่ซึ่งคณะผู้วิจัยจัดเก็บและบันทึกไวใหม่ โดยใช้การศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วม ในขณะที่ เกิดปรากฏการณ์หรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมในชุมชนในช่วงปี พ.ศ.๒๕๕๗-๒๕๕๘

อนึ่ง เว็บไซต์เพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรมมอญบางกระดี่ ในงานวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยได้ฝากเชื่อมไว้กับระบบเว็บไซต์ นวัตกรรมสังคมที่ได้จากการวิจัย ของคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร และนำเสนอต้นฉบับให้แก่กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม เพื่อพิจารณาเชื่อมเข้ากับระบบเว็บไซต์ของกระทรวงวัฒนธรรม ในช่องทางที่เหมาะสมแล้ว ตัวอย่างภาพเว็บไซต์ โดยย่อดังนี้

ภาพ ๖๕ หน้าหลักของเว็บไซต์ ด้านวิถีชีวิตของชุมชนมอญบางกระดี่

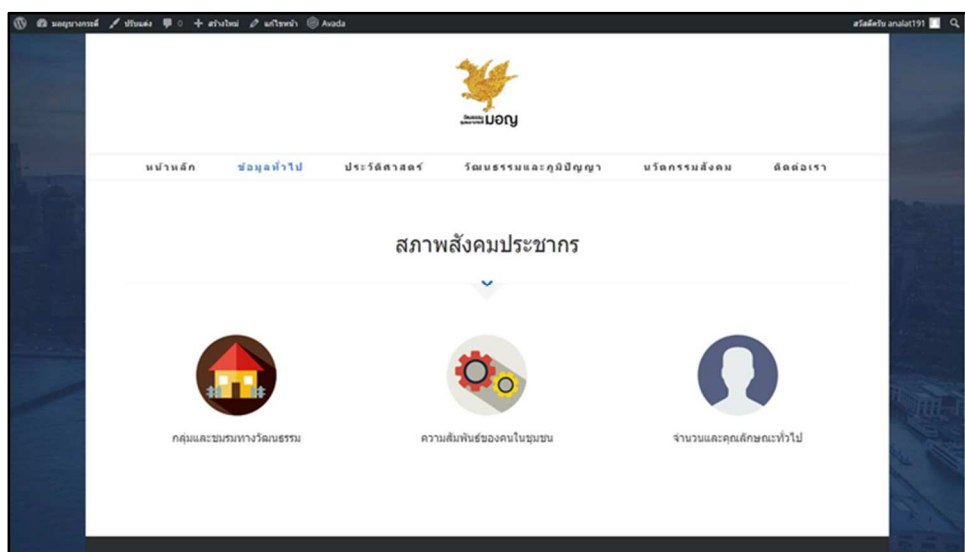
ที่มา: พัฒนาโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

ภาพ ๖๖ หน้าหลักของเว็บไซต์ ด้านวิถีชีวิตของชุมชนมอญบางกระดี่
ที่มา: พัฒนาโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

ภาพ ๖๗ ข้อมูลทั่วไป ด้านสภาพทางภูมิศาสตร์ของ ชุมชนบางกระดี่
ที่มา: พัฒนาโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

ภาพ ๖๘ ข้อมูลทั่วไป ด้านสภาพสังคมประชากร
ที่มา: พัฒนาโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

๓.๒ สารคดีขนาดความยาว ๓๐ นาที

สำหรับการจัดทำสารคดีสั้น ซึ่งมีขนาดความยาว ๓๐ นาที ปราชญ์ของชุมชนบางกระดี่เสนอว่า เรื่องรำผีมอญ หรือการไหว้ผี เป็นเรื่องที่น่าสนใจมากที่สุด ด้วยเหตุผลสำคัญ ๓ ประการคือ

(๑) เป็นพิธีกรรมตามความเชื่อของมอญที่ยึดถือและปฏิบัติสืบเนื่องต่อกันมาแต่ในชุมชนยุคจารีต สามารถเชื่อมโยงจิตวิญญาณและสำนึกร่วมในความเป็นมอญของคนในชุมชนได้ดีที่สุด

(๒) นับวันจะมีผู้ที่มีความรู้ในเรื่องพิธีกรรมการรำผีน้อยลงตามลำดับ ในปัจจุบัน บุคคลที่จะมาเป็น “โต้ง” เพื่อทำพิธีดังกล่าวในชุมชนเหลือน้อยเต็มที ทุกวันนี้ บางหมู่ของชุมชนบางกระดี่ ก็ไม่มี “โต้ง” เหลืออยู่แล้ว

(๓) เป็นความรู้ที่ชาวชุมชนบางกระดี่ ต้องการเผยแพร่ให้คนภายนอก หรือคนชาติพันธุ์ได้ทราบและเรียนรู้

คณะผู้วิจัย ได้ออกแบบบทบรรยาย และลำดับภาพตลอดจนเรื่องราวที่จะใช้ในสารคดี ระบุบุคคลสำคัญ (Key Informant) ที่จะให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง พร้อมนัดหมายเพื่อเข้าสัมภาษณ์เพิ่มเติม และบันทึกภาพ หลังจากนั้น จึงเสนอบทบรรยายให้แก่ปราชญ์ของชุมชนบางกระดี่ ผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการด้านมอญศึกษาพิจารณาปรับแก้ไขหลายครั้ง จนผู้รู้ของชุมชนและผู้เชี่ยวชาญทุกฝ่าย มีความเห็นสอดคล้องตรงกันว่า เหมาะสมที่จะนำไปใช้และเผยแพร่ได้แล้ว หลังจากนั้น จึงสังเคราะห์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง และผลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมอญ บันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวจากพิธีไหว้ผี ซึ่งนานๆ จะจัดขึ้นสักครั้ง เมื่อมีผู้เจ็บป่วย หรือในเทศกาล

สำคัญของชุมชน คัดเลือกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวที่มีคุณภาพเหมาะสม ทำการบันทึกเสียง แก้ไข และปรับปรุงหลายครั้ง โดยออกแบบกรอบการนำเสนอ ที่สอดคล้องกับความยาวของวิดีโอ หลังจากนั้น จึงทดลองใช้ในการทำกิจกรรมกลุ่มกับเด็กและนักเรียนในโรงเรียนบางกระบือ ประเมินผลเชิงคุณภาพ จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึก ก่อนปรับปรุงและจัดทำเป็นสารคดีสั้น ที่มีความยาว ๓๐ นาที เรื่อง วัฒนธรรมกับวิถีชีวิตชาวไทยรามัญ ชุมชนบางกระบือ กรุงเทพมหานคร ตอน ประเพณีการไหว้ผี ตามองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

(๑) เนื้อหาของภาพ

เนื้อหาของภาพประกอบด้วย ๒ ส่วนหลักคือ ภาพนิ่ง และภาพเคลื่อนไหว คณะผู้วิจัยใช้ทั้งภาพเก่าของครอบครัว ภาพการอพยพ ภาพบรรยากาศบ้านเรือนที่อยู่อาศัยในอดีต และภาพงานประเพณีเก่าๆ ที่ได้รับบริจาคและได้รับอนุญาตจากชาวมอญบางกระบือ ให้เผยแพร่ได้ กับอีกส่วนหนึ่ง ได้แก่ ภาพใหม่ที่คณะผู้วิจัยบันทึกใหม่ในช่วงเวลาต่างๆ ของการประกอบพิธีกรรม หรือในส่วนที่เกี่ยวข้อง

(๑.๑) ภาพถ่ายชุมชนบางกระบือ สภาพทั่วไป สภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของชาวมอญบางกระบือ และสถานที่ประกอบพิธีกรรมไหว้ผี เครื่องเซ่นของไหว้ อาหารที่ใช้ บรรยายภาพประกอบพิธีกรรม จิตกรรมฝาผนัง ภาพหมอผี

(๑.๒) ภาพเคลื่อนไหวประเพณีการไหว้ผี ภาพสัมภาษณ์ปราชญ์ ผู้อาวุโส “โต้ง” ผู้นำชุมชน นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมมอญ

(๒) เนื้อหาบทบรรยาย

(๒.๑) ประกอบด้วยบทสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการสนทนาปลายเปิด (Open-ended Conversation) และการบันทึกภาพเคลื่อนไหว ขณะที่คณะผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ โดยการสัมภาษณ์แต่ละครั้งความยาว ๕-๑๐ นาที สัมภาษณ์และสนทนาปลายเปิดจากผู้รู้จำนวน ๕ ท่าน ได้แก่ โต้ง ปราชญ์ของชุมชน ผู้อาวุโส นักวิชาการด้านมอญและพม่าศึกษา และผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรม ดังมีประเด็นการสนทนาหลัก ๕ ประเด็นคือ (๑) ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชนชาติมอญในพม่า (๒) การปรับตัวของชาวมอญเพื่อตอบรับกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพม่า (๓) การปรับตัวหลังอพยพเข้ามาในประเทศไทย (๔) ความรู้เกี่ยวกับการรำผีและประเพณีการรำผี และ (๕) หลักการ เหตุผล และสัญลักษณ์วัฒนธรรม (Symbolic Culture) ที่อยู่เบื้องหลังการรำผีและประเพณีการไหว้ผี

หลังจากนั้น จึงนำบทบันทึกภาพเคลื่อนไหวจากการสัมภาษณ์ทั้งหมดมาร้อยเรียง และตัดต่อให้เกิดความเชื่อมโยงกันตามความยาวของสารคดีที่กำหนด โดยจำแนกกรอบการนำเสนอออกเป็น ๗ ส่วนคือ ส่วนแรก ได้แก่ ส่วนเกริ่นนำ ประกอบด้วย ประวัติความเป็นมาของมอญในพม่า ส่วนที่สอง ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปของชุมชนบางกระบือ ส่วนที่สาม ได้แก่ ข้อมูลด้านประวัติความเป็นมาและอัตลักษณ์

ทางวัฒนธรรม ส่วนที่สี่ ได้แก่ ประเพณีการไหว้ผีของชุมชนบางกระดี่ ส่วนที่ห้า ได้แก่ ตำนานผีมอญ ส่วนที่หก ได้แก่ สัญลักษณ์วัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในประเพณีการไหว้ผีมอญ และส่วนสุดท้าย ได้แก่ บทสรุป

กรอบการบรรยายในสารคดีสั้นเรื่อง ประเพณีการไหว้ผี

ส่วนที่ ๑ เกริ่นนำ (๓ นาที) ภาพประกอบจากกิจกรรมภาพเก่าเล่าเรื่อง

มอญ หรือ ที่พม่าเรียกว่า “ตะลาย” หรือ “ตะเลง” หรือที่ชาวตะวันตกในอดีต เรียกว่า เปกวน เป็นกลุ่มชนชาติมองโกลอยด์ เดิมมีถิ่นฐานอยู่ทางทิศตะวันตกของประเทศจีน จัดเป็นชนชาติเก่าแก่ที่สุดของเอเชีย และเป็นชนชาติแรกที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณตอนล่างของประเทศพม่า ในบริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำอิรวดี ได้แก่ บริเวณที่เป็นเมืองสะเทิม ทวันเทพะละ และหงสาวดี มาเนิ่นนานหลายศตวรรษก่อนคริสตกาล

ชาวมอญนิยมเรียกตนเองว่า “รมัน” หรือ รามัญ ตามชื่อประเทศ คือ รามัญประเทศ อาณาจักรมอญ เป็นแอ่งอารยธรรมที่สำคัญในอุษาคเนย์ ในอดีต เคยกินอาณาบริเวณกว้างไกลลึกเข้าไปจนถึงภาคกลางของพม่า หรือบริเวณเมืองแปร เมืองตองอู ชนชาติมอญที่อาศัยอยู่ในพม่า เชื่อว่าตนเองมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน ย้อนไปได้จนถึงสมัยพุทธกาล และเป็นผู้ถ่ายทอดพุทธศาสนาเถรวาท ศิลปะ วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมสู่อาณาจักรพุกามเลยทีเดียว

หลักฐานการสำรวจชนชาติมอญในสมัยอาณาจักรมอญว่า มีคนชนชาติมอญประมาณ ๘ แสนถึง ๑ ล้านคน จนถึง พ.ศ.๒๕๒๖ รัฐบาลพม่าได้ประมาณว่า มีพลเมืองอาศัยอยู่ในรัฐมอญ ๑.๖ ล้านคน ในจำนวนนี้มีเพียง ๖.๕ แสนคนเท่านั้น ที่ลงทะเบียนว่าเป็นคนเชื้อชาติมอญ ซึ่งสถิติดังกล่าว ไม่รวมชนชาติมอญในเขตปลดปล่อย ที่อยู่ในกองกำลังมอญกู้ชาติและกะเหรี่ยงกู้ชาติ ดังนั้น ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา จึงคาดประมาณชนชาติมอญในโลกนี้ว่า น่าจะมีอยู่ประมาณ ๔ ล้านคนเท่านั้น

การที่มอญ เป็นชาติที่มีอารยธรรมเก่าแก่และมีความเจริญรุ่งเรืองมาช้านาน ทำให้มอญมีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม จากการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมมอญ ได้เข้าไปมีอิทธิพลทางวัฒนธรรมในสังคมของชาติอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายชาติ อาทิ อิทธิพลต่อวัฒนธรรมพม่าและวัฒนธรรมสยามในหลากหลายมิติ โดยความเจริญและความมั่งคั่งของมอญ ที่ปรากฏในพงศาวดารมอญนั้น สืบเนื่องมาจากทำเลที่ตั้ง ซึ่งอยู่ใกล้ทะเล ทำให้มีเส้นทางการค้าทั้งทางบกและทางทะเล สามารถเปิดรับวิทยาการของประเทศต่างๆ ได้ เช่น ในรัชสมัยของพระเจ้าราชาธิราช มอญ ได้รับความรู้เรื่องการใช้ปืนใหญ่ในการทำสงครามจากพวกโปรตุเกส จนพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องกษัตริย์กรุงอังวะต้องพ่ายแพ้ไปในที่สุด

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทยและมอญ เป็นความสัมพันธ์ที่มีความเป็นมาที่ยาวนาน สลับซับซ้อน และมีอิทธิพลต่อกระบวนการเชิงนโยบายในหลายมิติ

ส่วนที่ ๒ ข้อมูลทั่วไปชุมชนบางกระดี่ (๓ นาที) ภาพประกอบใช้บรรยากาศในชุมชน

ชุมชนบางกระดี่ เป็นชุมชนมอญในพื้นที่เขตบางขุนเทียน จังหวัดกรุงเทพมหานคร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๒ แขวง คือ แขวงแสมดำ และแขวงท่าข้าม พื้นที่ของเขตบางขุนเทียนส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มมีเนื้อที่ ๑๒๓.๒๖ ตารางกิโลเมตร โดยมีพื้นที่ติดทะเลในแขวงท่าข้าม เป็นระยะทางยาวประมาณ ๕ กิโลเมตร ประชาชนในเขตพื้นที่บางขุนเทียนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ ทำประมง เลี้ยงหอย กุ้ง ปู ปลา และทำงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม และในสถานประกอบการต่างๆ ที่ตั้งอยู่โดยรอบ

เส้นทางคมนาคมที่สำคัญ ได้แก่ เส้นทางน้ำ อาทิ คลองสนามชัย คลองหัวกระบือ คลองพิทยาลงกรณ์ คลองขุนราชพินิจใจ คลองเสาชิง และคลองประมง ส่วนเส้นทางบก ถนนสายสำคัญประกอบด้วย ถนนพระราม ๒ ถนนบางขุนเทียน-ชายทะเล ถนนบางขุนเทียน และถนนวงแหวนรอบนอก

ฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตบางขุนเทียน ได้จัดตั้งชุมชนต่างๆ ขึ้นตามระเบียบกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยกรรมการชุมชน พุทธศักราช ๒๕๓๔ แบ่งชุมชนในเขตบางขุนเทียนออกเป็น ๔๙ ชุมชน เป็นชุมชนแขวงแสมดำ ๒๖ ชุมชน และแขวงท่าข้าม ๒๓ ชุมชน ชุมชนทั้ง ๔๙ ชุมชน จำแนกออกได้ ๕ ประเภท คือ เคหะชุมชน ชุมชนชานเมือง ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร ชุมชนแออัด และชุมชนเมือง

พื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนบางกระดี่ เป็นที่ราบริมฝั่งคลองที่น้ำท่วมถึง และมีสภาพเป็นป่าชายเลน ประเภทป่าจาก สภาพโดยทั่วไปยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ ทางตอนเหนือของชุมชนเป็นที่ดอนตอนกลาง เป็นพื้นที่น้ำท่วมถึง อยู่ในลุ่มน้ำคลองสนามชัย ซึ่งสภาพแผ่นดินทรุดต่ำลงทุกปี ก่อนพุทธศักราช ๒๕๑๕ คนในชุมชนเดินทางได้ด้วยเส้นทางน้ำโดยใช้คลองสนามชัยเท่านั้น คลองนี้เชื่อมต่อกับคลองมหาชัยและคลองด่าน ติดต่อกับที่คลองบางกอกใหญ่และแม่น้ำท่าจีน นอกจากนี้ คนในชุมชนยังนิยมเดินทางด้วยทางรถไฟ สายวงเวียนใหญ่-สมุทรสาคร โดยลงรถไฟที่สถานีรางโพธิ์ แล้วจึงเดินทางต่อมาอีกประมาณ ๑ กิโลเมตรจึงถึงปากทางเข้าชุมชน

ด้วยสภาพการเดินทางเข้าออกชุมชนที่ยากลำบากดังกล่าว ทำให้ชุมชนบางกระดี่ ยังสามารถรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของมอญมาได้อย่างยาวนาน แม้ว่าทุกวันนี้ ชุมชนจะมีถนนคอนกรีตตัดผ่าน การเดินทางเข้าออกสะดวกสบายตลอดทั้งปีแล้ว แต่การปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวมอญบางกระดี่ ในเขตหมู่ ๒ หมู่ ๘ และหมู่ ๙ ก็ยังคงมีลักษณะเกาะกันเป็นกลุ่ม อยู่สองฝั่งคลองสนามชัย พื้นที่ริมคลองยังมีต้นลำพู ลำแพน จำนวนมาก ขึ้นแซมอยู่กับต้นจาก ทอดตัวไปตลอดลำน้ำ

ส่วนที่ ๓ ประวัติความเป็นมาและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

ชุมชนมอญบางกระดี่เป็นชุมชนที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน และมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของมอญที่โดดเด่น สันนิษฐานว่ามีอายุประมาณ ๑๓๐ ปี ทั้งนี้ โดยพิจารณาจากปีที่ก่อสร้างวัดบางกระดี่ขึ้นในปี พุทธศักราช ๒๔๒๐ หรือประมาณต้นรัชกาลที่ ๕ จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนมอญบางกระดี่พบว่า ชวามอญบางกระดี่ ไม่ได้อพยพมาจากรัฐมอญในพม่า แต่การเข้ามาอาศัยอยู่ร่วมกัน มีเหตุผลหลัก ๔ ประการ คือ

ประการแรก ถูกราชการเกณฑ์เข้ามาขุดลอกคลองสุนัขหอน และคลองที่อยู่ใกล้เคียงที่มีลักษณะตื้นเขิน และเมื่อเสร็จงานแล้ว มองเห็นสภาพทั่วไปของชุมชนน่าอยู่อาศัย จึงตกลงใจตั้งรกรากอยู่ที่ชุมชนบางกระดี่เรื่อยมา

ประการที่ ๒ ได้แก่ กลุ่มชายฉกรรจ์มอญ ที่รับราชการทหารเรือแถบบางไส้ไก่หรือวัดประดิษฐาราม เขตธนบุรี หลบหนีทหารและเข้ามาแอบซ่อนตัวอยู่ในชุมชน เมื่อนานไป จึงตั้งรกรากไม่ย้ายไปไหน

ประการที่ ๓ ชวามอญจากชุมชนเกาะเกร็ด ปทุมธานี ได้ล่องเรือมาค้าขายฟัน และเห็นทำเลเหมาะสม จึงเดินทางกลับไปอพยพครอบครัว เข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มเติม

ประการสุดท้าย ได้แก่ กลุ่มชวามอญที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน เนื่องจากการสมรส

ในปัจจุบัน คนในชุมชนบางกระดี่ยังคงพูดอ่านและเขียนด้วยภาษามอญ กันอย่างกว้างขวาง แม้กระทั่งในกลุ่มเด็กและเยาวชน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัด นอกจากนี้ พระในวัดบางกระดี่ยังสวดมนตร์ด้วยภาษามอญ

นอกจากการดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย ตามหลักพุทธศาสนาแล้ว ชวามอญบางกระดี่ยังยึดถือวัฒนธรรมและความเชื่อดั้งเดิมของมอญอย่างเคร่งครัด มีการนับถือผีและมีพิธีกรรมเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษอยู่เสมอ

ส่วนที่ ๔ ประเพณีการไหว้ผีชุมชนบางกระดี่ ภาพประกอบการรำผี

ประเพณีการไหว้ผีเป็นประเพณีเก่าแก่ของชวามอญ ผีที่คนมอญนับถือ มีใช้ผีต้นกล้วย ผีตะเคียน ผีตานี ผีจอมปลวก เหมือนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ แต่เป็นผีบรรพชน ผีปู่ตายาย เนื่องจากสิ่งที่ยึดโยงและดำรงความเป็นมอญที่สำคัญคือ ความสัมพันธ์ในครอบครัว ดังนั้น “การนับถือผี” จึงเป็นกลไกทางวัฒนธรรม ที่ถูกบรรจุประดิษฐ์ขึ้น เพื่อใช้ และสืบทอดระบบความสัมพันธ์แบบครอบครัวของชวามอญให้มีความเข้มแข็งเรื่อยมา โดยมีเป้าหมายสำคัญ เพื่อปลูกฝังค่านิยมเรื่อง ความรัก ความผูกพันกันในหมู่พี่น้องและเครือญาติ ความกตัญญู และความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว

การรำผีหรือการไหว้ผี นอกจากเป็นการประกอบพิธีกรรมเพื่อเซ่นไหว้ผีประจำตระกูล หรือผีบรรพบุรุษแล้ว บางครั้งยังเป็นพิธีกรรมที่ใช้เพื่อการรักษาโรคด้วย โดยใช้ควบคู่กับการรักษาโรคแบบ

อื่นๆ อาทิ การรักษาด้วยสมุนไพร การนวด คาถาอาคม และพิธีกรรม เช่น การทิ้งข้าว การเสียบาล ส่วนพิธีกรรมที่ใหญ่ที่สุดคือ การรำผี

ส่วนที่ ๕ ตำนานผีมอญ ภาพประกอบ จิตรกรรมฝาผนัง ภาพจากกิจกรรมภาพเก่าเล่าเรื่อง

ผู้อาวุโสในชุมชน เล่าว่า ตำนานผี เป็นสิ่งที่เล่าขานสืบเนื่องกันมานานแล้วว่า ในสมัยพุทธกาล มีเศรษฐีผู้หนึ่ง มีภรรยา ๒ คน ภรรยาหลงไม่มีลูก จึงเกิดอิจฉาฆ่าลูกภรณาน้อยจนตาย ภรรยาเศรษฐีทั้งสองคนนี้ เมื่อตายไป ต่างก็พยายามฆ่าลูกของอีกฝ่าย สลับกันไปทุกชาติ ชาติสุดท้าย ฝ่ายหนึ่งเกิดเป็นผี อีกฝ่ายเกิดเป็นมนุษย์ ต่างมีลูกด้วยกันทั้งคู่ ฝ่ายผีไล่ตามกินลูกมนุษย์ มนุษย์จึงหนีไปพึ่งพระพุทธเจ้า ซึ่งประทับอยู่ ณ เวฬุวันมหาวิหาร พระองค์ทราบความเป็นมา โดยตลอดด้วยพระอภิญญา จึงแสดงพระธรรมเทศนาแก่นางผีและมนุษย์ จนทั้งสองได้คิด จึงเลิกจองเวรกัน ต่อมานางผี ได้ไปอยู่กับมนุษย์ ได้ช่วยเหลือมนุษย์ และชาวเมืองทั้งหลาย จนบังเกิดผลดี มีโภคทรัพย์สมบูรณ์มั่งคั่ง ดังนั้น จึงกลายเป็นประเพณีสืบทอดกันมาของชาวมอญ ในการนับถือผีบ้านผีเรือน และการกราบไหว้ด้วยความเคารพ

อีกตำนานหนึ่งกล่าวว่า สมัยพุทธกาล มีครอบครัวหนึ่งยังเหลือแต่มารดาและบุตรชาย มารดาได้ไปสู้อหิงสาว เพื่อมาเป็นภรรยาของบุตรชาย แต่หญิงผู้นั้นเกิดเป็นหมัน มารดาจึงคิดจะหาหญิงสาวคนใหม่มาให้ หญิงผู้เป็นหมัน เกิดความกลัวว่า ภรรยาใหม่จะรวมหัวกับแม่สามรังแกตน นางจึงไปหาภรรยาใหม่ให้สามี่ด้วยตัวเอง เมื่อภรรยาใหม่ตั้งครรภ์ หญิงผู้เป็นหมัน ก็เอายาพิษผสมอาหาร ให้ภรรยาใหม่กินจนแท้งลูกถึง ๒ ครั้ง แต่ครั้งที่ ๓ ภรรยาใหม่เกิดไม่แท้ง แต่ทารกขวางท้องจึงทำให้ตายทั้งกลม ก่อนสิ้นใจ นางได้กล่าวจองเวร และต่อมาได้ไปเกิดเป็นแมวในบ้านหญิงหมัน เมื่อสามี่ทราบความ จึงฆ่าหญิงผู้เป็นหมันจนตาย หญิงหมันนั้น ต่อมาได้ไปเกิดเป็นแม่ไก่อยู่ในบ้าน เมื่อแม่ไก่ออกไข่ แม่แมวก็กินไข่หมดทุกครั้ง แม่ไก่แค้นใจ จึงอธิษฐานให้ได้ไปเกิดใหม่เป็นแม่เสือ ฝ่ายแม่แมว เมื่อตายไปเกิดเป็นแม่เนื้อ พอแม่เนื้อตกลูก แม่เสือก็มาจับกิน แม่เนื้อตายไป เกิดเป็นยักษ์ฉนิ ฝ่ายแม่เสือตายไป เกิดเป็นหญิงสาวในเมืองสาวัตถี เมื่อคลอดลูก ยักษ์ฉนิก็มาจับลูกของเธอกินถึง ๒ ครั้ง พอครั้งที่ ๓ นางจึงหนีกลับไปคลอดลูกที่บ้านเกิด ยักษ์ฉนิก็ได้ตามไปอีก หญิงสาวจึงอุ้มลูกหนีเข้าไปในพระวิหาร ขณะนั้นพระพุทธเจ้ากำลังแสดงธรรมอยู่ หญิงสาวขอให้พระพุทธองค์ช่วยเหลือ พระพุทธองค์จึงเรียกนางยักษ์ฉนิและหญิงสาวมาให้สติความว่า

“ถ้าพวกเจ้าไม่มาสู่สำนักเรา เหวของพวกเจ้า จักตั้งอยู่ตลอดชั่วกัลป์ เหมือนเวรของงูกับพังพอน ของหมึกกับไม้ส้คร้อ และเวรของกากับนกเค้า เพราะเหตุไร พวกเจ้าถึงได้จองเวรแก่กันและกันเล่า เพราะเวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร เหวหาระงับด้วยการจองเวรไม่”

เมื่อยักษ์ณีได้ฟัง จึงได้คิดและเลิกจองเวรนับแต่นั้นมา พระพุทธองค์ ได้ตรัสสั่งให้หญิงสาวพา ยักษ์ณีไปบ้าน เลี้ยงดูอย่างดี ยักษ์ณีจึงตอบแทนบุญคุณ ด้วยการบอกฝนฟ้า น้ำท่าเพื่อการเพาะปลูก หญิงสาวจึงได้ผลิตผลสมบูรณ์ คำขายร่ำรวย เมื่อชาวเมืองทราบเรื่อง จึงพากันเคารพบูชาเลี้ยงดูนาง ยักษ์ณี และได้รับผลดีเช่นกัน ชาวเมืองจึงพากันนับถือนางยักษ์ณีสืบต่อมา

ส่วนที่ ๖ สัญญัตถ์วัฒนธรรมในประเพณีการไหว้ผีมอญ

ตำนานเหล่านี้ ล้วนผูกเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับผีเข้ากับพุทธศาสนา โดยมีพระพุทธเจ้าและหลัก คติจากพุทธศาสนา เข้ามามีส่วนสำคัญ จึงนับว่าตำนานเรื่องผีของชาวมอญ เป็นการผสมผสานความ เชื่อเรื่องผีที่มีอยู่เดิม เข้ากับพุทธศาสนาอย่างชาญฉลาด

เนื่องจากคนมอญทุกตระกูล จะมีผีประจำตระกูล แต่ละตระกูล ต่างนับถือสัญลักษณ์ผีประจำ ตระกูลของตนที่แตกต่างกันไป เช่น ผีเต่า ผีงู ผีไก่ ผีข้าวเหนียว ผีไม้ไผ่ นอกจากนี้ บางแห่งยังมีผีชนิด อื่นๆ เช่น ในจังหวัดราชบุรีมีการนับถือผีม้า ในจังหวัดสมุทรสาคร มีการนับถือผีกล้วยหอม สำหรับการไหว้ผีบรรพบุรุษ หรือ ปะโหนก จะถูกสืบทอดผ่านลูกชายคนโต มีบางชุมชนเท่านั้น ที่สืบทอดผี ผ่านลูกชายคนเล็ก ในบ้านมอญแต่ละบ้าน จึงต้องมีเสาผี หรือเสาเอก เป็นที่เก็บของใช้ของผี ได้แก่ กระบุงหรือหีบ ภายในประกอบด้วยผ้าห่ม ผ้าห่ม และแหวนผี แหวนทองหัวพลอยแดง ซึ่งผู้อยู่อาศัย ต้องเก็บรักษาดูแลให้ดี อย่าให้ของหาย หรือผ้าขาดชำรุด หากชำรุดสูญหาย ก็ต้องรีบหามา เปลี่ยนใหม่ มิฉะนั้น เชื่อกันว่า ผีอาจลงโทษให้คนในตระกูลเจ็บไข้ได้ป่วยลงได้

ชาวมอญจะเซ่นไหว้ผีบ้านผีเรือน เป็นประจำทุกปี โดยจะทำการเป็นการภายในครอบครัว ในช่วงสงกรานต์ ซึ่งถือเป็นช่วงวันขึ้นปีใหม่ โดยเรียกว่า พิธีเลี้ยงผี การจัดพิธีแต่ละครั้ง จะใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมาก เพราะต้องเชิญวงศาณาญาติจำนวนมากมาร่วมงาน

เครื่องเซ่นต่างๆ ได้แก่ อาหารหวานคาว ขนมต้มแดงต้มขาว กล้วย อ้อย มะพร้าว ดอกไม้ธูป เทียน ทองคำเปลว ผ้าสี น้ำอบ จะถูกเตรียมล่วงหน้า และจัดวางไว้อย่างเรียบร้อยสวยงาม หลังจากนั้น จึงมีการจุดธูปเทียนบอกกล่าว และจึงเริ่มทำพิธีไหว้ผี เมื่อธูปมอดหมด จึงทำพิธีไหว้ลา หลังจากนั้น จึงนำเครื่องเซ่นไปแบ่งกันกินในครอบครัว ถือว่าเป็นอาหารที่นำสิริมงคลมาให้

ส่วนสุดท้าย บทสรุป

วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มีพลวัตและมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา วัฒนธรรม จึงแนบแน่นอยู่กับวิถี การดำเนินชีวิตของบุคคล การที่วัฒนธรรม มีทั้งที่เป็นนามธรรม อาทิ ความเชื่อ ค่านิยม ระบบ อุดมการณ์ต่างๆ และที่เป็นรูปธรรม อาทิ พิธีกรรมต่างๆ การแต่งกาย อาหาร และของเซ่นไหว้ วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้วัฒนธรรมสาธารณแทรกตัวอยู่ทุกหนทุกแห่งในชีวิตของบุคคล

ในแต่ละสังคม และเป็นกุญแจสำคัญที่สะท้อนศักยภาพในการปรับตัว และความสามารถในการคิดเชิงบูรณาการของบุคคล กลุ่ม และชุมชน

มอญ เป็นชาติพันธุ์เก่าแก่ ที่มีการสืบทอดวัฒนธรรมในหลากหลายสาขา ประเพณีการไหว้ผี เป็นตัวอย่างหนึ่ง ที่สะท้อนให้เห็นถึง พลังอำนาจของวัฒนธรรม ในการสร้างเสริมความสัมพันธ์อันดีของคนในครอบครัว โดยการปลูกฝังค่านิยม เรื่องความกตัญญู การพึ่งตนเอง ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน และความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาแห่งชาติตน จนก่อเกิดเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชาวมอญ ประเพณีการเลี้ยงผีหรือการไหว้ผีของชาวมอญ เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญ ของการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่สร้างความเข้มแข็งให้แก่คนในสังคม

ภาพ ๖๙ ปกนวัตกรรมการผลิตภัณฑ์สารคดีสั้น ๓๐ นาที

ที่มา: พัฒนาโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

๓.๓ แบบจำลองเรือนมอญโบราณ

วิถีการดำเนินชีวิตของชาวมอญบางกระตี ผูกพันอยู่กับความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ตั้งแต่ชุมชนบางกระตีในยุคจารีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยความเข้มข้นของความเชื่อเหล่านี้มากน้อยต่างกันไปในระดับปัจเจกบุคคล แต่ในภาพรวมระดับชุมชน กล่าวได้ว่าพฤติกรรมกรปฏิบัติและวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันส่วนใหญ่ของชาวมอญในชุมชนบางกระตี ยังผูกพันอยู่กับคติความเชื่อทั้งสองประการอย่างแนบแน่น ซึ่งความเชื่อดังกล่าวครอบคลุมถึงเรื่องการ

ปลูกสร้างที่อยู่อาศัยของชาวมอญบางกระดี่ด้วย แม้ว่าในปัจจุบัน ข้อจำกัดด้านที่ดินและค่าครองชีพทำให้การปลูกสร้างบ้านมอญหลังใหม่ ในกลุ่มลูกหลานมอญที่มีการศึกษาและมีประสบการณ์ออกไปศึกษา หรือประกอบอาชีพนอกชุมชนจะเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว โดยพบว่า คติความเชื่อเรื่องบ้านเรือนมอญของคนวัยทำงาน เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ มีแนวโน้มที่จะคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น และลดความสำคัญของคติความเชื่อแบบเดิมลง โดยพบว่า คติความเชื่อเรื่องบ้านมอญแบบเดิม ยังถูกนำมาใช้เพื่อการซ่อมแซมบ้านเรือนมอญในชุมชนบางกระดี่ และพิจารณาใช้เป็นแนวปฏิบัติในบางกรณี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีการปลูกสร้างหรือขยายเรือนมอญเพิ่มเติมจากเรือนหลังเดิม ในพื้นที่ซึ่งเดิมที่ใกล้เคียงกับเรือนมอญหลังเก่าที่มีอยู่แล้วในชุมชน

(๑) คติความเชื่อเกี่ยวกับเรือนมอญตามคัมภีร์โลกสิทธิ

คัมภีร์ “โลกสิทธิ” ฉบับดั้งเดิม ได้ถูกจารไว้เป็นภาษามอญโบราณ จึงมีผู้อ่านและเข้าใจได้น้อยมาก และนับวันก็จะมีผู้รู้และเข้าใจภาษามอญโบราณลดน้อยลงตามลำดับ แต่ในระยะหลัง เมื่อมีปราชญ์ชาวมอญทำการแปลออกมาเป็นภาษาไทย เช่น งานแปลคัมภีร์ “โลกสิทธิ” ของคุณลุงจวน เครือวิชฌยาจารย์ จากภาษามอญเป็นภาษาไทย และเผยแพร่โดยพิพิธภัณฑสถานวัดมวงอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ตลอดจนผลงานแปลคัมภีร์มอญโบราณออกเป็นภาษาไทยของสำนักพิมพ์เมืองโบราณ ซึ่งพิมพ์เผยแพร่อย่างกว้างขวาง ทำให้ความรู้ที่ปรากฏใน คัมภีร์ “โลกสิทธิ” ถูกนำมาใช้อ้างอิงและกำหนดเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตด้านต่างๆ ของชาวมอญในชุมชนบางกระดี่เพิ่มมากขึ้น

คัมภีร์ “โลกสิทธิ” เป็นแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในโลก เป็นบรรทัดฐานและแนวปฏิบัติที่ชาวมอญบางกระดี่เห็นว่า เป็นสิ่งที่ดีต่อการดำเนินชีวิต และเป็นสิ่งซึ่งบรรพบุรุษชาวมอญบางกระดี่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา และนำมาใช้เป็นแนวทางในการออกแบบบ้านเรือนที่อยู่อาศัย โดยมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยประกอบด้วย ๔ องค์ประกอบที่สำคัญ คือ เวลา บริบท พื้นที่ และสูตรบ้าน ทั้งสี่องค์ประกอบสะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนของมิติทางวัฒนธรรม ที่บูรณาการความเชื่อ ความจริง และความรู้เข้าด้วยกัน ภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของบุคคลและชุมชน ดังมีประเด็นสำคัญพอสรุปได้ ดังนี้

(๑.๑) เวลา

มิติเรื่องเวลา (Time) ของมอญเป็นมิติที่มีความซับซ้อนมาก เนื่องจากประกอบด้วยเวลาที่ทับซ้อนกันตามความเชื่อที่หลากหลาย ได้แก่ เวลาตามปฏิทินทางจันทรคติ ซึ่งผูกไว้กับการโคจรของดวงจันทร์ ตามเวลาข้างขึ้นข้างแรม เมื่อครบ ๑ รอบถือเป็นเวลา ๑ เดือน ดังนั้นเวลา ๑ ปีตามปฏิทินทางจันทรคติแม้ว่าจะมี ๑๒ เดือน โดยในแต่ละเดือนถูกเชื่อมโยงเข้ากับวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน โดยมีคำเรียกแตกต่างไปจากปฏิทินแบบสากลตามปฏิทินเกรกอเรียนที่สยามเริ่มใช้ในช่วงจุลศักราช ๑๒๔๐ หรือพุทธศักราช ๒๔๓๑ สมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งถือเอาเดือนเมษายน เป็นเดือนแรกและ

เดือนมีนาคมเป็นเดือนสุดท้าย และเลิกใช้ไป ก่อนเปลี่ยนมาเป็นรัตนโกสินทร์ศกและพุทธศักราชในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ที่ปรับให้วันที่ ๑ มกราคม เป็นวันเริ่มต้นของปี โดยเดือนตามประเพณีมอญ มีราศีนามเดือนทั้ง ๑๒ เดือน แต่ละเดือนผูกไว้กับคติความเชื่อเรื่องคุณและโทษที่มีต่อการปลูกสร้างบ้านเรือน โดยเดือนที่เหมาะสมแก่การปลูกสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ได้แก่ เดือน ๖, ๙, ๑๒, และเดือน ๒ เพราะจะทำให้เกิดประโยชน์ เกิดมงคล ร่ำรวย ปราศจากการเจ็บป่วย ในขณะที่เดือนที่เลือกหากฝนไปปลูกสร้างบ้านเรือนก็จะทำให้ผู้อยู่อาศัยหรือเจ้าของบ้านได้รับโทษภัยเป็นอันตราย หรือไม่มีความสุขสงบหากเข้าไปอาศัยในบ้านเรือนนั้นๆ

นอกจากเดือนแล้ว ยังมีวันทั้ง ๗ วันในหนึ่งสัปดาห์ที่ต้องพิจารณาให้รอบคอบ เนื่องจากแต่ละวันมีมงคลแอมแฝงอยู่ทั้งสิ้น อาทิ ปลูกบ้านวันอาทิตย์และวันพฤหัสบดีจะทำให้มีแต่ความสุข มีโชคลาภ ปลูกบ้านวันจันทร์และวันพุธอาจลำบากในช่วงแรกแต่จะได้ลาภผลและความสุขสบายในภายหลัง วันอังคาร จะเดือดร้อนใจ ไฟจะไหม้บ้าน วันศุกร์จะมีทุกข์ในช่วงแรกแต่จะสบายในภายหลัง วันเสาร์เป็นวันไม่ดี ไม่ควรปลูกบ้าน เพราะจะทำให้เกิดอันตราย

(๑.๒) บริบท

บริบทที่จะปลูกสร้างบ้าน ล้วนมีความหมายทางวัฒนธรรมแฝงอยู่ทั้งสิ้น จึงต้องพิจารณาให้ความสำคัญ ทั้งด้านสถานการณ์ (Situation) เงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง (Interrelated Condition) และวาทกรรม (Discourse) ในขณะที่จะปลูกบ้าน ชาวมอญบางกระดี่เชื่อว่าการพิจารณาบริบทด้วยความรอบคอบ ให้ตรงตามตำราลักษณะที่ดิน ๑๑ ประการ จะทำให้บ้านเรือนที่ปลูกนั้นเป็นมงคลแก่ผู้อยู่อาศัย ตัวอย่างที่ดินที่ดีเช่น ที่ดินสันฐานยาว หน้ากว้างลึก ด้านยาวยาว ที่ดินซึ่งมีฐานสี่เหลี่ยม หรือสันฐานเหมือนลาด ล้วนเป็นมงคล ใช้ปลูกบ้านได้ดี จะทำให้เจริญรุ่งเรือง ร่ำรวยด้วยทรัพย์สิน ที่ดินซึ่งไม่ควรนำมาปลูกบ้าน ได้แก่ สันฐานกลม สันฐานรูปพระจันทร์ สันฐานภูเขายาว สันฐานหลังเต่า สันฐานต้องแขนงดู สันฐานอย่างเรือ สันฐานอย่างกลอง และสันฐานอย่างล้อเกวียน

นอกจากพิจารณาตามลักษณะที่ดิน ๑๑ ประการแล้ว เงื่อนไขเรื่องความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการปลูกสร้างบ้านเรือนก็มีความสำคัญ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องรูปลักษณะของที่ดิน เช่น ที่ดินเรียบเต็มบริบูรณ์จะทำให้ร่ำรวยทรัพย์สมบัติข้าทาสบริวาร ที่ดินเป็นแบบหน้ากลองจะได้เป็นเจ้านาย แต่หากที่ดินรูปทรงเหมือนนกยูงหรือพญายักษ์ จะทำให้ทรัพย์สินเงินทองพังพินาศลง เป็นต้น นอกจากนี้ ชาวมอญบางกระดี่ยังให้ความสำคัญกับสถานการณ์ตามตำราเลือกสรรพกลิ่นที่ดินที่ใช้ปลูกสร้างบ้านอีกด้วย อาทิ ต้องจดจำกลิ่นดินในขณะที่ขุดขึ้นมาว่ากลิ่นเป็นอย่างไร กลิ่นที่ดี ได้แก่ กลิ่นดินที่คล้ายกับทองเหลืองทองแดง กลิ่นดอกจำเริญ จะทำให้ร่ำรวย กลิ่นเหม็น กลิ่นไฟ กลิ่นสัตว์ต่างๆ เช่น กลิ่นไก่ กลิ่นสุนัข กลิ่นหนู ล้วนนำมาความโชคร้าย และโรคร้ายไข้เจ็บมาให้ผู้อยู่อาศัยในบ้านนั้นๆ นอกจากนี้ยังพบสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะขุดหลุมเสาบ้าน ที่เชื่อมโยงเข้ากับความดีหรือความโชคร้ายด้วย เช่น ขุดลงไปแล้วพบสิ่งของเหล่านี้ถือว่าเป็นมงคล เช่น ทับทิม ขอน แต่หากพบถ่านจะทำให้ภรรยา

เสียชีวิต พบหม้อข้าว หม้อน้ำดื่ม จะพลัดพรากจากพี่น้อง พบทองเหลืองลูกชายจะต้องตาย เพื่อล้างความไม่เป็นมงคล ทำได้โดยนำน้ำที่ใช้ล้างหรือแช่รัตนมณี ๗ อย่าง ผลไม้ตระกูลต่างๆ เนื้อ และปลา แล้วนำไปบูชาเช่นไหว้ ความโชคร้ายก็จะหายไป

อนึ่ง คติความเชื่อเรื่องวันไม่ได้อยู่โดดๆ แต่เชื่อมโยงกับมิติเรื่องเวลา และสถานการณ์เรื่องนิมิตของเจ้าของบ้านด้วย เช่น วันอาทิตย์และวันพุธเวลาเที่ยงคืน หากได้ยินเสียงกังสดาล ระฆัง หรือเสียงสังข์ จะได้ทรัพย์สิน เงินทอง วัว ควายเพิ่มขึ้น วันจันทร์ตอนเย็น ได้ยินเสียงคนร้องเพลง จะได้ข้าวสาร ข้าวเปลือก วัว ควายจำนวนมาก วันอังคารฝันว่าได้ยินเสียงกลอง จะเจริญรุ่งเรือง วันพฤหัสบดีได้ยินเสียงพิณพาทย์ เป่าสังข์ จะได้ข้าทาสมากมาย และอายุยืนยาวนาน วันศุกร์ตอนพระอาทิตย์ขึ้น ได้ยินเสียงเป่าขลุ่ยหรือปี่ จะเป็นเศรษฐีและอายุยืนยาว วันเสาร์เวลาปฐมยาม ได้ยินเสียงคนแสดงธรรม เป่าปี่ ดิดพิณ สีซอ หรือเป่าขลุ่ยจะมีลูกหลานมากมายและอายุยืนยาว

วาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนของการปลูกบ้านมีหลายประการ อาทิ การตัดไม้มาทำเสาบ้าน หากเห็นนกฮูก นกเหยี่ยว บินออกจากรัง ถือว่าไม้นั้นเป็นไม้ที่ไม่ดี ต้องหยุดแล้วรีบกลับบ้าน แต่หากเห็นนกยาง นกยูง นกกวัก กำลังกลับรังหรืออยู่ในรัง ป่านั้นเป็นมงคล จะได้ไม้ที่ดีมาปลูกบ้าน ในส่วนของการฝังเสาบ้านลงหลุมก็เช่นกัน ถูกลำมาเชื่อมโยงกับความประณีต นิมนต์ในขั้นตอนของการขุดหลุมและฝังเสา กรอบความคิดนี้ ถูกลำทอดและส่งต่อกันมา จนเกิดเป็นความเข้าใจที่คนในชุมชนมอญบางกระดี่ยอมรับร่วมกันว่าดีงาม บอกเล่าและถ่ายทอดต่อกันมาว่า การฝังเสาบ้านลงหลุมต้องระมัดระวัง อย่าให้ปลายเสากระทบกับสิ่งใดๆ จนเกิดเสียงดัง เพราะถือว่าไม่เป็นมงคล นอกจากนี้ ยังพบว่าวาทกรรมที่เกี่ยวกับดอกไม้ที่ใช้แขวนเสาบ้าน ดอกไม้หลายชนิดถือว่าเป็นดอกไม้มงคล นำมาใช้แขวนได้เพราะจะทำให้มีชัยชนะ ร่ำรวย มีความสุข เช่น ใบและดอกใบทอง ใบมะรุ้ม และใบมะม่วง เป็นต้น

(๑.๓) พื้นที่

พื้นที่ในการปลูกบ้านของชาวมอญบางกระดี่ มีความซับซ้อนเช่นเดียวกันกับเรื่องเวลาและบริบท เนื่องจากพื้นที่ตามนัยนี้ประกอบด้วย องค์ประกอบของพื้นที่ซึ่งซ้อนทับกันถึง ๔ ชั้น ได้แก่ พื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางสังคม พื้นที่ทางวัฒนธรรม และพื้นที่ทางจินตนาการ การเลือกสถานที่ปลูกบ้าน จึงมิได้เลือกตามคุณลักษณะของที่ดินในฐานะที่เป็นอสังหาริมทรัพย์ที่ปรากฏอยู่ในโฉนดที่ดิน ทำเลหรือราคาเท่านั้น แต่การตัดสินใจเลือกพื้นที่ของชาวมอญบางกระดี่ มีมิติของพื้นที่อีก ๓ ลักษณะ คือ ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และจินตนาการซ้อนทับอยู่ด้วย

พื้นที่ทางสังคม เป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในการเลือกพื้นที่เพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัย หลักการพิจารณาเลือกพื้นที่ ในเบื้องต้นชาวมอญบางกระดี่ จะดูรูปร่างของพื้นที่ดินทางกายภาพก่อนว่ามีลักษณะหรือรูปร่างพ้องกับวัตถุหรือสัตว์ที่เชื่อว่าจะไม่เป็นมงคลหรือไม่ ซึ่งในขั้นตอนนี้ หากไม่ระมัดระวังก็จะทำให้เกิดโชคร้ายและได้รับอันตรายได้ เช่น ที่ดินนูนเป็นรูปหลังเต่าจะ

ก่อให้เกิดความพินาศเสียหาย ที่ดินลักษณะเหมือนลูกเฒ่าโจนลึกลงเป็นร่อง มีรอยน้ำขัง เป็นที่ดินที่มีโทษลักษณะ ไม่ดี ไม่ควรปลูกบ้าน ที่ดินที่งอโก่งเป็นรูปคันธนู ไม่ควรใช้ปลูกบ้าน เพราะอาจมีสัตว์อื่นอาศัยอยู่ หรือเกิดไฟไหม้บ้านได้

พื้นที่ทางวัฒนธรรม เป็นการเชื่อมโยงพื้นที่เข้ากับความเชื่อของมอญ เช่น ความเชื่อเรื่องการปลูกต้นไม้ตามทิศแล้วจะเป็นมงคลแก่ผู้อยู่อาศัย ได้แก่ ทิศตะวันออกปลูกกล้วย มะพร้าว ทิศอีสานปลูกมะตูม ทิศตะวันตกปลูกพุทรา ทิศเหนือลมปลูกมะม่วง ทิศใต้ลมปลูกมะขามป้อม เป็นต้น ส่วนต้นไม้ที่ไม่ควรปลูกในบริเวณบ้าน เพราะจะนำพาความทุกข์ยากลำบาก ความเศร้าโศกมาสู่ผู้อยู่อาศัย ได้แก่ ต้นไทร ต้นโพธิ์ ต้นจั่ว ต้นหว้า ต้นทองหลาง

พื้นที่ในจินตนาการ ผูกไว้กับคติความเชื่อเรื่องทิศทั้ง ๑๐ ทิศ และความเชื่อเรื่องคำพ้องเสียง เช่น ความราบเรียบของที่ดิน เชื่อว่าจะทำให้เกิดความราบรื่น ร่ำรวยด้วยยศศักดิ์ นอกจากนี้ การปลูกบ้านมอญยังต้องพิจารณาเรื่องทิศทางลม เช่น ทิศใต้ลมหรือทิศอุดร ทิศอีสาน และทิศตะวันออก ที่มีถนนตัดผ่านทั้ง ๓ ทิศ โดยเฉพาะในสถานที่ซึ่งลาดต่ำลง จะทำให้ผู้อยู่อาศัยมีความเจริญรุ่งเรือง แต่ทั้งนี้ ไม่ควรปลูกบ้านเรือนที่อยู่อาศัยในทิศเหนือลมหรือทักษิณ และทิศตะวันตก เพราะจะทำให้ผู้อยู่อาศัยเจ็บป่วยหรือล้มตายลง ทิศพายัพก็ไม่เหมาะในการปลูกบ้านเพราะจะทำให้ได้รับความทุกข์ยาก หากปลูกในทิศหรดีก็อาจจะถูกโจรร้ายคุกคามให้เดือดร้อน การคาดการณ์ปรากฏการณ์ต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นหากเลือกปลูกบ้านในพื้นที่ซึ่งไม่เหมาะสม ทำให้พื้นที่ในจินตนาการ จึงมีบทบาทสำคัญต่อการตัดสินใจของเจ้าของบ้านและผู้อยู่อาศัยในการเลือกหรือไม่เลือกพื้นที่นั้นๆ

(๑.๔) สูตรการปลูกสร้างบ้าน

ตามคติความเชื่อแบบมอญ การคำนวณสูตรของการปลูกสร้างบ้าน ถูกผูกไว้กับความเชื่อเรื่องตัวเลขกับมงคลที่จะเกิดกับชีวิต ดังนั้น บ้านหลังหนึ่งๆ เมื่อปลูกสร้างเสร็จแล้ว จะส่งผลดีหรือผลร้ายต่อผู้อยู่อาศัย จะเริ่มตั้งแต่การวางแผนปลูกสร้าง ตามนัยนี้ จึงเป็นการซ่อนความหมายเรื่องความละเอียดถี่ถ้วนและการใส่ใจกับบ้านที่อยู่อาศัยของตนเองตั้งแต่แรกเริ่ม โดยนำความยาวของพื้นบ้านรวมกับความยาวของ ตง คูณด้วย ๓ หารด้วย ๘ ส่วนที่เศษ จึงนำมาทำนาย อาทิ เศษ ๐ เป็นบ้านหญิงแพศยา เศษ ๑ เป็นบ้านของพ่อค้า เศษ ๒ เป็นครัว เศษ ๓ เป็นเจ้านาย เศษ ๔ เป็นเศรษฐี เศษ ๕ เป็นพราน เศษ ๖ เป็นโจร เศษ ๗ เป็นอำมาตย์

สำหรับความกว้างของบ้าน มีคติว่า ด้านยาว ๘ คอก กว้าง ๔ คอก ๖ นิ้วดีที่สุด จะทำให้ได้รับมรดกจากบิดามารดา หรือที่เรียกว่าเป็นสูตรอุสสะกะเข้าสู่ตรเบญจะ (๕) หากด้านยาว ๗ คอกกับ ๑๒ นิ้ว ด้านกว้าง ๔ คอกกับ ๑๒ นิ้วจะเข้าสู่ตรเบญจะ (๕) ถือว่าเป็นคุณ ทำให้มีข้าทาสบริวารมากมาย

สูตรเสาบ้าน นำความยาวของเสาคูณด้วย ๓ หารด้วย ๙ เหลือเศษเท่าไร ทำนายไปตามนั้น เช่น เศษ ๐ วินาศ เศษ ๑ และเศษ ๕ มรณะ เศษ ๒ ลาภะ เศษ ๓ ทุกขะ เศษ ๔ สิทธิ เศษ ๖ สุขี สำหรับสูตรของ

ใบตั้ง ให้นำความยาวของ ซื่อ บ้านมาแบ่งออกเป็น ๘ ส่วน เหลือไว้เพียง ๕ ส่วน อีก ๓ ส่วนตัดทิ้งไป นอกจากนี้ ความสั้นและความยาวของเสาบ้าน ก็ถูกผูกไว้กับคติความเชื่อเรื่องความสุขความมงคลและความโชคร้าย บ้านใด เสาบ้านสั้น ๑ จะทำให้เจ็บป่วย เสาสั้น ๒ จะเกิดความทุกข์ เสาสั้น ๓ จะตกพุ่มม่าย เสาสั้น ๔ จะพบแต่เรื่องยุ่งยากลำบาก เสาสั้น ๕ จะต้องละทิ้งบ้านเรือน เสาสั้น ๖ จะเกิดความสุขความเจริญ

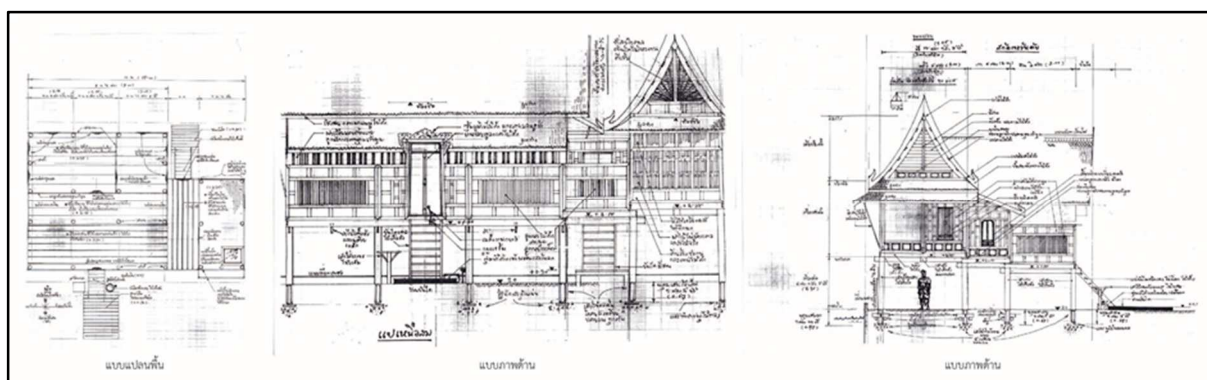
การขุดหลุมฝังเสาบ้าน ต้องพิจารณาห้วงนาท้วงนาตามตำรา ซึ่งที่สถิตของห้วงนาท้วงนาจะเคลื่อนไปตามเดือนทางจันทรคติ ตัวอย่างเช่น เดือน ๔ เดือน ๖ ห้วงนาอยู่ทางทิศตะวันตก หางนาอยู่ทิศบูรพา หลังนาอยู่ทิศเหนือลม หรือทักษิณ ท้องนาอยู่ทิศใต้ลมหรืออุดร ต้องนำเสาบ้านเข้ามาทางทิศอาคเนย์ เป็นต้น ดังนั้น การขุดหลุมเสาบ้าน จึงต้องเลือกทั้งเดือนตามจันทรคติที่สัมพันธ์กับการสถิตของนาท้วงนา ในขณะเดียวกันก็ต้องเลือกผู้ที่จะเข้ามามีบทบาทในการขุดหลุมเสา ตามวันเกิดที่เชื่อว่าจะเป็นมงคลด้วย อาทิ คนเกิดวันอาทิตย์ ให้ถือเสียมกดที่ห้วงนา วันพุธกดเสียมลงที่หางนา วันพฤหัสบดีให้เป็นผู้ที่ลงมือขุดก่อน โดยให้ขุดตรงท้องนาให้แตกกระจายไปก่อน จึงจะทำให้เจริญ มีความสุข เพราะมีความเชื่อว่า หากขุดที่ห้วงนาก่อน จะทำให้สิ้นชีวิต หากขุดที่หลังนาก่อนก็จะทำให้ป่วยไข้ได้ นอกจากนี้ ยังมีคติความเชื่อว่าดินที่ขุดขึ้นมาจากหลุม ต้องโยกขึ้นมาไว้ด้านทิศของหางนา จะได้ไม่เกิดภัยอันตรายหรือโชคร้ายในภายหลัง

(๒) ขั้นตอนการถอดแบบทางสถาปัตยกรรม

ในการพัฒนานวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์ ในส่วนของโมเดลเรือนไม้มอญ ในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการ โดยการสังเคราะห์ข้อมูลจาก ๓ แหล่งคือ แหล่งแรก ได้แก่ แบบบ้านมอญซึ่งปราชญ์ของชุมชนบางกระดี่ร่วมกับนักวิชาการด้านมอญร่วมกันออกแบบขึ้น แหล่งที่สอง ได้แก่ แนวคิดเรื่องบ้านตามคัมภีร์ “โลกสิทธิ” และแหล่งที่สาม ได้แก่ ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้อาวุโสของชุมชนบางกระดี่ สำหรับโมเดลบ้านไม้มอญจัดทำขึ้นทั้งสิ้น ๒ ขนาด คือ โมเดลขนาด ๑ : ๑๐๐ และโมเดลขนาด ๑ : ๕๐ เพื่อให้สามารถเห็นละเอียดของโครงสร้างได้อย่างชัดเจน ดังมีสาระสำคัญของการประกอบสร้างเรือนไม้มอญโดยสรุป ดังนี้

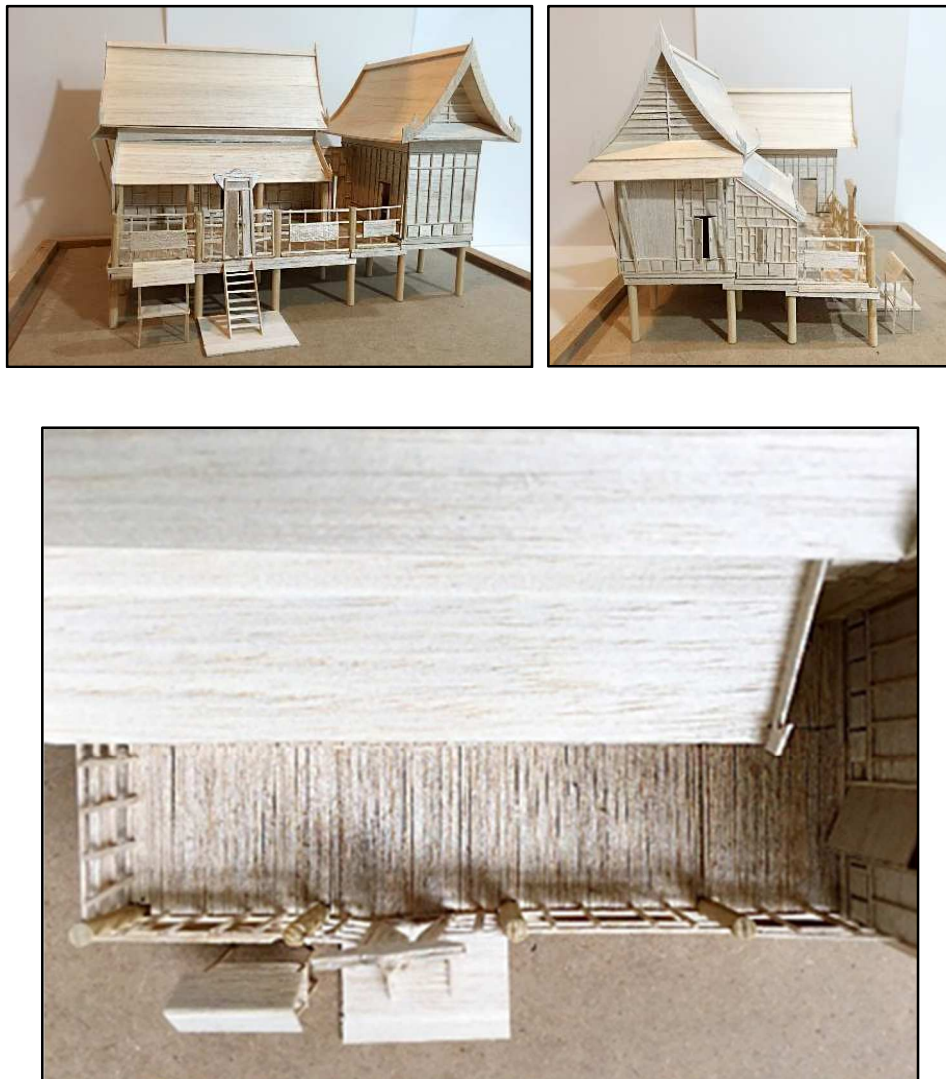
- (๑) จัดวางตำแหน่งเสาหลักของตัวบ้าน
- (๒) ต่อเสาหลักของบ้านกับฐานให้มั่นคง
- (๓) ต่อคานพื้นกับเสาหลัก
- (๔) วางตงพร้อมกับไม้ยึดตงลงบนคานพื้น
- (๕) วางพื้นไม้ลงบนตง
- (๖) เตรียมผนังบ้านให้เรียบร้อยตามแบบ โดยจัดแบ่งผนังออกเป็น ๓ ประเภท คือ ส่วนของผนังทึบ ส่วนของผนังพร้อมช่องหน้าต่าง และส่วนของผนังพร้อมช่องประตู
- (๗) ติดตั้งผนังลงบนพื้นบ้านตามแบบบ้าน

- (๘) ติดตั้งประตูและหน้าต่างตามแบบบ้าน
- (๙) ติดตั้งคานหลังคาตามแบบบ้าน
- (๑๐) วางไม้ทับหลังผนัง (อะเส) ลงบนผนังให้เรียบร้อย
- (๑๑) เริ่มประกอบโครงหลังคา โดยเริ่มจากการติดตั้งอกไก่
- (๑๒) หลังจากติดตั้งอกไก่แล้ว จึงดำเนินการต่อด้วยการติดตั้งจันทันและแป
- (๑๓) วางวัสดุหลังคาลงบนแปและติดตั้งไม้เชิงชายบริเวณเชิงชาย
- (๑๔) ตกแต่งผนังบ้านให้เรียบร้อย โดยการปิดช่องรอยต่อของผนังและมุมบ้าน
- (๑๕) ติดตั้งรั้วบ้านโดยรอบและประตูทางเข้าหลักของบ้าน
- (๑๖) ติดตั้งบันไดด้านหน้าของตัวบ้านและด้านหลังบ้าน
- (๑๗) ใช้ไม้ปิดหัวตงตีปิดด้านนอกตัวบ้าน
- (๑๘) เก็บรายละเอียดภายนอกของตัวบ้านให้เรียบร้อย
- (๑๙) ติดตั้งซุ้มน้ำดื่มบริเวณด้านหน้าของบ้าน

ภาพ ๗๐ ต้นแบบบ้านมอญบางกระดี่

ที่มา: พัฒนาโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

ภาพ ๗๑ ภาพมุมสูงเรือนมอญจำลอง

ที่มา: พัฒนาโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

๓.๔ แบบจำลองอาหารคาว-หวานมอญ ๑๐ ประเภท

ในเบื้องต้น คณะผู้วิจัยได้จัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้เรื่องอาหารมอญให้แก่เด็กและนักเรียนในโรงเรียนวัดบางกระบือ โดยใช้วัสดุที่หาได้ง่าย สะดวกในการปั้น และไม่เป็นสารสังเคราะห์ที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ มีนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้อาหารมอญ ๒๘ คน เป็นเด็กนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่สมัครเข้าร่วมกิจกรรมตามความสมัครใจ โดยรูปแบบการเรียนรู้ จำแนกออกเป็นกลุ่มย่อย ๕ คน โดยให้นักเรียนเรียนรู้เรื่องอาหารมอญจากวีดิทัศน์ และภาพถ่ายอาหารมอญที่คณะผู้วิจัยออกแบบขึ้น หลังจากนั้น จึงเป็นการถามตอบตามแบบประเมิน เพื่อวิเคราะห์สรุปผลการ

เรียนรู้ตามรูปแบบปัญหาเป็นฐาน (Problem Based Learning Model) พร้อมกับให้นักเรียนทดลองปั้นอาหารมอญแบบง่าย

ผลการเรียนรู้และความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมมอญของเด็กและเยาวชน โรงเรียนวัดบางกระดี่ ที่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม พบว่า นักเรียนสามารถเข้าใจชื่ออาหาร จำแนกประเภท ระยะเวลาและสถานที่ซึ่งบริโภคอาหารได้อย่างถูกต้อง โดยแบบจำลองอาหารที่ใช้ในกลุ่มนักเรียน เป็นอาหารที่มีรูปแบบง่ายไม่มีรายละเอียดที่ซับซ้อน เช่น ขนมผี กะละแม ผัดหมี่

ตาราง ๒ สรุปผลการเรียนรู้และความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมมอญสำหรับเด็กและเยาวชน

ลำดับที่	ประเด็นการเรียนรู้	N = ๒๘	
		$\bar{X}$	S.D.
๑	บรรพบุรุษของชาวมอญบางกระดี่ อพยพมาจากชุมชนมอญในแหล่งต่างๆ ในภาคกลางของสยามในอดีต อาทิ จากจังหวัดสมุทรสาคร สมุทรปราการ และนนทบุรี	๒.๕๔	๐.๖๙
๒	เส้นทางอพยพที่สำคัญของชาวมอญจากชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงสู่ชุมชนบางกระดี่ ได้แก่ จากชุมชนบางไส้ไก่ ธนบุรี เพื่อเข้ามารับราชการในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น หรือช่วงรัชกาลที่ ๑-๓	๒.๖๘	๐.๔๘
๓	บรรพบุรุษของชาวมอญบางกระดี่ อพยพมาจากชุมชนปากลัด อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ผ่านทางคลองด่าน	๒.๗๑	๐.๕๓
๔	นามสกุลที่พบมากของชาวมอญในชุมชนบางกระดี่ ได้แก่ มะคนมอญ ประเสริฐ สังข์ทอง ศรีสำแดง ปุ่งบางกระดี่ แก่นแดง เตียเปิ้ล มอญตะ	๒.๖๘	๐.๖๑
๕	ชุมชนบางกระดี่ก่อตั้งมายาวนานเป็นระยะเวลาว่าหนึ่งศตวรรษ	๒.๖๘	๐.๔๘
๖	สภาพสังคมของชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติสูง มีความผูกพัน ความสามัคคี และมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน	๒.๘๖	๐.๓๖
๗	ชุมชนบางกระดี่ยังมีค่านิยมเรื่องการให้ผู้ชายเป็นใหญ่	๒.๒๕	๐.๘๐

ตาราง ๒ (ต่อ)

ลำดับที่	ประเด็นการเรียนรู้	N = ๒๘	
		$\bar{X}$	S.D.
๘	กลุ่มมอญบางกระดี่สามัคคีอนุรักษ มีบทบาทสำคัญที่สุดใน การอนุรักษ์วัฒนธรรมมอญบางกระดี่	๒.๙๓	๐.๒๖
๙	ผู้สูงอายุในชุมชนจำนวนมากยังคงดำรงชีวิตแบบดั้งเดิม	๒.๗๙	๐.๔๒
๑๐	คนหนุ่มสาวและวัยแรงงานในบางกระดี่ เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ไปเป็นแบบสมัยใหม่นิยมหมดแล้ว	๒.๑๘	๐.๖๗
๑๑	ชุมชนมอญบางกระดี่ ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่ม ริมสองฝั่งคลองสนาม ชัย ทำให้บ้านเรือนส่วนใหญ่คุ้นเคยกับการมีน้ำท่วมถึงเกือบ ทุกปี	๒.๗๕	๐.๔๔
๑๒	คนในชุมชนบางกระดี่ ยังมีความเชื่อแบบมอญดั้งเดิม	๒.๗๙	๐.๔๒
๑๓	วัฒนธรรมมอญบางกระดี่ มีความเข้มแข็งและได้รับการสืบ สานอย่างต่อเนื่อง	๒.๗๑	๐.๕๓
๑๔	ท่านเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนเป็นประจำ (กินแกงรวม กวนกาละแม แต่งกายแบบมอญ ทำบุญในเทศกาลสำคัญทาง ศาสนา)	๒.๘๒	๐.๓๙
๑๕	ครอบครัวของท่านไม่อนุญาตให้บุคคลภายนอกนอนค้างคืนที่ บ้าน	๒.๕๔	๐.๕๘
๑๖	ศาลเจ้าพ่อบางกระดี่มีความศักดิ์สิทธิ์และไปกราบไหว้เป็น ประจำ	๒.๘๒	๐.๔๘
๑๗	ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ เป็นแหล่งเรียนรู้ส่วน บุคคล ไม่ใช่แหล่งเรียนรู้ของชุมชน	๒.๑๔	๐.๗๖
๑๘	ท่านและครอบครัวมีการประกอบพิธีกรรมตามประเพณี นับ ถือผีประจำหมู่บ้าน ผีบรรพบุรุษ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ตาม ความเชื่อเป็นประจำ	๒.๗๕	๐.๕๒

ตาราง ๒ (ต่อ)

ลำดับที่	ประเด็นการเรียนรู้	N = ๒๘	
		$\bar{X}$	S.D.
๑๙	คนในชุมชนบางกระดี่ ไม่ต้องการให้คนภายนอกเข้าไปเที่ยวในชุมชนเพราะกังวลเรื่องปัญหาอาชญากรรม และความปลอดภัย	๒.๑๑	๐.๗๙
๒๐	ผู้สูงอายุของชุมชนคือ กำลังสำคัญที่สุดของการส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมมอญ	๒.๖๘	๐.๔๘
๒๑	เด็กและเยาวชน คือ กำลังสำคัญที่สุดของการส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมมอญ	๒.๘๖	๐.๓๖
๒๒	ท่านต้องการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมมอญบางกระดี่	๒.๘๒	๐.๔๘
๒๓	คนในชุมชนมอญบางกระดี่ มีความขัดแย้งและทะเลาะวิวาทกันบ่อยครั้ง	๒.๐๔	๐.๘๘
๒๔	ชุมชนมอญบางกระดี่มีปัญหาสุนัขจรจัด สกปรก และน้ำเน่าเสีย ไม่เหมาะในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว	๒.๑๘	๐.๗๗
๒๕	ชุมชนมอญบางกระดี่ ควรพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	๒.๖๔	๐.๕๖
๒๖	ท่านต้องการเปิดเผยข้อมูลด้านวัฒนธรรมมอญให้บุคคลภายนอกได้รับรู้	๒.๗๕	๐.๔๔
๒๗	ท่านรู้สึกภาคภูมิใจในการเป็นคนไทยเชื้อสายมอญ	๒.๗๙	๐.๕๐
๒๘	ท่านรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมสืบสาน อนุรักษ์ และทำนุบำรุงวัฒนธรรมมอญ	๒.๗๑	๐.๕๓
๒๙	ท่านยินดีเสียสละเวลา และร่วมรณรงค์ให้เด็กและเยาวชนในชุมชนรักและภาคภูมิใจในวัฒนธรรมมอญ	๒.๖๔	๐.๔๙
๓๐	ท่านต้องการร่วมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายเด็กและเยาวชนมอญบางกระดี่ เข้ากับเด็กและเยาวชนมอญในชุมชนอื่นๆ	๒.๖๘	๐.๕๕

อย่างไรก็ตามพบว่า กิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะดังกล่าว ไม่เหมาะกับผู้ใหญ่และนักท่องเที่ยงที่เข้ามาศึกษาด้านวัฒนธรรมในชุมชนบางกระดี่ ซึ่งมีความต้องการ “ชมและชิม” อาหารมอญ หลังจากเรียนรู้เรื่องส่วนประกอบ เครื่องปรุง และวิธีการปรุงอาหารมอญแล้ว โดยคณะผู้วิจัยพบว่า การเรียนรู้จากแบบจำลองอาหารที่มีขนาดใหญ่และเสมือนจริง เป็นรูปแบบที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใหญ่มากที่สุด โดยใช้วิธีการเรียนรู้ โดยการเทียบเคียงอาหารจริงกับแบบจำลองอาหาร ที่ตั้งแสดงอยู่ในแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งในปัจจุบันแบบจำลองอาหารมอญที่มีอยู่ในชุมชน ได้มีสภาพเก่าและชำรุดเสียหายลงอย่างมาก ดังนั้น คณะผู้วิจัยปราชญ์ ผู้อาวุโสและผู้รู้ของชุมชนมอญบางกระดี่ จึงได้ร่วมกันคัดเลือกอาหาร เพื่อนำมาใช้ในการออกแบบและจัดทำแบบจำลอง ก่อนพัฒนาเป็นแบบจำลองอาหารจำนวนทั้งสิ้น ๑๐ ชนิด ประกอบด้วยอาหารประเภทขนมและของว่าง ๓ ชนิด ได้แก่ กะละแม ถั่วแปบ หนากพลู อาหารคาว ๕ ชนิด ได้แก่ ต้มยำหัวปลา ลาบหมู ปลานิลทอดจิ้ม น้ำปลามอญ คะน้าหมูกรอบ แกงเขียวหวาน อาหารในพิธีกรรม ๒ ชนิด ได้แก่ ผัดหมี่ กับอีก ๑ สำหรับ ได้แก่ ข้าวแช่ และกับข้าวร่วมสำหรับอีก ๓ อย่าง ได้แก่ ไข่เค็ม ไข่โป้วผัดไข่ และหมูหวาน

ผลการประเมินการพึงพอใจ ที่คณะผู้วิจัยประเมินหลังจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เข้ามาเยี่ยมชมในแหล่งเรียนรู้ของชุมชนพบว่า ผู้เข้าชมมีความพอใจ สามารถแยกแยะ เทียบเคียง และระบุประเภทอาหารที่ตนได้ชิมกับแบบจำลองอาหารได้ถูกต้อง

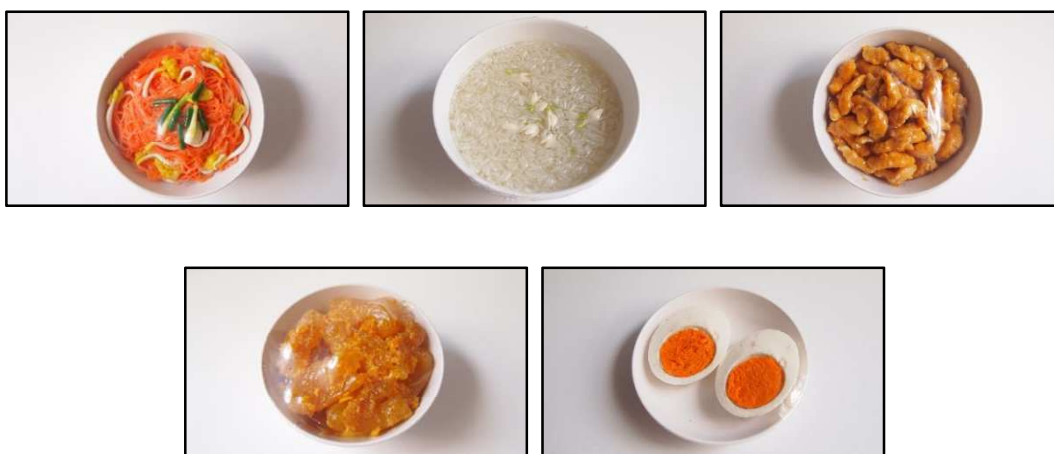
ภาพ ๗๒ ขนมและของว่าง ๓ ชนิด (กะละแม ถั่วแปบ หนากพลู)

ที่มา: พัฒนาโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

ภาพ ๗๓ แบบจำลองอาหารความมอญบางกระดี่ ๕ ชนิด (ต้มยำหัวปลา ลาบหมู ปลานิลทอดจิ้ม
น้ำปลาอมญ คะนํ้าหมูกรอบ แกงเขียวหวาน)

ที่มา: พัฒนาโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

ภาพ ๗๔ อาหารพิธีกรรม ๒ ชนิด (ผัดหมี่, ข้าวแช่ ๑ สำหรับ ประกอบด้วย ข้าวแช่ หมูหวาน ไข่เค็ม
ไข่โป๊ผัดไข่)

ที่มา: พัฒนาโดยผู้วิจัย (๒๕๕๘)

๓.๕ คู่มือการเรียนรู้วัฒนธรรมมอญชุมชนบางกระดี่ ๑ เล่ม

หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนมอญบางกระดี่ ฉบับท้องถิ่นของเรา

การพัฒนานวัตกรรมทางสังคม โดยการสังเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม เป็น “หลักสูตร
ท้องถิ่นชุมชนมอญบางกระดี่ ฉบับท้องถิ่นของเรา” ซึ่งการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น สามารถจำแนกออก
ได้เป็น ๓ หน่วยการเรียนรู้ ดังนี้

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของชุมชนบางกระบือ

ขอบข่ายของข้อมูลทั่วไปของชุมชนบางกระบือ ผู้เรียนจะได้รับความรู้เกี่ยวกับลักษณะโดยรวมของ “ชุมชนมอญบางกระบือ” ซึ่งประกอบด้วย สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพสังคมประชากร สภาพทางเศรษฐกิจ และสาธารณูปโภค สถาปัตยกรรมและที่อยู่อาศัย สถานที่สำคัญของชุมชน และวัฒนธรรมและความเชื่อ โดยมีองค์ประกอบของสาระการเรียนรู้ ดังนี้

หน่วยย่อยที่	ชื่อหน่วยย่อย	สาระการเรียนรู้
๑.๑	สภาพทางภูมิศาสตร์	๑. ทำเลที่ตั้ง ๒. การคมนาคม ๓. แหล่งน้ำธรรมชาติ
๑.๒	สภาพสังคมประชากร	๑. จำนวนและคุณลักษณะทั่วไป ๒. ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ๓. กลุ่มและชมรมทางวัฒนธรรม
๑.๓	สภาพทางเศรษฐกิจ และสาธารณูปโภค	๑. อาชีพหลัก ๒. การใช้ประโยชน์ที่ดิน ๓. ด้านบริการทั่วไปสาธารณะ ๔. ด้านร้านค้าและตลาด
๑.๔	สถาปัตยกรรม และที่อยู่อาศัย	๑. ภูมิสถาปัตยกรรม ๒. เรือนมอญ
๑.๕	สถานที่สำคัญของชุมชน	๑. วัดบางกระบือ ๒. โรงเรียนวัดบางกระบือ ๓. ศาลเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ๔. ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระบือ
๑.๖	วัฒนธรรมและความเชื่อ	๑. ด้านความเชื่อ ๒. ด้านการแต่งกาย ๓. ภาษามอญ

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๒ ประวัติศาสตร์

ขอบข่ายของประวัติศาสตร์ ผู้เรียนจะได้รับความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชาวมอญในประเทศไทย และชาวมอญชุมชนบางกระบือ ซึ่งประกอบด้วย ความเป็นมาของมอญในมิติทางวัฒนธรรม อิทธิพลของวัฒนธรรมมอญในสังคมไทย การอพยพและการตั้งถิ่นฐานของมอญในไทย และความเป็นมาของชุมชนไทยรามัญบางกระบือ ดังนี้

หน่วยย่อยที่	ชื่อหน่วยย่อย	สาระการเรียนรู้
๒.๑	ความเป็นมาของมอญในมิติทางวัฒนธรรม	๑. มอญในมิติทางวัฒนธรรม ๒. ชื่อของ “มอญ” และความสัมพันธ์ไทย-มอญ
๒.๒	อิทธิพลของวัฒนธรรมมอญในสังคมไทย	๑. ด้านสถาปัตยกรรม ๒. ด้านศิลปะดนตรี ๓. ด้านกฎหมาย ๔. ด้านอาหาร ๕. ด้านวรรณกรรม ๖. ด้านการเมืองการปกครอง ๗. ด้านภาษา ๘. ด้านศาสนาและความเชื่อ ๙. ด้านหัตถกรรม ๑๐. บุคลิกลักษณะของชาวมอญ ๑๑. สัญลักษณ์ของชนชาติมอญ
๒.๓	การอพยพและการตั้งถิ่นฐานของมอญในไทย	๑. เหตุผลและเส้นทางการอพยพ ๒. การตั้งถิ่นฐานของชุมชนมอญในไทย
๒.๔	ความเป็นมาของชุมชนไทยรามัญบางกระบือ	๑. ประวัติความเป็นมาของชุมชน ๒. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับชุมชน

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๓ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ขอบข่ายของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ผู้เรียนจะได้รับความรู้เกี่ยวกับองค์ความรู้เฉพาะท้องถิ่นที่ถูกจัดเป็นหมวดหมู่ตามเกณฑ์การแบ่งมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ของกระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วย สาขาศิลปะการแสดง สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม สาขาวรรณกรรม สาขาภูมิปัญญา สาขาแนวปฏิบัติทางสังคม ประเพณีพิธีกรรม สาขาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล และสาขาภาษา ดังนี้

หน่วยย่อยที่	ชื่อหน่วยย่อย	สาระการเรียนรู้
๓.๑	สาขาศิลปะการแสดง	๑. ทะแยมมอญ ๒. ปี่พาทย์มอญ ๓. คอนเสิร์ตลอยชาย
๓.๒	สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม	๑. การสานกก ๒. การเย็บจาก ๓. การเผาถ่าน ทำฟืน ๔. การทำไส้ ๕. การปักสไบ ๖. ชงตะขาบ ๗. ฉัตร ชงกระดาด หรือร่มมอญ ๘. เรือแปดแจว ๙. เรือนมอญ ๑๐. พระพุทธรูปยืนไม้แกะสลัก ๑๑. กุฏิเรือนหมู่ ๑๒. วัดถ้ำมุงคลบางกระตี
๓.๓	สาขาวรรณกรรม	๑. ตำนานข้าวแช่ ๒. ตำนานชงตะขาบ ๓. ตำนานข้าวเหนียวแดงกา ๔. ตำนานเมืองหงสาวดี

หน่วยย่อยที่	ชื่อหน่วยย่อย	สาระการเรียนรู้
๓.๔	สาขากีฬากฎมีปัญญา และสาขา แนวปฏิบัติทางสังคม ประเพณี พิธีกรรม	๑. สะบ้า ๒. การรำผี ๓. ประเพณีอาบน้ำผู้ใหญ่ ๔. ตักบาตรน้ำผึ้ง ๕. ตักบาตรดอกไม้
๓.๕	สาขาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและ จักรวาล	๑. แกงเนื้อ ๒. แกงเลียงมันมือเสือ ๓. แกงมะตาด ๔. แกงกระเจี๊ยบมอญ ๕. น้ำปลามอญกับปลานิลทอด ๖. ยำชะคราม ๗. ทอดมันหน่อกะลา ๘. คะนอม ๙. ปลา ร้ามอญ
๓.๖	สาขาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและ จักรวาล และสาขาภาษา	๑. ขนมแตงา ๒. ขนมเม็ดขนุน ๓. กะละแม ๔. ข้าวพม่า ๕. ข้าวแช่ ๖. ข้าวทิพย์ ๗. ด้านข้อปฏิบัติและข้อห้าม ๘. ภาษามอญ

บทที่ ๕

บทสรุป

การวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนานวัตกรรมทางสังคม เพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรมมอญ กรณีศึกษาชุมชนบางกระดี่ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย (The Participatory Knowledge Management for the Development of Social Innovation for Mon's Cultural Community Learning: A Case of Bang Kadee, Bangkok Thailand) มีวัตถุประสงค์หลัก ๓ ประการคือ (๑) เพื่อสืบค้นและจัดระบบข้อมูลวัฒนธรรมมอญในชุมชนมอญบางกระดี่ (๒) เพื่อจัดการองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ ให้อยู่ในรูปของนวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์ และ (๓) เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมมอญ ให้แก่เด็กและเยาวชนโรงเรียนบางกระดี่

ระเบียบวิธีวิจัย

คณะผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาแบบผสมผสาน ประกอบด้วย การวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลและร่วมเรียนรู้ในโครงการวิจัย ประกอบด้วยชาวไทยรามัญบางกระดี่ทุกเพศ ทุกกลุ่มอายุ ที่เกิดและอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่องในชุมชนบางกระดี่ หมู่ ๒ หมู่ ๘ และหมู่ ๙ แขวงแสมดำ เขตบางขุนเทียน จังหวัดกรุงเทพมหานคร โดยการสืบค้นข้อมูลด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมอญ ใช้การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบ Snowball sampling ซึ่งเริ่มจากการระบุตัวบุคคลสำคัญของชุมชนตามกรอบการศึกษาภาคสนามของการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ ปราชญ์ ผู้นำชุมชน ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดบางกระดี่ ผู้อาวุโส ผู้ประกอบพิธีทรงผีรำผี นักดนตรีทะแยมมอญ และเจ้าอาวาสวัดบางกระดี่ สำหรับการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ คณะผู้วิจัยคัดเลือกแบบเจาะจงจากนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมมอญ โดยพิจารณาจากผลงานทางวิชาการที่พิมพ์เผยแพร่ตามมาตรฐานสากล ส่วนประเด็นด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนบางกระดี่ คณะผู้วิจัย เปิดโอกาสให้นักเรียนที่สนใจด้านวัฒนธรรมมอญสมัครเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ และใช้นวัตกรรมทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ที่ชุมชนและนักเรียนร่วมกันพัฒนาขึ้นในกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ในส่วนของการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมอญ คณะผู้วิจัยใช้แนวการสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม หลังจากนั้นจึงใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์เรื่องเล่า (Narrative Analysis) นำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบของการพรรณนาและรูปภาพ สำหรับการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ ใช้การสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมอญ หลังจากการตรวจสอบแบบสามเส้าแล้ว คณะผู้วิจัยจึงออกแบบนวัตกรรมทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ทั้ง ๕ ประเภท

ประเภทแรก ได้แก่ ตัวบทภาพยนตร์สารคดี เริ่มจากการตรวจสอบความถูกต้องและความตรงเชิงเนื้อหาด้านวัฒนธรรม ปรากฏของชุมชนร่วมคัดเลือกเนื้อหาเพื่อจัดทำเป็นสารคดี ซึ่งในการวิจัยนี้ชุมชนเลือกประเพณีการรำผีหรือไหว้ผี หลังจากนั้น คณะผู้วิจัยจึงทำการจัดทำกรอบเรื่องราว (Story Board) ตรวจสอบอีกครั้งกับเอกสารทางวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านมอญศึกษา และปรากฏของชุมชนบางกระดี ทำการบันทึกภาพและเสียงบรรยาย แล้วจึงทวนสอบความถูกต้องอีกครั้งกับนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมมอญ และปรากฏของชุมชนบางกระดี ก่อนเผยแพร่ในรูปแบบของ VDEO on Demand ในช่องทางสาธารณะออนไลน์

ในส่วน of ประเภทของอาหาร คณะผู้วิจัยร่วมกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ของชุมชนบางกระดี ทำการคัดเลือก พิจารณาวัตถุ สีส และรูปแบบก่อนจัดทำเป็นแบบจำลองอาหารอย่างง่าย ตรวจสอบความถูกต้อง และพัฒนาแบบจำลองอาหารโดยใช้วัสดุที่คงทนถาวร เพื่อให้สามารถใช้เป็นสื่อประกอบการเรียนรู้ในโรงเรียนบางกระดีต่อไป สำหรับเว็บไซต์ พัฒนาขึ้นจากการสังเคราะห์สรุปข้อมูลด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมพร้อมคัดเลือกภาพถ่ายที่เกี่ยวข้อง ส่วนเรือนมอญจำลองใช้วิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับผู้รู้ด้านคัมภีร์โลกสิทธิ ปรากฏของชุมชน และสถาปนิก เพื่อออกแบบเรือนมอญ ซึ่งปรากฏและนักวิชาการด้านวัฒนธรรมมอญได้ร่วมกันออกแบบ หลังจากนวัตกรรมทางสังคมเชิงสร้างสรรค์พัฒนาเสร็จเรียบร้อยแล้วทั้ง ๔ ประเภท ได้แก่ สารคดีสั้น เว็บไซต์ แบบจำลองอาหาร และเรือนมอญจำลอง เสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงนำมาทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในกลุ่มเด็กและเยาวชนในโรงเรียนบางกระดี ประเมินความรู้และความรู้สึกภาคภูมิใจในวัฒนธรรมมอญ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และสังเคราะห์เป็นนวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์ชิ้นสุดท้าย ได้แก่ คู่มือเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมมอญบางกระดี

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมมอญบางกระดี มีพลวัตและมีพัฒนาการปรับเปลี่ยนเรื่อยมาตามยุคสมัยและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชน การเปลี่ยนแปลง การคงอยู่ การลดทอน และการเสื่อมสลายไป เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพทางกายภาพของชุมชนและสภาพแวดล้อมโดยรวม ผลกระทบเชิงนโยบายที่ขาดการพิจารณามิติด้านสังคมวัฒนธรรมตามแนวทางสมัยใหม่นิยมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของแหล่งน้ำธรรมชาติ ความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์ซึ่งเป็นแหล่งอาหารและวัสดุที่ชาวชุมชนใช้ในชีวิตประจำวัน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางสังคม ในลักษณะที่มีความเป็นปัจเจกมากยิ่งขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมด้านภาษา ที่ลดความสำคัญลง เหลือใช้ในพิธีกรรมทางความเชื่อและศาสนาเท่านั้น

อย่างก็ตาม ชุมชนมอญบางกระดี่สะท้อนให้เห็นถึงพลังอำนาจของวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นวัตถุวัฒนธรรม (Material Culture) อาทิ อาหาร หัตถกรรม และงานฝีมือต่างๆ และสัญลักษณ์วัฒนธรรม (Symbolic Culture) อาทิ ความเชื่อ ความหมายที่แฝงเร้นอยู่ในวัฒนธรรมที่จับต้องได้หรือวัตถุวัฒนธรรมต่างๆ คณะผู้วิจัยค้นพบว่า ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสภาพแวดล้อมรอบตัว ชาวไทยรามัญในชุมชนบางกระดี่ยังคงต่อต้านขัดขืน และพยายามทำรงไว้ซึ่งมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมอญในหลากหลายรูปแบบ ทั้งการก่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การพยายามรักษาประเพณีวัฒนธรรมมอญ และการสืบทอดท่วงวัฒนธรรมมอญ เข้าไว้ในกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมร่วมกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เช่น โรงเรียนวัดบางกระดี่ ศูนย์ศิลปะวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ กลุ่มและชมรมต่างๆ ในชุมชน

เวลามากกว่าสองทศวรรษแล้ว ที่ชาวมอญในชุมชนบางกระดี่เรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมของตน อีกทั้งสามารถปลูกฝังความรู้สึกภาคภูมิใจให้แก่เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ ทำให้ในรอบทศวรรษที่ผ่านมาเกิดกระแสวัฒนธรรมมอญนิยม เกิดความต้องการมีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงและสืบทอดวัฒนธรรมมอญเพิ่มมากขึ้นในกลุ่มเด็กและเยาวชน ประกอบกับชาวชุมชนบางกระดี่จำนวนมากมีความสามารถในการถ่ายทอด ความรู้ด้านวัฒนธรรม สามารถปรับปรุงและพัฒนาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมมอญของตน ให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมของสังคมปัจจุบัน และบางส่วนมีความรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและเครือข่ายสังคมออนไลน์เป็นอย่างดี ทำให้การมีส่วนร่วมพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเพื่อการสร้างสรรค์ ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในกระบวนการเรียนรู้เรื่องวัฒนธรรมมอญแบบมีส่วนร่วม กระทำได้อย่างเป็นธรรมชาติและมีประสิทธิภาพ

นวัตกรรมทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ที่คณะผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้นจากงานวิจัยนี้ อยู่ในรูปของนวัตกรรมผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมกระบวนการ ซึ่งคณะผู้วิจัยสังเคราะห์ขึ้นจากผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้านวัฒนธรรมของชุมชนบางกระดี่ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๕๗ ถึง ปี พ.ศ.๒๕๕๘ ดังมีสาระสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

(๑) มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมอญ

ชุมชนไทยรามัญบางกระดี่ มีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมอญครบถ้วนทั้ง ๗ สาขา ตามเกณฑ์การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมมอญบางกระดี่ที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบัน มีลักษณะของการปรับเปลี่ยน ลดทอน และประยุกต์จนสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สภาพแวดล้อมทางสังคม สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมของชุมชน และความต้องการของคนในชุมชน วัฒนธรรมมอญของ

ชุมชนมอญบางกระดี่ตามนัยนี้ จึงวางอยู่บนพื้นฐานของพลวัตทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามองค์ประกอบสำคัญ ๔ ประการคือ องค์ประกอบด้านพื้นที่ เวลา บริบท และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างบุคคลและสรรพสิ่งรอบตัว

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่พบในงานวิจัยนี้ ได้แก่

๑. สาขาศิลปะการแสดงประกอบด้วย มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ๓ ประเภทคือ ทะแยมอญ ปี่พาทย์มอญและคอนเสิร์ตลอยชาย

๒. สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิมมี ๑๑ ประเภท ได้แก่ สานกก การเย็บจาก การเผาถ่านทำฟืน การทำเส้ การปักสไบ การประดิษฐ์ธงตะขาบ การประดิษฐ์ฉัตร-ธงกระดาด-ร่มมอญ เรือแปดแจว เรือมอญ พระพุทธรูปยืนไม้แกะสลัก และกุฏิเรือนหมู่ วัดบางกระดี่

๓. สาขาวรรณกรรมมี ๔ เรื่อง ได้แก่ ตำนานข้าวแช่ ตำนานธงตะขาบ ตำนานข้าวเหนียวแดงกา ตำนานเมืองหงสาวดี

๔. สาขากีฬามรดกภูมิปัญญาไทยมี ๑ อย่าง ได้แก่ สะบ้ามอญ

๕. สาขาแนวทางปฏิบัติการสังคม ประเพณีและพิธีกรรมมี ๔ ประเภท ได้แก่ การรำผีหรือการไหว้ผีมอญ การอาบน้ำผู้ใหญ่ การตัดกบาตรน้ำผึ้ง และการตัดกบาตรดอกไม้

๖. สาขาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับอาหารมอญ ซึ่งจำแนกออกเป็นประเภทต่างๆ คือ จำแนกตามเครื่องปรุง ลำดับการบริโภค การดำรงอยู่ของอาหารในชีวิตประจำวัน และอาหารในพิธีกรรมต่างๆ ประเภทอาหารคาวที่พบในชีวิตประจำวันมี ๔ ชนิด ได้แก่ แกงเนื้อ แกงเลียงมันมือเสือ แกงมะตาด แกงกระเจี๊ยบมอญ ประเภทเครื่องจิ้ม ได้แก่ น้ำปลามอญ ประเภทยำ ได้แก่ ยำชะคราม ประเภทปิ้งย่าง ได้แก่ ทอดมันหน่อกล้วย ประเภทเส้น ได้แก่ คะนอม ประเภทหมักดอง ได้แก่ ปลาแร่มอญ ประเภทอาหารและขนมหวาน ได้แก่ ขนมแดงกา เม็ดขนุน กะละแม ข้าวพม่า สำหรับประเภทอาหารในพิธีกรรม ได้แก่ ข้าวแช่ และข้าวทิพย์ เป็นต้น

๗. สาขาภาษา นับว่าเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมอญของชุมชนบางกระดี่ ที่อยู่ในสถานการณ์ที่น่าวิตกกังวลว่าจะสูญหายไปมากที่สุด ซึ่งจากการศึกษาวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยพบว่า ชุมชนบางกระดี่มีการใช้ภาษาพูดมอญในชีวิตประจำวันน้อยมาก เด็กและเยาวชนในโรงเรียนวัดบางกระดี่เกือบทั้งหมดไม่สามารถสื่อสารด้วยภาษามอญได้แล้ว แม้ว่าโรงเรียนจะมีนโยบายให้มีการจัดการเรียนการสอนภาษามอญ โดยเชิญวิทยากรพิเศษซึ่งเป็นปราชญ์ของชุมชนบางกระดี่มาสอนเสริมให้นักเรียน แต่เนื่องจากไม่ได้มีการใช้จริงในชีวิตประจำวัน และนักเรียนจำนวนมากในโรงเรียนบางกระดี่ไม่ได้มีเชื้อสายมอญ ทำให้การเรียนรู้ภาษามอญที่ผ่านมานี้ไม่ประสบผลสำเร็จตามที่คาดหวัง ยกเว้นในกรณีของผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า ๕๐ ปี ที่ยังสามารถสื่อสารด้วยภาษามอญได้ แต่ส่วนใหญ่ก็เขียนและอ่านไม่ได้แล้ว แต่อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า ยังมีการใช้ภาษามอญในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ ทั้งการรำผีและการสวดมนต์ของพระภิกษุในวัดบางกระดี่

(๒) นวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์

การจัดการความรู้ด้านวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ ให้อยู่ในรูปของนวัตกรรมสังคมเชิงสร้างสรรค์ ในงานวิจัยนี้ ประกอบด้วยนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ และนวัตกรรมกระบวนการ โดยในส่วนของนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ ประกอบด้วย สารคดีสั้นความยาว ๓๐ นาที เรื่องประเพณีการรำผี เว็บไซต์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนมอญบางกระดี่ ซึ่งเชื่อมโยงกับเว็บไซต์ของคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ในกล่องของนวัตกรรมจากผลงานวิจัย ซึ่งคณะผู้วิจัยจักได้นำเสนอต่อกรมส่งเสริมวัฒนธรรม เพื่อพิจารณาแขวนหรือเชื่อมต่อกับเว็บไซต์ ของกรมส่งเสริมวัฒนธรรมต่อไป

สำหรับแบบจำลองอาหารมอญ ๑๐ ประเภทประกอบด้วยอาหารหวานและของว่าง ๓ ชนิด ได้แก่ กะละแม ขนมกล้วย และหมากพลู อาหารในชีวิตประจำวัน ๕ ชนิด ได้แก่ แกงเขียวหวาน ปลานิลทอดจิ้มน้ำปลาอมู ลาบหมู คะน่ำปลาเค็ม ต้มยำปลา และอาหารในพิธีกรรม ๒ ชนิด ได้แก่ หมี่ผัด และข้าวแช่ ๑ สำหรับ ประกอบด้วย ข้าวแช่และกับข้าว ได้แก่ ไข่เค็ม หมูหวาน และไขโปะผัดไข่ ในส่วนของเรือนมอญจำลอง คณะผู้วิจัยได้ร่วมกับปราชญ์และผู้รู้ของชุมชนถอดแบบ จากภาพร่างที่ผู้อาวุโสของชุมชนได้จัดทำขึ้น โดยจำลองออกมา ๒ หลัง ๒ ขนาด คือ โมเดลขนาด ๑ : ๑๐๐ และโมเดลขนาด ๑ : ๕๐ และนวัตกรรมประเภทสุดท้ายได้แก่ คู่มือการเรียนรู้เรื่องวัฒนธรรมมอญ ซึ่งประกอบเนื้อหาต่างๆ แบบฝึกหัดและคำถามท้ายบท อนึ่ง การพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ทั้ง ๕ ประเภท ดำเนินการภายใต้หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

(๓) กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมมอญ

เป็นกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ที่คณะผู้วิจัยออกแบบขึ้นโดยใช้ตัวแบบชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ (Community of Practice) โดยให้ชาวชุมชนมอญบางกระดี่ เด็กและเยาวชนในโรงเรียนวัดบางกระดี่ ได้มีส่วนร่วมตั้งแต่ระยะแรกของการวิจัย ได้แก่ (๑) การร่วมเก็บข้อมูลคัดสรร และวิเคราะห์ข้อมูลด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมอญ (๒) การมีส่วนร่วมในการจัดทำหมวดหมู่ แยกประเภทภูมิปัญญาประเภทต่างๆ ตามเกณฑ์ของการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) แม้ว่าในบางสาขา จะมีการวิพากษ์วิจารณ์และไม่เห็นด้วยของผู้รู้ของชุมชน แต่กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ในขั้นตอนของการจัดประเภทและแยกแยะหมวดหมู่ของภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมแต่ละสาขา ก็ช่วยสร้างบรรยากาศที่เป็นมิตร เป็นธรรมชาติ และสร้างความภาคภูมิใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของ ในขั้นตอนนี้จึงกล่าวได้ว่า นวัตกรรมทางสังคมกระบวนการได้ถูกพัฒนาขึ้นไปพร้อมๆ กันกับการพัฒนานวัตกรรมผลิตภัณฑ์ แล้ว (๓) การมีส่วนร่วมในการถกแถลงและวิพากษ์วิจารณ์ รูปแบบการดำรงอยู่ของความรู้ทางวัฒนธรรม (๔) การมีส่วนร่วมพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ทั้ง ๕ ประเภท และ (๕) การมีส่วนร่วมใช้ประโยชน์และเป็นเจ้าของนวัตกรรมทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ของโรงเรียนบางกระดี่

อนึ่ง ผลของการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และกลุ่มเด็กและเยาวชนที่เข้าร่วมในกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมด้านวัฒนธรรมมอญบางกระบือในครั้งนี้พบว่า นักเรียนที่เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่เกิดความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมมอญบางกระบือ รู้สึกภาคภูมิใจที่ได้มีโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรมมอญ ชาบซึ่งในความงดงามของสุนทรียศาสตร์แขนงต่างๆ ที่ได้เรียนรู้ผ่านวัฒนธรรม และภูมิใจในในความเป็นมอญของตนเอง ที่สำคัญที่สุด เด็กและเยาวชนโรงเรียนบางกระบือ ที่รู้สึกสนุกและต้องการให้มีการเรียนรู้วัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ต่อไป

การอภิปรายผล

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม หน่วยงานผู้ให้การสนับสนุนงบประมาณแก่โครงการวิจัยนี้ จำแนกประเภทของวัฒนธรรมในสองลักษณะ ลักษณะแรก ได้แก่ จำแนกตามหลักการของจำแนกมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intangible Cultural Heritage) ของกระทรวงวัฒนธรรม และประการที่สอง ได้แก่ การจำแนกตามอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งกระทรวงวัฒนธรรมได้รับความเห็นชอบมาจากที่ประชุมใหญ่ขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) หรือ ยูเนสโก (UNESCO) ครั้งที่ ๓๒ ณ กรุงปารีส ระหว่างวันที่ ๒๙ กันยายน ถึง ๑๗ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๖ ที่อ้างถึง ตราสารระหว่างประเทศในด้านสิทธิมนุษยชนที่มีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ปี พ.ศ.๒๔๙๑ (ค.ศ.๑๙๔๘) ข้อตกลงระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ปี พ.ศ.๒๕๐๙ (ค.ศ.๑๙๖๖) และข้อตกลงระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเรือนและสิทธิทางการเมือง ปี พ.ศ.๒๕๐๙ (ค.ศ.๑๙๖๖)

แม้ว่าในปัจจุบัน ประชาคมโลกจะยังไม่มีตราสารในระดับพหุภาคีเพื่อสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เอาไว้ แต่โครงการวิจัยนี้ นับเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญประการหนึ่ง ในการสร้างความตระหนักในความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เหล่านี้ ซึ่งในงานวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยได้เลือกประเพณีการรำผี ตามข้อเสนอของชาวมอญในชุมชนบางกระบือ เพื่อจัดทำเป็นสารคดีสั้น เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เนื่องจากอนุสัญญาฯ ดังกล่าวได้กำหนดความหมายคำว่า มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ว่า หมายถึง การปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจน เครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นผลจากสิ่งเหล่านั้น ซึ่งในที่นี้ ชุมชนมอญบางกระบือ ยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน

การพิจารณาให้ความสำคัญต่อ มรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และที่จับต้องไม่ได้ ในฐานะที่เป็นแหล่งกำเนิดของความหลากหลายทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน ตามข้อเสนอแนะของยูเนสโก ว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมแนวประเพณีนิยมและคติชน ปี

พ.ศ.๒๕๓๒ ในปฏิญญาสากลของยูเนสโกที่ว่าด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม ปี พ.ศ.๒๕๔๔ และในปฏิญญาอิสตันบูล ปี พ.ศ.๒๕๔๕ ซึ่งได้รับการรับรอง ณ การประชุมโต๊ะกลมรัฐมนตรีวัฒนธรรมครั้งที่ ๓ ซึ่งมุ่งเน้นด้านการพึ่งพาอาศัยและเกื้อกูลกันและกันอย่างลึกซึ้งระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกทางธรรมชาติ จึงเป็นประเด็นสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของบุคคลและชุมชนให้เรียนรู้ที่จะมีชีวิต อยู่บนความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งแนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยจำนวนมาก (กรมศิลปากร, ๒๕๕๖; สุดารรา สุจนายา และคณะ, ๒๕๔๗; Tanabe, ๒๐๐๘; DeLanda, ๒๐๐๖)

ดังนั้น การที่กระทรวงวัฒนธรรม ในฐานะที่เป็นหน่วยงานหลักที่มีบทบาทสำคัญในการผลิต สงวนรักษา อารังไว้ และสร้างสรรค์ใหม่ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรม ให้มีความสำคัญกับการศึกษาวิจัยนี้ จึงนับว่ามีความสำคัญมาก เนื่องจาก ข้อจำกัดของการศึกษาวัฒนธรรมอยู่ในประเทศพม่า เกิดขึ้นจากการที่รัฐบาลพม่าไม่มีนโยบาย ในการศึกษาวิจัยมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์มอญหรือชาติพันธุ์อื่นๆในพม่า เนื่องมาจากปัญหาความขัดแย้งและปัญหาการเมืองภายในประเทศ ดังนั้น นอกจากชาวมอญที่อาศัยอยู่ในรัฐมอญในประเทศพม่าแล้ว ชุมชนไทยรามัญบางกระตี นับเป็นแหล่งศึกษาวัฒนธรรมมอญที่สำคัญเป็นอันดับสองของโลก การศึกษาวิจัยวัฒนธรรมมอญและต่อยอดจนเกิดเป็นนวัตกรรมทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ ที่กระทำผ่านความเข้มแข็งของโครงข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของชาติพันธุ์มอญในประเทศไทย การที่กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ดำเนินการเชิงนโยบายผ่านการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบ เพื่อนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมมอญของชุมชนบางกระตี โดยมีนักวิชาการจากสถาบันการศึกษา และภาคประชาสังคมเข้ามามีส่วนร่วม ตั้งแต่การกำหนดกรอบการสืบค้น การจัดการความรู้ การพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ จนถึงการใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรม จึงเป็นประเด็นใหม่ที่ค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยพบว่า การสร้างชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้วัฒนธรรม (Community of Cultural Learning Practice) เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากก่อให้เกิดความรัก ความภาคภูมิใจ ที่นำมาสู่สิ่งที่จับต้องได้ ซึ่งในที่นี่ ได้แก่ นวัตกรรมทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ทั้ง ๕ ประเภท ที่สามารถใช้เป็นสื่อเพื่อส่งผ่าน เจตนารมณ์สากลถึงคนในสังคม ให้ตระหนักถึงความสำคัญในการอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข บนพื้นฐานของความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ในฐานะที่เป็นประเทศไทยเป็นประเทศสมาชิกของยูเนสโก ที่มีพันธกิจสำคัญในการผลิต สงวนรักษา อารังไว้ และสร้างสรรค์ใหม่ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และที่จับต้องไม่ได้ งานวิจัยนี้จึงนับเป็นพันธกิจสำคัญ ที่สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของประเทศไทย ในนามของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ที่สะท้อนถึงการให้คุณค่าในความเป็นมนุษย์ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ในรูปแบบเชิงกระบวนการ เพื่อนำการวิจัยไปสู่เป้าหมายเชิงนโยบายที่สูงขึ้น ซึ่งได้แก่ สังคมสงบสุขที่คำนึงถึงสิทธิมนุษยชนและความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะ

๑. ควรดำเนินการบูรณาการเชิงนโยบายกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ กระทรวงศึกษาธิการ ในการผลักดันให้เกิดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยใช้การศึกษาและจัดการความรู้ด้านวัฒนธรรมในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์อื่นๆ อาทิ ชนกลุ่มน้อยบนพื้นที่สูง ชาติพันธุ์อินเดีย ชาติพันธุ์พม่า ลาว และเวียดนามที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย

๒. นำความรู้จากนวัตทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ ออกเผยแพร่และจัดแสดงในงานประชุมวิชาการด้านการวิจัยระดับประเทศและในเวทีนานาชาติ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรม ความรู้ และอำนาจอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

(ภาษาไทย)

กจช. รัชกาลที่ ๔ รล.-กท. (จ.ศ.๑๒๓๐) เล่ม ๘๕ เลขที่ ๘๖.

กจช. รัชกาลที่ ๔ รล.-กท. (จ.ศ.๑๒๓๑-๑๒๓๒) เล่ม ๓ เลขที่ ๓๕.

กจช. รัชกาลที่ ๔ รล.-กท. (จ.ศ.๑๒๒๑) เล่ม ๑๗ เลขที่ ๘๑.

กจช. รัชกาลที่ ๕ รล.-กท. (จ.ศ.๑๒๔๒-๑๒๔๓) เล่ม ๒๘ เลขที่ ๔๔.

กจช. รัชกาลที่ ๕ รล.-กท. (จ.ศ.๑๒๔๓-๑๒๔๔) เล่ม ๓๒ เลขที่ ๔๗.

กขพร ตรโฆท. (๒๕๔๒). มอญรำ เกาะเกร็ด. ใน เอกสารประกอบการเสนาทางวิชาการ เรื่อง

ภาษาและวัฒนธรรมจากภาพชีวิตชาวมอญในสังคมไทย (หน้า ๒-๓). กรุงเทพฯ: หอสมุด
ดนตรีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ (เอกสารอัดสำเนา).

กรมศิลปากร. (๒๕๓๔). ราชบุรี. พระนคร: อมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป.

กรมศิลปากร. (๒๕๕๖). วิธีชีวิตชาวมอญเกาะเกร็ด. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กวินธร เสถียร และพัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๗). รายงานการวิจัย นวัตกรรมชุมชนเพื่อการ

ส่งเสริมสุขภาพเชิงสร้างสรรค์: กรณีประเพณีการแข่งขันเรือ จังหวัดน่าน. พิษณุโลก:
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.

กาญจนา สมมิตร. (๒๕๕๔). รายงานการวิจัย นวัตกรรมจัดการเพื่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

และการบริโภคจากสินค้า เกษตรเคมีสู่สินค้าเกษตรอินทรีย์ในกิจการเพื่อสังคม:

กรณีศึกษาสถาบันชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยฟาร์
อีสเทิร์น.

เกศสิรินทร์ แพทอง. (๒๕๕๖). การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์และวิธีการดำรงรักษาอัตลักษณ์สำคัญของ

ชาวมอญอำเภอพระประแดง. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์,
กรุงเทพมหานคร.

ขวัญดี อ้าวาอุทัย. (๒๕๕๗). เจ้าศรีโนชา มหาสุรสีหนาทราชปฏิพัทธ์. ใน เจ้าวงศ์ศักดิ์ ณ เชียงใหม่

(บรรณาธิการ), ขัตติยานีศรีล้านนา (หน้า ๑๐-๒๕). เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

จรัส สุวรรณมาลา และคณะ. (๒๕๕๑). คู่มือนวัตกรรมท้องถิ่น: เรียนรู้ด้วยตนเองกับกรณีศึกษาจริง

๒๕๐ เรื่อง. กรุงเทพฯ: สถาบันวิทย์ใหม่ท้องถิ่น คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จวน เครือวิชัยอาจารย์. (๒๕๓๗). วิธีชีวิตชาวมอญ. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์.

จิตราภา ภูณทบุตร. (๒๕๔๖). การวิจัยสำหรับนักวิจัยรุ่นใหม่. กรุงเทพฯ: สหธรรม.

จิรวัดน์ พิระสันต์ และคณะ. (๒๕๕๕). รายงานการวิจัย องค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรมเพื่อการ
ท่องเที่ยวเพื่อพัฒนา ๑๒ ชุมชนที่อยู่รายรอบอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย. พิษณุโลก:
มหาวิทยาลัยนเรศวร.

จิรวัดน์ พิระสันต์ และพัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๒). การพัฒนาจังหวัดพิษณุโลกเป็นเมือง
ศิลปวัฒนธรรมในประเทศไทย. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และองค์ บรรจุน (บรรณาธิการ). (๒๕๕๑). มอญในสยามประเทศ (ไทย):
ชนชาติ บทบาทและบทเรียน. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มานุษยศาสตร์.

ชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา และวาสนา อิมเอ็ม. (๒๕๕๕). นวัตกรรมสังคม การให้ความหมายและ
ลักษณะกิจกรรมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร และคณะ. (๒๕๔๗).
ชื่อลำน้ำแม่กลอง วินิจฉัยนาม. ใน กลุ่มน้ำแม่กลอง ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ “เครือญาติ”
มอญ (หน้า ๕-๒๐). กรุงเทพฯ: มติชน.

ทวีศักดิ์ เผือกสม. (๒๕๔๖). คนแปลกหน้านานาชาติของกรุงสยามในโคลงต่างภาษาที่วัดโพธิ์.
สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: มติชน.

นฤดี จิยะวรนันท์ และภูมิพร ธรรมสถิตย์เดช. (๒๕๕๕). การศึกษารูขีจรบริการนิตยสารจัดชุดให้เข้า
แบบและส่งถึงที่ในมุมมองนวัตกรรมบริการ. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยนวัตกรรม
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (๒๕๔๗). มอญศึกษา. ใน กลุ่มน้ำแม่กลอง ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ “เครือญาติ”
มอญ (หน้า ๓๖-๓๙). กรุงเทพฯ: มติชน.

ผู้จัดการ ๓๖๐ องศา. (๒๕๕๒). สูตรสำเร็จฉบับเอ็มเค นวัตกรรมบริการ ร้านสุกี้ชั้นเทพ. สืบค้นเมื่อ
๒๐ มกราคม ๒๕๕๙, จาก <http://www.manager.co.th/mgrWeekly/>

พวน งามัญวงศ์. (๒๕๔๘). พจนานุกรมมอญ-ไทย ฉบับมอญสยาม. กรุงเทพฯ: มติชน.

พัชริน ดำรงกิตติกุล และปรองชน พูลสวัสดิ์. (๒๕๔๖). การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนา
ท้องถิ่น: ประสบการณ์จากชุมชนไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา.
พิชัยจันทร์ ทิพย์ประภา และปัญญา น้ำเพชร (๒๕๔๙). การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการ
พัฒนาการท่องเที่ยวมรดกโลกเชิงประวัติศาสตร์: กรณีศึกษาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา.
กรุงเทพฯ: ม.ป.พ. (เอกสารอัดสำเนา).

พิศาล บุญผูก. (๒๕๓๗ก). บ้านปากเกร็ดและเกาะเกร็ด. นนทบุรี: สหยาบถ้อยและการพิมพ์.

พิศาล บุญผูก. (๒๕๓๗ข). พระธรรมศาสตร์มอญเกี่ยวกับไทยอย่างไร. สยามอารยะ, ๒(๒๓), ๑๗-๒๔.

พิศาล บุญผูก. (๒๕๓๗ค). กำเนิดอำเภอปากเกร็ดและตำบลปากเกร็ด. ใน **บ้านปากเกร็ดและเกาะเกร็ด** (หน้า ๓-๔๓). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

พิศาล บุญผูก. (๒๕๔๐). เครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. ใน **เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วัฒนธรรมเอเวียอาคเนย์-ความคล้ายคลึงในวิถีชีวิตและทัศนศึกษา (เกาะเกร็ด-บางปะอิน)** (หน้า ๑๒๐-๑๔๕). กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. (เอกสารอัดสำเนา).

พิสนธ์ ปลัดสิงห์. (๒๕๓๐). **คนมอญ**. กรุงเทพฯ: แสงแดด.

ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. (๒๕๓๑). **ลุ่มน้ำแม่กลอง: พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ศ พรินติ้ง เซ็นเตอร์.

รวมเกร็ดพงศาวดารและประวัติศาสตร์ชนชาติมอญ. (๒๕๒๕). **บรรณานุกรมในงานพระราชทานเพลิงศพของอำมาตย์โท ขุนอาโศกคดี (เพิ่ม หลักคงคา) ณ วัดคงคาราม ตำบลคลองตากค อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๕**. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๖). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์.

ราชบุรี. (๒๕๓๔). **บันทึกเมืองราชบุรี**. กรุงเทพฯ: อักษรสุวรรณ.

วรวิวรรณ เตชะสุวรรณวงศ์. (๒๕๕๙). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองอโยธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาต่อการอนุรักษ์มรดกโลกทางวัฒนธรรม**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.

วรวิธ สุวรรณฤทธิ์. (๒๕๓๓). เมืองด่านตะวันตก: รามัญ ๗ เมือง. **ศิลปวัฒนธรรม**, ๑๑ (๖), ๗๐.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (๒๕๓๖). **ลุ่มน้ำแม่กลอง: พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ศ พรินติ้ง เซ็นเตอร์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (๒๕๔๘). **ลุ่มน้ำแม่กลอง มีคนยุคหินเป็นบรรพชนคนยุคปัจจุบัน**. ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ), **ลุ่มน้ำแม่กลอง ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ “เครือญาติ” มอญ** (หน้า ๕-๑๖). กรุงเทพฯ: มติชน.

ศศิพรรณ บิลมานิช. (๒๕๕๔). **ชุมชนท้องถิ่นต่อการเป็นเมืองมรดกโลกเชียงใหม่ เชียงราย**. **วารสารเกษมบัณฑิต**, ๑๒(๒), ๓๐-๕๐.

ศิริณา จิตต์จรัส และคณะ. (๒๕๕๐). **การพัฒนานวัตกรรมสำหรับการเผยแพร่ความรู้ด้านประชากรสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และคุณภาพชีวิตของคนไทยเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองมรดกโลก: กรณีศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์. (๒๕๕๑). **พื้นที่พิธีกรรมและการต่อรองเชิงอัตลักษณ์ในกระแสโลกาภิวัตน์ใน**

พื้นที่เมืองมรดกโลกหลวงพระบาง ประเทศลาว และปริมณฑล. มหาสารคาม:

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ส.พลายน้อย [นามแฝง]. (๒๕๔๔). **เล่าเรื่องพม่ารามัญ.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
ขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.

สถาบันไทยคดีศึกษา. (๒๕๔๘). **พลิกภาพอัตลักษณ์ไทย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สถาบันให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (๒๕๕๐). **โครงการชุมชนท่องเที่ยวยั่งยืน.**

กรุงเทพฯ: สำนักวัฒนธรรมกีฬาและการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร.

สมโชติ อ๋องสกุล. (๒๕๔๕). **ความรักเพื่อแผ่นดิน จากล้านนาถึงท่าพระจันทร์. ศิลปวัฒนธรรม,**
๒๓(๕), ๑๖๔-๑๖๙.

สมโชติ อ๋องสกุล. (๒๕๔๘). **มอญในสยามประเทศ.** เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์, พัทธพงศ์ วัฒนสินธุ์, อัจฉรา จันทร์ฉาย และประกอบ คุปรัตน์. (๒๕๕๓).

นวัตกรรม: ความหมาย ประเภท และความสำคัญต่อการเป็นผู้ประกอบการ. **วารสาร**

บริหารธุรกิจ, ๓๓ (๑๒๘), ๔๙-๖๕.

สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (๒๕๕๗). **การจัดการนวัตกรรม**

สำหรับผู้บริหาร. กรุงเทพฯ: สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ.

สำนักงานศึกษาจังหวัดราชบุรี. (๒๕๓๔). **รายงานจังหวัดราชบุรี.** ราชบุรี: ม.ป.พ. (เอกสารอัดสำเนา).

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดราชบุรี. (๒๕๓๔). **ทะเบียนวัดของราชบุรี.** กรุงเทพฯ: กรมศาสนา.

สุจริตลักษณ์ ดีผดุง, วิจิตร เกิดวิสิทธิ์, อรรถจินดา ดีผดุง และสุเฑาะว์ คชเสนี. (๒๕๓๘). **มอญ บทบาท**

ด้านสังคม วัฒนธรรม ความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลงในรอบ ๒๐๐ ปีของกรุง

รัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). (๒๕๔๗). **ลุ่มน้ำแม่กลอง ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ “เครือญาติ”**

มอญ. กรุงเทพฯ: มติชน.

สุดาราส สุขฉายา. (๒๕๔๗). **ลูกจิ้นหลานมอญในกรุงสยาม.** กรุงเทพฯ: สารคดี.

สุนทร ชุตินทรานนท์. (๒๕๓๙). **พม่ารบไทย (พิมพ์ครั้งที่ ๓).** กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี พรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์.

สุนทร ชุตินทรานนท์. (๒๕๕๐). **ประเด็นปัญหาทางประวัติศาสตร์จากการประชุมคณะกรรมการ**

ชำระประวัติศาสตร์ไทย ครั้งที่ ๖/๒๕๕๐ อเยตโปงหรือราชธานีราชบัณฑิตยสถาน.

กรุงเทพฯ: ม.ป.พ. (เอกสารอัดสำเนา).

สุภรณ์ โอเจริญ. (๒๕๒๗). **ชาวมอญในประเทศไทย. เมืองโบราณ,** ๑๐(๓), ๑๔-๒๒.

สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. (๒๕๔๗). ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ “เครือญาติ” มอญ ลุ่มน้ำแม่กลอง.

กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุเอ็ด คชเสนี. (๒๕๕๑). หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ

นายแพทย์สุเอ็ด คชเสนี. กรุงเทพฯ: เท็คโพรโมชัน แอนด์ แอ็ดไทเซซิง.

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. (๒๕๒๙). **จารึกในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

องค์ บรรจุน. (๒๕๕๐). **หญิงมอญ อำนาจ และราชสำนัก**. กรุงเทพฯ: มติชน.

องค์ บรรจุน. (๒๕๕๓). **สยามหลากเผ่าหลายพันธุ์**. กรุงเทพฯ: มติชน.

อรศิริ ปาณินท์. (๒๕๔๒). **เรือนพื้นบ้านไทย-มอญ**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อลงกรณ์ คูตระกูล. (๒๕๕๓). **นวัตกรรมสังคม: กรณีศึกษาโครงการของท้องถิ่นในเขตภาคเหนือของประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์ รป.ด., สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. กรุงเทพมหานคร.

Katz, R. (๒๕๕๔). **การบริหารจัดการนวัตกรรม (พิมพ์ครั้งที่ ๔)**. (ณัฐยา สิ้นตระการผล, ผู้แปล).

กรุงเทพฯ: เอ็กสเปอร์เน็ท. (ต้นฉบับภาษาอังกฤษพิมพ์ ค.ศ.๒๐๐๓).

(ภาษาอังกฤษ)

Arnstein, S. R. (๑๙๖๙). A Ladder of Citizen Participation. **Journal of the American Institution of Planners**, ๓๕(๓), ๒๑๖-๒๑๔.

Bauer, C. (๑๙๙๐). Language and Ethnicity: The Mon in Burma and Thailand. In Wijeyewarddene, G. (ed.), **Ethnic Groups across National Boundaries in Mainland Southeast Asia** (pp. ๑๑-๒๔). Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.

Blagden, C. O. (๑๙๐๗). The Chronicles of Pegu: A Text in the Mon Language. **JRAS**, XXXIX (I), ๓๖๗-๓๗๔.

Britannica Encyclopedia. (๒๐๑๕). **Mon**. Retrieved November ๑๓, ๒๐๑๕, from <http://getintopc.com/software/education/encyclopedia-britannica-free-download/>

Cernea, M. M. (๑๙๙๑). **Putting People First: Sociological Variables in Rural Development**. New York: Oxford University Press.

DeLanda, M. (๒๐๐๖). **A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity**. London: Continuum.

- Dell, E. and Dudley, S. (2008). **Textiles from Burma: Featuring the James Henry Green Collection**. Brighton: The James Green Centre for World Art.
- Douglas, K. (1988). Nietzsche's Critique of Mass Culture. **International Studies in Philosophy**, 10(1), 11-22.
- Evon Z. V. (2008). Book review: Culture Change, Innovation: The Basis of Cultural Change, H. G. Barnett. **American Anthropologist**, 110(1), 111-112.
- Foster, B. L. (1987). Ethnic Identity of the Mons in Thailand. **JSS**, LXI, 101-111.
- Goldner, E. J. (2000). Arguing with Pictures: Race, Class and the Formation of Popular Abolitionism through Uncle Tom's Cabin. **Journal of American & Comparative Cultures**, 14(1-2), 1-14.
- Grossberg, L. (2008). **Popular Conservatism and Post Modern Culture**. New York: Routledge.
- Hall, D. G. E. (1960). **Burma**. London: Hutchinson.
- Halliday, R. (1961). **The Talains**. Rangoon: The Government Press.
- Halliday, R. (1962). The Mon I Siam. **JBRs**, XII (1), 11-14.
- Halliday, R. (1963). Mon History. **JBRs**, XXII (1), 1-11.
- Halliday, R. (1964). The Mon Inscriptions of Siam. **JBRs**, XXII (1), 101-104.
- Harvey, G. E. (1967). **History of Burma**. London: Frank Cass.
- IGL-Archiv. (2016). **Trichopodus Trichopterus "Blau"**. Retrieved June 1, 2016, from <http://www.igl-home.de/index.php/anabantoidei/trichopodus>
- Labrousse, P. (1988). **The Dictionary General Indonesien-Francais**. Paris: Association Archipel.
- Leonowens, A. (1988). **The Romance of the Harem**. Virginia: The University of Virginia Press.
- Leonowens, A. (2002). **The English Governess at the Siamese Court**. Retrieved June 1, 2016, from www.blackmask.com
- Luce, G. H. (1968). **Old Burma: Early Pagan** (O. B. E. P.) vol. 1. New York: J. J. Augustin.
- Ministry of Social Development. (2010). **Social Report**. Bangkok: Ministry of Social Development.

- Nai Pan Hla. (၁၉၆၆). Mon Literature & Culture over Thailand and Burma. **Journal of the Burma Research Society**. XLI (၁, ၂), ၁၆-၇၆.
- Nichaiyok, S. (ed.). (၂၀၀၆). **၄၀ Years of Honorary Professor Suet Gajasen, M.D.: ၄၀ years of Thai Ramanna Association**. Bangkok: Thai Ramanna Association.
- Pearse, A. and Stiefel, M. (၁၉၈၇). **Inquiry into Participation: A Research Approach**. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.
- Seidenfaden, E. (၁၉၁၈). **The Thai Peoples**. Bangkok: The Siam Society.
- Tanabe, S. (၂၀၀၆). **Imagining Communities in Thailand**. Chiang Mai: Mekong Press.
- Thein, T. (၁၉၉၆). **What should be known about Mons and other Stories?** Rangoon: Aye Printing.
- U Min Naing. (၂၀၀၀). **National Ethnic Groups of Myanmar**. (Thant, H., trans.). Rangoon: Thein Myint Win Press. (Original work published ၁၉၆၈).
- Vogt, E. Z. (၂၀၀၈). **The Zinacantecos of Mexico: A Modern Mayan Way of Life** (၂nd ed.). New York: Wadsworth Thomson Learning.
- Whitaker, W. (၂၀၀၆). **WORDS Latin-to-English & English-to-Latin Dictionary**. Retrieved May ၆, ၂၀၁၆, from <http://ablemedia.com>
- Wikipedia, the free encyclopedia. (၂၀၁၆). **Mon State**. Retrieved June ၆, ၂၀၁၆, from https://en.wikipedia.org/wiki/Mon_State

ประวัติผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

๑. รองศาสตราจารย์ ดร.พัชรินทร์ สิริสุนทร

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก ๖๕๐๐๐

บทความวิจัย/บทความวิชาการ

(๑) ระดับนานาชาติ

Patcharin Sirasoonthorn. (๒๐๑๓). Social Planning and Cultural Changes: Lesson Learnt from the Development of Lao PDR. **ICMR International Journal**, ๑(๑), ๖๒-๗๖.

Patcharin Sirasoonthorn. (๑๙๙๙). Rethinking of the Role of Social Actors in Development: Theory and Evidence. **ASAIHL-Thailand and Journal**, ๒(๑), ๘๖-๑๐๖.

Civilaiz Wanaratwichit, Patcharin Sirasoonthorn, Supasit Pannarunothai and Narongsuk Noosorn. (๒๐๐๘). Access to Services and Complications Experiences by Disable People in Thailand. In Binns, C., Kagawa, K. and Miyaki, S. (eds.), **ASIA-Pacific Journal of Public Health** (pp. ๒๕๑-๒๕๖). SAGE Journals Online.

Patcharin Sirasoonthorn. (๒๐๐๐). A Possible Linkage between University and People's Organizations. **Journal of the Faculty of Humanities and Social Sciences**. Naresuan University. ๘(๒).

(๒) ระดับชาติ

วัชรวุฒิ ชื่อสัตย์ และพัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๙). “ชุมชนกะเทย” ไข่ม่อน คาบาเรต์ และการสถาปนาความสัมพันธ์เชิงอำนาจในเครือข่ายทางสังคมใหม่. **วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**, ๑๒(๑), ๑๒๕-๑๕๐.

สมนึก หงษ์ยิ้ม, ศิวีไลซ์ วรรณรัตน์จิตร, นิทรา กิจธีระวุฒิวงษ์ และพัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๘). ความรู้ทัศนคติ การปฏิบัติและปัญหาอุปสรรคของการปฏิบัติงานในการจัดระบบบริการฝากครรภ์คุณภาพ ของผู้ให้บริการในคลินิกฝากครรภ์ จังหวัดอุทัยธานี. **วารสารวิจัยและพัฒนาระบบสุขภาพ**, ๗(๓), ๒๑๒-๒๒๐.

วัชรวุฒิ ชื่อสัตย์ และพัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๘). สุขภาวะทางเพศ และกิจกรรมทางเพศของนักศึกษาชายรักชาย. **วารสารศิลปศาสตร์**, ๑๕(๑), ๑๔๙-๑๖๔.

ผาสุข แก้วเจริญตา, พัทรินทร์ สิริสุนทร, จักษ์ พันธุ์เพชร และประเวช ตันติพิวัฒนสกุล. (๒๕๕๘).

แนวทางการพัฒนาทักษะการสื่อสารเรื่องเพศสัมพันธ์ที่รับผิดชอบของพ่อแม่ที่เป็นเกษตรกรใน
จังหวัดอุดรธานี. **วารสารอารยธรรมศึกษาโขง-สาละวิน**, ๖(๑), ๙๙-๑๒๒.

สุทิน อ่อนอุบล, มนตรี กรรพุมมาลย์, พัทรินทร์ สิริสุนทร, ทวีศักดิ์ ศิริพรไพบูลย์. (๒๕๕๘).

การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการกองทุนหลักประกันสุขภาพท้องถิ่น
ในจังหวัดชัยภูมิ. **วารสารอารยธรรมศึกษาโขง-สาละวิน**, ๖(๑), ๒๒๓-๒๕๗.

ธิดารัตน์ หมี่ปาน, พัทรินทร์ สิริสุนทร, ทวีศักดิ์ นพเกษร และทวีศักดิ์ ศิริพรไพบูลย์. (๒๕๕๘). วิถีชีวิต
ทางสุขภาพกับพฤติกรรมการใช้รถจักรยานยนต์แอลกอฮอล์ของนายทหารประทวน กองพลทหาร
ราบที่ ๔ กองทัพภาคที่ ๓ จังหวัดพิษณุโลก ประเทศไทย. **วารสารอารยธรรมศึกษาโขง-
สาละวิน**, ๖(๑), ๒๕๙-๒๗๖.

บันดาล บัวแดง และพัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๘). การประยุกต์ใช้ทฤษฎีฐานรากเพื่อศึกษาผู้หนีภัย
จากการสู้รบ ในพื้นที่พิกังซ์ชั่วคราว ประเทศไทย. **วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**,
๑๑(๒), ๒๐๑-๒๒๒.

เสกสรร นิยมเพ็ง และพัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๘). การพัฒนาพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วมเพื่อเป็น
แหล่งเรียนรู้ของชุมชนเมือง: กรณีสวนสาธารณะหนองนารี อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์.
ราชภัฏเพชรบูรณ์สาร, ๑๗(๒), ๒๑-๒๘.

บันดาล บัวแดง, พัทรินทร์ สิริสุนทร และทวีศักดิ์ ศิริพรไพบูลย์. (๒๕๕๗). กระบวนการค้นหาปัญหาใน
พื้นที่พิเศษเพื่อการพัฒนาสังคม: กรณีศึกษาปัญหาการค้ามนุษย์. **วารสารมหาวิทยาลัย
ศิลปากร**, ๓๔(๒), ๔๓-๖๑.

ดำรงค์ ตุ่มทอง, พัทรินทร์ สิริสุนทร, รัตนะ บัวสนธ์ และทวีศักดิ์ ศิริพรไพบูลย์. (๒๕๕๗). ปัญหาเด็ก
ด้อยโอกาสทางการศึกษา : สถานการณ์ความไม่เสมอภาคในสังคมไทย. **วารสารวิชาการ
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, ๑๐(๑), ๑๒๓-๑๔๑.

บัวพลอย พรหมแจ้ง, สุภาภรณ์ สุดหนองบัว, ทวีศักดิ์ นพเกษร, พัทรินทร์ สิริสุนทร และศิริไลซ์ วน
รัตน์วิจิตร. (๒๕๕๗). แนวทางบริการฝากครรภ์แบบบูรณาการตามมุมมองของหญิงตั้งครรภ์วัน
รุ่นในอำเภอสุวรรณภูมิจังหวัดสุโขทัย ประเทศไทย. **วารสารการพยาบาลและสุขภาพ**, ๘(๒),
๑๑๐-๑๒๗.

สุนทร ทวีถาวรสวัสดิ์ และพัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๗). การพัฒนาแบบจำลองขีดความสามารถ
ในการรองรับขยะมูลฝอย เพื่อการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน: กรณีศึกษาตลาดน้ำอัมพวา จังหวัด
สมุทรสงคราม. **วารสารก้าวหน้าโลกวิทยาศาสตร์**, ๑๔(๑), ๙๔-๑๐๔.

บันดาล บัวแดง และพัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๖). กระบวนการค้ามนุษย์ในกลุ่มผู้หนีภัยจากการสู้รบ.
วารสารอารยธรรมศึกษาโขง-สาละวิน, ๔(๒), ๑๓-๒๓.

วิสวัส เอ็บสภาพ, พีรธร บุญยรัตพันธุ์, พชรินทร์ สิริสุนทร และทวีศักดิ์ ศิริพรไพบูลย์. (๒๕๕๖).

กลไกและแนวทางการตรวจสอบทางสังคมเพื่อพัฒนาการบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบล.

วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์, ๘(๒), ๙๑-๑๑๐.

ภูติท เตชาติวัฒน์, พชรินทร์ สิริสุนทร, ศิวีไลซ์ วนรัตน์วิจิตร และนิทรา กิจธีระวุฒิมังษ์. (๒๕๕๕).

ประสิทธิภาพของการบริหารจัดการกองทุนหลักประกันสุขภาพระดับท้องถิ่นที่ใช้แผนที่ทางเดิน

ยุทธศาสตร์. **วารสารพยาบาลสาธารณสุข**, ๒๖(๓), ๑-๑๕.

พชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๔). วิถีชีวิตด้านยาพื้นบ้านของคนไทยในพื้นที่ลุ่มน้ำยมและลุ่มน้ำน่านในเขต

ภาคเหนือตอนล่าง. **วารสารอารยธรรมศึกษาโขง-สาละวิน**, ๒(๑), ๒๕-๓๓.

สิริราฎ นิภาพร, พชรินทร์ สิริสุนทร และศุภสิทธิ์ พรธรรณูไธย. (๒๕๕๔). ประสบการณ์ของหญิง

ตั้งครรภ์ที่เสี่ยงต่อการมีบุตรเป็นโรคธาลัสซีเมียชนิดรุนแรง กรณีศึกษาจังหวัดพิษณุโลก.

วารสารสาธารณสุขและการพัฒนา, ๙(๑), ๒๘-๓๘.

วรารณ ฦ กลาง, พีรธร บุญยรัตพันธุ์, พชรินทร์ สิริสุนทร และทวีศักดิ์ ศิริพรไพบูลย์. (๒๕๕๔).

คุณภาพชีวิตในการทำงานในองค์กรเอกชนที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม สภาพปัจจุบันและ

ความคาดหวังกรณีศึกษา: บริษัทในกลุ่มอุตสาหกรรมไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์.

วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์, ๖(๑๓), ๖-๒๓.

บันดาล บัวแดง และพชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๔). ความมั่นคงทางสังคมของชุมชนโดยรอบพื้นที่พัก

พิงชั่วครวแม่หละ อำเภอสองยาง จังหวัดตาก. **วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏ**

อุดรดิตถ์, ๖(๑๓), ๑๐๘-๑๑๘.

นิรมล พิมน้ำเย็น, ทวีศักดิ์ ศิริพรไพบูลย์ และพชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๓). วิเคราะห์การปฏิบัติ

นโยบายกลยุทธ์ DOTS ในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างประเทศไทย. **วารสารวิชาการ**

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์, ๕(๑๒), ๒๙-๔๒.

ดวงกมล ภูนวล, พชรินทร์ สิริสุนทร, เสรี พงศ์พิศ และศุภสิทธิ์ พรธรรณูไธย. (๒๕๕๓). ปัญหาและ

ความต้องการของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมือง: กรณีศึกษาชุมชนอิฐล่าง ตำบลท่าอิฐ อำเภอ

เมือง จังหวัดอุดรดิตถ์. **วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์**, ๕(๑๒), ๒๐๓-๒๑๓.

พชรินทร์ สิริสุนทร และนภาพร เมฆขยาย. (๒๕๔๘). การพัฒนาสังคมในรูปแบบโครงการพัฒนา

ศักยภาพของหมู่บ้าน/ชุมชน (SML). **วารสารการวิจัยและการพัฒนา คณะธุรกิจการเกษตร**

มหาวิทยาลัยแม่โจ้. ๒(๒), ๒๑-๕๒.

Patcharin Sirasoonthorn. (๒๐๐๕). Pornography. **Journal of Social Sciences**, ๑(๒), ๗๒-

๙๑.

พชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๔๘). การจัดการองค์ความรู้ในท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. **วารสาร**

สังคมศาสตร์. ๑(๑), ๕๖-๗๘.

(๓) ตีพิมพ์ในรายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการ (Proceedings) ระดับนานาชาติ

Patcharin Sirasoonthorn and Wacharawuth Suesat. (๒๐๑๕). *Kathoey's Life beside Nan*

River Park: the Night Phenomenon on Invisible Space (ชีวิตกะเทยในสวนสาธารณะ

ริมแม่น้ำน่าน: ปรากฏการณ์ยามค่ำคืนบนพื้นที่ที่มองไม่เห็น). In Proceeding, **the ๑st**

International Conference on Ethnicity in Asia “Life, Power and Ethnicity” on

the Occasion of the ๒๕th Anniversary of Naresuan University. Phitsanulok:

Institute of Mekong-Salween Civilization Studies, Naresuan University.

Wacharawuth Suesat and Patcharin Sirasoonthorn. (๒๐๑๔). Identifying Grey Area and

People in Between: A Case of Homosexual Male Prostitutes in Pattaya, Thailand.

In Proceeding, **the ๑๒th APSA Conference on “Transforming Societies:**

Contestations and Convergences in Asia and the Pacific”. Chiang Mai:

Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.

Pasuk Keawjareonta and Patcharin Sirasoonthorn. (๒๐๑๓). Communication of

Sexuality Responsibility from Parents and Teenagers in Secondary School;

Agricultural Based Families in Uttaraditt Province. A Paper for **the ๒๑st IUHPE**

World Conference on Health Promotion, Thailand.

Patcharin Sirasoonthorn and Nathalie Coren. (๒๐๑๐). Cultural Background Influencing

Volunteer Tourism in Conservation Area: A Comparative between Thailand and

Vietnam. A Paper for ARSA, **๔th International Annual Conference**, ๖-๑๑

September ๒๐๑๐. Lagazpi, Philipines.

Patcharin Sirasoonthorn. (๒๐๑๐). Social Network Process: A Key for Successful Health

Promotion, A Case of Exercise and Sport Network in the Northern Thailand. In

Pasitwilaitham, M., Khittasangka, M. and Aung, M. (eds.), **Toward Knowledge**

Networks for the Economy, Society, Environment and Health for the GMS

and ASIA-Pacific (pp. ๗๘๕-๗๙๗). Chiangrai: Lorlanna Publication.

Patcharin Sirasoonthorn. (๒๐๐๙). Social Planning and Cultural Changes in Lao's

People Democratic Republic. In Pasitwilaitham, M., Khittasangka, M. and Aung,

M. (eds.), **Knowledge Networks and Regional Development in the Greater**

Mekong Sub-region and Asia-Pacific (pp. ๒๐๙-๒๒๓). Chiangrai: Bordin Printing.

Patcharin Sirasoonthorn. (๒๐๐๗). Rethinking of Urban Development Policy: the Best Practice of Applied Sociology for the Integrated Development of Municipality in Thailand. In Guoqing, L., Wun'Gaeo, S. and Kuroyanagi, H. (eds.). **ASEAN Rural Sociology III** (pp. ๒๔๗-๒๖๑). Bangkok: CharanSanitwong Kanpim.

Patcharin Sirasoonthorn. (๒๐๐๓). The Influence of Social Actors on Rural Development Practices and Outcomes. In Doyle, R., Khittisangka, M. and Babacan (eds.), **Strengthening Community Competence for Social Development: ASIA-Pacific Perspectives** (pp. ๑๕๕-๑๖๕). Phitsanulok: Faculty of Humanities and Social Sciences.

Patcharin Sirasoonthorn. (๒๐๐๐). Resettlement and the Loss of People's Identity and Power, A Paper for **the First National Conference of Sociology**, Thailand.

Patcharin Sirasoonthorn. (๒๐๐๐). The Influences of Social Actors on Rural Development: Practice and Outcomes. A Paper for **๒nd International Outlook Conference on Community Development in Asia-Pacific**. Institute of Social Sciences in Ho Chi Minh City. Vietnam.

(๔) ตีพิมพ์ในรายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการ (Proceedings) ระดับชาติ

วัชรุณี ชื่อสัตย์ และพัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๘). แรงปรารถนาทางเพศ และการปิดฉลากทางเพศ: ว่าด้วยคำที่ใช้เรียก “กะเทย” ในสังคมไทย. ใน **Proceeding การสัมมนาเครือข่ายนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ครั้งที่ ๑๔ ปีการศึกษา ๒๕๕๗ “เท่ากัน แต่ไม่เท่าเทียม: ความเป็นธรรมทางสังคม ในศตวรรษที่ ๒๑”**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วัชรุณี ชื่อสัตย์ และพัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๘). สุขภาวะทางเพศ และกิจกรรมทางเพศของนักศึกษาชายรักชาย. ใน **Proceeding การประชุมทางวิชาการระดับชาติ และนำเสนอผลงานวิจัย “มสธ. วิจัย ประจำปี ๒๕๕๘”**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

วัชรุณี ชื่อสัตย์ และพัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๘). วาทกรรมทางการแพทย์เกี่ยวกับกะเทยในสังคมไทย. ใน **Proceeding งานประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ครั้งที่ ๓๔**. ขอนแก่น: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

วัชรวิทย์ ชื่อสัตย์ และพัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๕). การตีตราทางสังคม ที่มีผลต่อภาวะโดดเดี่ยวทางสังคมในสตรีข้ามเพศ (Male to Female Transsexual). ใน Proceeding การประชุมวิชาการนเรศวรวิจัย ครั้งที่ ๘ (หน้า ๑๑๘๓-๑๑๙๐). พิษณุโลก: งานวิจัยกองบริการการศึกษามหาวิทยาลัยนเรศวร.

พัชรินทร์ สิริสุนทร, กรกนก อิงคินันท์, ภิญญา เปี้ยนบางช้าง, อัมพวรรณ ศรีวิไล, ทวีศักดิ์ ศิริพร ไพบูลย์ และกวินธร เสถียร. (๒๕๕๓). วิถีชีวิตด้านยาพื้นบ้านของคนไทยในพื้นที่ลุ่มน้ำยมและลุ่มน้ำน่าน ในเขตภาคเหนือตอนล่าง. ใน การประชุมวิชาการ นเรศวรวิจัย ครั้งที่ ๖, ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๕๐ ณ อาคารเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา มหาวิทยาลัยนเรศวร.

พัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๐). ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติเพื่อการพัฒนาสังคมที่พอเพียง. ใน งานประชุมวิชาการ นเรศวรวิจัย ครั้งที่ ๓, ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๔๗ ณ อาคารเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา มหาวิทยาลัยนเรศวร.

พัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๔๙). ยุทธศาสตร์การวิจัยทางสังคมวิทยาเพื่อการขับเคลื่อนการพัฒนาตามเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐. ใน การประชุม Thailand Research Expo ๒๐๐๖, ๑๒ กันยายน ๒๕๔๙ ณ ห้องพลาวา ๘ บางกอกคอนเวนชัน เซ็นเตอร์ ๔ ศูนย์การค้าเซ็นทรัลพลาซ่า กรุงเทพมหานคร.

พัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๔๗). Problems of Socialization in Modern Society. ใน ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และพัชรินทร์ สิริสุนทร (บรรณาธิการ), **ทุนสังคม และทุนวัฒนธรรมในระบบเศรษฐกิจ และการจัดการยุคใหม่ รวมบทความจากการประชุมวิชาการประจำปี ๒๕๔๗ มหาวิทยาลัยนเรศวร** (หน้า ๓๑๕-๓๔๕). กรุงเทพฯ: พี. เอ. ลีฟวิง.

ตำรา/หนังสือ

(ภาษาไทย)

พัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๘). **ความรู้ อำนาจ และสุขภาพ: จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๘). Culture as Power of the Poor: A Case Study of Food in the Thai-Mon Community, Thailand. ใน Robert Doyle, ศุภสิทธิ์ ตีตะนา, อัจฉริยา ชวงค์เลิศ และเสาวลักษณ์ ลิ้มศิริวงศ์ (บรรณาธิการ), **“ชีวิต อำนาจ ชาติพันธุ์ (Life, Power, and Ethnicity)” รวมบทความวิชาการ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร** (หน้า ๖๗-๘๖). พิษณุโลก: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร.

กวินธร เสถียร และพัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๗). **คู่มือส่งเสริมความเข้าใจเอกลักษณ์เรือแข่งเวียงสาและส่งเสริมสุขภาพเชิงสร้างสรรค์**. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

พัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๖). **แนวคิดทฤษฎี เทคนิค และการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พัชรินทร์ สิริสุนทร และคณะ. (๒๕๕๖). **คู่มืออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว ในชุมชนรอบเมืองมรดกโลกทางวัฒนธรรม**. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

บันดล บัวแดง, พัชรินทร์ สิริสุนทร, ทวีศักดิ์ ศิริพรไพบุลย์ และเดช วัฒนชัยยิ่งเจริญ . (๒๕๕๖). **การค้ำนุชย์ในโลกไร้พรมแดน**. กรุงเทพฯ: เบสิค เกียร์.

พัชรินทร์ สิริสุนทร และนิรมล พิมน้ำเย็น. (๒๕๕๖). **วัฒนธรรมคือยาหลายขนาน: สถานการณ์และปัญหาสุขภาพไร้พรมแดน**. พิษณุโลก: พี อาร์ พรินตติ้ง.

พัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๔). Thailand: from Corruption to Collapsed Society. ใน พัชรินทร์ สิริสุนทร และจิรวัดน์ พิระสันต์ (บรรณาธิการ), **การจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย: ทางรอด ทางเลือก หรือทางตัน** (หน้า ๒๐๕-๒๑๕). พิษณุโลก: ดาวเงินการพิมพ์.

พัชรินทร์ สิริสุนทร และจิรวัดน์ พิระสันต์ (บรรณาธิการ). (๒๕๕๔). **การจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย: ทางรอด ทางเลือก หรือทางตัน**. พิษณุโลก: ดาวเงินการพิมพ์.

พัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๔). ชุมชนแห่งการเรียนรู้: ทางรอดในประชาคมอาเซียน. ใน พัชรินทร์ สิริสุนทร (บรรณาธิการ), **การพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์: โอกาส หรือวิกฤตในประชาคมอาเซียน** (หน้า ๕๘-๙๔). พิษณุโลก: ดาวเงินการพิมพ์.

พัชรินทร์ สิริสุนทร (บรรณาธิการ). (๒๕๕๔). **การพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์: โอกาส หรือวิกฤตในประชาคมอาเซียน**. พิษณุโลก: ดาวเงินการพิมพ์.

จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, พัชรินทร์ สิริสุนทร และอรอุษา สุวรรณประเทศ. (๒๕๕๔). **พิชฌุโลก: จังหวัดแห่งโอกาสและความท้าทาย**. กรุงเทพฯ: ตะวันออก.

พัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๓). **ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้: แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ** (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พัชรินทร์ สิริสุนทร และกวินธร เสถียร. (๒๕๕๒). **การพัฒนากระบวนการเครือข่ายทางสังคมเพื่อส่งเสริมการออกกำลังกาย และกีฬาเพื่อสุขภาพในพื้นที่ภาคเหนือ ประเทศไทย**. พิษณุโลก: ดาวเงินการพิมพ์.

พัชรินทร์ สิริสุนทร, จิรวัดน์ พิระสันต์, วศิน ปัญญาอุตรตระกูล, และพีรธร บุญยรัตพันธุ์. (๒๕๕๒). **การพัฒนาเมืองแบบบูรณาการ: บทเรียนครึ่งทศวรรษของเทศบาลเมืองเพชรบูรณ์**. พิษณุโลก: ดาวเงินการพิมพ์.

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์, พัทธินทร สิริสุนทร และวิทยา คามณี. (๒๕๕๒). **การประเมินกองทุนสุขภาพ**

ตำบล. กรุงเทพฯ: พี เอ ลีฟวิ่ง.

พัชรินทร สิริสุนทร, จิรวัดน์ พิระสันต์, วศิน ปัญญาอุตรตระกูล, วัลลภ สร้อยทอง, และพีรธร

บุญยรัตพันธุ์. (๒๕๕๑). **เทศบาลเพชรบูรณ์: เมืองอยู่สบาย. พิษณุโลก: ดาวเงินการพิมพ์.**

พัชรินทร สิริสุนทร และยุพิน เกื่อนศรี. (๒๕๕๑). **กระบวนการพัฒนาทางเลือกเพื่อเสริมสร้างความ**

เข้มแข็งของเกษตรกร. พิษณุโลก: ดาวเงินการพิมพ์.

พัชรินทร สิริสุนทร. (๒๕๕๑). **ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้: แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ.**

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พัชรินทร สิริสุนทร, จิรวัดน์ พิระสันต์, วศิน ปัญญาอุตรตระกูล, วัลลภ สร้อยทอง, ปริญา สร้อยทอง

และพีรธร บุญยรัตพันธุ์. (๒๕๕๐). **การพัฒนาเทศบาลตัวอย่างแบบบูรณาการ: กรณีศึกษา**

เทศบาลเพชรบูรณ์. พิษณุโลก: ดาวเงินการพิมพ์.

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และพัชรินทร สิริสุนทร (บรรณาธิการ). (๒๕๕๓). **ทุนสังคม และทุนวัฒนธรรมใน**

ระบบเศรษฐกิจ และการจัดการยุคใหม่ รวมบทความจากการประชุมวิชาการประจำปี

๒๕๕๓ มหาวิทยาลัยนเรศวร. กรุงเทพฯ: พี. เอ. ลีฟวิ่ง.

พัชรินทร สิริสุนทร. (๒๕๕๓). **ระบบการแพทย์พื้นบ้านกับการพัฒนาแบบยั่งยืน. ใน พัทธินทร สิริ**

สุนทร และจิรวัดน์ พิระสันต์ (บรรณาธิการ), สังคมศาสตร์: บูรณาการแห่งการเรียนรู้ คณะ

สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (หน้า ๑๘๓-๒๐๔). กรุงเทพฯ: พี. เอ. ลีฟวิ่ง.

พัชรินทร สิริสุนทร และจิรวัดน์ พิระสันต์ (บรรณาธิการ). (๒๕๕๓). **สังคมศาสตร์: บูรณาการแห่ง**

การเรียนรู้ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. กรุงเทพฯ: พี. เอ. ลีฟวิ่ง.

พัชรินทร สิริสุนทร และคณะ. (๒๕๕๖). **ภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดพิษณุโลก. พิษณุโลก: ตระกูลไทย.**

พัชรินทร สิริสุนทร. (๒๕๕๖). **ปัญหาของการขัดเกลาทางสังคมในสังคมสมัยใหม่. ใน ดิเรก ปัทม**

สิริวัฒน์ และพัชรินทร สิริสุนทร (บรรณาธิการ), ความรู้คู่สังคม ๓: รวมผลงานวิจัยของคณะ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (หน้า ๑-๒๓). กรุงเทพฯ: พี. เอ. ลีฟวิ่ง.

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และพัชรินทร สิริสุนทร (บรรณาธิการ). (๒๕๕๖). **ความรู้คู่สังคม ๓: รวม**

ผลงานวิจัยของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. กรุงเทพฯ: พี. เอ.

ลีฟวิ่ง.

พัชรินทร สิริสุนทร. (๒๕๕๖). **ระบบการแพทย์พื้นบ้านกับการพัฒนาสุขภาพแบบยั่งยืน. ใน ดิเรก**

ปัทมสิริวัฒน์ และพัชรินทร สิริสุนทร (บรรณาธิการ), ความรู้คู่สังคม ๒: รวมผลงานวิจัยของ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (หน้า ๒๓๑-๙๔). กรุงเทพฯ: พี.

เอ. ลีฟวิ่ง.

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และพัชรินทร์ สิริสุนทร (บรรณาธิการ). (๒๕๔๖). **ความรู้คู่สังคม ๒: รวม**

ผลงานวิจัยของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. กรุงเทพฯ: พี. เอ. ลีฟวิ่ง.

พัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๔๖). ภูมิปัญญาไทยกับการพัฒนา. ใน ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และพัชรินทร์

สิริสุนทร (บรรณาธิการ), **ความรู้คู่สังคม: รวมผลงานวิจัยของคณาจารย์คณะวิทยาการ
จัดการและสารสนเทศศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**
(พิมพ์ครั้งที่ ๒) (หน้า ๑-๒๖). กรุงเทพฯ: พี. เอ. ลีฟวิ่ง.

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และพัชรินทร์ สิริสุนทร (บรรณาธิการ). (๒๕๔๖). **ความรู้คู่สังคม: รวมผลงานวิจัย**

**ของคณาจารย์คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ คณะมนุษย
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร** (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ: พี. เอ. ลีฟวิ่ง.

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และพัชรินทร์ สิริสุนทร (บรรณาธิการ). (๒๕๔๕). **ความรู้คู่สังคม: รวมผลงานวิจัย**

**ของคณาจารย์คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ คณะมนุษย
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.** กรุงเทพฯ: พี. เอ. ลีฟวิ่ง.

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และพัชรินทร์ สิริสุนทร (บรรณาธิการ). (๒๕๔๕). **วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ของ**

**คนไทย: รวมบทความนำเสนอในการประชุมวิชาการประจำปี ๒๕๔๕ คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.** กรุงเทพฯ: พี. เอ. ลีฟวิ่ง.

(ภาษาอังกฤษ)

Patcharin Sirasoonthorn. (๒๐๑๐). **Development and deculturalization in Lao's**

People Democratic Republic. Phitsanulok: Daengoen Kanphim.

Patcharin Sirasoonthorn. (๒๐๐๘). **Social planning and cultural changes in Lao's**

People Democratic Republic. Phitsanulok: Daengoen Kanphim.

ผลงานทางวิชาการที่รับใช้สังคม

๒๕๖๐ โครงการสืบสานตำนานหมากрукไทย: ประติมากรรมหมากрукจำลอง และสารคดีหมากрук
ไทย [โครงการทำนุบำรุงศิลปและวัฒนธรรม: งบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ
๒๕๖๐], คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (อยู่ระหว่างการพิจารณา)

๒๕๕๘ โครงการสร้างเสริมทักษะด้านอาชีพและการเรียนรู้สำหรับผู้พิการ จังหวัดพิษณุโลก
[โครงการบริการวิชาการแก่สังคม: งบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๘],
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

- ๒๕๕๗ โครงการอบรมฝึกอาชีพสำหรับผู้พิการและการสร้างเครือข่าย ระยะที่ ๒ [โครงการบริการวิชาการแก่สังคม: งบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๗], คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
- ๒๕๕๖ โครงการอบรมฝึกอาชีพคนพิการและสร้างเครือข่าย ระยะที่ ๑ [โครงการบริการวิชาการแก่สังคม: งบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๖], คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
- ๒๕๕๕ โครงการพัฒนาองค์กรภาคเอกชนในจังหวัดพิษณุโลกให้เป็นองค์กรที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม [โครงการบริการวิชาการแก่สังคม: งบประมาณสนับสนุน ประจำปี ๒๕๕๕], คณะสังคมศาสตร์
- ๒๕๕๖ โครงการส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดพิษณุโลก [โครงการบริการวิชาการแก่สังคม: งบประมาณสนับสนุน ประจำปี ๒๕๕๖], สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์

รางวัลและเกียรติคุณที่ได้รับ

- (๑) บุคลากรดีเด่น มหาวิทยาลัยนเรศวร ๒๕๕๗
- (๒) ผลงานวิจัยดีเด่น นเรศวรวิจัย ครั้งที่ ๑, ๒๕๕๘
- (๓) ใบประกาศเกียรติคุณ รางวัลรองชนะเลิศ อันดับที่ ๒ นเรศวรวิจัยครั้งที่ ๓, ๒๕๕๐
- (๔) ผลงานวิจัยดีเด่น สำนักงานคณะกรรมการกองทุนสนับสนุนการวิจัย ๒๕๕๓
- (๕) รางวัลข้าราชการพลเรือนดีเด่น (ครูทองคำ) ประจำปี พ.ศ.๒๕๕๘

นักวิจัย คนที่ ๑

๒. นายธวัชพงศ์ มอญตะ

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญ (บางกระบือ) บ้านเลขที่ ๑๒๗ หมู่ที่ ๙

แขวงแสมดำ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๕๐

ประสบการณ์งานวิจัยด้านวัฒนธรรม

๑. เป็นผู้จัดพิธีทำขวัญมอญถวายเจ้าฟ้าชาย แห่งประเทศคูเวต ณ เกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ในปี ๒๕๔๒

๒. ร่วมเดินทางกับท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ เพื่อจัดทำและหาของใช้ส่วนพระองค์ของ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เพื่อมาจัดเรือนจำลองไว้ในอุทยานสมเด็จพระศรีนครินทร์ (สวนสมเด็จพระย่า) ในปี ๒๕๔๑

๓. ก่อตั้งพิพิธภัณฑ์มอญชุมชนบางกระบือ ในปี ๒๕๔๐

๔. เป็นผู้ช่วยวิจัยร่วม เรื่อง ความแตกต่างระหว่างผ้ามอญในประเทศไทยและประเทศพม่า (ในรัฐมอญ) โดยได้เดินทางไปศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับผ้ามอญและศิลปวัฒนธรรมความเชื่อของชาวมอญ ในรัฐมอญ ประเทศพม่า ในระหว่างปี ๒๕๔๗-๒๕๔๘

๕. ร่วมจัดพิธีโกนจุกแบบมอญ ณ เกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

๖. ร่วมจัดพิธีแต่งงานแบบมอญ ณ เกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

๗. ร่วมจัดนิทรรศการมอญ ณ สมาคมไทยรามัญ หมู่บ้านบางกระบือ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร

๘. ร่วมจัดประเพณีงานบวชนากแบบมอญ ณ วัดอาสาสงคราม พระประแดง

๙. ร่วมจัดนิทรรศการมอญในโครงการลานกีฬาของเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร

๑๐. ร่วมจัดแสดงพิพิธภัณฑ์มอญในโครงการจิตสำนึก ทิมหาวิทยาลัยอิสลามแห่งประเทศไทย แขวงครุใน พระประแดง กรุงเทพมหานคร

๑๑. จัดเครื่องประกอบพิธีในพิธีทำขวัญเมืองแบบมอญในมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ณ ท้องพระโรงวังท่าพระ (ถนนหน้าพระลาน) มหาวิทยาลัยศิลปากร ในวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๔๙

นักวิจัย คนที่ ๒

๓. นางสาวอารียา จุ้ยจำลอง

คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

แขวงหิรัญรูจี เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร ๑๐๖๐๐

ประสบการณ์งานวิจัยด้านวัฒนธรรม

๑. อารียา จุ้ยจำลอง. (๒๕๔๕). การสำรวจความคิดเห็นของบุคลากรต่อบรรยากาศการติดต่อสื่อสารภายในองค์กร: กรณีศึกษาสถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

๒. อารียา จุ้ยจำลอง. (๒๕๔๗). กระบวนการบริหารจัดการสื่อออนไลน์ขององค์การพัฒนาเอกชน.

๓. อารียา จุ้ยจำลอง. (๒๕๕๐). การศึกษาองค์ความรู้และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ย่านกุฎีจีนและพื้นที่เกี่ยวเนื่องเขตธนบุรี (ผู้ร่วมวิจัย สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยาบ้านสมเด็จเจ้าพระยา).

๔. กระบวนการพัฒนาทักษะการสืบค้นข้อมูลวัฒนธรรมของนิสิตชั้นปีที่ ๒ และ ๓ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา (ทีมวิจัย รับทุนจาก สกว., ๒๕๕๖).